МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ АСПІРАНТІВ, СТУДЕНТІВ, МОЛОДИХ УЧЕНИХ

«МОЛОДЬ І НАУКА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВА В УКРАЇНІ»

15 травня 2025 року

м. Київ

УДК 340

Рекомендовано Вченою радою юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 10 від 29. 05. 2025 р.)

Редакційна колегія:

Арсентьєва О.С., проф., к.ю.н.
Шаповалова О.В., проф., д.ю.н.
Івчук Ю. Ю., проф., д.ю.н.
Котова Л. В., проф., к.ю.н.
Татаренко Г.В., проф., к.ю.н.
Грищенко Г.М., доц., к.ю.н.

Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих учених. м. Київ, 15 травня 2025 р. / За ред. проф. Івчук Ю.Ю. Київ: вид-во Східноукраїнського національного університета ім. В. Даля 2025. 291 с.

Розглянуто питання подальшого розвитку правової науки в умовах інтенсифікації європейських прагнень в Україні та активізації громадянського суспільства. Внесені пропозиції щодо вдосконалення законодавства з урахуванням передових досягнень зарубіжної науки. Мета конференції – розвиток світогляду студентської та учнівської молоді у правовій науці, її ціннісних орієнтацій. Пропонуються для обговорення ключові проблемні питання стосовно законодавчого забезпечення захисту прав та свобод людини, реалізації верховенства права у рамках євроінтеграційного процесу в Україні.

Друкується в авторській редакції

УДК 340
© Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2025 р.

С Е К Ц І Я І

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНО-ПРОВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ВИКЛИКИ

Лупенко Анастасія,
студентка 4 курсу спеціальності 081«Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Котова Любов Вячеславна***
к. ю. н., професорка, завідувачка кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *Стаття присвячена аналізу особливостей захисту прав людини в умовах війни, було досліджено міжнародно-правові механізми, які регулюють захист цивільного населення, зокрема норми міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції), Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Проаналізовано ефективність роботи міжнародних організацій, та міжнароних норм, зокрема ООН, та їхню спроможність впливати на країну-агресора. Наголошено на необхідності реформування міжнародних механізмів захисту прав людини для їхньої більшої ефективності в умовах сучасних збройних конфліктів.*

Ключові слова: *збройний конфлікт, обмеження прав людини, захсит прав людини, міжнародне гуманітарне право, ООН.*

Актуальність проблеми. Захист прав людини в умовах війни має надзвичайно важливе значення, оскільки наслідками збройного конфлікту завжди є порушення основоположних прав і свобод. Для ефективного захисту прав людини під час війни необхідно дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права (далі - МГП), а також забезпечити роботу всіх державних механізмів, для належного правового захисту цивільного населення, яке найбільше страждає від бойових дій. Після повномасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року, українське суспільство й державні установи були змушені в екстимальних умовах адаптуватися до роботи під час дії військового стану. Як наслідок, такі зміни значно ускладнили забезпечення та захист прав людини, оскільки у багатьох випадках виникла

потреба в їх тимчасовому обмеженні, зокрема шляхом звуження обсягу прав і свобод на законодавчому рівні задля національної безпеки та захисту території нашої держави. Під час дії військового стану залишається актальним питання законного обмеження конституційних прав, які повинні впроваджуватись виключно в межах повноважень, визначених Конституцією України та міжнародними нормами.

Змістовним внеском у дослідження даної теми стали праці таких науковців як: В. Дорошенко, Л. Півненко, І. Мізіна, Б. Бабіна, І. Духова, О. Прієшкіної, М. Ковалів, Т. Заворотченко, А. Олійника, Л. Демидової, К. Громовенко, О. Розумовський, С. В. Саяпін, О. Сенаторова, Л. Тимченко, О. Тіунов, М. Щербіна, Х. Ярмакі та інші. Однак з огляду на практику та дослідження реальної ситуації захисту прав людини під час війни, обрана тема потребує подальшого розвитку.

Мета роботи. Дослідити особливості захисту прав людини під час війни, проаналізувати міжнародно-правові механізми їх забезпечення та висвітлити сучасні виклики та перспективи їх вирішення.

Виклад основого матеріалу. На період дії військового стану можуть обмежуватися деякі конституційні права і свободи людини і громадянина, зокрема ті, що передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, окрім права на захист людини під час війни. Конституційні положення передбачені ст. 64 закріплюють вичерпний перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені, що є стандартним для світової практики [1, с.29]. Відповідно до ст. 29 Загальної декларації з прав людини, кожна людина при здійсненні своїх прав і свобод повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод передбачені правові положення, що дозволяють державі тимчасово відступати від своїх зобов'язань у разі надзвичайної ситуації. Так, згідно зі ст.15 Конвенції, у разі війни або іншої серйозної загрози національній безпеці, яка ставить під загрозу життя нації, держава має право відступити від виконання зобов'язань, визначених Конвенцією, у межах, необхідних для реагування на кризу. Однак ці заходи повинні залишатися в рамках міжнародного права та не суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави [3]. Відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, дозволяється відступати від певних зобов'язань під час надзвичайного становища в державі, але лише в обсязі, який виправданий серйозністю ситуації [4].

Досліджуючи конституційне регулювання та практику Європейського Суду з прав людини щодо обмеження прав і свобод людини, Дахова І. зазначає, що обмеження прав і свобод

є тимчасовим заходом, передбаченим законом і застосованим державою щодо особи. Вчена підкреслює, що для правомірності втручання держави необхідно, щоб воно було спрямоване на досягнення легітимної мети, а саме захисту суспільних або державних цінностей та безпосередньо відповідало потребам демократичного суспільства [5].

Півненко Л. зазначає, що обмеження конституційних прав громадян у період воєнного стану передбачає розширення повноважень державних органів, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які отримують спеціальні повноваження. Зокрема, під час воєнного стану можуть вводитися обмеження на вільне пересування та перебування громадян у певних зонах, обов'язкові перевірки документів та особистих речей, огляди транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень, може діяти комендантська година, обмежуючи перебування на вулицях у визначені години та інше [6, с.1009].

До 24 лютого 2022 року положення, передбачені статтею 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вже були застосовані Україною, але лише в межах Луганської та Донецької областей. Однак з ухваленням Указу Президента № 64 «Про введення воєнного стану» [7] від 24.02.2022 їх дія набула поширення на всій території нашої держави. Окупація окремих регіонів, повномасштабне вторгнення Росії, збільшення кількості постраждалих осіб та руйнування інфраструктури призвели до негативного наслідку у вигляді обмеження прав громадян, реалізація яких виявилась занадто складною або неможливою, спершу в окремих регіонах, а з 2022 року — по всій території країни. У зв'язку з такими подіями, 1 березня 2022 року було надіслано відповідне сповіщення Генеральному Секретарю Ради Європи, а надалі кожне продовження воєнного стану супроводжувалося оновленими нотифікаціями щодо поточної ситуації в Україні. Останнє повідомлення про відступ від зобов'язань за ЄКПЛ було надане 4 квітня 2024 року, ним було визначено чіткий перелік тимчасово призупинених прав, серед яких: недоторканність житла, свобода пересування, право на особисте життя, свобода слова, участь в управлінні державою, право на власність та підприємницьку діяльність [8].

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право передбачають механізми захисту прав людини під час війни. Порушення цих норм розглядаються як геноцид, військові злочини або злочини проти людяності. Обидва правові напрямки мають спільну мету — забезпечити гідність і гуманне ставлення до кожної особи [9, с.339].

М. Гнатовський зазначає, що цивільне населення потребує захисту міжнародного гуманітарного права у двох ключових аспектах. Перше - під час активної фази збройного конфлікту – від того, щоб стати об'єктом збройного нападу та наслідків застосування сили

проти військових об’єктів і комбатантів противника; друге - коли вони потрапляють під владу супротивника (зокрема, коли опиняються на території супротивної держави) [10, с.45].

За словами К. Громовенко, у сучасних військових конфліктах цивільне населення часто стає не лише випадковою жертвою бойових дій, а й цілеспрямованим об’єктом атак. Сторони які воюють, нерідко використовують тактику залякування, руйнування цивільної інфраструктури та насильства проти мирного населення для досягнення військових і політичних цілей. Крім того, розмивання межі між комбатантами і цивільними ускладнює їхній захист, оскільки збройні формування можуть ховатися серед мирних жителів, використовуючи їх як живий щит. Це свідчить про порушення норм міжнародного гуманітарного права та необхідність посилення заходів для захисту цивільного населення у зонах конфлікту [11 с.104].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко встановлюють обов’язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об’єкти від нападів. Так, згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, стосовно цивільного населення заборонено напади невибіркового характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, не спрямовані на конкретні військові об’єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об’єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом [12, с. 184].

Однак варто зазначити, що з початком повномаштобаного вторгенення, багато міжнародних мехінізмів показали своє безсилля, стосовно захисту прав людей на нашій територііі та впливу на представників Росії. Наразі, жодні міжнародні організації, на жаль, не мають дієвих механізмів, які б могли примусити агресора припинити військові дії. Статут ООН, який є основним документом найбільшої міжнародної організації, створеної для підтримки миру та безпеки у світі — не містить конкретних положень, які б забезпечували ефективне примусове роззброєння країни-агресора. Документ не дає чітких інструкцій для управління кризами під час воєнних конфліктів, що створює серйозну проблему для сучасного міжнародного правопорядку, оскільки в умовах відкритої агресії відсутність конкретних механізмів стримування агресора обмежує можливості світової спільноти швидко та ефективно діяти, захищаючи права та свободи людей, які кожного дня страждають від війни.

Право вето є однією з головних причин неефективності ООН у вирішенні конфліктів. Коли держава-агресор має місце в Раді Безпеки ООН, вона може заблокувати будь-яке обговорення або ухвалення резолюцій, що паралізує дії організації. Відповідно до даних ООН, з 1946 по 2022 рік право вето використовувалося СРСР та Росією (як його самопроголошеною наступницею) 125 разів, США — 92 рази, Великою Британією — 39 разів, Францією та Китаєм

— по 19 разів. При цьому відсутні будь-які обмеження щодо частоти або умов застосування права вето. Росія активно використовує вето для уникнення відповідальності за акти агресії та військові злочини. Так, російські дипломати блокували введення миротворчих сил у Грузію у 2009 році, резолюцію щодо невизнання незаконного референдуму в Криму в 2014 році, а також розслідування використання хімічної зброї в Сирії з 2013 року. Це право фактично нівелює зусилля ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки, залишаючи світову спільноту без дієвих механізмів протистояти агресорам. У грудні 2022 року Міністерство закордонних справ України виступило із заявою про незаконність членства Росії в ООН та її неправомірне перебування на постійному місці члена Ради Безпеки [13].

На сьогодні діяльність ООН в Україні стикається з низкою серйозних викликів, головним серед яких є недосконалість механізмів швидкого реагування на надзвичайні ситуації. Після початку повномасштабного вторгнення рф — ООН, на жаль, не змогла оперативно залучити достатні ресурси для організації ефективних гуманітарних місій, які б реально полегшили становище мільйонів людей, змушених тікати з рідних домівок або шукати прихисток у власній країні. Окремою проблемою залишається обмежений потенціал ООН у забезпеченні системного моніторингу ситуації в Україні, а також у притягненні до відповідальності винних у порушеннях норм міжнародного гуманітарного права. Попри зусилля окремих міжнародних організацій, які документують випадки воєнних злочинів, сам механізм притягнення до відповідальності військових і політичних лідерів держави-агресора залишається повільним і малоефективним. У таких умовах постає гостра потреба у перегляді підходів міжнародної спільноти, аби гарантувати всім, хто постраждав від війни — належну допомогу та справедливу компенсацію.

Висновок. Незважаючі на велику кількість існуючих міжнародних механізмів захисту прав людини, таких як Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Женевські конвенції, сучасна ситуація у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів показує, що існують серйозні виклики, які призвели до надмірного порушення норм МГП, через застарілість процесуальних положень міжнародного права. Без суттєвого реформування міжнародних інституцій, а також без створення нових дієвих механізмів впливу на країни-агресори, забезпечення прав людини залишатиметься декларативним. Водночас слід визнати, що в умовах воєнного стану обмеження деяких прав людини є законним і обґрунтованим, однак воно має відбуватись у чітко визначених межах та відповідно до міжнародних стандартів, зокрема статті 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Наразі доцільно запропонувати низку конкретних кроків, які могли б підвищити ефективність міжнародних механізмів захисту прав людини під час війни. По-перше, необхідно ініціювати реформу механізму вето в ООН або

створення альтернативних форматів міжнародного реагування на агресію, що не потребують одностайності у Раді Безпеки. По-друге, слід розробити нові універсальні механізми відповідальності держав-агресорів на рівні міжнародного права, включно з санкціями, блокуванням участі в міжнародних організаціях, а також запровадженням обов'язкових процедур розслідування порушень. По-третє, Україна повинна поглибити співпрацю з міжнародними судовими інституціями, насамперед Міжнародним кримінальним судом, для документування військових злочинів та притягнення винних до відповідальності. Також слід продовжувати удосконалення національного законодавства щодо правового режиму обмеження прав людини у воєнний період, забезпечуючи його узгодженість із європейськими стандартами. Важливим також є посилення правової обізнаності громадян, особливо в умовах військового стану, щоб кожен міг розуміти свої права, межі обмежень та механізми захисту.

Список використаних джерел:

1.Мельничук. С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023.Вип.4(104). С. 24-34

2. Загальна декларація прав людини. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.02.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення:06.02.2025).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12. 1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.02.2025).

5. Дахова І.І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського Суду з прав людини. Форум права. 2018. № 4. С. 17–25

6. Півненко Л. В. *Конституційні права людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: Правові аспекти їх обмеження.* International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi: Georgia, 2023. P. 993-1017

7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 8 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 09.2025).

8. Відступ держави від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: українські реалії. *Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича*. URL: https://law.chnu.edu.ua/vidstup-derzhavy-vid-zoboviazan-za-konventsiieiu-ukrainski-realii/ (дата звернення: 10.02.2025).

9. Мізіна І. В. Міжнародні та вітчизняні правові механізми захситу прав людини під час війни. *The 1 st International scientific and practical conference "Current trends in scientific research development" (August 22-24, 2024) BoScience Publisher, Boston, USA. 2024.* С.337-338

10. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

11. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 101-106

12. Білозьоров Є. В., Кіндзера Р. І. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економічні науки. 2015. Випуск 30. С. 181–187

13. Павленко Є. ООН критикують за симуляцію діяльності, «організоване лицемірство» та боягузтво. *Заборона*. URL: https://zaborona.com/author/elizaveta-pavlenko/ (дата звернення: 11.02.2024).

Abstract.. *The article analyzes the peculiarities of human rights protection in wartime. The author examines the international legal mechanisms governing the protection of civilians, in particular, the norms of international humanitarian law (Geneva Conventions) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The author analyzes the effectiveness of international organizations and international norms, in particular the UN, and their ability to influence aggressor countries. The conclusions emphasize the need to reform international human rights mechanisms to make them more effective in the context of modern armed conflicts.*

Keywords: *armed conflict, human rights violations, human rights protection, international humanitarian law, the UN.*

ПРАВА Й СВОБОДИ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Ілля Пільщіков

молодший науковий співробітник

Інститут вищої освіти НАПН України

Анотація*. Розглянуто проблеми права й свободи людини на тимчасово-окупованих територіях України. Виокремлено основні заходи, щодо забезпечення захисту прав населення на тимчасово окупованих територіях. Проаналізовано державні та міжнародні документи з прав і свобод людини та громадянина.*

Ключові слова*: тимчасово-окупована територія, права і свободи громадян.*

Виклад основного матеріалу. Внаслідок збройної агресії рф, розпочатої у 2014 році, та повномасштабного воєнного вторгнення 24 лютого 2022 року, частина території України

опинилася під тимчасовою окупацією. З метою вирішення національних безпекових питань в умовах воєнного стану та триваючої збройної агресії, держава повинна систематично та ефективно реагувати на всі можливі порушення прав і свобод людини та громадянина, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

Для ефективного захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України, Верховна рада України та законодавці впровадили в національне законодавство низку нормативно-правових актів, що мають безпосередній вплив на захист прав і свобод осіб, які проживають на цих територіях. Однак, тимчасово окуповані території є непідконтрольними Україні, тому механізм реалізації нормативних положень у цій сфері ускладнений.

Актуальною у воєнний період в Україні з 2014 року є теоретико-правова характеристика основних порушень та механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях під час воєнного стану та у повоєнний період.

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено, що територія України, що зараз перебуває під тимчасовою окупацією російської федерації, є невіддільною частиною території України [1, с. 892]. Відповідно до положень Закону, тимчасово окупована територія належить до категорії з особливим правовим статусом, що визначає специфічний правовий режим для цього простору, що передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод людини і громадянина на цій території.

На тимчасово-окупованих територіях діють Конституція та закони України, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Права людини на тимчасово окупованій території захищені нормами міжнародного права, що містяться у Загальній декларації прав людини; Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або дискримінаційних видів поводження чи покарання; Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенції про права людей з інвалідністю; Конвенції про права дитини; Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та міста Севастополь (Україна)» тощо [2, с. 15].

Враховуючи ці нормативно-правові документи забезпечення прав і свобод людини і громадянина, закріплених у законодавстві, стає неможливим виконання цих нормативно-правових документів на тимчасово-окупованих територіях у зв'язку з тим, що громадяни України перебувають під окупацією росії, яка встановлює власні норми.

У контексті тимчасової окупації території України надзвичайно важливою є проблема забезпечення прав і свобод населення цього регіону. Перелік прав і свобод громадянина

України, закріплений у Конституції України, є широко визнаним та визначає стратегічні завдання держави, спрямовані на ефективну реалізацію цих прав та створення ефективних механізмів їхнього захисту. Права та свободи людини, включаючи ті, що існують на тимчасово окупованих територіях, є неодмінною складовою конституційних прав та свобод громадянина [3; 4, с. 57]. Зважаючи на значні та систематичні порушення норм національного законодавства та міжнародних договорів у цій сфері з боку рф, основним завданням нашої держави є розроблення ефективного інструментарію для захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах тимчасової окупації.

Враховуючи військовий стан та тимчасову окупацію територій України здійснюється систематичне порушення фундаментальних прав людини і громадянина, зокрема:

1) особисті права і свободи людини та громадянина, зокрема, право на життя, свободу та особисту недоторканність;
2) свободу пересування та вільного вибору місця проживання;
3) економічні права і свободи людини та громадянина, серед яких найбільш порушуваними є право на працю та право на власність право на підприємницьку діяльність, право на працю та право на власність;
4) соціальні права і свободи людини та громадянина, зокрема, право на соціальний захист, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;
5) культурні права і свободи людини та громадянина, серед яких, право на освіту, свободу культурної, наукової та творчої діяльності тощо.

Пропонуються різні заходи з метою захисту прав та свобод громадян України, а саме:

- вжиття заходів щодо звільнення незаконно утримуваних осіб;
- надання безоплатної юридичної допомоги;
- гарантування доступу до гуманітарної допомоги, медичної реабілітації, безпекових заходів та освітніх можливостей для внутрішньо переміщених осіб.

Ці заходи можуть сприяти захисту прав громадян.

Висновки. Отже для воєнного та повоєнного захисту прав та свобод людини пропонуються заходи, які мають на меті досягнення наступних цілей: забезпечення, щодо надання юридичних консультацій для осіб, які перебувають на тимчасово-окупованих територіях України; контроль якості та підготовки кадрового потенціалу; впровадження світових стандартів, щодо правової системи; гарантування доступу до гуманітарної допомоги, медичної реабілітації, безпекових заходів та освітніх можливостей для внутрішньо переміщених осіб; захист прав і свобод людини та громадянина, серед яких, право на освіту, свободу культурної, наукової та творчої діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII / Верховна Рада України. — *Відомості Верховної Ради України*. 2014. — № 26. — Ст. 892.

2. Катеринчук К. В., Бортняк К. В. Проблеми захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях // *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. — Т. 33 (72), № 1-2. — С. 14–18.

3. Корягіна А. М., Биндюк К. Г. Правові питання захисту прав людини в умовах окупації [Електронний ресурс]. 2020. — Режим доступу: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18760/Корягіна (дата звернення: 17.04.2025).

4. Nalyvaiko L. R. Transparency as a democratic standard of the government functioning // *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. — Vol. 1. — P. 51–62.

Abstract. *The problems of human rights and freedoms in the temporarily occupied territories of Ukraine are considered. The main measures to ensure the protection of the rights of the population in the temporarily occupied territories are identified. State and international documents on the rights and freedoms of man and citizen are analyzed.*

Keywords*: temporarily occupied territory, rights and freedoms of citizens.*

С Е К Ц І Я ІІ

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ДО ПИТАННЯ РЕЦЕПЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПІ

Акопян Акоп
аспірант 2 курсу кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Яковлєва Галина Олександрівна***
д.ю.н, професорка, доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Ефективність функціонування систем соціального захисту, в умовах викликів сьогодення, стала важливою як ніколи раніше. У даній роботі розкривається значущість рецепції найкращих практик у сфері адміністрування систем соціального захисту на прикладі досвіду країн Європи. Представлена у роботі оглядова характеристика дозволить сформувати уявлення про роль сприйняття зарубіжного досвіду для підвищення якості соціального забезпечення та росту рівня довіри до держави.*

Ключові слова: *Соціальний захист, ринок праці, соціальне страхування, Європейський Союз*

В сучасному глобалізованому суспільстві людина стикається з все більшою кількістю чинників, які можуть призвести до втрати трудового доходу чи засобів до існування, вимушеного збільшення витрат, які не покривають її прибутки та врешті решт до бідності. Правова та соціологічна науки визначають фактори, що призводять до втрати можливості людини належним чином забезпечувати гідний рівень життя для себе та своєї родини, як специфічну категорію соціальних процесів – соціальні ризики. Потреба створення ефективних механізмів протистояння соціальним ризикам детермінує виникнення систем соціального захисту, як комплексу запобіжних заходів проти настання негативного ефекту соціальних ризиків.

В цьому процесі ключову роль відіграє створення якісних соціальних стандартів, таких як фіксовані норми визначення рівних гарантій соціального захисту та визначення законом

мінімального розміру оплати праці і доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, законодаче закріпленя пільг чи інших видів соціальних виплат, котрі б могли забезпечити рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [1]. З метою протистояння соціальним ризикам та формування належних соціальних стандартів та інструментів захисту, кожна соціальна держава має виконувати ряд функцій спрямованих на підтримку суспільства. В першу чергу це стосується розподілу доходів з врахуванням потреби забезпечення найменш захищених категорій населення, що може здійснюватися за безпосередньої участі держави та/або за рахунок стимулювання приватного сектору економіки. Сюди слід віднести і забезпечення гарантованої можливості кожному накопичувати достатній обсяг коштів необхідний для гарантування гідного рівня життя (до прикладу за рахунок вдосконалення політики соціального страхування). Також однією з найважливіших функцій держави є стимулювання інвестицій у розвиток людського капіталу (як то створення освітніх центрів; заохочення до працевлаштування; забезпечення робочих місць, що передбачають кар'єрний ріст, тощо).Вищезазначені завдання та функції у своїй сукупності формують систему соціального захисту населення.

Як складний та багатоаспектний напрям державної політики дана система потребує пошуку ефективних засад адміністрування. У цьому контексті важливого значення набуває можливість запозичення позитивного досвіду формування систем соціального захисту населення у Європейському Союзі, оскільки переважна більшість країн-членів ЄС має багаторічний досвід функціонування стабільних та ефективних комплексних моделей соціальної підтримки населення, котрі б могли бути ефективно застосовані в сучасних кризових умовах.

Аналіз правового регулювання забезпечення соціальних гарантій в країнах Європи слід розпочати зі звернення до загальної характеристики систем соціального захисту які застосовуються в країнах ЄС. Так, з-поміж існуючих підходів до організації соціальної політики у країнах Співдружності можна виокремити дві домінуючі моделі. Ними є, усталені в ході тривалої історії розвитку концепцій організації забезпечення соціального захисту, моделі Беверіджа та Бісмарка. Так, перша з названих, передбачає соціальне забезпечення всього населення; надходження фінансування соціального захисту переважно з державного бюджету; рівномірні, разові внески платників, а її метою є забезпечення стабільного прожиткового мінімуму. В той час як до характерних рис моделі Бісмарка можна віднести: створення системи соціального страхування працівників; внески працівників, співмірні їх доходу, є джерелом формування фондів соціального забезпечення; критерієм диференціації внесків слугує заробітна плата. Дана модель орієнтована на забезпечення стабільного рівня життя. Таким чином на прикладі загальної характеристики класичних європейських систем соціального

забезпечення ми маємо можливість зробити проміжні висновки щодо значення різних способів надходження соціальних внесків у формуванні тих або інших складових соціального забезпечення [2 С.70].

Окрім класичної дихотомії поділу систем адміністрування соціального забезпечення існує класифікація яка базується на формах здійснення соціального захисту (державній чи приватній) та видах соціального страхування (як то добровільне чи загальнообов'язкове). До її обсягу входять такі системи як: англосаксонська система, що історично тяжіє до моделі Беверіджа; континентальна система, заснована на моделі Бісмарка; скандинавська система; південно-європейська. Визначившись з видами за даною класифікацією, надалі, ми детально розглянемо їх зміст та досвід країн, що належать до кожної зі згаданих систем.

Огляд визначеної класифікації варто розпочати з характеристики англосаксонської системи. Її визначальною рисою є комбінація форм соціального забезпечення, таких як: соціальне страхування, програми мінімальної державної допомоги, залучення персональних заощаджень. Ключовою ідеєю даної моделі є те, що відповідальність за забезпечення засобів протистояння впливу соціальних ризиків покладається безпосередньо на саму особу. Так основним джерелом фондів захисту виступають соціальні внески населення та податки, за рахунок яких держава забезпечує соціальні виплати, медичне обслуговування та превенцію безробіття серед осіб працездатного віку. Для забезпечення ефективного функціонування соціальних гарантій даного типу на роботодавців покладається обов'язок координації та контролю своєчасної сплати працівниками відрахувань до соціальних фондів, та відповідно обов'язок працівників приєднатися та сумлінно сплачувати внески за програмами соціального та додаткового страхування [3]. Серед позитивних рис цієї моделі можна визначити гарантовану можливість отримати мінімальний пакет соціальної підтримки та залучення максимальної кількості суб'єктів до формування фондів соціального забезпечення, що стимулює населення помірковано ставитися до попередження настання негативних наслідків соціальних ризиків.

В свою чергу, континентальна модель базується на стабільності державних інституцій, до яких належать фінансові, страхові органи та органи економічного контролю та паритеті участі у протидії соціальним ризикам як роботодавців так і працівників чи самозайнятих осіб. Цей підхід до організації соціального захисту є неефективним в умовах нестабільної економіки, оскільки вимагає залучення суттєвих адміністративних ресурсів та достатнього рівня витривалості економіки. В той же час її позитивними рисами є: стимулювання інтересу всіх учасників сфери соціального страхування в упередженні настання соціальних ризиків; баланс між ступенем залучення ресурсів до соціальних фондів та видатками соціального

забезпечення; інвестування у соціальний захист виступає як стабільний та перспективний напрям, що гарантує накопичення та сприяє розвитку економіки [4].

У скандинавській моделі основним джерелом фінансування соціального захисту є оподаткування, а соціальні внески до страхових фондів відіграють другорядну роль у процесі забезпечення реалізації права на соціальну допомогу. В країнах, що обрали дану модель соціальна підтримка гарантована будь-яким особам для яких дана країна є місцем постійного проживання та які на законних підставах перебувають у трудових відносинах, однак на відміну від континентальної моделі у більшості цих країн соціальне страхування працівників не є обов'язковим та адмініструється профспілками. У державах, що обрали скандинавську модель простежується тенденція зацікавленості населення в участі у страхових програмах, зокрема шляхом збільшення видатків з боку найманих працівників та роботодавців які відраховуються з їх заробітних плат та прибутку [5 С. 146]. Зацікавленість держави і населення в формуванні якісних соціальних гарантій відповідає принципу «держави загального добробуту».

Південно-європейська модель є квазісистемою соціального захисту, яка тяжіє до англосаксонської. Ключовим суб'єктом даної системи соціального захисту є домогосподарство або сім'я, по відношенню до якого держава займає пасивне становище лише представляючи можливість приймати участь у певних соціальних програмах та надаючи мінімальну кількість гарантованих виплат, як то: пенсії, материнський капітал чи допомога на освіту, розподіл видатків на які зазвичай є асиметричним. Основною ідеєю розвитку південно-європейської моделі є те, що забезпечення готовності протистояти соціальним ризикам належить до сфери відповідальності самої сім'ї, як суб'єкта соціальних відносин.

Розглянувши загальну характеристику основних моделей соціального захисту, які використовуються у країнах ЄС, слід відзначити, що в умовах глобалізації суспільства та економіки кожна конкретна модель практично не зустрічається у чистому вигляді. Застосування гібридних підходів у правовому регулюванні сфери соціального захисту обумовлене потребою застосування якомога більшої кількості ефективних засобів протистояння соціальним ризикам.

Якщо сутність та принципи функціонування конкретних моделей захисту утворюють зміст такого комплексу суспільних відносин, як соціальна підтримка, то його формою можна назвати досвід кожної конкретної держави, що впроваджує певні програми соціальної допомоги. Так, Ірландія є прикладом застосування сучасної моделі Беверіджа. В основі системи соціального захисту країни лежить поєднання соціального страхування та державної соціальної допомоги, мінімальний пакет якої доступний як громадянам так і особам, що постійно проживають на території країни (до прикладу медична допомога). Основним органом, що здійснює контроль над забезпеченням соціального захисту є Міністерство

соціального захисту Ірландії. До повноважень міністерства входить два ключові напрями: робота департаментів над вдосконаленням профільного законодавства та впорядкуванням роботи системи соціального захисту та діяльність Служби соціального забезпечення спрямована на облік і адміністрування надання соціальних виплат, зокрема шляхом запровадження системи унікальних персональних номерів, які присвоюють кожній працездатній особі від моменту її першого працевлаштування, з метою обліку суб'єктів наділених правом отримання соціального захисту.

Основним законодавчим актом, яким врегульовано сферу соціального захисту є Консолідований закон про соціальне забезпечення [6], який закріплює відповідність особи вимогам конкретної соціальної програми, як обов'язкову умову отримання права на соціальну підтримку. Адміністрування перерозподілу ресурсів соціальної допомоги (накопичення внесків та здійснення виплат соціальної підтримки) здійснює Фонд соціального страхування на основі системи страхових внесків розподілених на 11 класів. Поділ внесків за класами базується взаємозалежності розміру внесків та розміру доходів суб'єкта страхування, форми його зайнятості, віку працівника, тощо, що в свою чергу дозволяє створити оптимальну та адаптовану до потреб населення систему накопичення фондів соціального захисту [7]. Важливо відмітити, що однією з визначних складових соціальної підтримки в Ірландії є розвиток програм зайнятості у місцевих громадах, пріоритетною метою яких є забезпечення роботою в регіонах осіб, які тривалий час перебувають у пошуку роботи.

Надалі аналізуючи досвід адміністрування соціального захисту в країнах Європи, розглянемо систему застосовану у Нідерландах – країні, що посідає одне з провідних місць у рейтингах забезпечення соціальної підтримки серед держав ЄС. Нідерланди належать до країн, що обрали континентальну модель соціального захисту. В основі діючої системи лежать соціальне забезпечення, яке формують заходи допомоги та реінтеграції та соціальне страхування. Наразі законодавство Нідерландів передбачає програми національного страхування та страхування найманих працівників, однак важливим напрямком, що наразі перебуває у розробці є запровадження (від початку 2027 року), Законом про страхування на випадок інвалідності, обов'язкового страхування самозайнятих осіб на випадок втрати працездатності (інвалідності) [8]. Зауважимо, що правове регулювання соціальної підтримки передбачає, як обов'язкову так і добровільну форму соціального страхування. А в основі формування фондів соціальної підтримки лежить принцип активної дії суб'єкта права на захист, згідно з яким рівень забезпечення особи залежить від обсягу її внесків, а держава тільки гарантує мінімальну соціальну допомогу. Відповідальним за адміністрування надходжень і видатків соціальної допомоги є Банк соціального страхування Нідерландів.

Також, цікавим є досвід Швеції. На відміну від попередньо згаданих країн, законодавство Швеції визнає як суб'єкта отримання соціальної допомоги не лише приватну особу, а й домогосподарство. Соціальне страхування для населення здійснюється за трьома напрямками: за місцем проживання (з наданням гарантованих виплат); страхування за місцем роботи (на випадок втрати доходу); страхування з інших страхових підстав, що не охоплюються попередньо зазначеними категоріями [9]. Джерелом формування страхових фондів є внески працівників, роботодавців та податки. Також слід зазначити, що обов'язкове соціальне страхування не покриває витрат на медичні послуги та витрати у випадку безробіття, а виплати в рамках страхування за місцем проживання вимагають проходження перевірки матеріального стану одержувача, оскільки виплати здійснюються з бюджету муніципалітетів, а не за рахунок податків та зборів, як це відбувається при виплаті інших видів соціальної допомоги.

Ефективне адміністрування та координація програм соціального страхування є пріоритетом розвитку державної політики Швеції, саме тому в країні функціонує спеціальна установа, що займається управлінням здійснення виплат для сімей з дітьми, тимчасово непрацездатних осіб, осіб з інвалідністю та ін., ним є - Агентство соціального страхування. Основним завданням Агентства є верифікація даних необхідних для здійснення виплат. В свою чергу контроль належного функціонування ринку праці покладено на Міністерство праці та Державну службу зайнятості (як структурний підрозділ Міністерства). Зокрема, вони здійснюють підбір потенційних кадрів та інформаційне забезпечення ринку праці; у співпраці з Агентством соціального страхування сприяють створенню робочих місць та працевлаштуванню осіб з особливими потребами та вразливих категорій населення. Застосована у Швеції модель розподілу участі населення та держави у формуванні системи соціального захисту дозволила, протягом останніх п'яти років, скоротити обсяг соціальних видатків держави.

За підсумками проведеного аналізу застосованих моделей адміністрування соціального захисту та досвіду їх впровадження на практиці у країнах Європи, ми доходимо ряду висновків. Беззаперечно важливою є роль адаптації сучасного європейського погляду на моделі соціального захисту Беверіджа та Бісмарка. Вона має значення в контексті здійснення реформ в умовах викликів воєнного часу та може бути використана, як основа вдосконалення соціального захисту та протистояння соціальним ризикам. Застосування гібридних моделей, дозволить віднайти баланс участі населення та держави у процесі створення необхідних механізмів соціального захисту, оскільки вирішальним фактором є не тільки існування формальних засобів та процедур, а й ступінь залученості їх учасників.

Зарубіжний досвід дозволить створити гнучкі та адаптовані моделі адміністрування соціального захисту, що могли б стимулювати участь населення у соціальних програмах.

Важливою складовою успішних реформ також є рецепція досвіду здійснення перевірки і контролю надання соціального забезпечення та формування прозорої системи фінансування соціальних фондів, на зразок досвіду Ірландії. Отже доходимо висновку - досліджувана тематика є перспективним напрямом для подальшої наукової розробки та відіграє важливу роль у процесі комплексного реформування соціального захисту в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text
2. Bismarck versus Beveridge: a comparison of social insurance systems in Europe. URL: https://www.ifo.de/DocDL/dicereport408-db6.pdf
3. Beveridge Not Bismarck! European Lessons for Men's and Women's Pensions in Germany. URL: https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/10540.pdf
4. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо адміністрування соціальних внесків **(social contributions)** у державах Європейського Союзу URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33059.pdf
5. Г.В. Григораш, Т.Ф. Григораш, В.Я. Олійник, І.Т. Субачов. Системи соціального страхування зарубіжних країн. Д.: ДДФА, 2007. 146 с
6. Social Welfare Consolidation Act 2005. URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/2005/act/26/enacted/en/html
7. Social insurance classes. URL: https://www.citizensinformation.ie/en/social-welfare/irish-social-welfare-system/social-insurance-prsi/social-insurance-classes/
8. Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0002524/2024-01-01
9. Lag (1991:1047) om sjuklön. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19911047-om-sjuklon_sfs-1991-1047/

Abstract. *The effectiveness of the social protection system has become more important than ever before in the face of today's challenges. This research reveals the importance of adopting best practices in the administration of social security systems based on the experience of European countries. The overview presented in the research will allow to form an idea of the role of perception of the experience of foreign countries in improving the quality of social security and trust in the state.*

Keywords: *Social protection, labor market, social insurance, European Union*

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ ДОМАШНІМ ПРАЦІВНИКАМ

Гайдук Дмитро Вікторович
аспірант 2 року навчання
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Анотація: *У науковій роботі проаналізовано умови трудового договору з домашніми працівниками щодо встановлення робочого часу, а саме, досліджено особливості залучання до надурочних робіт. Враховуючи «індивідуальний характер» умов такого трудового договору, зроблено висновки щодо доцільності більш чіткого визначення порядку залучення домашнього працівника до надурочних робіт у трудовому договорі.*

Ключові слова: *трудовий договір, робочий час, надурочні роботи, домашні працівники.*

Наразі в нашій державі тривають процеси гармонізації національного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу. Одним із важливих кроків в цьому процесі стало прийняття 25 квітня 2024 року Закону України № 3680-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників» (далі за текстом – Закон України № 3680-IX) [1]. Нормами вказаного нормативно-правового акту в українське законодавство були імплементовані положення Конвенції Міжнародної організації праці № 189 “Гідна праця для домашніх працівників” (далі за текстом – Конвенція № 189) [2], а саме були внесені відповідні зміни до Кодексу законів про працю України (далі за текстом – КЗпП України) [3].

Отже, КЗпП України був доповнений Главою XI-А під назвою «Праця домашніх працівників», а також були внесені зміни та доповнення у деякі статті КЗпП України, які стосуються умов праці домашніх працівників.

Проблема регулювання діяльності працівників, які на умовах трудового договору виконують роботу з обслуговування домашнього господарства на сьогоднішній день носить глобальний характер та є актуальною для багатьох країн світу.

Слід зазначити, що однією із основних засад трудового права є принцип поєднання державного і договірного регулювання трудових правовідносин. На думку І.П. Жигалкіна зміст зазначеного принципу зводиться до того, що основні гарантії захисту трудових прав учасників трудових правовідносин встановлюються законами і підзаконними актами, а решту правил регулювання умов праці сторони визначають в індивідуальному порядку. При цьому договірне

регулювання не повинне виходити за межі і суперечити визначеним для нього централізованим правилам та стандартам [4, с. 74].

З огляду на зазначене, враховуючи тенденцію стрімкого розвитку індивідуально-договірного регулювання праці, частиною 2 статті 173-3 КЗпП України визначено, що «…з домашніми працівниками укладається трудовий договір, який є основним документом, що засвідчує виникнення, зміну та припинення трудових відносин та визначає права та обов'язки сторін» [3]. Разом з тим, частина 1 зазначеної статті КЗпП України передбачає, що «домашні працівники користуються всіма трудовими правами та гарантіями, передбаченими законодавством про працю, у тому числі на безпечні та здорові умови праці» [3].

При цьому, частиною 4 статті 173-3 КЗпП України визначено обов'язкові умови трудового договору з домашнім працівником, серед яких, крім іншого, зазначено умови щодо тривалості робочого часу і часу відпочинку, порядку залучення до надурочних робіт, роботи у вихідні, святкові та неробочі дні [3]. Зазначене обумовлено тим, що специфіка праці домашніх працівників вимагає визначення для даної категорії осіб окрім загальних, ще й спеціальних режимів робочого часу та відпочинку.

В контексті тематики нашого дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на особливості залучення домашніх працівників до надурочних робіт, а саме, щодо випадків, умов та порядку їх встановлення.

Надурочною роботою визначається робота понад встановлену тривалість робочого часу, що здійснюється за розпорядженням чи з відома роботодавця у випадках, передбачених законодавством [5, с. 205]. Роботодавець має право залучати працівника до понаднормової роботи лише у виняткових випадках: коли цього вимагають нагальні потреби суспільства; для запобігання наслідкам форс-мажорних обставин, випадкових подій або обставин, які негативно впливають або можуть вплинути на нормальний перебіг господарської діяльності роботодавця; для завершення термінової, непередбаченої роботи в установлений строк [6, с. 224].

Законом України № 3680-IX частину 3 статті 62 КЗпП України було доповнено ще одним випадком застосування понадурочних робіт: «п. 6 при необхідності виконання домашніми працівниками невідкладних робіт, передбачених трудовим договором, невиконання яких загрожує життю чи здоров'ю члена домогосподарства, або в інших виняткових випадках, визначених трудовим договором» [3].

Отже, на законодавчому рівні з'явився ще один виключний випадок застосування надурочних робіт.

Крім того, необхідно зазначити особливості залучення домашніх працівників до надурочних робіт:

1. Частина 4 ст. 173-5 КЗпП України визначає, що «залучення домашнього працівника до надурочних робіт здійснюється згідно з умовами трудового договору і не може перевищувати граничні норми застосування надурочних робіт, визначені законом» [3].

Таким чином законодавець для таких працівників зберіг гарантії, передбачені ст. 65 КЗпП України.

2. Разом з тим, законодавець скасував для домашніх працівників загальний порядок залучення до надурочних робіт, так «на домашніх працівників не поширюються вимоги про обов'язковість погодження чи отримання дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства, установи, організації при залученні до надурочних робіт» (ч. 9 ст. 173-5 КЗпП) [3].

На нашу думку, на практиці можливі випадки, коли домашній працівник сам зацікавлений та бажає працювати понад установлену тривалість робочого часу, перевищуючи граничні норми, що передбачені ст. 65 КЗпП України, у зв'язку з чим постає питання щодо правового визначення такої «перевищеної» роботи та порядку її оплати.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, пункт 6 частини 3 статті 62 КЗпП України цілком відповідає антидискримінаційним нормам, визначеним у статті 10 Конвенції № 189, в якій йдеться про те, що «..кожна держава-член приймає заходи щодо забезпечення рівного поводження з домашніми працівниками в цілому у відношенні нормальної тривалості робочого часу, компенсації за понадурочну роботу… у відповідності з національним законодавством, нормативно-правовими актами…» [2], оскільки випадки такої роботи для домашніх працівників характеризується «невідкладністю» та «винятковими випадками».

На підставі проведеного аналізу, слід дійти висновку, що законодавець врахував специфіку праці домашніх працівників: передбачено альтернативні варіанти вибору системи обліку робочого часу, закріплено гарантії щодо використання праці домашніх працівників при надурочних роботах, передбачено гарантії домашніх працівників при залученні до чергування та при супроводженні членів домашнього господарства на їх відпочинку. Поряд з цим, враховуючи те, що домашній працівник може бути членом домогосподарства, і може погоджуватися працювати понад установлену тривалість робочого часу, не тільки у зв'язку із «невідкладністю» та «винятковими обставинами», вважаємо за доцільне передбачати такі випадки у трудовому договорі і порядок її оплати.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників: Закон України від 25 квіт. 2024 р. № 3680-IX. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3680-20#n20 (дата звернення: 10.05.2025).

2. Гідна праця для домашніх працівників: Конвенція МОП від 16 черв. 2011 р. № 189. URL: https:// https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@migrant/documents/publication/wcms_409887.pdf. (дата звернення: 10.05.2025).

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 10.05.2025).

4. Жигалкін І.П. Поєднання державного і договірного регулювання трудових відносин як принцип трудового права. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 73–79.

5. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків. 2022. 376 с.

6. Венедіктов С. В. Міжнародне та порівняльне трудове право: підручник. Київ: Діа, 2023. 260 с.

Abstract. *The scientific work analyzes the terms of the employment contract with domestic workers regarding the establishment of working hours, namely, the features of involvement in overtime work are investigated. Taking into account the "individual nature" of the terms of such an employment contract, conclusions are drawn regarding the expediency of more clearly defining the procedure for involving a domestic worker in overtime work in the employment contract.*

Keywords: *employment contract, working hours, overtime work, domestic workers.*

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЗА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВИМ ДЕРЖАВНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ, ЩО СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Гладковська Вероніка,
студентка 2 року навчання першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
факультету слідчої та детективної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Яковлєва Галина Олександрівна,***
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Авторкою аналізується система матеріального забезпечення та соціальних послуг у межах загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та/або професійних захворювань. Особлива увага приділяється труднощам, з якими*

стикаються застраховані особи, а також розглядаються потенційні шляхи модернізації системи в умовах нинішнього соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: *загальнообов'язкове державне соціальне страхування, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання, втрата працездатності, соціальний захист.*

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є невід'ємною складовою системи соціального захисту в Україні, що забезпечує матеріальну підтримку громадян у разі настання страхових випадків. Одним із його ключових напрямків виступає страхування від нещасних випадків на виробництві та/або професійних захворювань, які призводять до втрати працездатності.

Головне завдання цього виду страхування полягає у мінімізації негативних наслідків виробничих ризиків й захисті працівників та їхніх родин від фінансових труднощів. Нещасні випадки на роботі та професійні захворювання мають серйозний вплив як на економічний стан постраждалих, так і на їхнє соціальне благополуччя. З метою підтримки таких працівників держава забезпечує матеріальну допомогу й соціальні послуги.

У цьому контексті постає нагальна потреба дослідити механізми матеріального забезпечення та надання соціальних послуг у системі державного соціального страхування. Важливо також розглянути проблеми, з якими стикаються працівники, які втратили працездатність, та визначити шляхи вдосконалення цих механізмів відповідно до сучасних викликів. Дослідження також має на меті визначити основні напрями реформування системи соціального страхування. Очікується, що це дозволить підвищити якість матеріальної підтримки, забезпечити ефективний захист прав громадян на медичну допомогу та реабілітацію, а також сприятиме створенню більш справедливих умов для усіх застрахованих осіб.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні охоплює широкий спектр послуг, спрямованих на підтримку громадян у разі нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань. До цих послуг входять одноразові компенсації за втрату працездатності, регулярні виплати через тимчасову непрацездатність, а також пенсії у випадках тривалої втрати працездатності [1].

Окрім цього, система забезпечує медичні та реабілітаційні послуги, які є критично важливими для постраждалих. Разом із цим, система має низку серйозних недоліків, починаючи зі складної процедури отримання виплат. Потерпілі змушені збирати великий пакет документів, проходити затяжні експертизи, а подекуди навіть відстоювати свої права у судах. Такий підхід спричиняє затримки у наданні матеріальної допомоги, що значно

ускладнює фінансове становище постраждалих. Бюрократичні перепони стають фактичною перепоною для доступу до страхових виплат.

Окрім зазначених проблем, слід акцентувати увагу на потребі впровадження електронних сервісів у системі соціального страхування для зменшення бюрократичних перепон та прискорення процесу надання матеріальної допомоги. Як зазначає Сорока Л.М., удосконалення електронної взаємодії між страховими фондами та застрахованими особами дозволяє суттєво підвищити ефективність обслуговування та зменшити кількість зловживань у сфері страхових виплат [4].

Не менш гострим є питання рівня компенсацій, який часто не відповідає реальним витратам на лікування та реабілітацію. Постраждалі нерідко змушені звертатися до приватних медичних закладів через недостатню доступність або низьку якість державних медичних послуг [2]. Це створює додатковий фінансовий тягар для постраждалих та їхніх родин, який система страхування найчастіше не здатна покрити.

Додатково, важливим є питання профілактики виробничого травматизму. За даними дослідження, необхідним кроком є активне впровадження систем управління безпекою праці на підприємствах, що дозволяє не лише зменшити кількість нещасних випадків, а й оптимізувати механізми компенсацій у разі їх настання [5].

Слабкими є й механізми реабілітації після виробничих травм. Недофінансування реабілітаційних центрів, обмежений доступ до сучасних технологій та дефіцит кваліфікованих спеціалістів призводять до того, що багато потерпілих не отримують своєчасної допомоги. Як наслідок, процес повернення до праці ускладнюється, а ризик тривалої втрати працездатності зростає. Ще однією проблемою є недоліки в контролі над виконанням страхових зобов’язань.

Страхові компанії часом зловживають своїм становищем, затримуючи виплати або необґрунтовано відмовляючи в них на підставі сумнівних висновків медичних експертиз [3]. Такий підхід створює додаткові труднощі для постраждалих у захисті своїх прав. Окремо варто звернути увагу на недостатній рівень контролю за дотриманням норм охорони праці на підприємствах.

Реальна судова практика в Україні свідчить про численні випадки, коли працівники звертаються до суду з позовами про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок професійних захворювань або нещасних випадків на виробництві. Наприклад, у справі № 212/10058/18 Дніпровський апеляційний суд підтвердив право працівника на компенсацію моральної шкоди в розмірі 45 000 грн через професійне захворювання, отримане внаслідок тривалої роботи в шкідливих умовах праці [6].Ще один приклад – справа № 204/7243/23, де Красногвардійський районний суд м. Дніпра задовольнив позов працівника до ПрАТ

«Шахтоуправління «Покровське» про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок професійного захворювання [7].

Крім того, Велика Палата Верховного Суду у справі № 698/967/15-ц підтвердила, що роботодавець зобов'язаний відшкодувати моральну шкоду працівнику, якщо професійне захворювання призвело до істотних змін у його житті, включаючи втрату працездатності [8].

Порушення правил охорони праці часто стають причиною нещасних випадків, однак роботодавці рідко несуть серйозну відповідальність за таке недбальство. Як наслідок, багато інцидентів залишаються поза увагою, а потерпілі не отримують належної компенсації. На тлі вказаних проблем назріває необхідність проведення реформ у сфері соціального страхування.

Система загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань відіграє ключову роль у забезпеченні соціального захисту працівників в Україні. Незважаючи на її важливість, існує низка суттєвих проблем, серед яких складність процедур оформлення виплат, недостатній рівень фінансової підтримки та обмежений доступ до якісних медичних і реабілітаційних послуг.

На тлі нинішніх викликів, з якими стикаються постраждалі на виробництві, нагальною стає потреба реформування цієї системи. Необхідно забезпечити більш доступний і простий механізм отримання допомоги, скоротити бюрократичні перепони та підвищити якість реабілітаційних заходів.Такі зміни сприятимуть поліпшенню рівня соціального захисту працівників і створятьумови для швидшого відновлення їхньої працездатності.

Окрім цього, важливо підвищити відповідальність роботодавців за дотримання норм охорони праці. Зменшення кількості нещасних випадків стане можливим завдяки впровадженню суворішого контролю, чітких стандартів безпеки та створенню безпечніших умов праці для всіх категорій працівників.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування:Закон України № 1105-XIV від23.09.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text.

2. Подкопаєва І. Соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та/або професійного захворювання.Вища школа адвокатури НААУ. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/socialne-straxuvannia-vid-neshhasnogo-vipadku-na-virobnictvi-taabo-profesiinogo-zaxvoriuvannia.

3. Нарахування лікарняних працівникам, які працюють на підприємстві менше 6 місяців. WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Нарахування_лікарняних_працівникам,_які_працюють_на_підприємстві_менше_6_місяців.

4. Сорока Л. М. Організаційно-правові аспекти електронного документообігу в системі соціального страхування. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку.* 2021. № 14. С. 45-52.

5. Петренко В. І., Ковальчук О. М. Забезпечення безпеки праці та зниження виробничого травматизму: сучасний стан та перспективи розвитку. *Право та безпека*. 2018. № 2. С. 34-42.

6. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 26.11.2019 р. у справі № 212/10058/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86031706.

7. Рішення Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 03.11.2023 р. усправі № 204/7243/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114679842.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.01.2020 р. у справі № 698/967/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393415.

Abstract. *The author analyzes the system of material support and social services within the framework of the mandatory state social insurance against accidents at work and/or occupational diseases. Special attention is paid to the difficulties faced by insured persons, and potential ways of modernizing the system in the current socio-economic development of Ukraine are also considered.*

Keywords: *mandatory state social insurance, accident at work, occupational disease, disability, social protection.*

ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

***Гребенар Олексій Володимирович*,**
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля,
спеціальності 081 «Право»

Анотація. *У цьому досліджені проведено аналіз окремих рішень ЄСПЛ з метою визначення можливості їх застосування у сфері захисту трудових прав працівників в Україні. Обґрунтовано, що рішення ЄСПЛ є міжнародним інструментарієм захисту трудових прав працівників, а їх застосування в процесі судового розгляду трудових спорів є дієвим засобом реалізації трудових прав і інтересів осіб. З'ясовано та доведено, що правові позиції ЄСПЛ з приводу порушення трудових прав працівників, здебільшого вироблені на основі статей 4, 6, 8, 9, 10, 11 ЄКПЛ.*

Ключові слова: *захист трудових прав, практика ЄСПЛ, свобода праці, інтерпретація*

Невід'ємним елементом механізму забезпечення реалізації конституційного права особи на працю слід вважати наявність визначеної чинним законодавством системи його захисту, що включає різні правові та організаційні засоби. До таких засобів належать гарантії попередження порушення права на працю, механізми забезпечення реалізації всіх елементів

змісту відповідного права, а також засоби судового та позасудового вирішення конфліктів, що виникають у сфері трудових правовідносин.

Сьогодні в Україні триває реформування системи трудового законодавства, внаслідок чого зазнає суттєвих змін вся система організації трудових відносин, у тому числі й гарантії захисту трудових прав працівників. В таких умовах особливої актуальності набуває захист права особи на працю, що теж потребує вдосконалення. Попри таке одностайне розуміння важливості права людини на працю, його закріплення ледь не у всіх національних законодавствах і в багатьох міжнародно-правових документах практична реалізація цього права, досягнення мети якнайповнішого охоплення населення гарантіями захисту їх право на працю наштовхується на безліч проблем і перешкод: фінансово-економічних, політичних, соціальних, правових, адміністративних, науково-технічних та інших. На подолання цих перешкод мають спрямовуватися зусилля усіх держав і міжнародних організацій. Відтак, украй актуальним вбачається наукове опрацювання застосування рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в аспекті захисту трудових прав працівників в Україні.

Дослідження проблематики правових позицій ЄСПЛ з питань додержання гарантій трудових прав особи саме як стандарту захисту трудових прав людини неодноразово перебувало у центрі уваги таких науковців як О. Буткевич, Л. Вакарюк, Л. Гаращенко, О. Дашковська, С. Павленко, С. Шумило, О. Ярошенко і ін.. Підкреслюючи важливість рішень ЄСПЛ щодо захисту трудових прав працівників дослідник О. Павленко зауважив, що саме вони слугують орієнтиром у вирішенні трудових спорів в судовому порядку, аналогічним тим, що вже були предметом розгляду ЄСПЛ [1, с. 122]. Дослідниця Л. Вакарюк обґрунтувала наявність позитивної динаміки до розширення тлумачення норм Європейської конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ) з питань захисту трудових прав особи, аналізуючи проблематику примусової та обов'язкової праці [2, с. 319]. Зважаючи на глибоке дослідження рішень ЄСПЛ у царині захисту трудових прав та інтересів особи, ця проблематика потребує подальших наукових розвідок в аспекті нових реалій сучасного життя в Україні.

Рішення ЄСПЛ є міжнародним інструментарієм захисту трудових прав працівників, а їх застосування при розгляді трудових спорів в судовому порядку – є надійним засобом реалізації трудових прав та інтересів особи. Як свідчить судова практика, здебільшого, порушення трудових прав людини розглядається через призму таких норм ЄКПЛ як:

- ✓ право особи не перебувати в рабстві чи підневільному стані та право особи не виконувати примусову чи обов'язкову працю (стаття 4);
- ✓ право на забезпечення доступу до суду та справедливого розгляду трудових справ (стаття 6);
- ✓ право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8);

- ✓ право на свободу віросповідання (стаття 9);
- ✓ право на свободу думки, совісті і релігії (стаття 10);
- ✓ право на свободу зібрань та об'єднань, у тому числі створення профспілок, участь у колективних трудових відносинах (стаття 11) тощо [3].

Загальновідомим є факт, що заборона примусової і обов'язкової праці закріплена у законодавстві усіх країн світу, однак практика ЄСПЛ свідчить про наявність великої кількості скарг у цьому аспекті. Саме тому, у справі «Човдурі та інші проти Греції» (2015 р.) ЄСПЛ виробив правову позицію щодо широкого тлумачення розуміння понять примусової праці та торгівлі людьми [4]. Здебільшого справи, що стосувалися неоплати або несвоєчасної оплати праці не розглядалися судом як примусова праця, оскільки вбачалася добровільність виконання такої роботи (справа «Внучко проти України» (2006 р.) [5]). Разом з тим, у контексті захисту трудових прав працівників варто наголосити й на змісті ст. 15 цієї Конвенції, прямо наголошує на обов'язку держави не допускати випадків примусової праці і вживати усіх необхідних заходів для запобігання цього навіть в умовах війни.

Аналіз рішень ЄСПЛ показав, що проти України більшість справ розглядається в контексті порушення нею саме статті 6 ЄКПЛ, тобто в аспекті права на забезпечення доступу до суду та справедливого розгляду справ. Здебільшого, наприклад, у справах «Войтенко проти України» (2004 р.), «Шманько проти України» (2004 р.), «Пиряник проти України» (2005 р.) ЄСПЛ визначено пряме порушення права на забезпечення справедливого розгляду справ заявників в контексті захисту їх трудових прав. Суд дійшов висновку, що заявники були позбавлені можливості використання в повному обсязі засобів захисту своїх трудових прав.

Принагідно звернути увагу на правову позицією ЄСПЛ щодо розуміння трудових відносин через призму ст. 8 ЄКПЛ, що гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя. Так, ЄСПЛ у рішенні по справі «Олександр Волков проти України» (2013 р.) розтлумачив, що право особи на приватне життя охоплює в собі також і право особи на індивідуальний розвиток й завдяки відносинам з іншими людьми, в тому числі і зі співробітниками. «Приватне життя» особи не виключає відносини професійного чи ділового характеру, адже доволі багато часу людина проводить, виконуючи свої професійні обов'язки. Саме тому, було виявлено порушення ст. 8 ЄКПЛ в аспекті «приватного життя», розуміючи звільнення його з посади судді як втручання в його право на повагу до приватного та професійного життя [6].

Заслуговує на увагу правова позиція ЄСПЛ з приводу обмеження зі сторони роботодавців право особи на свободу віросповідання. У цьому контексті проблематика особистісного сприйняття індивідом релігійних, філософських переконань є частиною внутрішнього розвитку особи і ст. 9 ЄКПЛ вважає цю свободу абсолютною й не допускає

будь-якого втручання. Варто звернути увагу на справу ЄСПЛ «Александрідіс проти Греції» (2008 р.), де законодавчо була закріплена вимога розголошення характеру та змісту особистісних переконань. Александрідіс не міг реалізувати своє право на працю, тобто приступити до адвокатської практики, не склавши присягу, в якій містився текст релігійного характеру, що всі адвокати є православними християнами. А це суперечило його свободі віросповідання. У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення вимог ст. 9 ЄКПЛ, адже держави не мають права втручатися у свободу віросповідання та совісті і примушувати будь-кого заявляти про свої переконання, особливо для складання присяги, щоб мати можливість виконувати свої професійні функції [7].

У контексті ст. 10 ЄКПЛ цікавим є рішення ЄСПЛ по справі Меліке проти Туреччини (2021 р.), де було визнано порушення права особи на вираження поглядів шляхом незаконного звільнення з роботи на підстави виявленої нею зацікавленості до певного контенту у соціальній мережі, що підтверджувалося проставлянням лайків [8].

Право працівників на свободу зібрань, участь у профспілках чи інших формах об'єднань, що закріплене у ст. 11 ЄКПЛ є базисом демократичного регулювання та організації трудових відносин. Принагідно навести за приклад справу ЄСПЛ «Redfearn проти Сполученого Королівства» (2012 р.), де працівника було звільнено з роботи на підставі його політичних переконань та безпосереднього членства у політичній партії. Суд дійшов висновку, що єдина мотивація, що слугувала підставою для звільнення працівника була його приналежність до політичної партії є порушенням ст. 11 ЄКПЛ, оскільки на органи влади покладено прямий обов'язок забезпечувати гарантії захисту від звільнення [9].

Наведене дає підстави для формування наступних висновків. Застосування рішень ЄСПЛ у контексті захисту трудових прав працівників в судовому порядку вказує на імплементацію міжнародних стандартів в механізм реалізації захисту цих прав в Україні. Адже сформовані ЄСПЛ правові позиції в досліджуваному аспекті забезпечують чітке розуміння змісту права працівника на повагу до приватного життя; свободи об'єднання та профспілкової діяльності; заборони примусової праці, торгівлі людьми тощо.

Список використаних джерел:

1. Павленко С. О. Сучасний стан торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в Україні та світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 1. 2021. С. 120–126. https://doi.org/10.15421/392126.

2. Вакарюк Л. В. Правові позиції ЄСПЛ щодо розуміння заборони примусової праці як стандарти захисту трудових прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2023. С. 316-320 https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/76.

3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950

року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 8.05.2025).

4. Справа «Човдурі та інші проти Греції» (Заява № 21884/15) від 30.03.2017: Рішення Європейського суду з прав людини / ЄСПЛ. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/chowdury-and-others-v-greece-0_en.

5. Справа «Внучко проти України» (Заява № 1198/04) від 14.12.2006: Рішення Європейського суду з прав людини / ЄСПЛ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_148#Text.

6. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine, (Application no. 21722/11) Judgment of the European Court of Human Rights (Fourth Section). URL: http://hudoc.echr.coe.int.

7. Alexandridis v. Greece, (Application no. 19516/06), Judgment of the European Court of Human Rights (Fourth Section). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-2274253-2426441%22]}.

8. Affaire Melike c. Turquie (Requête no 35786/19) : Arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme (Deuxième section) du 15 juin 2021, définitif le 15 septembre 2021. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210417.

9. Case of Redfearn v. the United Kingdom (Application no. 47335/06) : Judgment of the European Court of Human Rights (Fourth Section) of 6 November 2012. URL: http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2012/1878.html.

Abstract. *This study analyses certain judgments of the ECHR with a view to determining the possibility of their application in the area of protection of labour rights of employees in Ukraine. It is substantiated that the ECHR judgments are an international instrument for the protection of labour rights of employees, and their application in the course of labour dispute resolution is an effective means of exercising labour rights and interests of individuals. It is found out and proved that the legal positions of the ECtHR regarding violations of labour rights of employees are mainly developed on the basis of Articles 4, 6, 8, 9, 10, 11 of the ECHR.*

Keywords: *labor rights protection, ECHR case law, freedom of labour, interpretation*

ОСНОВНІ ЗМІНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ

Дячок Давид

аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Анотація: *у статті висвітлюються зміни у законодавстві України щодо соціального захисту військовослужбовців в умовах збройної агресії рф. Аналізуються нові законодавчі ініціативи, їх порівняння з попередніми нормами та оцінюється ефективність нововведень.*

Ключові слова: *військовослужбовці, соціальний захист, законодавство, війна, компенсації.*

Із початком повномасштабної військової агресії рф проти України постала нагальна потреба переосмислення підходів до соціального захисту військовослужбовців. Адже від того, наскільки захищеними почуваються захисники країни, залежить не лише моральна стабільність армії, а й спроможність держави у довгостроковій перспективі утримувати боєздатність.

Звернення військових до системи безоплатної правової допомоги, численні скарги щодо затримки у виплатах чи складнощів із оформленням компенсацій – усе це сигналізує про недосконаліть чинного механізму. А тому оновлення правових засад захисту військовослужбовців є не просто реакцією на ситуацію, а життєвою необхідністю.

Якщо визначити загальне нормативне підґрунтя, то базовим законом, що визначає рамки соціального забезпечення військовослужбовців в Україні, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Саме цей документ визначає, що соціальний захист – це функція держави, покликана забезпечити реалізацію прав, свобод та потреб військових відповідно до їхнього статусу [1].

Однак з початком повномасштабної війни рамки цього закону стали надто вузькими для нових реалій. Наразі виникла необхідність оперативно оновити механізми, особливо в частині надання матеріальної допомоги, прав на лікування, адаптації до поранень і гарантій для родин загиблих.

Однією з ключових змін стало запровадження нової моделі нарахування одноразових грошових виплат. Якщо раніше сума допомоги родині загиблого обмежувалась сумою близько 600 тисяч гривень, то тепер, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 “Питання деяких виплат військовослужбовцям особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім’ям під час дії воєнного стану” (далі за текстом – КМУ № 168), ця цифра збільшилася до 15 мільйонів гривень [2].

Фінансове забезпечення військових кардинально змінилось. До 2022 року заробітна плата військовослужбовця часто була нижчою за середню по країні і коливалася в межах 10–15 тисяч гривень залежно від посади, звання та вислуги років. Постанова КМУ № 168 від 28.02.2022 суттєво змінила ситуацію. Вперше в історії України було встановлено щомісячну доплату в розмірі 100 тисяч гривень для військових, що перебувають у зоні активних бойових дій та доплату в розмірі 30 тисяч гривень для інших військовослужбовців [2]. Ці норми змінили підхід держави до мотивації та забезпечення військових, прирівнюючи ризики служби до реальних матеріальних компенсацій.

Також змінився сам принцип виплат. Якщо раніше грошове забезпечення було відносно фіксованим і залежало від вислуги років та звання, то сьогодні акцент зроблено на умовах виконання обов’язків. Це стимулює участь у бойових діях, але разом з тим потребує чіткого

контролю за дотриманням прав усіх категорій військовослужбовців, зокрема резервістів і мобілізованих.

Крім того, відбулось розширення кола осіб, які мають право на соціальні гарантії. До 2014 року законодавство чітко регламентувало статус учасника бойових дій лише для військовослужбовців ЗСУ. Згідно зі змінами, внесеними до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" протягом 2022 року, статус учасника бойових дій можуть отримати: добровольці, що не входили до складу ЗСУ; військові капелани, медики, волонтери; представники тероборони.

Це дозволило легалізувати участь кількох тисяч громадян у захисті України та надати їм рівні соціальні права з іншими учасниками бойових дій. До цього такі категорії часто не визнавались державою офіційно [3, с. 65].

У сфері пенсійного забезпечення зміни торкнулись не лише розміру виплат, але й концептуального підходу до обліку служби. Відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби" пенсійний вік для військових 45 років за наявності 25 років вислуги. Після внесення відповідних змін після повномасштабного вторгнення бойовий стаж прирівнюється до пільгового (1 місяць = 1,5 місяці); запроваджено можливість дострокового виходу на пенсію для учасників бойових дій (після 20 років служби); підвищення пенсій для військовослужбовців, які отримали інвалідність через війну (від 6500 грн до 10 000 грн) [4]. Ці зміни спрямовані на підтримку ветеранів та покращення умов життя тих, хто втратив працездатність через війну

Окрема увага надається військовим, які отримали поранення. Якщо раніше вони були змушені доводити причинний зв'язок між службою та травмою, то сьогодні цей процес спрощено, а виплати стали більш адресними. Крім того, підвищено рівень пенсій для тих, хто отримав інвалідність унаслідок воєнних дій.

Значна частина нововведень стосується не лише самих військових, а й їхніх родин. Зокрема, змінами передбачено чіткі правила компенсацій для родичів зниклих безвісти та загиблих, право на безкоштовну правову допомогу, доступ до реєстрів, що допомагають виявити місцезнаходження чи статус військового. Варто відзначити, що Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» став фундаментом для оформлення підтримки родинам, які роками залишались у невизначеному стані. Положеннями вказаного Закону передбачено: виплату грошового забезпечення родинам зниклих безвісти; право на соціальну допомогу та безкоштовну правову допомогу; запровадження Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти [5]. Порівняно з довоєнним періодом, де подібний статус практично не фігурував, сьогодні родини зниклих мають чіткий алгоритм дій та право на державну підтримку.

Українське законодавство поступово рухається до системного вирішення соціального захисту військових. Не обмежуючись лише грошовими компенсаціями, нові норми передбачають цифровізацію процесів, пріоритетне забезпечення житлом, гарантії доступу до освіти для дітей військовослужбовців, а також медичну та психологічну допомогу.

Останні зміни, що набули чинності у травні 2025 року, закріплені в Законі України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист" від 21.03.2024 № 3621-IX (далі за текстом – Закон України № 3621-IX). Цим документом, зокрема, скасовано категорію «обмежено придатний», яка раніше створювала простір для неоднозначних тлумачень щодо можливості проходження служби. Тепер усі, хто був раніше віднесений до цієї категорії, мають пройти повторний медичний огляд протягом дев'яти місяців [6].

Крім того, було деталізовано питання відпусток для поранених: визначено чіткі строки, збереження грошового забезпечення, умови для переогляду. Це створює більш прозору систему для повернення поранених до служби або прийняття рішення про їх звільнення на законних умовах.

Таблиця 1. Основні зміни щодо соціального захисту військовослужбовців, що закріплені в Законі України № 3621-IX

Сфера соціального забезпечення	**До 24 лютого 2022 року**	**Після 24 лютого 2022 року / Станом на травень 2025 року**
Придатність до служби	Категорія «обмежено придатний» дозволяла проходження служби лише в окремих умовах або на посадах без фізичних навантажень.	Скасування статусу «обмежено придатний». Усі громадяни проходять повторний медогляд протягом 9 місяців.
Право на інформацію	Обмежене військовими нормативами щодо службової інформації.	Чітко визначено право на доступ, поширення, використання інформації згідно із Законом України «Про інформацію».
Відпустки для лікування	Не була детально регламентована тривалість відпустки; існували	Встановлено відпустку до 12 місяців зі збереженням грошового забезпечення;

	обмеження щодо грошового забезпечення.	окремо враховано час на проїзд; обов'язковий переогляд через 4 місяці лікування.
Компенсація за невикористану відпустку	Регулювалось загальними нормами трудового та військового права.	Виплачується грошова компенсація за всі невикористані дні у рік звільнення для строковиків.
Фінансові санкції	Не застосовувались спеціальні звільнення для мобілізованих.	Скасовано штрафи, пеню, процентні ставки для учасників бойових дій, окрім іпотеки та автокредитів.
Грошова допомога у разі загибелі	Виплати були менші та не завжди гарантовані законом.	Мінімум 15 млн. гривень у випадку загибелі під час служби. Інші випадки – не менше суми, визначеної ст. 16-2 Закону.
Присвоєння звань	За звичайними процедурами, без дострокових підстав.	Можливість дострокового присвоєння звання вдруге – через шість місяців після попереднього, за участі в у бойових діях – не менше трьох місяців.
Розслідування дискримінації	Відсутні чіткі процедури.	Визначено гендерно-збалансовану комісію та обов'язкову участь психолога.
Фінансове забезпечення в розпорядженні	Статус військовослужбовця в розпорядженні часто означав зниження доходів.	Виплата повного забезпечення протягом перших 2 місяців, після чого – оклад + надбавки + 20100 гривень винагороди щомісяця.

Висновки. Зміни у сфері соціального захисту військовослужбовців, ухвалені в Україні після початку повномасштабної агресії рф, є безпрецедентними за масштабом і значенням. У порівнянні з довоєнним періодом, соціальні гарантії стали не лише ширшими, а й більш

структурованими, зорієнтованими на реальні виклики, з якими стикаються військовослужбовці та їхні родини.

Підвищення грошового забезпечення, чіткі механізми отримання одноразової грошової допомоги, скасування застарілих медичних категорій, оновлення порядку надання відпусток для поранених, створення гарантій для родичів зниклих безвісти, уведення нових підстав для компенсацій – усе це є проявом того, що соціальна політика в сфері оборони стала гнучкішою, більш адресною та людиноцентричною.

Однак водночас з цими позитивними змінами існує потреба подальшого вдосконалення нормативної бази. Суперечливі норми, складність доступу до інформації про права, неуніфікованість процедур на місцях – усе це свідчить про необхідність послідовної правової роботи. Особливо актуальним є розширення переліку осіб, які мають право на соціальні виплати, включаючи осіб, які фактично проживали з військовослужбовцями однією сім'єю, повнолітніх дітей, онуків тощо.

Майбутні зміни мають ґрунтуватися на практиці реалізації чинного законодавства, з урахуванням потреб фронту, міжнародного досвіду та принципів соціальної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text (дата звернення 10.05.2025).
2. Питання деяких виплат військовослужбовцям особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text (дата звернення 07.05.2025).
3. Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf (дата звернення 07.05.2025).
4. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09 квіт. 1992 р. № 2262-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення 06.05.2025).
5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 лип. 2018 № 2505-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text (дата звернення 05.05.2025).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист: Закон України від 21 бер. 2025 р. № 3621-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text (дата звернення 08.05.2025).

Abstract. *The article analyzes the changes in Ukrainian legislation regarding the social protection of military personnel during the full-scale war with the Russian Federation. Particular attention is paid to the evolution of one-time payments, pension reforms, and legal guarantees for the families of the fallen and missing persons.*

Keywords: *military personnel, social security, compensation, war, legal reform.*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Кайван Олексій, Чаленко Поліна,
студенти 2 курсу Інституту СБ України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Зіноватна Іляна Вікторівна,***
доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація. *У даній роботі досліджено правові аспекти цифровізації трудових відносин, проаналізовано виклики, пов'язані з появою нових форм зайнятості, впровадженням електронного документообігу та використанням штучного інтелекту в сфері праці. Запропоновано комплекс заходів з удосконалення правового регулювання трудових правовідносин в умовах цифрової трансформації економіки.*

Ключові слова: *цифровізація, дистанційна робота, платформна зайнятість, електронний документообіг, штучний інтелект.*

Надзвичайно швидкий розвиток цифрових технологій, суттєво вплинув на трансформацію всіх сфер життя людства, зокрема й на сферу праці, тобто трудові відносини. Завдяки цифровізації економіки відбуваються кардинальні зміни у формах, способах, характері організації трудової діяльності, що буде свідчити про переосмислення традиційних підходів до розуміння трудових правовідносин та самого правового регулювання трудових відносин. Як зазначають вітчизняні вчені О.М. Лук'янчиков та Д.О. Новіков "цифрова трансформація економіки створює нові цивілізаційні виклики для трудового права, які потребують своєчасного та ефективного вирішення" [9, с. 14].

Тема має неабияку актуальність, адже зумовлена необхідністю вивчення правових аспектів трудових відносин для забезпечення належного захисту прав працівників та роботодавців у нових (сучасних) умовах. Мета даного дослідження полягає в аналізі правових

викликів та перспектив цифровізації трудових правовідносин, а також не менш важливого – формування пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у даній сфері.

Цифровізація трудових правовідносин як наукова категорія охоплює комплекс процесів впровадження цифрових технологій у сферу праці, що призводить до трансформації форм зайнятості, способів організації робочого процесу та механізмів правового регулювання трудових відносин. За визначенням С.В. Вишновецької "цифровізація трудових правовідносин є процесом інтеграції цифрових технологій у всі аспекти трудової діяльності, що призводить до фундаментальних змін у способах організації праці, виконання трудових функцій та правового регулювання відповідних відносин" [1, с. 23].

Міжнародна організація праці (МОП) визначає цифровізацію праці як "глобальний процес трансформації трудових відносин під впливом цифрових технологій, що потребує розробки нових підходів до регулювання праці" [7, с. 7]. На міжнародному рівні питання правового регулювання цифрових трудових відносин закріплені в рекомендаціях МОП щодо дистанційної праці, у документах Європейського Союзу, зокрема в "Цифровому порядку денному для Європи" [2]. Цифровізація економіки зумовлює появу нових та трансформацію традиційних форм зайнятості. Особливої актуальності набуває правове регулювання дистанційної роботи, яка, за визначенням Л.Ю.Величко є "формою організації праці, за якої робота виконується працівником поза межами приміщень роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій" [11, с. 118].

Окремим викликом для трудового права стає платформна зайнятість, яка передбачає виконання трудових функцій через цифрові платформи. Як зазначає О.М. Лук'янчиков "платформна зайнятість характеризується тристоронніми відносинами між цифровою платформою, виконавцем та замовником, що ставить під сумнів можливість застосування традиційних конструкцій трудового права до регулювання таких відносин" [5, с. 86]. Р.І. Шабанов наголошує на необхідності "розробки спеціальних правових механізмів для регулювання гнучких форм зайнятості, що забезпечуватимуть належний рівень трудових гарантій для працівників, залучених до таких форм організації праці" [13, с. 45].

Важливим аспектом цифровізації трудових правовідносин є впровадження електронного документообігу, зокрема електронних трудових договорів та електронних трудових книжок. К.Ю. Мельник визначає електронний трудовий договір як "угоду між працівником і роботодавцем, укладену з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що містить електронні підписи сторін" [6, с. 73].

О.Г. Середа відзначає, що "впровадження електронного документообігу у трудових правовідносинах потребує розробки спеціальних механізмів ідентифікації сторін трудового

договору, забезпечення цілісності та конфіденційності електронних документів, а також законодавчого закріплення юридичної сили електронних трудових документів" [11, с. 92].

Особливого значення набуває використання електронного підпису в трудових правовідносинах. Як зазначає О.Г. Середа "електронний підпис є ключовим елементом, що забезпечує юридичну силу електронних трудових документів та дозволяє ідентифікувати підписанта" [11, с. 95].

Цифровізація трудових відносин загострює проблему захисту персональних даних працівників. О.В. Пожарова наголошує, що "в умовах цифровізації трудових відносин роботодавці отримують доступ до значного обсягу персональних даних працівників, що потребує розробки ефективних механізмів їх захисту" [10, с. 112].

Особливої уваги потребує проблема контролю роботодавця за виконанням трудових обов'язків у цифровому форматі. О.Є. Костюченко зазначає, що "використання цифрових технологій для моніторингу продуктивності працівників може порушувати їхнє право на приватність, а тому потребує встановлення чітких правових меж такого контролю" [4, с. 67].

Важливо забезпечити баланс інтересів роботодавця щодо контролю за виконанням трудових обов'язків та права працівників на приватність. Як зазначає О.В. Пожарова "правове регулювання захисту персональних даних працівників має бути спрямоване на встановлення чітких правил збору, обробки та зберігання персональних даних, а також на забезпечення прозорості цих процесів" [10, с. 115].

Впровадження штучного інтелекту та автоматизація процесів у сфері праці створюють нові виклики для трудового права. Д.О. Новіков відзначає, що "використання штучного інтелекту в системі управління персоналом потребує розробки правових механізмів, які б забезпечували прозорість алгоритмів прийняття рішень та недопущення дискримінації" [8, с. 54]. Особливої актуальності набуває проблема дискримінації при автоматизованому прийнятті рішень у трудовій сфері. Європейський фонд покращення умов життя та праці наголошує на "необхідності розробки стандартів етичного використання штучного інтелекту в трудових відносинах, що запобігатимуть дискримінації та забезпечуватимуть прозорість прийняття рішень" [3, с. 32]. Важливим аспектом є визначення відповідальності за дії автоматизованих систем у трудових правовідносинах. Як зазначає Д.О. Новіков "правове регулювання має чітко визначати суб'єкта відповідальності за рішення, прийняті з використанням штучного інтелекту, зокрема в питаннях найму, звільнення та оцінки продуктивності працівників" [8, с. 57].

Аналіз правових аспектів цифровізації трудових правовідносин дозволяє виявити суттєві законодавчі прогалини у цій сфері. Я.В. Сімутіна наголошує на "відсутності спеціальних правових норм, які б регулювали особливості укладення та виконання електронних трудових

договорів, використання електронного підпису в трудових відносинах, а також захисту персональних даних працівників у цифровому середовищі" [12, с. 28].

Важливим напрямом удосконалення трудового законодавства в умовах цифровізації є розробка спеціальних правових механізмів для регулювання нових форм зайнятості. Потрібно розробити спеціальне законодавство, для регулювання зайнятості та дистанційної роботи, з урахуванням різних особливостей та забезпечення належного рівня трудової діяльності.

Перспективним напрямом розвитку правового регулювання цифрових трудових відносин є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Як зазначає О.Г. Середа, "імплементація міжнародних стандартів регулювання цифрових трудових відносин, зокрема рекомендацій МОП та директив ЄС, є важливою умовою забезпечення ефективного правового регулювання у цій сфері" [12, с. 198].

Цифровізація трудових відносин створює нові виклики для трудового права, пов'язані з трансформацією форм зайнятості, впровадження електронного документообігу, захистом персональних даних працівників та використанням штучного інтелекту в трудових відносинах.

В ході дослідження, сформувались важливі кроки, для покращення трудових правовідносин в зв'язку з цифровізацією:

1. Формування окремого законодавчого підґрунтя для нестандартних форм зайнятості. Розробка спеціального нормативно-правового акту "Про цифрові трудові відносини" дозволить усунути правову невизначеність щодо статусу працівників цифрових платформ.

2. Особливу увагу варто приділити проблемі тристоронніх відносин, які виникають при платформній зайнятості, адже наявність посередника (цифрової платформи) між виконавцем та замовником суттєво ускладнює застосування традиційних конструкцій трудового права. Не менш важливим напрямом є законодавче закріплення механізмів електронного документообігу в трудових правовідносинах. Впровадження електронних трудових книжок потребує розробки надійних систем ідентифікації сторін, забезпечення цілісності та конфіденційності електронних записів про трудову діяльність.

3. Варто зазначити, що окремого правового врегулювання потребує сфера захисту персональних даних працівників у цифровому середовищі. Вважаємо, що законодавство має встановлювати чіткі межі збору та обробки особистої інформації, зобов'язувати роботодавців підтримувати прозорість інформаційних процесів та запроваджувати дієві механізми відповідальності за порушення цифрової конфіденційності працівників.

4. Особливе занепокоєння викликає проблема цифрового моніторингу продуктивності працівників. Видається доцільним законодавчо обмежити рівень

електронного нагляду, встановивши справедливий баланс між інтересами роботодавця щодо контролю за виконанням трудових функцій та правом працівників на недоторканність приватного життя. Перспективним напрямом розвитку трудового законодавства може стати закріплення права на "цифрове відключення", що захищатиме працівників від надмірного втручання в їхній особистий час.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що ефективне правове регулювання цифрових трудових відносин має базуватися на гнучкому підході, який забезпечуватиме баланс між стимулюванням інновацій та захистом фундаментальних трудових прав. Лише за таких умов цифрова трансформація сфери праці сприятиме сталому розвитку трудових відносин та підвищенню якості трудового життя.

Список використаних джерел:

1. Вишновецька С. В. Трудове право в умовах цифрової економіки: виклики та тенденції розвитку. Харків, 2022. 256 с.

2. Єврокомісія. Цифровий порядок денний для Європи: трудові аспекти / пер. з англ. Київ, 2021. 86 с.

3. Європейський фонд покращення умов життя та праці. Цифрова доба: виклики для ринку праці та соціального захисту / пер. з англ. Київ, 2019. 178 с.

4. Костюченко О. Є. Цифровізація трудових відносин: правові аспекти та перспективи розвитку в Україні. *Право і безпека*. 2021. № 3. С. 65–72.

5. Лук'янчиков О. М. Платформна зайнятість: виклики для трудового законодавства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 84–90.

6. Мельник К. Ю. Електронний трудовий договір: проблеми та перспективи впровадження. *Право та інновації*. 2020. № 2. С. 70–77.

7. МОП. Працювати будь-коли, працювати будь-де: виклики та можливості цифровізації праці / пер. з англ. Київ, 2020. 136 с.

8. Новіков Д. О. Штучний інтелект у системі управління персоналом: трудо-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 52–59.

9. Новіков Д. О., Лук'янчиков О. М. Цивілізаційні виклики трансформації трудових правовідносин в умовах цифрової економіки. Київ, 2020. 218 с.

10. Пожарова О. В. Захист персональних даних працівників в умовах цифровізації: правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 64. С. 110–117.

11. Середа О. Г. Електронний документообіг у трудових правовідносинах: проблеми та перспективи впровадження. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 6. С. 90–97.

12. Сімутіна Я. В. Трансформація відносин у сфері праці в умовах цифрової економіки: проблеми правового регулювання. *Право України.* 2021. № 5. С. 24–32.

13. Шабанов Р. І. Правове регулювання гнучких форм зайнятості в умовах цифрової економіки. *Актуальні проблеми права.* 2020. № 4. С. 42–49.

Abstract. *This article examines the legal aspects of the digitalization of labor relations, analyzes the challenges associated with the emergence of new forms of employment, the introduction of electronic document management and the use of artificial intelligence in the labor sphere. A set of measures is proposed to improve the legal regulation of labor relations in the context of the digital transformation of the economy.*

Keywords: *digitalization, remote work, platform employment, electronic document management, artificial intelligence.*

ПОШУК РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Новікова Дар'я,
студентка 2 року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
факультету слідчої та детективної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Яковлєва Галина Олександрівна,***
докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *У роботі розкрито проблеми та особливості пошуку роботи в умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти України. Проаналізовано зміни в структурі та географії вакансій, визначено галузі з найбільшим попитом на робочу силу – торгівля, логістика, сільське господарство, медична сфера. Окрему увагу приділено заходам державної підтримки зайнятості в умовах війни.*

Ключові слова: *ринок праці, працевлаштування, релокація, безробіття.*

Повномасштабне вторгнення на територію України у 2022 році негативно вплинуло на багато сфер життєдіяльності людини, і, безумовно, ринок праці не залишився осторонь. Так, через масову втрату робочих місць серед працездатного населення доходи громадян значно скоротились, унаслідок чого останні змушені були використати свої накопичення. До того ж, збройна агресія змусила велику кількість українців залишити територію держави та шукати прихистку закордоном, що, у свою чергу, призвело до змін у динаміці безробіття – попри кризу, кількість зареєстрованих безробітних за січень-березень 2025 року знизилась порівняно з 2021 роком [1].

Зменшення кількості зареєстрованих безробітних зумовлено низкою факторів, зокрема, масовим виїздом громадян за кордон; неможливістю ведення обліку осіб на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією; затримкою в поданні актуальних даних

роботодавцями через специфіку ведення діяльності в умовах воєнного стану; втратою контролю над частиною території країни. Варто зазначити, що на фоні зменшення кількості офіційно зареєстрованих безробітних, їх лави поповнили переселенці з прифронтових територій, які також шукають можливості для працевлаштування. Проте, суттєвим нововведенням стала програма, яка передбачає виплату роботодавцям у розмірі 6,5 тис. грн за кожну працевлаштовану внутрішньо переміщену особу [2].

Окрім цього, у зв'язку з дією воєнного стану на території України до трудового законодавства, зокрема Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон) [3], було внесено корективи, що дозволяють роботодавцям зупиняти окремі положення колективних договорів за власною ініціативою (ст. 11), відмовляти працівнику в наданні днів щорічної відпустки, що залишились (ст. 12), та призупинити дію трудового договору (ст. 13).

Пріоритетність вакансій на ринку праці також зазнала помітних трансформацій. Досить популярними платформами для пошуку роботи залишається «Robota.ua» та «work.ua», які пропонують велику кількість вакансій у різних містах. Так, на сьогодні сфера торгівлі є лідером за кількістю вакансій, що, у свою чергу, обумовлено відкриттям нових торгових точок з продуктами харчування та товарами першої необхідності. Професії продавців та касирів мали попит і в мирний час, натомість зараз пропозиції роботи в роздрібній торгівлі значно збільшились та складають 42 % від усіх вакансій представлених на ринку, також спостерігається попит на спеціалістів у сфері перевезень, логістики та складів (8 % від усіх актуальних вакансій) [4].

Тож, навіть за відсутності фахової освіти або в умовах дефіциту вакансій за певною спеціальністю, громадяни мають змогу знайти роботу в тих галузях, де наразі спостерігається стабільний попит. Особливо це актуально в умовах воєнного стану, коли ринок праці трансформується під впливом нових соціально-економічних реалій, а пріоритетним залишаються професії, що забезпечують базові потреби населення. Також, серед галузей, що демонструють найвищу потребу в кадрах, окрім торгівлі, треба виділити видобувну промисловість, сільське господарство, сферу фінансів, систему охорони здоров'я, фармацевтику та харчову промисловість.

«Географія» вакансій аналогічно зазнала змін. В цілому непогана ситуація з вакансіями в західних областях, що пояснюється декількома факторами – на заході бізнес не так сильно постраждав від обстрілів та руйнувань; на захід України переважно евакуюються підприємства з територій, на яких ідуть активні бойові дії [5]. У стані війни переміщення осіб та релокація бізнесу стали необхідними, але з огляду на скупчення внутрішньо переміщених осіб та виробничих потужностей, західні області України наразі відчувають суттєве навантаження.

Раніше саме ці області виконували роль основних осередків для заробітчан, які вирушали за кордон, проте тоді економічне навантаження на ці регіони було значно меншим.

Однак, попри істотне навантаження на західні регіони України, саме в цих областях спостерігається ширший спектр доступних професій, зокрема у сфері роздрібної торгівлі, логістики, сільського господарства, а також у галузях, що зазнали негативного впливу внаслідок збройної агресії. До того ж, підприємства, які евакуюються з прифронтових територій, потребують нових працівників для відновлення виробничих потужностей у більш безпечних зонах.

Таким чином, воєнний стан суттєво трансформував ринок праці в Україні, змінивши його структуру та географію, що, у свою чергу, змінило процес пошуку роботи українцями. Найбільший попит спостерігається у торгівлі, логістиці, сільському господарстві та медичній сфері. Західні області стали основними центрами зайнятості через релокацію підприємств. Однак, попри складну ситуацію, держава забезпечує підтримку працевлаштування, що сприяє збереженню економічної активності та створенню нових робочих місць.

Список використаних джерел:

1. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. URL: https://old.dcz.gov.ua/analitics/68.

2. Допомога українцям, які вимушено покинули свої домівки через бойові дії. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/221114.html.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX від 15.03.2022р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

4. Любомудрова Н. П., Гойчук В. І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40.URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1462/1407.

5. Штундер І. О.Ринок праці в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство.* 2022. № 40. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398.

Abstract. *The article reveals the problems and features of job search in conditions of martial law caused by armed aggression against Ukraine. Changes in the structure and geography of vacancies are analyzed, and the industries with the greatest demand for labor are identified - trade, logistics, agriculture and the medical field. Special attention is paid to state support measures for employment in wartime.*

Keywords: *labor market, employment, resettlement, unemployment.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В ГАЛУЗІ ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Пищенко Богдан Олегович,

аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Наукова робота досліджує питання реалізації права на працю випускниками вищих навчальних закладів, які здобули юридичну освіту за освітнім ступенем бакалавра або молодшого бакалавра. Розкрито особливості працевлаштування за відповідними кваліфікаційними вимогами, висвітлено проблему зарахування стажу юридичної роботи, а також запропоновано шляхи* вдосконалення нормативно-правового регулювання у цій сфері.

Ключові слова: *право на працю, юридична освіта, професійний стаж, юридична професійна діяльність*

Право на працю є базовим соціальним правом кожної особи, що визнається міжнародним та національним законодавством [1]. В Україні доступ до юридичної професії залишається складним для осіб, які завершили навчання на рівні бакалавра або молодшого бакалавра, незважаючи на наявність відповідної освіти. Проблеми полягають як у вимогах до кваліфікаційного рівня для зайняття певних посад, так і у процедурі обліку професійного стажу.

Згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010 [2], особи, які здобули ступінь бакалавра за спеціальностями «081 Право» (спеціальність D8 «Право» в оновленому за міжнародною класифікацією переліку) або «293 Міжнародне право» (спеціальність D9 «Міжнародне право» в оновленому за міжнародною класифікацією переліку), можуть обіймати низку юридичних посад, зокрема:

помічник приватного виконавця; секретар суду, судовий розпорядник, судовий виконавець; помічник нотаріуса, помічник юриста; дізнавач, слідчий.

Ці посади вимагають наявності саме вищої юридичної освіти без вимог до стажу роботи або ступеня магістра.

Незважаючи на формальне право на зайняття посади, стаж роботи на цих посадах не зараховується як юридичний стаж. Відповідно до законодавчих норм і судової практики, стаж у сфері права починає обчислюватися лише після здобуття ступеня магістра (або спеціаліста).

Це призводить до ситуації, коли навіть досвідчений працівник із кількарічним стажем на посаді, що вимагала ступеня бакалавра, змушений починати професійний стаж знову після здобуття ступеня магістра.

Таке правове регулювання має низку негативних наслідків: обмежує можливості для кар'єрного росту молодих юристів; сприяє штучному безробіттю серед випускників-бакалаврів; погіршує ефективність правничої освіти та професійної підготовки; негативно впливає на розвиток ринку праці у юридичній сфері.

Подальше вивчення цього питання потребує порівняльного аналізу міжнародної практики обліку стажу юридичної діяльності бакалаврів та розробку концептуальних засад реформи правового регулювання цієї сфери в Україні.

У багатьох державах-членах ЄС досвід роботи на посадах у сфері права за базовим дипломом визнається частиною формування професійної придатності для отримання вищої юридичної кваліфікації [3].

Так, у Німеччині система юридичної освіти базується на дворівневій підготовці: після університетського курсу (приблизно 4–5 років) студент складає перший державний іспит (Erstes Staatsexamen), після чого проходить дворічне референтство (юридичну практику на робочих місцях). Навіть до завершення навчання студент має право працювати у сфері права (наприклад, як помічник адвоката або клерк у суді), і цей досвід враховується під час оцінки його практичних навичок для подальшої кар'єри. Практична діяльність на етапі базової юридичної освіти вважається юридичним стажем.

У Франції випускники бакалаврату (Licence de droit) можуть одразу працювати у сфері права, наприклад, у якості помічників адвокатів, юридичних консультантів, судових секретарів. Для доступу до статусу адвоката потрібен Master 1 або Master 2, однак попередній досвід роботи за спеціальністю визнається юридичним стажем. Стаж роботи в галузі права, набраний особою зі ступенем бакалавра, визнається частиною її професійного розвитку і зараховується при вступі до професійних організацій (наприклад, до адвокатури після складання іспиту CAPA — Certificat d'aptitude à la profession d'avocat) [5].

У Польщі після закінчення бакалаврату (Licencjat prawa) випускники можуть працювати в юридичних канцеляріях, нотаріальних конторах, органах місцевого самоврядування як юрисконсульти. Повноцінну юридичну професію (адвоката, нотаріуса, суддю) можна здобути після магістратури, але стаж роботи, набутий на посаді після бакалаврату, враховується при подальшому вступі на професійні стажування (aplikacja).Праця бакалавра в юридичній сфері сприяє зарахуванню частини стажування для подальшої професійної підготовки [6].

У Великій Британії після здобуття ступеня бакалавра права (LLB), особа може обіймати юридичні посади - юридичного помічника або клерка. Хоч для повного статусу адвоката (solicitor або barrister) потрібно пройти додаткові курси та практику. Весь юридичний досвід, набутий після здобуття LLB, визнається важливим етапом професійної діяльності і

враховується при доступі до подальших кваліфікаційних процедур (наприклад, SQE — Solicitors Qualifying Examination) [7].

Таким чином, у провідних європейських країнах досвід юридичної роботи бакалаврів визнається стажем; право працювати у сфері права існує ще до отримання магістерського ступеня; формальний рівень освіти не блокує врахування професійного стажу. Визнання юридичного стажу після бакалаврату — це європейська практика, яку Україні варто запровадити для забезпечення права на працю та справедливого доступу до юридичної професії.

Отже, відсутність обліку професійного стажу бакалаврів є правовою колізією, яка обмежує реалізацію права на працю. Вважаємо, необхідно внести зміни до законодавства України, передбачивши зарахування стажу роботи на посадах, що вимагають диплом бакалавра у сфері права. Визнання стажу бакалаврів сприятиме справедливішому доступу до професійної юридичної діяльності та розвитку правничої системи України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Класифікатор професій ДК 003:2010 : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 № 327.
3. Study on the Legal Professions and their Regulation in the EU Member States Brussels: *European Commission.* 2019. 120 p.
4. Bundesrechtsanwaltsordnung (BRAO). [Електронний ресурс]. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/brao/BJNR005650959.html (дата звернення: 27.04.2025).
5. Code de l'éducation. Режим доступу: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043982594 (дата звернення: 27.04.2025).
6. Ustawa Prawo o adwokaturze [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-adwokaturze-16790926 (дата звернення: 27.04.2025).
7. Solicitors Regulation Authority (SRA) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.sra.org.uk/solicitors/standards-regulations/ (дата звернення: 27.04.2025).

Abstract. *This research paper examines the realization of the right to work by graduates of higher education institutions who have obtained a legal education at the bachelor's or junior bachelor's degree level. It outlines the specific features of employment in accordance with the relevant qualification requirements, addresses the issue of the recognition of legal work experience, and proposes ways to improve the regulatory and legal framework governing this area.*

Keywords: *right to work, legal education, professional experience, legal professional activity.*

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ І РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ПРАЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Пономаренко Аліна
аспірантка 2 курсу
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Лапкін Андрій Васильович
д.ю.н., доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Анотація: *У статті досліджено трудо-правові аспекти забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах воєнного стану. Зосереджено увагу на необхідності закріплення на законодавчому рівні відповідальності роботодавців за створення гідних умов праці, подолання дискримінаційних бар'єрів, забезпечення доступу до соціальних гарантій.*

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, трудові права, працевлаштування, соціальний захист, воєнний стан*

У період дії воєнного стану надзвичайно важливим є закріплення на законодавчому рівні в КЗпП України відповідальності роботодавця за забезпечення гідних умов праці для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), включаючи офіційне працевлаштування з «білою» заробітною платою, недопущення дискримінації за віком, статтю чи статусом ВПО, а також впровадження механізмів компенсації орендодавцями витрат на житло для ВПО навіть у випадках, коли особа тимчасово не орендує житло, — як елемент соціального захисту і гарантії рівного доступу до праці.

Зокрема, на думку Ніколаєнко Л. на державному рівні необхідно: визначити порядок виплати пенсій та інших соціальних виплат громадянам, які проживають на територіях тимчасово непідконтрольних уряду України; запровадити програму пільгового кредитування будівництва чи купівлі житла для внутрішньо переміщених осіб; визначити форми, методи та порядок розрахунку розміру компенсації, яку держава має виплатити внутрішньо переміщеним особам за знищення або іншого пошкодження майна, що знаходиться в зоні конфлікту; забезпечити доступ до правосуддя ВПО та громадянам, які проживають на територіях тимчасово непідконтрольних уряду України [1, с. 82].

Працевлаштування ВПО має здійснюватися без територіальних або адміністративних бар'єрів. Людина повинна мати можливість шукати й отримувати роботу в будь-якому куточку України без додаткових дозволів, погоджень або складних процедур.

Болючим питанням усе ще залишається вимушена трудова мобільність внутрішньо переміщених осіб. Хоча ще в 2014 році був прийнятий відповідний Закон

України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII [2] щодо забезпечення прав цієї категорії осіб, однак реалізація ними права на працю залишається вкрай складною. Так, процедура працевлаштування може бути ускладнена тим фактом, що внутрішньо переміщена особа не мала об'єктивної змоги припинити трудові правовідносини за попереднім місцем роботи через те, що змушена була залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення рушійних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Аж до квітня 2022 року внутрішньо переміщеній особі було дуже складно працевлаштуватися за новим місцем реєстрації (проживання), якщо така особа, яка не звільнилася з роботи (не припинила інший вид зайнятості) за попереднім місцем реєстрації (проживання), позаяк для цього слід було надати нотаріально посвідчену письмову заяву про припинення працівником трудових відносин з підтвердженням того, що ця заява таким громадянином надіслана роботодавцю рекомендованим листом (з описом вкладеної до нього такої заяви).

Із квітня 2022 р. у ЗУ від 20.10.2014 № 1706-VII [2] внесено суттєві зміни й наразі законодавством дозволяється працевлаштування внутрішньо переміщених осіб на загальних підставах. Однак, щодо працевлаштування осіб, які не звільнилися з попереднього місця роботи є два варіанти, які мають під собою нормативне підґрунтя.

По-перше, слід провести процедуру звільнення, відповідно до ст.7 Закону № 1706-VII [2], а потім вже працевлаштуватися на загальних підставах за трудовим договором.

По-друге, при прийнятті на роботу працівник пише заяву, в якій має вказати як його приймати – за основним місцем роботи чи за сумісництвом.

1. У випадку працевлаштування за основним місцем роботи відповідно до п. 3-1 ч. 2 ст.16 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV» [3] роботодавець повідомляє страхувальника про визначення особою такого місця роботи як основного згідно з поданою нею заявою (до її відкликання).При цьому не має значення, як цей працівник рахується на попередньому місці роботи – за основним місцем чи ні.

Адже наразі місце роботи, де працівник працює на підставі укладеного трудового договору (основне або за сумісництвом), визначається ним особисто згідно з поданою заявою. Таким чином, відповідальність за визначення місця роботи покладається безпосередньо на працівника. Щодо роботодавця, то законодавство не встановлює

відповідальності за недостовірно подані відомості про визначення місця роботи працівником і не зобов'язує перевіряти й підтверджувати надану працівником інформацію.

Таким чином, обидва варіанти прийнятні для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, але перший є обов'язковому тому випадку, якщо внутрішньо переміщений працівник планує ще й отримувати від держави певні соціальні виплати.

Непоодинокі випадки, коли на практиці внутрішньо переміщені особи відмовляються офіційно працевлаштуватися, оскільки бояться, що їм припинять надавати державні виплати.

Окрім цього, виникають складнощі на практиці щодо встановлення чи не встановлення випробування та підтвердження для цього статусу внутрішньо переміщеної особи.

Складна ситуація для реалізації права на працю внутрішньо переміщених осіб проявляється ще в тому, що часто ці особи буквально «викинуті» з ринку праці, бо нерідко за новим місцем проживання немає потреби у фахівцях тієї професії, спеціальності, яку має внутрішньо переміщена особа, а тому ці особи потребують перекваліфікації або навчанню за суміжними спеціальностями. Однак реалізація права щодо виробничого навчання ускладнюється небажанням роботодавців перенавчати таких осіб і навіть суди не стають на захист внутрішньо переміщених осіб у таких ситуаціях.

Отже, незважаючи на достатню систему нормативно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, все ж можна констатувати існування проблем, які й зараз потребують свого вирішення. Узагальнити ці проблеми можна у таких напрямках. По-перше, це відсутність комплексного та системного підходу у питаннях фінансування соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх житлом, доступ до соціальних виплат та пенсійного забезпечення. Хоча зараз таке фінансування відбувається, створені і функціонують відповідні фонди і програми, однак використання коштів, їх розподіл та недофінансування створюють проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. По-друге, однією із надзвичайно важливих проблем є соціальних захист тих осіб, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях [4, с.21].

У контексті продовження воєнного стану питання офіційного працевлаштування внутрішньо переміщених осіб набуває особливої актуальності, оскільки легальне оформлення трудових відносин забезпечує не лише соціальні гарантії, а й стабільність доходу, доступ до медичного страхування, пенсійного забезпечення та інших прав, закріплених у законодавстві. І навіть здобувши перемогу, закріпивши кордони нашої держави, по завершенню воєнного стану принцип соціальної справедливості має стати ключовим орієнтиром у формуванні трудової політики щодо внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Nikolenko L. The Provision of the Protection of the Rights of Internally Displaced Persons. *Bialystok Legal Studies*. 2021. № 26(1). P. 75–84.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 94. Ст. 2709.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49. Ст. 376.
4. Боняк В.О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал* .2023. №6. С.20-22.

Abstract. *The article explores labor-law aspects of ensuring the right to work for internally displaced persons (IDPs) under martial law conditions. It emphasizes the necessity of legislatively establishing employer responsibility for providing decent working conditions, overcoming discriminatory barriers, and ensuring access to social guarantees.*

Keywords: *internally displaced persons, labor rights, employment, social protection, martial law*

ГІГ-КОНТРАКТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Самойленко Марія,
студентка 5 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили
Науковий керівник: ***Валецька Оксана Валеріївна,***
к.ю.н., доцентка кафедри історії та теорії держави і права
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили

Анотація. *Роботу присвячено питанню правової сутності гіг-контракту як форми реалізації права на працю. Проаналізовано норми законодавства, які це питання регулюють. Наголошено на дуалістичному характері гіг-контракту, що проявляється у поєднанні у ньому правил, характерних для цивільного та трудового законодавства.*

Ключові слова: *право на працю, гіг-контракт, гіг-спеціаліст, цивільно-правовий договір, трудові відносини.*

Відповідно до положень ст. 43 Конституції України «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1]. Згідно з ч. 1 ст. 2 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) «право громадян України на працю, - тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, - включаючи право на вільний вибір професії,

роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку» [2].

На сьогоднішній день, світова тенденція гнучкості праці залежить від взаємодії різних факторів, таких як технології, культурні зміни та ринкові умови. Завдяки глобальним технологічним зрушенням і динамічній зв'язаності світових ринків, багато компаній стали шукати можливості для гнучкої робочої сили, щоб швидко реагувати на зміни в попиті та умовах ринку [3, с. 159]. І інтенсивний розвиток форм організації праці сприяв прийняттю Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон) яким було запроваджено правовий режим Дія Сіті, введено такі поняття як «гіг-контракт» та «гіг-спеціаліст» [4].

Дослідженням простору Дія Сіті загалом та правової природи гіг-контракту зокрема займалися такі автори: В. Іващенко, А. Колісник, О. Кульбашна, О. Лук'янчиков, Д. Новіков, Ю. Саєнко, Д. Сапітон та інші.

Закон врегульовує питання найманої праці фахівців ІТ-сфери на засадах гнучкості та діджиталізації, що має спонукати громадян України залишатися працювати в Україні, а іноземців – здійснювати релокацію до нашої держави [3, с. 160]. Законом визначено, що «гіг-контракт – цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V цього Закону». «Гіг-спеціаліст – фізична особа, яка за гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем» [4].

Цікавою є норма ст. 3 КЗпП України, згідно з якою «дія цього Кодексу та законодавства про працю не поширюється на відносини між гіг-спеціалістами та резидентами Дія Сіті, визначені Законом України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні"» [2]. Відповідно до ч. 8 ст. 17 Закону «за відсутності підтверджень, що резидент Дія Сіті ввів фізичну особу в оману щодо правової природи вчиненого правочину, укладення та/або виконання гіг-контракту не може вважатися вступом у трудові відносини» [4].

Верховним Судом у своєму рішенні від 09 червня 2021 року № 420/2174/19 було визначено характерні ознаки трудових відносин:

- систематична виплата заробітної плати за процес праці (а не її результат);

- підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку;

- виконання роботи за професією (посадою), визначеною Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженим наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 №327;

- обов'язок роботодавця надати робоче місце;

- дотримання правил охорони праці на підприємстві, в установі, організації тощо [5].

Тобто як бачимо, законодавець мав намір установити застереження, які унеможливлюють кваліфікацію відносин між сторонами гіг-контракту як трудові. Норми Закону є спеціальними відносно норм КЗпП України і лише того факту, що між сторонами укладено саме гіг-контракт, достатньо для визначення такого договору цивільно-правовим, навіть якщо кожна із зазначених ознак трудових відносин може бути присутня в гіг-контракті [3, с. 161]. Проте, чи все так однозначно?

За словами Д. Новікова та О. Лук'янчикова, спроби внормувати діяльність ІТ-сфери за допомогою норм Закону перетворились у впровадження цивілістичного елемента в регулювання трудових відносин, обмеження в трудоправових гарантіях значної кількості працівників інтернет-платформ, появою таких антинаукових конструктів як гіг-контракт, який за своєю природою не є ані трудовим, ані цивільно-правовим договором [6, с. 141].

Подібну позицію висловила Т. Занфірова, зазначивши, що межі між трудовим і цивільно-правовим договором «розмиваються» і причиною цього є покладення обов'язку забезпечити належні умови виконання робіт/надання послуг, надавати соціальні гарантії – на сторону гіг-контракту – резидента Дія Сіті [7, с. 66].

Законом передбачено наступний пакет соціальних гарантій для гіг-спеціалістів:

- мінімальний розмір середньої місячної винагороди в сумі не менше, ніж еквівалент 1200 євро (п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону) (при цьому гіг-контракт може передбачати збільшення розміру винагороди за гіг-контрактом, за умови досягнення певних показників якості та інших характеристик виконаних робіт, їх дострокового виконання (надання) тощо (ч. 2 ст. 19 Закону));

- гарантія у вигляді заборони відрахувань чи зменшення розміру винагороди за гіг-контрактом, крім відрахувань за шкоду завдану майну резидента Дія Сіті з вини гіг-спеціаліста, при цьому сума таких відрахувань не може перевищувати 20 відсотків місячної винагороди (ч. 5 ст. 19 Закону);

- гарантія щодо забезпечення гіг-спеціаліста обладнанням та іншими засобами, необхідними для виконання робіт (надання послуг) та можливість отримання компенсації повністю або частково фактичних витрат, понесених гіг-спеціалістом у процесі виконання робіт та/або надання послуг (ч. 6, 7 ст. 20 Закону);

- максимальний час виконання завдань не може перевищувати 8 годин на день та 40 годин на тиждень відповідно;

- право на щорічну оплачувану перерву у виконанні робіт (наданні послуг) тривалістю 17 робочих днів;

- загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхування гіг-спеціалістів у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;

- право на перерву у виконанні робіт (наданні послуг) у зв'язку з вагітністю та пологами [3, с. 162; 4].

На переконання І. Зіноватної та В. Зіноватного, гарантії дуже подібні до гарантій, передбачених трудовим законодавством [8, с. 219].

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону гіг-контрактом або внутрішніми документами резидента Дія Сіті можуть визначатися такі умови виконання робіт (надання послуг) з урахуванням положень цього Закону:

1) час виконання робіт (надання послуг);

2) час відпочинку;

3) умови перебування гіг-спеціалістів за визначеним місцем виконання робіт (надання послуг) та за місцем здійснення діяльності резидентом Дія Сіті;

4) правила резидента Дія Сіті, зокрема щодо охорони праці у місцях виконання робіт (надання послуг) та місцях здійснення діяльності резидентом Дія Сіті, та відповідальність за їх порушення;

5) порядок оброблення персональних даних;

6) надання додаткових компенсаційних виплат чи гарантій;

7) інші умови виконання робіт (надання послуг) [4].

Тут можна погодитися з думкою Ю. Саєнко стосовно того, що наведені умови гіг-контракту свідчать про природну близькість з трудовим договором, адже об'єктом гіг-контракту є виконувана послуга, що трансформується у трудову функцію. Зазначені умови гіг-контракту є віддзеркаленням таких класичних інститутів трудового права як час відпочинку, охорона праці, гарантії і компенсації [9, с. 91].

Тож, аналізуючи аналізу правову природу гіг-контракту, постає логічне питання – чи можливо його тоді класифікувати як змішаний договір? Як відомо, згідно з ч. 2 ст. 628 Цивільного кодексу України [10] «сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору». Як зазначають В. Іващенко, А. Колісник та О. Кульбашна [11, с. 49], гіг-контракт за своєю правовою природою можна сміливо класифікувати як змішаний договір, дуалістичний характер якого виявляється у поєднанні

правил цивільного законодавства в частині забезпечення інтересів замовника і «запозичених» правил трудового законодавства щодо захисту інтересів фізичної особи творця-гіг-спеціаліста.

Отже, можна зробити висновок, що гіг-контракт – це змішаний договір, гібрид цивільного та трудового права. Хоча Закон і визначає його як цивільно-правовий договір, однак багато положень проаналізованих вище є характерними для трудового права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2025).

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 10.05.2025).

3. Сапітон Д. В. Щодо правової природи гіг-контракту як форми реалізації права на працю. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО».* 2023. Випуск 38. С. 158-166.

4. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1667-20#Text (дата звернення: 10.05.2025).

5. Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 р. у справі № 420/2174/19: ЄДРСР. URL : https://reyestr.court.gov.ua/ Review/ 97533766. (дата звернення: 11.05.2025).

6. Новіков Д. О., Лук'янчиков О. М. Правові проблеми регулювання праці гіг-спеціалістів в умовах євроінтеграції. *Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції. XI Міжнародна науково-практична конференція* (м. Харків, 8 жовтня 2021 р.). Харків, Право, 2021. С. 138–141.

7. Занфірова Т. А. Основні тенденції реформування трудового законодавства: вплив воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Науковий збірник.* 2022. Випуск 3. С. 62-67.

8. Зіноватна І. В., Зіноватний В. В. Особливості правового регулювання в ІТ-сфері. *Журнал «Актуальні питання у сучасній науці»*. 2022. № 3 (3). С. 212-225.

9. Саєнко Ю. О. Способи реалізації права на працю в правовому режимі Дія-сіті. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО».* 2023. Випуск 37. С. 86-93.

10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 11.05.2025).

11. Іващенко В., Колісник А., Кульбашна О. До питання правової природи гіг-контракту. *Юридичний вісник.* 2022. № 4. С. 42-51.

Abstract. *The work is devoted to the issue of the legal essence of the gig contract as a form of exercising the right to work. The norms of the legislation that regulate this issue are analyzed. The dualistic nature of the*

gig contract is emphasized, which is manifested in the combination of rules characteristic of civil and labor legislation.

Keywords: *the right to work, gig contract, gig specialist, civil law contract, labor relations.*

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ДИСТАНЦІЙНУ РОБОТУ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

Севост'янов Сергій Сергійович**,**
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 "Право,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Анотація: *У статті досліджуються актуальні правові та практичні аспекти укладення трудового договору про дистанційну працю з неповнолітніми особами в умовах сучасної цифрової трансформації ринку праці. Розглянуто особливості правового статусу неповнолітнього працівника, вимоги до укладення трудового договору та умови організації дистанційної праці.*

Ключові слова: *дистанційна праця, неповнолітні, трудовий договір, трудовий договір про дистанційну роботу, електронний підпис.*

У сучасному світі внаслідок стрімкого розвитку цифрових технологій дедалі більше сфер людської діяльності переходять у дистанційний формат. Дистанційна праця, яка ще донедавна була специфічною рисою лише для певних професій, нині набула особливого поширення серед молоді. Водночас, законодавчі норми, що регулюють трудові відносини у сфері дистанційної зайнятості, потребують адаптації відповідно до нових викликів часу. Особливо актуальним є питання оформлення трудових відносин з неповнолітніми особами в умовах дистанційної зайнятості.

Чинне законодавство про працю встановлює мінімальний вік для прийняття на роботу та додаткові обмеження. За загальним правилом, мінімальний вік для працевлаштування становить 16 років (ст. 188 КЗпП України). Особи 15 років можуть бути прийняті на роботу за наявності певних умов: 1) робота не має шкодити їхньому здоров'ю і навчанню; 2) наявність письмової згоди одного з батьків або опікуна [1]. Прийняття на роботу осіб молодше 14 років заборонено законом. Водночас, КЗпП України передбачає виключний випадок, за яких 14-річні особи можуть бути прийняті на роботу, зокрема, учні, яким вже виповнилося 14 років, можуть залучатися до легкої роботи для підготовки до продуктивної праці за одночасного виконання таких умов: а) особа є учнем закладу середньої, професійно-технічної чи вищої освіти; б) виконується тільки легка робота, що не шкодить здоров'ю; в)робота здійснюється у вільний від навчання час; г) отримана письмова згода одного з батьків (або особи, що його замінює)

[1]. Під визначенням легкої роботи, як це закріплено у КЗпП України, А. Кисель визначає ту роботу, яка сприятиме посиленню гарантій захисту трудових прав неповнолітніх. До ознак такої роботи можна буде віднести наявність простих і чітко сформульованих завдань, можливість виконати таку роботу без значних фізичних зусиль, обмежену тривалість робочого дня, наявність регулярних перерв тощо [2].

Особливість правового статусу неповнолітнього працівника полягає в його частковій цивільній дієздатності. Неповнолітні особи можуть самостійно укладати трудовий договір, якщо досягли встановленого законом віку (16 років, або 15 років за згодою батьків). Трудовий договір підписується безпосередньо неповнолітнім працівником, водночас, за необхідності до нього додається письмова згода одного з батьків (для осіб 14-15 років). Закон не вимагає підпису батьків на самому трудовому договорі, оскільки достатньо їх письмової згоди, яка зберігається у роботодавця. До початку роботи мають бути виконані всі формальні умови, визначені чинним законодавством про працю, а саме: 1) виданий наказ про прийняття на роботу; 2) отримана згода батьків (за необхідності) 3) долучення результатів медогляду; 3) подання інформації про прийняття неповнолітньої особи на роботу до Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Окрім вищезазначених вимог до прийняття на роботу неповнолітнього, особливістю правового статусу даної категорії осіб є також передбачений у законодавстві перелік спеціальних гарантій трудової діяльності неповнолітніх осіб, зокрема: скорочений робочий тиждень (ст. 51 КЗпП); заборона нічної, надурочної, шкідливої праці; заборона встановлення випробування при прийнятті на роботу (ч. 3 ст. 26 КЗпП); обов'язкові медичні огляди; право на щорічну основну відпустку подовженої тривалості (ст. 75 КЗпП).

На підставі аналізу положень чинного законодавства про працю можемо виокремити деякі практичні аспекти, які повинні бути враховані під час процедури укладення трудового договору з неповнолітньою особою:

1) медичний огляд перед прийняттям на роботу (ст. 159 КЗпП України). Роботодавець повинен направити неповнолітнього кандидата на обов'язковий попередній медичний огляд (у закладі охорони здоров'я) і отримати довідку про відсутність протипоказань до дистанційної роботи [1]. У подальшому роботодавець повинен щорічно (до досягнення працівником 21 року) забезпечувати проведення періодичного медогляду (як правило, за рахунок підприємства, шляхом укладення договору з поліклінікою);

2) письмова згода батьків. Згодою батьків є окремий документ, який підтверджує, що законні представники не заперечують проти трудової діяльності неповнолітнього. Для працівників 16-17 років письмова згода за законом не потрібна, водночас на практиці роботодавець може проінформувати батьків про працевлаштування їхньої дитини (наприклад,

у зв’язку з тим, що в умовах дистанційної зайнятості контроль за часом перебування неповнолітньої особи в мережі Інтернет є ускладненим);

3) оформлення електронного підпису неповнолітнього. В Україні електронний документообіг юридично прирівняний до паперового за умови використання кваліфікованого електронного підпису (КЕП). Неповнолітня особа віком від 14 років може отримати електронний підпис за наявності письмової згоди батьків на надання електронних довірчих послуг дитині [3]. Закон не передбачає окремий порядок електронного підписання трудових договорів з особами до 18 років. Формально неповнолітній після 14 років може мати КЕП (за згодою батьків) і підписати договір самостійно. Водночас, ані чинне законодавство, ані офіційні роз’яснення Міністерства соціальної політики України не містять рекомендацій щодо необхідності отримання електронного підпису одного з батьків для підписання згоди, що у свою чергу, створює перешкоди для оформлення трудових відносин з неповнолітньою особою на відстані. На практиці більшість роботодавців оформлюють прийняття на роботу неповнолітнього в його присутності та одного з батьків офлайн, щоб одразу отримати всі підписи (в трудовому договорі, заяві від батьків, наказі тощо) на папері, а вже подальшу роботу організувати віддалено.

4) організація роботи з дому та техніка безпеки. У більшості випадків дистанційна робота виконується неповнолітньою особою з дому (або з іншого безпечного місця, де є доступ до мережі Інтернет). Відповідно до положень законодавства про працю, дистанційний працівник відповідальний за безпечні і нешкідливі умови на своєму робочому місці [1]. Водночас, з огляду на вік, фінансові спроможності та недостатній життєвий досвід неповнолітнього, процес облаштування робочого місця має здійснюватися під контролем батьків з метою виключення факторів, що відволікають або можуть призвести до травми під час виконання роботи. Роботодавець повинен провести для дистанційного працівника інструктаж з охорони праці і пожежної безпеки (його можна провести по відеозв’язку або вислати пам’ятку). Якщо роботодавець надає неповнолітній особі для виконання роботи технічно справне, безпечне в користуванні обладнання (наприклад, ноутбук), у договорі про дистанційну роботу доцільно прописати, яке саме обладнання надається та які вимоги передбачаються до його використання і повернення;

5) режим роботи і навчання. З огляду на потенційний ризик розмивання меж між навчанням і роботою роботодавцю варто чітко визначити робочий графік або норми завдань неповнолітнього, щоб вони виконувалися у дозволений час і не заважали навчанню та особистому життю неповнолітнього. У зв’язку з тим, що облік робочого часу ведеться в загальному порядку, неповнолітній дистанційний працівник може табелюватися або звітувати про відпрацьований час у електронній системі. Наприклад, з метою уникнення виконання

неповнолітнім роботи понаднормово та у нічний час, роботодавець може технічно обмежити доступ до робочих програм після 22:00 або регулярно перевіряти час відправлення виконаних завдань. З метою контролю за дотриманням роботодавцем законодавства про працю, перспективним є запровадження органами у сфері охорони праці практики віддаленого інспектування, яка передбачає право вимагати у роботодавця надання документальних доказів (табелі, скріншоти робочого часу, журнали інструктажів, фото робочого місця, якщо можливо) для перевірки дотримання умов праці неповнолітнього. Цікавим у цьому питанні є досвід Німеччини, де роботодавці добровільно впроваджують практику виконання дистанційної роботи неповнолітнім під наглядом дорослого (ментора або інструктора).

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що дистанційна робота неповнолітніх є реалією сучасного ринку праці, яка при належному правовому регулюванні може бути безпечною формою трудової адаптації молоді. У цілому, практична організація дистанційної роботи неповнолітнього передбачає дотримання всіх законодавчих вимог (медогляд, згода батьків, інструктажі) та створення комфортних, безпечних умов праці вдома. Процедура оформлення неповнолітнього дистанційного працівника передбачає: укладення письмового трудового договору про дистанційну роботу, отримання необхідних дозволів (медичного висновку, згоди батьків для осіб віком до 16 років) та забезпечення неповнолітнього необхідним для роботи обладнанням. За результатами аналізу чинного законодавства про працю, можна зробити висновок про недостатнє правове врегулювання деяких практичних аспектів оформлення трудових відносин з неповнолітнім, а саме відсутність механізму отримання і підтвердження згоди батьків в електронній формі, а також методичних рекомендацій щодо контролю робочого часу неповнолітніх працівників.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 2 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 05.05.2025).

2. Кисель А. Правове регулювання праці неповнолітніх. Підприємництво, господарство та право. 2019. № 10. С. 73–78.

3. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII : станом на 18 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 05.05.2025).

Abstract. *The article examines the current legal and practical aspects of concluding an employment contract for remote work with minors in the context of the modern digital transformation of the labor market. The paper analyzes the specifics of the legal status of a minor employee, the requirements for concluding an employment contract, and the conditions for organizing remote work.*

Keywords: *remote work, minors, employment contract, remote employment contract, electronic signature.*

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ВІД ВИТОКІВ І ДО СЬОГОДЕННЯ

Супрунець Тарас,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) є ключовою концепцією сучасного бізнесу, яка еволюціонувала від філантропічних ініціатив до стратегічного імперативу, що охоплює економічні, етичні, соціальні та екологічні аспекти сьогодення. Історичний розвиток КСВ від її зародження у доіндустріальну епоху до сучасних парадигм, таких як ESG та створення спільної цінності є обов'язковою складовою будь-якого дослідження в сфері КСВ. Дослідження основних віх розвитку концепції, вивчення підходів та позицій ключових дослідників даного питання, еволюційних змін у концептуальних підходах щодо КСВ дозволять не лише прослідкувати всі етапи розвитку концепції як системного явища, а й спрогнозувати перспективи її подальшого розвитку.*

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, концепції КСВ, ESG-ініціативи, піраміда корпоративної соціальної відповідальності.*

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) є багатогранною концепцією, яка еволюціонувала від простих благодійних актів до стратегічного елементу сучасного бізнесу. В сьогоднішніх реаліях КСВ охоплює економічні, етичні, екологічні та соціальні аспекти діяльності компаній, відповідаючи на очікування зацікавлених сторін та глобальні виклики, такі як зміна клімату та соціальна нерівність. Вивчення історичного розвитку концепції КСВ дозволяє зрозуміти як змінювалися уявлення про роль бізнесу в суспільстві, від філантропії до інтеграції сталого розвитку в бізнес-моделі. Узагальнення існуючих досліджень дозволяє нам виділити основні поворотні моменти розвитку КСВ та, хоч і достатньо умовно, розмежувати їх за часовими рамками.

Зародження ідей КСВ достатньо умовно можна віднести до кінця XIX-XX століття. Тогочасні підходи бізнесу почали відображати етичні та релігійні цінності суспільства. У цей час КСВ проявлялася переважно у формі філантропії, яка не мала системного характеру, але закладала основи для розуміння соціальної ролі бізнесу у тогочасному суспільстві. Так, саме через релігійні переконання квакерські підприємства Cadbury та Rowntree у Великобританії запроваджували практики, спрямовані на добробут працівників, включаючи покращення умов праці та надання освіти [7, с.229]. У відповідь на соціальні проблеми, що стали наслідком промислової революції (XVIII–XIX ст.) окремі промисловці почали впроваджувати ініціативи, відомі як «капіталізм добробуту». Так Роберт Оуен, валлійський промисловець і соціальний реформатор, який у 1800-х роках створив у своєму текстильному підприємстві в Нью-Ланарку

(Шотландія) модельне співтовариство та забезпечував працівників житлом, освітою та медичним обслуговуванням, демонструючи, що соціальна відповідальність може співіснувати з комерційним успіхом [6, с.82]. Іншим прикладом є Тітус Солт, який у 1850-х роках заснував Салтейр, модельне промислове селище у Великобританії та інвестував у житло, школи та лікарні для своїх працівників, прагнучи покращити їхнє життя та продуктивність. Як справедливо відзначав А. Керролл, іноді важко розрізнити, що організації роблять з ділових причин, тобто для підвищення продуктивності працівників, а що – із соціальних причин, тобто для задоволення їхніх потреб і перетворення їх на кращих і більш корисних членів суспільства [4, с.21]. Тобто, такі ініціативи, хоча й обмежені масштабом і залежні від особистих переконань власників, ілюструють зародження ідеї про соціальну відповідальність тогочасного бізнесу перед суспільством. При цьому, такі ранні форми КСВ мали суттєві обмеження, були стихійними, залежали від індивідуальних ініціатив і не спиралися на системні рамки чи законодавчі вимоги. Попри це, вони заклали підґрунтя для подальшого розвитку концепцій КСВ, які почали формалізуватися у XX столітті.

На початку XX століття концепція КСВ почала набувати формалізованого характеру, хоча залишалася предметом дискусій щодо ролі бізнесу в суспільстві. Дебати зосереджувалися на протиставленні соціальних обов'язків компаній та їхньої основної мети – максимізації прибутку. Одним із ключових мислителів цього періоду був Честер Барнард, який у своїй праці «Функції керівника» (1938) запропонував бачення організацій як кооперативних систем, що функціонують у взаємодії із суспільством, зазначаючи, що моральний фактор має першочергове значення у функціонуванні кооперативних систем. Це процес, через який забезпечується і підтримується співпраця індивідів [2, с.258]. Він наголошував, що ефективне управління вимагає врахування соціальних і етичних аспектів, що стало раннім кроком до інтеграції соціальної відповідальності в управлінські теорії. В цей період великі компанії, такі як Ford Motor Company, почали впроваджувати програми добробуту для працівників, включаючи підвищення заробітної плати та соціальні пільги, що мало на меті не лише покращення умов праці, але й стимулювання економічного відновлення. Компанія Eastman Kodak у 1920–1930-х роках інвестувала у громадські проєкти, такі як будівництво шкіл і лікарень у Рочестері, США. Ці ініціативи відображали зростаюче усвідомлення того, що бізнес може сприяти добробуту суспільства. Такі ініціативи, хоча й частково мотивовані прагматичними цілями (зменшення плинності кадрів, підвищення продуктивності), були фрагментарними, ілюструють поступовий перехід до концепції соціальної відповідальності. У цей період також почали з'являтися перші праці з етики бізнесу, які закликали до більш системного підходу до соціальної відповідальності. Проте відсутність єдиної теоретичної рамки обмежувала розвиток КСВ.

Період 1950–1980 років став переломним для розвитку теорії КСВ. Концепція починає формуватися як окрема академічна дисципліна і набуває глибокого змісту. Тогочасні соціальні рухи за громадянські права, екологічний захист і права споживачів, створювали тиск на компанії, змушуючи останніх переглядати свої практики. Одночасно з'явилися ключові теоретичні праці, які заклали підґрунтя для сучасного розуміння КСВ. Піонером у цій галузі, якого пізніше почнуть називати «батьком КСВ» вважається Говард Р. Боуен, а його книга «Соціальні обов'язки бізнесмена» (1953) стала першою спробою систематизувати концепцію КСВ. Боуен визначив КСВ як зобов'язання бізнесменів ухвалювати рішення та здійснювати дії (додержуватись такої лінії поведінки), які були б бажані для цілей і цінностей суспільства [3, с.6]. Його праця підкреслила, що бізнес несе відповідальність не лише перед акціонерами, але й перед ширшою спільнотою, що стало революційною ідеєю для того часу. Суттєвий внесок в розвиток концепції здійснив К. Девіс, який реалізував комплексний підхід щодо аналізу зовнішніх сил, які детермінують соціальну активність компаній. На думку фахівців, роль К. Девіса в розвитку теорії соціальної відповідальності настільки значуща, що його по праву можна вважати другим після Г. Боуена кандидатом на звання батька КСВ [1, с.8].

Важливим кроком у розвитку теорії КСВ стала поява концепції зацікавлених сторін (stakeholder theory), корені якої сягають 1970-х років, хоча формалізована вона була Е. Фріманом у 1984 році. Фріман пропонував, що компанії повинні враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін: працівників, клієнтів, постачальників, громад, а не лише акціонерів. Ця ідея змінила парадигму КСВ, зробивши її більш інклюзивною. Також, важливим досягненням даного періоду стала запропонована А. Керроллом модель, відповідно до якої КСВ слід було трактувати як відповідність економічним, правовим, етичним і філантропічним (дискреційним) очікуванням, що їх покладає суспільство на організації в даний період часу [5, с.500]. На основі даної моделі А. Керролл розробив власну «піраміду КСВ», яка структурувала відповідальність компаній на відповідні чотири рівні: економічний, юридичний, етичний і філантропічний [4, с.33]. Така модель стала однією з найпоширеніших для аналізу КСВ, набула значної популярності й як серед теоретиків, так і практиків КСВ та в подальшому неодноразово модифікувалась автором.

Також, характерною особливістю даного періоду стало оформлення певних нормативних рамок КСВ. Так, у 1970-х роках у Європі та США з'явилися перші закони про захист довкілля та права працівників, які зобов'язували компанії дотримуватися соціальних і екологічних стандартів. Ці зміни заклали основу для інституційного розвитку КСВ у наступні десятиліття.

Період 1980–2000 років характеризується значним розширенням концепції КСВ під впливом глобалізації, яка відкрила нові можливості для бізнесу, а також виявила проблеми, пов'язані з експлуатацією працівників, екологічними збитками та нерівністю, що стимулювало

розвиток КСВ як системного підходу. Одним із ключових факторів цього періоду стало зростання уваги до етичних аспектів діяльності корпорацій. Скандали, що були пов'язані зі складними умовами праці на підприємствах міжнародних корпорацій в країнах, які розвиваються, та з екологічними наслідками діяльності великих корпорацій підкреслили необхідність відповідального ведення бізнесу.

Відповідно, у цей період також з'являються нові концепції, що розширюють розуміння КСВ. Звіт комісії Брундтланд (Світова комісія з довкілля і розвитку) «Наше спільне майбутнє» (1987) ввів поняття сталого розвитку, яке стало основою для інтеграції екологічних і соціальних аспектів у бізнес-практики [8]. Концепція «трьох основ» (people, planet, profit), запропонована Д. Елкінгтоном у 1994 році, підкреслила необхідність балансування економічних, соціальних і екологічних цілей. Ці ідеї вплинули на формування поняття корпоративного громадянства, яке розглядало компанії як активних учасників суспільного розвитку. Одночасно, КСВ набуває і інституційного розвитку. Так, у 1996 році було введено стандарт ISO 14001, який встановлював вимоги до систем екологічного менеджменту, а в 2000 році ООН запустила Глобальний договір, закликаючи компанії дотримуватися принципів у сфері прав людини, праці, довкілля та боротьби з корупцією [9]. Ці ініціативи сприяли стандартизації практик КСВ на глобальному рівні.

З початку XXI століття КСВ стає ключовим елементом стратегічного управління. Емпіричні дослідження зосереджуються на зв'язку КСВ з іншими змінними, такими як репутація чи привабливість для роботодавців. Ф. Котлер та Н. Лі виділили шість типів соціальних ініціатив, що відображають практичний підхід до КСВ та ефективно окреслюють, що таке КСВ у 2000-х роках. Категорії включають: просування соціальних причин; маркетинг, пов'язаний із соціальними причинами (внески на соціальні цілі залежно від продажів); корпоративний соціальний маркетинг (ініціативи зі зміни поведінки); корпоративна філантропія (прямі внески на соціальні цілі); волонтерство в громаді; і соціально відповідальні бізнес-практики [4, с. 41]. В той же час наукові дебати між С. Ліденбергом і Д. Вогелем, як представниками різних поглядів щодо пріоритету етично-моральної чи бізнес-орієнтованої складової КСВ підкреслюють складність КСВ як концепції, що поєднує моральні та економічні мотиви. Ця подвійна природа КСВ залишається центральною темою сучасних дискусій про те, як компанії можуть і повинні взаємодіяти з суспільством у глобалізованому світі. Концепція створення спільної цінності (Creating Shared Value), запропонована М. Портером і М. Крамером у 2011 році, стала новим етапом у розвитку КСВ. Ця ідея передбачає, що компанії можуть досягати економічного успіху, одночасно вирішуючи соціальні та екологічні проблеми.

Сучасні парадигми КСВ відображають комплексний підхід, який охоплює екологічну сталість, соціальну справедливість і ефективне управління. Однією з ключових тенденцій

стало поширення рамок ESG (екологічні, соціальні, управлінські), які використовуються інвесторами для оцінки відповідальності компаній. У 2015 році Цілі сталого розвитку, прийняті ООН, додатково підкреслили роль бізнесу у вирішенні глобальних проблем, таких як бідність і зміна клімату [10].

Незважаючи на прогрес, сучасна КСВ стикається з викликами, такими як нерівномірне впровадження практик у різних регіонах та складність вимірювання соціального впливу; КСВ часто обмежується великими корпораціями, тоді як малі підприємства не часто мають ресурси для системних ініціатив.

Еволюція КСВ відображає глибокі зміни у сприйнятті ролі бізнесу в суспільстві. Починаючи з філантропічних актів у доіндустріальну епоху, КСВ пройшла шлях від стихійних ініціатив до комплексної концепції, що інтегрує економічні, етичні, соціальні та екологічні аспекти. У XXI столітті КСВ стала стратегічним інструментом, що відповідає на такі виклики, як зміна клімату, соціальна нерівність і потреба в прозорості. Рамки, такі як ESG, Цілі сталого розвитку ООН і стандарти GRI, закріпили КСВ як глобальний стандарт, хоча регіональні відмінності залишаються. Для повної реалізації потенціалу КСВ необхідні подальші дослідження, зокрема в оцінці довгострокового впливу ініціатив, розробці міжкультурних рамок і вирішенні етичних питань нових технологій.

Список використаних джерел:

1. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5-26.
2. Barnard C. I. The Functions of the Executive / C. I. Barnard. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938. 334 p.
3. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman / H. R. Bowen. New York: Harper & Brothers, 1953. 276 p.
4. Carroll A. B. A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices. The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility / ed. by A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon, D. S. Siegel. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 19-46.
5. Carroll A.B. A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*. 1979. Vol. 4(4). P. 497-500.
6. Donnachie I. Robert Owen: Owen of New Lanark and New Harmony. East Linton, East Lothian, Scotland: Tuckwell Press, 2000. 290 p.
7. Windsor D. The Future of Corporate Social Responsibility. *The International Journal of Organizational Analysis*. 2001. Vol. 9, No. 3. P. 225-256.
8. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. URL: http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm.
9. https://web.archive.org/web/20151116223123/https://www.unglobalcompact.org/

10. https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/

Abstract. *Corporate social responsibility (CSR) is a key concept of modern business, which has evolved from philanthropic initiatives to a strategic imperative that encompasses economic, ethical, social and environmental aspects of today. The historical development of CSR from its origins in the pre-industrial era to modern paradigms such as ESG and creating shared value is an essential component of any research in the field of CSR. Research into the main milestones of the concept's development, the study of the approaches and positions of key researchers on this issue, and evolutionary changes in conceptual approaches to CSR will allow not only to trace all stages of the concept's development as a systemic phenomenon, but also to predict the prospects for its further development.*

Keywords: *corporate social responsibility, CSR concepts, ESG initiatives, corporate social responsibility pyramid.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Трубчанінова Катерина*,*
студентка 1 курсу ОС «магістр», групи ПР-241зм
спеціальності 081«Право» юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,
науковий керівник: Котова Любов Вячеславна,
к. ю. н., професорка, завідувачка кафедри публічного
та приватного права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті розглянуто важливе питання сьогодення, щодо забезпечення трудових прав працівників під час війни в Україні. Виходячи зі складностей та викликів, які виникають у зв'язку з військовим конфліктом, дослідження вказує на необхідність особливого захисту та уваги до цієї проблеми.*

Ключові слова: *воєнний стан, трудові відносини, права працівників, Закон України, роботодавець, заробітна плата.*

Постанова проблеми. Оголошений в Україні режим воєнного стану приніс низку викликів, зокрема й щодо реалізації прав працівників на працю. Такі виклики пов'язані зі змінами умов та оплати праці, міграцією працездатного населення за межі України, а також іншими обставинами, що виникають у зв'язку з тривалою військовою агресією проти громадян України. Наміри влади зберегти економіку та робочі місця неминуче тягнуть за собою зміни законодавства на етапі адаптації до нових обставин, що спричиняє низку невирішених проблем у трудовому законодавстві, що стосуються, зокрема, захисту трудових прав.

Аналіз останніх досліджень. Розв'язання даної проблематики започатковано такими вченими, як В.М. Андріїв, В.Б. Бойко, В.Б. Буряк, І.М. Вагановою, І.В. Дашутіним, Е.Л. Ковалюмнус, І.В. Лагутіною, Б.П. Ратушною та іншими. Зокрема, їх праці присвячено правовому захисту трудових прав, принципам та механізмам. Але невирішеною проблемою залишається визначення безпосередньо механізму захисту порушених трудових прав працівників у період воєнного стану.

Мета дослідження - дослідження питань реалізації та захисту трудових прав людини в умовах воєнного стану в Україні через призму визначення безпосередньо механізму захисту порушених трудових прав працівників.

Виклад основного матеріалу. Запровадження воєнного стану в Україні на основі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4] призвело до нового етапу розвитку трудового права, який розпочався після 24 лютого 2022 року. Виявилося, що саме сфера застосування праці, в якій переплітаються життєво важливі інтереси мільйонів громадян України, потребувала негайної реакції законодавця з метою забезпечення її нормального функціонування. Суперечності між інтересами працівників та роботодавців, які є неминучими в мирний час, ще більше загострилися в умовах воєнного стану та вимагали втручання держави шляхом належного правового регулювання шляхом прийняття нових законів, внесення змін та доповнень до чинних законодавчих актів.

На думку М. Кузнєцової, С. Ананьєва та Т. Сафонова, захист трудових прав – це різні дії державних та профспілкових органів із профілактики трудових правопорушень, а в разі їх появи – надання допомоги цими органами працівни-кам у ліквідації таких правопорушень (індивідуальних або колективних), відновленні порушених трудових прав і притяганні до відповідальності порушників [6, с. 179].

Е.Л. Ковалюмнус вважає, що механізм захисту трудових прав складається з: 1) міжнародно-правових норм та норм чинного законодавства; 2) правових принципів захисту; 3) суб'єктів захисту трудових прав; 4) методів та форм захисту [5].

В умовах воєнного стану розпочався новий етап та реформування трудового законодавства України. За цей відносно короткий проміжок часу законодавча активність у регулюванні трудових відносин значно зросла. Першим законом, прийнятим у цей період, став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стан [3] від 15 березня 2022 року № 2136-IX.

Згідно з цим законом, роботодавцям надається право встановлювати випробувальний термін для будь-якої категорії працівників. Це положення скасовує попередню заборону на випробувальні терміни для тимчасово переміщених осіб згідно зі статтею 26 Кодексу законів про працю [1]. Хоча випробувальний термін може продовжити трудові відносини, він також

відкриває можливості для зловживання роботодавцями своїми правами, а працівники можуть звертатися до суду для захисту своїх прав.

Однією з ключових змін, пов'язаних з воєнним станом, є право роботодавця переводити працівника на іншу роботу без його згоди. Однак таке переведення має бути зумовлене обставинами, пов'язаними з воєнним станом, які можуть загрожувати життю чи умовам проживання людей. Роботодавець не зобов'язаний повідомляти працівника про таке переведення за два місяці, але заробітна плата має залишатися на рівні, не нижчому за середню заробітну плату за попереднім місцем роботи. У разі незаконного переведення працівники мають право захищати свої права шляхом цивільного або адміністративного судового розгляду. Ці зміни в трудовому законодавстві України показують, як воєнний стан може суттєво впливати на трудові відносини та права працівників, і вони вимагають ретельного розгляду та впровадження для захисту прав та інтересів усіх сторін.

Серед змін, що торкнулися прав працівників під час воєнного стану, важливим нововведенням є право працівників звільнятися за власним бажанням без попереднього повідомлення роботодавця, і це правило діє протягом 14 днів. Це право спрямоване на збереження життя та здоров'я працівників, особливо в районах, де ведуться воєнні дії або існує загроза їх виникнення.

Ця нова норма відповідає статті 3 Конституції України [2], яка визнає життя та здоров'я людини, гідність та безпеку високими цінностями. Роботодавець не має права перешкоджати реалізації цієї базової соціальної основи. Якщо роботодавець порушує право працівника на звільнення, і це ставить під загрозу життя та здоров'я працівника, роботодавець несе відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Скарги на недобросовісних роботодавців часто стосуються таких питань, як направлення працівників у неоплачувану відпустку, переведення на роботу за сумісництвом, незаконне звільнення та звільнення без попередження. Під час воєнного стану зміни у важливих аспектах трудового процесу, таких як заробітна плата, тривалість відпустки, можуть вноситися без попереднього повідомлення, але не повинні порушувати встановлені законом рамки. Наприклад, забороняється звільняти осіб, які потребують соціального захисту, таких як вагітні жінки, матері з дітьми віком до трьох років, матері-одиначки та інші категорії. Ця заборона також поширюється на молодих працівників, які отримали перше робоче місце, та працівників, обраних до профспілкових органів відповідно до закону. У разі порушення трудових прав працівник може звернутися до суду за захистом своїх прав, згідно зі ст. 55 Конституції України [2] та ст. 233 Кодексу законів про працю [1].

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» суттєво змінив правове регулювання праці в Україні під час війни. Незважаючи на невелику кількість

статей – лише 14, він охоплював різні аспекти трудових відносин, зокрема укладання та розірвання трудових договорів та відносин як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, можна зазначити, що воєнний стан вносить суттєві зміни в контекст дотримання трудових прав працівників. Зміни, що вносяться в умовах воєнного стану, вимагають ретельної адаптації та розуміння всіх аспектів трудових відносин. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3] відіграє вирішальну роль у регулюванні цього важливого питання, визначаючи основні принципи та правила забезпечення та захисту прав працівників. Але, як показує практика, лише внесення змін до законодавства не завжди достатньо. Нові проблеми, пов'язані з дотриманням трудових прав працівників, виникають через постійні зміни ситуації в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12 1971 р. № 322-VIII. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1971. № 50. Ст. 3 75.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст. 250.
5. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні. Дис. на здоб.наук.ступ.канд.наук. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2021. 246 с.
6. Кузнєцова М., Ананьєв С., Сафонова Т. Механізми захисту трудових прав в період дії воєнного стану. Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство". 2022. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/34.pdf

Abstract. *The article deals with the extremely important issue of ensuring the labor rights of workers during the war in Ukraine. Based on the complexities and challenges that arise in connection with the military conflict, the study points to the need for special protection and attention to this problem.*

Key words: *Key words: martial law, labor relations, workers' rights, the Law of Ukraine, the employer, wages.*

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ

Тупіков Сергій Ігоревич,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *У роботі досліджено вплив застосування штучного інтелекту на трудові відносини, із акцентом на перевагах автоматизації та ризиках цифрової дискримінації. Розглянуто основні прояви непрямої дискримінації, зумовленої використанням алгоритмічних рішень при наймі та управлінні персоналом, а також проаналізовано відсутність належного правового врегулювання цієї проблематики. Обґрунтовано необхідність розроблення ефективних правових механізмів для запобігання обмеженню трудових прав працівників у процесі цифровізації сфери праці.*

Ключові слова: *штучний інтелект, трудові відносини, правове регулювання.*

У сучасних умовах стрімкого розвитку технологій застосування штучного інтелекту (ШІ) у сфері праці стає все більш актуальним і відчутно впливає як на роботодавців, так і на працівників. Це зумовлено тим, що ШІ кардинально трансформує ринок праці: автоматизує різноманітні завдання, оптимізує робочі процеси та підвищує загальну ефективність. Проте активне впровадження ШІ супроводжується появою нових викликів і суттєвих ризиків. Відтак, питання використання штучного інтелекту у трудових відносинах потребує постійного вивчення та належної уваги.

Згідно з Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р, «штучний інтелект» – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1].

До переваг застосування ШІ можна віднести можливість автоматизації багатьох рутинних процесів, оперативну обробку великих масивів даних, глибокий аналіз ефективності працівників і роботи підприємства в цілому. Використання ШІ дозволяє значно скоротити витрати на послуги, підвищити якість продукції, прискорити виробничі процеси й зменшити вплив «людського» чинника у трудових відносинах. Завдяки штучному інтелекту можна також передбачати попит на товари, виявляти випадки шахрайства, знижувати виробничі ризики й негативні фактори, мінімізуючи обсяг фізичної та шкідливої праці. Крім того, ШІ сприяє покращенню комунікації та взаємодії з клієнтами через чат-боти та інші автоматизовані рішення [2, с.228].

Разом з тим, впровадження цифрових технологій, зокрема ШІ, призводить до низки негативних змін у регулюванні трудових відносин. Згідно з результатами щорічного опитування Global Human Capital Trends консалтингової компанії Deloitte технології допомагають організаціям набувати конкурентної переваги, але якщо ними неправильно управляти, то вони призведуть до втрати працівниками власної ідентичності на робочому місці [3].

Так, однією із проблем, пов'язаною з розвитком нових цифрових технологій, слід назвати «цифрову» дискримінацію у сфері праці. Цифрова дискримінація у сфері праці — це новий виклик, який виникає внаслідок впровадження цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, в процеси найму, оцінки та управління персоналом. Хоча українське законодавство забороняє дискримінацію у трудових відносинах, специфічні прояви цифрової дискримінації наразі не мають окремого правового врегулювання. На сьогодні можна виділити щонайменше два напрями такої дискримінації:

- обмеження прав працівників під час працевлаштування та у процесі здійснення ними трудової діяльності внаслідок використання роботодавцем новітніх технологій добору та оцінювання персоналу (зокрема із застосуванням штучного інтелекту);

- витіснення працівників, які не мають сучасних «цифрових» компетенцій, до сектора некваліфікованої та низькооплачуваної праці, попит на яку зумовлений, серед іншого, поточними процесами роботизації.

Дослідники у сфері трудового права все частіше звертають увагу на проблему використання роботодавцями при первинному пошуку працівників так званих технологій таргетування, коли, зокрема, оголошення про вакансії, розміщені в Інтернеті, показуються лише тим користувачам, які відповідають визначеним роботодавцем критеріям (наприклад, певної статі, національності, віку тощо).

Крім того, багато роботодавців запроваджують різні практики використання технологій штучного інтелекту під час ухвалення кадрових рішень, наприклад, для аналізу резюме при доборі персоналу, проведення співбесід і відеоінтерв'ю з працівниками, контролю за виконанням ними трудових обов'язків, оцінювання продуктивності праці. В Інтернеті можна знайти велику кількість сервісів для автоматизації роботи кадрових служб, які обіцяють оптимізувати їхню діяльність та знизити витрати роботодавця на рутинні процеси. Однак, якщо під час створення алгоритму штучного інтелекту були закладені дискримінаційні упередження щодо кандидатів (наприклад, за ознакою статі), то резюме осіб іншої статі автоматично відсіюватимуться без розгляду працівниками кадрових служб.

Цифрова дискримінація в сфері праці є багатогранною проблемою, що вимагає комплексного підходу. Необхідно розробляти та впроваджувати політики, які забезпечать

прозорість алгоритмів, захист прав працівників і рівний доступ до можливостей працевлаштування для всіх груп населення. Упровадження цифрових технологій і залучення штучного інтелекту в трудові відносини в першу чергу змушує замислитись над проблемою нерівності і дискримінації у сфері праці. Наявність або відсутність доступу до технологій сформує нові форми нерівності як у сполученні «працівник- пра-цівник», так і «працівник-робот (ШІ)» [4, с.88].

Враховуючи, що цифрова дискримінація у сфері праці наразі прямо не врегульована законодавством, на сучасному етапі розвитку трудового права її слід відносити до непрямої дискримінації, тобто до таких дій роботодавця, які формально не заборонені законом і маскуються під правомірні (наприклад, обґрунтовуються добором персоналу за професійними якостями кандидатів), але фактично призводять до обмеження трудових прав певної групи працівників порівняно з іншими.

У процесі цифровізації сфери праці виникають нові форми непрямої дискримінації, пов'язані з використанням штучного інтелекту для добору, оцінки та контролю працівників. Відсутність законодавчого врегулювання цифрової дискримінації призводить до обмеження прав окремих груп працівників, зокрема жінок, які через недостатність цифрових компетенцій витісняються на низькооплачувані та некваліфіковані посади. Формування ефективних правових механізмів протидії цим викликам є актуальним завданням розвитку трудового права в умовах цифрової епохи.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р: станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text (дата звернення: 21.04.2025).

2. Середа О.Г, Толкуща К.Р. Особливості використання технологій штучного інтелекту у сфері трудових відносин: переваги та недоліки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С.227-230.

3. Тенденції у сфері управління персоналом: Міжнародне дослідження Deloitte. URL: eloitte.com/ua/uk/about/press-room/2023-human-capital-trends.html(дата звернення: 21.04.2025).

4. Гуцу С.Ф. Упровадження штучного інтелекту в трудові відносини: перспективи правового регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2021. Випуск 2 (50). С. 87-92.

Abstract. *The paper examines the impact of artificial intelligence application on labor relations, with an emphasis on the advantages of automation and the risks of digital discrimination. The main forms of indirect discrimination caused by the use of algorithmic decisions in recruitment and personnel management are analyzed, along with the lack of proper legal regulation of this issue. The necessity of developing effective legal mechanisms to prevent the restriction of employees' labor rights in the process of labor market digitalization is substantiated.*

Keywords: *artificial intelligence, labor relations, legal regulation.*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Удовицький Олександр
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право» факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Середа Олена Григорівна***
доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *У досліджені розглядається проблема врахування додаткової винагороди, що виплачується військовослужбовцям за виконання бойових завдань в умовах воєнного стану, при призначенні пенсійного забезпечення. Проаналізовано нормативно-правову базу, судову практику та виявлені суперечності у правозастосуванні. Проведено порівняльний аналіз додаткової винагороди з іншими виплатами, які враховуються при обчисленні пенсії. Запропоновано шляхи вирішення проблеми через конституційне правосуддя та законодавчі зміни.*

Ключові слова: *додаткова винагорода, пенсійне забезпечення, воєнний стан, судова практика.*

Із початком повномасштабної агресії 24 лютого 2022 року, в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану. У цих умовах військовослужбовці щодня виконують надзвичайно важливі завдання, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність держави. Їх служба пов’язана з постійним ризиком для життя, що вимагає від держави створення ефективної системи соціального захисту, насамперед — справедливого пенсійного забезпечення.

Одним із ключових елементів грошового забезпечення у воєнний час стала додаткова винагорода, запроваджена Постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року [1]. Ця виплата призначена для компенсації особливих умов служби та зусиль військовослужбовців, які безпосередньо беруть участь у виконанні бойових завдань. Однак на практиці Пенсійний фонд України не враховує ці виплати під час обчислення пенсій, посилаючись на їхній тимчасовий характер.

Водночас військовослужбовці є опорою національної безпеки, прикладом мужності й самопожертви, а їхній внесок виходить далеко за межі звичайного виконання обов’язків. Вони формують національну ідентичність, зміцнюють єдність суспільства і надихають майбутні покоління. У сучасних умовах протистояння зовнішній загрозі, цінність їхньої служби неможливо оцінити виключно матеріально. Забезпечення гідного соціального захисту, зокрема пенсійного забезпечення, є не лише юридичним, а й моральним обов’язком держави, що відображає вдячність суспільства за їхній героїзм.

Звернемось до аналізу правової природи додаткової винагороди. Така винагорода, запроваджена Постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року, є складовою грошового забезпечення військовослужбовців, поліцейських та працівників ДСНС, які виконують бойові завдання або беруть участь у забезпеченні національної безпеки в умовах воєнного стану [1]. Виплата здійснюється пропорційно до часу виконання таких завдань, а її розмір визначається на підставі відповідних наказів командирів (начальників).

Попри те, що зазначені виплати підлягають оподаткуванню (з них утримуються податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, а також нараховується єдиний соціальний внесок), Пенсійний фонд України не враховує їх під час обчислення пенсій. Офіційна позиція органу базується на тому, що додаткова винагорода має тимчасовий, надзвичайний характер і не є постійною складовою грошового забезпечення, а отже, не підпадає під дію статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [2].

Цей підхід знаходить відображення у судовій практиці. Зокрема, у постанові Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 10.12.2024 у справі № 580/9551/23 зазначено, що додаткова винагорода є одноразовою виплатою, яка не включається до складу грошового забезпечення для пенсійного розрахунку [3]. Аналогічної позиції дотримується Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29.08.2024 у справі № 640/13029/22, підкреслюючи тимчасовість виплат у розмірі 30 000 грн [4].

Разом з тим, сплата єдиного соціального внеску з таких сум свідчить про їхню роль у формуванні системи соціального забезпечення. Це породжує правову колізію: з одного боку, додаткова винагорода включається до бази для сплати єдиного соціального внеску, що зазвичай свідчить про врахування таких сум при визначенні пенсійних прав; з іншого — вона виключається з розрахунку пенсії, позбавляючи військовослужбовців частини належних їм соціальних гарантій.

Для оцінки справедливості невключення додаткової винагороди до пенсійного розрахунку доцільно порівняти її з іншими виплатами, які, хоч і мають одноразовий характер, все ж враховуються при обчисленні пенсії. Одним з таких прикладів є винагорода за підсумками року (13-та зарплата), яка є одноразовою виплатою, але згідно із Законом України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» вона враховується при призначенні пенсії [5]. Аналогічну функцію виконує і додаткова винагорода для військовослужбовців, що передбачена Постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року [1]. Ця виплата компенсує зусилля військовослужбовців, які перебувають у бойових умовах, де ризик для життя є підвищеним. Як і «13-та зарплата», додаткова винагорода є частиною грошового забезпечення, що безпосередньо пов’язана з виконанням

професійних обов’язків, і хоча вона є одноразовою, її значення для військових не менш важливе.

Виключення додаткової винагороди з пенсійного розрахунку виглядає як дискримінація, порівняно з іншими категоріями працівників, чиї одноразові виплати враховуються при обчисленні пенсії. Відсутність такої компенсації в пенсійному забезпеченні військових свідчить про неповне врахування тяжких умов служби та відповідальності, яку несуть ці особи, захищаючи державу в умовах війни.

Таким чином, є необхідність у перегляді законодавчих підходів до врахування таких виплат при обчисленні пенсій, оскільки військовослужбовці, що виконують завдання на фронті, фактично несуть більшу фінансову й моральну відповідальність за свою службу, і їхнє пенсійне забезпечення має це відображати.

Існуюча судова практика з цього питання демонструє розбіжності у визначенні згаданої виплати як тимчасової або постійної.

Так, рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 9 травня 2024 року у справі № 118930734 вказує на неврахування додаткової винагороди при нарахуванні одноразової грошової допомоги при звільненні [6]. Це свідчить про те, що суд визнає додаткову винагороду як тимчасову виплату, яка не входить до складу пенсійного забезпечення. А у рішенні Запорізького окружного адміністративного суду від 24 січня 2024 року у справі № 280/9234/23 та Постанові Третього Апеляційного адміністративного суду від 12 червня 2024 року у справі № 280/9234/23 підтверджується постійний характер виплат для цілей аліментів [7]. Це означає, що суд розглядає додаткову винагороду як постійний дохід, що враховується при визначенні розміру аліментів.

Така неузгодженість судової практики є серйозною правовою проблемою. Вона ставить під сумнів єдність правозастосування і призводить до створення правової невизначеності для військовослужбовців, які, з одного боку, намагаються отримати справедливе пенсійне забезпечення, а з іншого — стикаються з відмовами в врахуванні цієї винагороди. Це створює ситуацію, коли одна й та сама виплата може розглядатися по-різному в залежності від конкретного випадку, що є юридично нестабільним.

Універсальне рішення цієї суперечності полягає в уніфікації судової практики, щоб чітко визначити, чи є додаткова винагорода постійним або тимчасовим доходом для всіх правових контекстів, у яких вона розглядається. Зокрема, для пенсійного забезпечення, де важливим є будь-який компонент грошового забезпечення, ця винагорода повинна бути врахована так само, як і інші регулярні виплати.

Список використаних джерел:

1. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. Дата оновлення: 29.03.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/168-2022-%D0%BF (дата звернення: 07.05.2025 р.).

2. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. Дата оновлення: 04.04.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 07.05.2025 р.).

3. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 10.12.2024 р., судова справа №580/9551/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123658530 (дата звернення: 07.05.2025 р.).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.08.2024 р., судова справа №640/13029/22. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/121753933 (дата звернення: 07.05.2025 р.).

5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 04.04.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (дата звернення: 07.05.2025 р.).

6. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 04.05.2024р., судова справа №460/25103/23. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/118930734/ (дата звернення: 07.05.2025 р.).

7. Постанова Третього Апеляційного адміністративного суду від 12.01.2024р., судова справа №280/9234/23. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/119848013 (дата звернення: 07.05.2025 р.).

Abstract. *The study examines the issue of taking into account additional remuneration paid to military personnel for performing combat missions under martial law when granting pensions. The author analyzes the regulatory framework, court practice and identified contradictions in law enforcement. A comparative analysis of additional remuneration with other payments taken into account when calculating a pension is made. The author suggests ways to solve the problem through constitutional justice and legislative changes.*

Keywords: *additional remuneration, pension provision, martial law, case law.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОМАШНІХ ТА НАДОМНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Шопіна Єлизавета,
студентка 2 року навчання першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право» факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Яковлєва Галина Олександрівна,***
докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Авторкою проведено порівняльний аналіз правового статусу домашніх та надомних працівників в Україні. Висвітлено проблеми правового регулювання праці домашніх та надомних працівників.*

Ключові слова: *домашні працівники, надомні працівники, трудовий договір, гідна праця.*

Вперше визначення поняття домашньої праці та домашніх працівників було надано в Конвенції МОП № 189, що закріпила основоположні стандарти та гарантії для осіб, які на умовах трудового договору займаються домашньою працею, передбачила засоби для забезпечення домашнім працівникам гідних умов праці, а також захист від дискримінації, різноманітних форм насильства та втручання в особисте життя домашніх працівників [1]. Прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників» [2] фактично імплементує в українське законодавство положення цієї Конвенції. Цим Законом Кодекс законів про працю України доповнено новою главою – Глава XI-А – «Праця домашніх працівників».

Домашній працівник – це фізична особа, яка займається домашньою працею в рамках трудових відносин з роботодавцем. При цьому під домашньою працею законодавець розуміє роботу, яка виконується на умовах трудового договору (контракту) з метою обслуговування домогосподарства. Окремо зазначено, що домогосподарством вважається сукупність осіб, які спільно проживають в у одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об’єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи. І роботодавцем є фізична особа, яка є одним із членів домогосподарства та з якою домашній працівник уклав трудовий договір.

На сьогодні КЗпП встановлює: правовий статус домашніх працівників та особливості його регулювання, зокрема обов’язкові умови трудового договору з домашніми працівниками; додаткові права, обов’язки, гарантії та умови праці домашніх працівників; робочий час та час

відпочинку домашніх працівників; особливості припинення трудового договору з домашнім працівником; особливості здійснення контролю за додержанням законодавства про працю домашніх працівників тощо.

У контексті прийнятого законопроєкту важливо розуміти, що домашні працівники – неоднорідна група. Їхні демографічні характеристики (наприклад, вік і стать, а також міграційний статус) у всіх країнах і регіонах різні. Вони виконують різноманітні завдання, як-от прибирання дому, прання і прасування білизни, догляд за дітьми, догляд за літніми та хворими людьми, садівництво, водіння сімейного автомобіля та догляд за домашніми тваринами. Завдання, виконувані домашніми працівниками, і надавані ними послуги в різних країнах відрізняються і з часом можуть змінюватися. Простіше кажучи, відмітною рисою домашніх працівників є те, що їх наймають приватні домогосподарства, яким вони й надають послуги [3, с.293-294].

Підґрунтям для окремого законодавчого урегулювання трудових аспектів роботи домашніх працівників та їх відносини з роботодавцем, а також створення умов для їх виходу з неформального сектору та забезпечення соціального захисту фактично стали неконтрольовані випадки надмірної експлуатації, неналежні умови праці, ізоляція, погані умови життя таких працівників, домагання тощо [3, с.293]. Оскільки прийняті акти МОП встановлюють, що домашні працівники, які забезпечують догляд за членами сімей й виконують іншу роботу по дому, в усьому світі повинні користуватися тими ж основними правами, що й інші категорії працівників [4], введення такого інституту праці є важливим кроком в процесі інтеграції України в Європейський Союз, а також в процесі оновлення трудового законодавства України загалом.

Надомна праця визначається, як форма організації, яку працівник виконує вдома, за місцем свого фактичного проживання, або в будь-яких погоджених з роботодавцем, місцях, але поза виробничими і робочими приміщеннями [5; 6]. Надомник не підпорядковується правилам трудового розпорядку підприємства, отримуючи тим самим відчуття бажаної для кожної особистості свободи і самостійності у прийнятті рішень, що у поєднанні з відсутністю постійного контролю позитивно впливає на фізичний та психічний стан індивіда [7, с.80].

Надомна праця часто пов’язана з фізичною та ручною роботою з застосування технічних, допоміжних засобів, наприклад, ремонт обладнання, виготовлення рукодільних виробів тощо. Часто робота може охоплювати й інші види діяльності, але важливо у висновку мати кінцевий продукт від працівника. Надомна робота є зручною для осіб, які є, неконкурентоспроможними (вразливими) верствами населення, – жінки з малолітніми дітьми, особи з інвалідністю, студенти денної форми навчання, особи передпенсійного віку тощо, але за умови що вони мають практичні навички виконання певних робіт або можуть бути навчені таким навичкам

[7, с.79]. Чинне трудове законодавство гарантує їм аналогічний рівень захисту, як і працівникам зі стандартним робочим місцем, але з урахуванням дистанційного характеру виконання роботи.

Отже, ключовими відмінностями між домашніми і надомними працівниками є: (а) місце роботи/робоче місце (у домашніх працівників воно є, незмінним – домогосподарство, де він виконує роботу, а у надомного працівника – місце, де він проживає, або будь-яке, погоджене з роботодавцем); (б) характер роботи (домашній працівник працює в сфері обслуговування осіб/приміщень та ведення домашнього господарства, а надомний працівник виконує певний обсяг роботи, займається виробничою працею для компанії); (в) трудовим договором з домашнім працівником можуть бути визначені умови проживання, а трудовим договором з надомним працівником – порядок забезпечення матеріалами та інструментам й характер зайнятості.

Спільними рисами для правового статусу обох категорій працівників є: встановлення мінімального віку працевлаштування – 16 років; укладення трудового договору в письмовій формі; виконання трудових обов'язків поза межами «стандартного» (традиційного) приміщення роботодавця; мають загальні трудові права та гарантії діяльності.

Підсумовуючи, можна сказати, що хоча домашні та надомні працівники діють в межах домашнього/побутового простору, характер їх трудових відносин дуже відрізняється. Насьогодні, надомна праця краще врегульована законодавчо, а для домашньої праці лише закладено фундамент для становлення такого інституту.

Список використаних джерел:

1. Конвенція МОП № 189 про гідну працю домашніх працівників (фрілансерів) від 16.06.2011 р. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@migrant/documents/publication/wcms_409887.pdf
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників: Закон України № 3680-IX від 25.04.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3680-20#n29.
3. Пижова М.О., Пижов О.М. Правове регулювання праці домашніх працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С.292-294. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/69.pdf.
4. Лагутіна І. Особисті немайнові трудові права домашніх працівників. *Вісник академії правових наук України.* 2012. № 2. С.167-174.
5. Конвенція МОП № 177 про надомну працю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327#Text.
6. Рекомендація МОП № 184 щодо надомної праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_100#Text.

7. Мазур Н.О. Надомна праця: переваги для малого бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3. Т.4. С.78-81. URL: https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_4_3/078-081.pdf.

Abstract. *The author conducted a comparative analysis of the legal status of domestic and home workers in Ukraine. The problems of legal regulation of the work of domestic and home workers are highlighted.*

Keywords: *domestic workers, home workers, employment contract, decent work.*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МОТИВАЦІЇ ТА ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Яковлєв Дмитро Вікторович,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *У дослідженні розглядається значення оцінювання ефективності діяльності персоналу як важливого інструменту управління, що впливає на загальну результативність підприємства. Особлива увага приділена взаємозв'язку між оцінюванням і мотивацією працівників, а також їх ролі у формуванні високопродуктивного колективу. Зазначено, що індивідуальний підхід до оцінювання та система стимулювання сприяють професійному розвитку, інноваційній активності та конкурентоспроможності організації.У сучасних умовах оцінювання ефективності діяльності персоналу є важливим процесом для будь-якої організації, незалежно від її розміру та напряму діяльності.*

Ключові слова: *оцінювання персоналу, ефективність праці, мотивація працівників, кадрова політика.*

Оцінювання діяльності персоналу — це важливий і необхідний інструмент, який дозволяє визначити не лише рівень ефективності роботи працівників та можливості для підвищення продуктивності їхньої праці, але й сприяє зростанню мотивації та задоволеності працівників.

Оцінювання персоналу є складним і багатогранним процесом, і єдиної універсальної схеми його проведення не існує. Справа в тому, що завдання, які виконуються працівниками всередині компанії, можуть суттєво відрізнятися за складністю та часовими витратами. Від інженера, що розробляє нові технологічні рішення, до адміністративного працівника, відповідального за організацію щоденних справ, потрібні різні набори навичок і здібностей. Саме тому організації розробляють індивідуальні методики оцінювання персоналу або

шукають відповідні готові інструменти на ринку. Завдяки цьому можна врахувати специфіку роботи кожної посади та особливості професійного потенціалу кожного працівника.

Оцінювання персоналу дозволяє: планувати кар‘єру та сприяє просуванню працівників по службі; визначати рівень компетентності спеціалістів; здійснювати перестановку кадрів з урахуванням потенціалу працівників; будувати психологічний портрет працівників організації; проводити ефективний підбір потрібних спеціалістів; досліджувати специфіку міжособистісних відносин і психологічний клімат у колективі; визначати міру задоволення і зацікавленості працівників в організації; знаходити засоби для закріплення в організації потрібних спеціалістів; розробляти ефективну систему мотивації трудової діяльності; раціонально використовувати методи роботи з персоналом [1, с.223].

Оцінювання ефективності діяльності персоналу може охоплювати різні аспекти, зокрема якість виконання роботи, дотримання строків виконання поставлених завдань, рівень професійних навичок і знань, а також відповідність корпоративній культурі та цінностям організації. Конкретні цілі оцінки результатів діяльності досягаються сукупністю дій щодо працівників (наприклад, прийняттям управлінських рішень) і рішенням кадрових задач, що вимагають інформації про працівників (їх якостях і результати діяльності). Формування кадрової політики здійснюється власниками підприємства, керівництвом вищої ланки та кадровими підрозділами з метою визначення стратегічного вектора роботи з кадрами, встановлення загальних та спеціалізованих вимог до працівників. Кожна компанія, з урахуванням специфіки своєї діяльності, ресурсних можливостей та стилю управління, обирає власні методи оцінювання результатів роботи персоналу з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Одним із найбільш дієвих шляхів є підвищення рівня інноваційної діяльності в усіх напрямках такої діяльності: впровадження сучасної техніки та технологій, удосконалення форм організації та оплати праці, якості товарів (послуг), більш раціональне використання матеріальних, енергетичних, фінансових та інших ресурсів. Для досягнення бажаних ефектів від інноваційної діяльності необхідно забезпечити мотивацію робітників до активної діяльності в напрямку пошуку та впровадження в виробництво внутрішніх резервів щодо її підвищення. Це обумовлює необхідність оцінювання результатів його діяльності [2, с.102].

Окрім оцінювання результатів діяльності персоналу, важливо зазначити, що мотивація праці працівників також є невід’ємною складовою діяльності організації. Оцінювання роботи персоналу та мотивація тісно пов’язані між собою і формують загальну ефективність трудової діяльності.

Метою мотивації праці є спонукання працівника до виконання поставлених завдань у межах інтересів компанії з одночасним задоволенням власних потреб.

Мотивація безпосередньо впливає на ефективність механізму управління персоналом.

Мотивація діяльності персоналу являє собою єдність двох процесів: з одного боку, внутрішньоособистісний процес самостійного формування мотиву як підстави для поведінки працівника, а з іншого боку, – спонукання себе та інших учасників трудового процесу до ефективної праці [3, с. 182].

У сучасних умовах найбільш важливим для підприємства є забезпечення стабільного процесу внутрішнього професійного розвитку професійне навчання з метою підвищення кваліфікації та компетенції працівників, а також гідні умови праці для персоналу підприємства, заходи охорони здоров'я та профілактики захворюваності, мотивацію працівників до професійного та кар'єрного зростання, надання можливості повноцінного відпочинку [4, с.131].

У результаті грамотно проведеного оцінювання праці, що базується на мотивації персоналу, можливе значне підвищення ефективності роботи працівників і конкурентоспроможності підприємства. Послідовне вдосконалення системи стимулювання та мотивації дозволяє досягати кращих результатів у роботі колективу, формувати високу працездатність і утримувати талановитих працівників, що є одним із ключових факторів успіху сучасної організації.

Комплексне поєднання оцінювання та мотивації є запорукою формування сильної, стабільної та ефективної команди, здатної реалізувати стратегічні завдання організації. Саме завдяки впровадженню продуманої системи оцінювання результатів праці та стимулювання персоналу можна забезпечити довготривалий успіх підприємства в умовах динамічного ринкового середовища.

Список використаних джерел:

1. Данилевич Н.С., Поплавська О.М., Олішевська А.В. Оцінювання персоналу: практика використання сучасних методів, можливості поширення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.* Вип. 1(51). 2018. С. 223–229.
2. Гончар В.В. Оцінка ефективності мотиваційного механізму інноваційної діяльності персоналу підприємств. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки.* 2017. № 33. С. 101–108.
3. Сивицька І.Г., Синиченко А.В. Мотивація як провідна рушійна сила активізації діяльності персоналу підприємства. *Економіка і організація управління.* 2020. № 4. С. 117–123.
4. Захарчин Г., Любомудрова Н., Соболь І. Мотивація та оцінка персоналу в сучасних складних умовах. *Економіка, підприємництво, менеджмент.* 2016. № 1. С. 31–34.

Abstract. *The study examines the significance of evaluating employee performance effectiveness as an important management tool that influences the overall productivity of an enterprise. Special attention is given*

to the interconnection between performance assessment and employee motivation, as well as their role in forming a highly productive team. It is emphasized that an individual approach to evaluation and a well-structured incentive system contribute to professional development, innovation activity, and the competitiveness of the organization. In modern conditions, the evaluation of personnel effectiveness is a crucial process for any organization, regardless of its size or area of activity.

Keywords: *personnel evaluation, work efficiency, employee motivation, HR policy.*

С Е К Ц І Я ІІІ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

TO THE ISSUE OF THE EUROPEAN UNION LEGISLATIVE FRAMEWORK RELATED TO THE BUSINESS AND HUMAN RIGHTS CONCEPT IMPLEMENTATION

Oleksandr Bai,
3rd year PhD student, specialty 081 "Law"
Faculty of Law of the V. Dahl EUNU

Abstract. *The scientific publication is devoted to the issue of the legislative framework of the European Union related to the implementation of the concept of business and human rights in the context of sustainable development. In the course of the work, the current state of reflection of these issues in EU legislation was analysed, and a set of documents related to the promotion of the said concept was outlined. It was established that the EU legislative framework demonstrates comprehensiveness and consistency in the introduction of business respect for human rights as one of the important approaches to the regulation of economic relations.*

Keywords: *sustainable development; Directive on corporate sustainability due diligence; human rights; business respect for human rights; regulation of economic relations.*

The question of creating the appropriate tools to ensure business respect for human rights is becoming more and more important for both states and businesses. Different international and regional platforms proceed with prioritizing the noted topic in the context of the overall business activity, rational consumption and production, rational use of natural resources, taking urgent measures on climate change, sustainable investment, etc.

Summarizing the current policy context, in 2021 the UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises endorsed the goal to "make business respect for human rights a core element of just transition and sustainable development strategies, by applying all three pillars of the UN Guiding Principles (State duty to protect, business responsibility to respect, and need for access to remedy)" [1,p.II].

The core documents, guiding the world's sustainable development processes, envisage the involvement of both public and private sectors in the implementation as responsible and interested parties. Indeed, business is given an increasingly significant role in achieving defined goals, and respect for human rights is proposed as a basis for relations with other actors.

In this regard, the 2030 Agenda underlines that "private business activity, investment and innovation are major drivers of productivity, inclusive economic growth and job creation. We acknowledge the diversity of the private sector, ranging from micro-enterprises to cooperatives to multinationals. We call upon all businesses to apply their creativity and innovation to solving sustainable development challenges. We will foster a dynamic and wellfunctioning business sector, while protecting labour rights and environmental and health standards in accordance with relevant international standards and agreements and other ongoing initiatives in this regard, such as the Guiding Principles on Business and Human Rights and the labour standards of the International Labour Organization, the Convention on the Rights of the Child and key multilateral environmental agreements, for parties to those agreements" [2,p.29/35].

Overall, it is possible to state that the priorities of realization, protection, respect, and observance of human rights are enshrined in the 2030 Agenda and its Sustainable Development Goals (further – SDGs). Thus, the SDGs "seek to realize the human rights of all" [2,p.1/35], and their implementation involves various stakeholders, including authorities, business, civil society, etc.

All these processes and current requirements of the modern economy pushed the European Union (further – EU) decision makers to move forward with practical initiatives related to actualising the business respect for human rights concept into the internal and external business practice, overall business management, and state regulation. Objectively, the European Union is one of the leaders in applying the respective approach across its multisectoral policy and legislative frameworks.

The latest important EU legislative document related to the realization of business and human rights concept is the Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and on the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 [3] (further – CSDD Directive). This document requires serious attention by both practitioners and scientists in the field of business management in terms of its potential influence on European and international business activity in the near future.

Considering the current acceleration of Ukraine's activity towards EU integration, it is highly relevant to investigate and understand the logic and goals of developing the business and human rights concept in its laws and economic activity practices. That will enable Ukrainian legislators, the business community, and civil society to respond jointly and adequately to the current needs in transforming state-to-business and business-to-people relations and vice versa.

The CSDD Directive begins with a reference to the Article 2 of the Treaty on European Union, which states that "the Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities." [4]. That reference is highly important, as it underlines the key background for further building the regulation of business economic relations in the EU.

Further, a similar emphasis is placed with regard to the external partnerships and economic activities. “Those core values, that have inspired the Union’s own creation, as well as the universality and indivisibility of human rights, and respect for the principles of the Charter of the United Nations and international law, should guide the Union’s action on the international scene.” [3].

Moreover, it is underlined that “the behaviour of companies across all sectors of the economy is key to success with regard to the Union’s sustainability objectives as Union companies, especially large ones, rely on global value chains. It is also in the interest of companies to protect human rights and the environment, in particular given the rising concern of consumers and investors regarding these topics.” [3]. Therefore, the CSDD Directive presents a clear vision of the regulation of business actors' performance with regard to human rights.

The detailed subject matter is defined in Article 1 of the CSDD Directive, particularly “this Directive lays down rules on:

(a) obligations for companies regarding actual and potential human rights adverse impacts and environmental adverse impacts, with respect to their own operations, the operations of their subsidiaries, and the operations carried out by their business partners in the chains of activities of those companies;

(b) liability for violations of the obligations as referred to in point (a); and

(c) the obligation for companies to adopt and put into effect a transition plan for climate change mitigation which aims to ensure, through best efforts, compatibility of the business model and of the strategy of the company with the transition to a sustainable economy and with the limiting of global warming to 1,5ºC in line with the Paris Agreement.” [3].

No less importance should also be given to the series of documents that preceded the adoption of the CSDD Directive, as they clearly present the opinion of EU legislators and policymakers regarding respect for human rights as directly connected to corporate governance and business management. The noted set of documents is summarised below.

The European Parliament, in its resolution of 10 March 2021 with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability [5], calls upon the Commission to propose Union-level rules for comprehensive corporate due diligence obligations, with consequences including civil liability for those companies that cause or jointly cause harm by failing to carry out due diligence. The Council Conclusions of 1 December 2020 on Human Rights and Decent Work in Global Supply Chains [6] called upon the Commission to table a proposal for a Union legal framework on sustainable corporate governance, including cross-sector corporate due diligence obligations along global supply chains. The European Parliament also calls for clarifying directors’ duties in its own initiative report of 2 December 2020 on sustainable corporate governance [7]. In their Joint Declaration on EU Legislative Priorities for 2022 of 21 December 2021, the European

Parliament, the Council of the European Union and the Commission have committed, to deliver on an economy that works for people, and to improve the regulatory framework on sustainable corporate governance [3].

The noted scope of documents presents the comprehensiveness and consistency of introducing the business respect for human rights as one of the key approaches to regulating and guiding business economic relations in the EU, and with the engagement of EU companies abroad.

Moreover, it is noticeable that the CSDD Directive is not a stand-alone political decision. For instance, it is reasonable to mention the current EU requirements for defining sustainable economic activities for the purposes of establishing the degree to which an investment is environmentally sustainable.

Particularly, in this regard the Regulation 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020, known as Taxonomy regulation, provided the minimum safeguards, which formulated as "procedures implemented by an undertaking that is carrying out an economic activity to ensure the alignment with the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, including the principles and rights set out in the eight fundamental conventions identified in the Declaration of the International Labour Organisation on Fundamental Principles and Rights at Work and the International Bill of Human Rights" [8].

Also, the CSDD Directive is "consistent with the joint communication of the Commission on the EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024 [9]. That action plan defines as a priority strengthening the Union's engagement to actively promote the global implementation of the UN Guiding Principles and other relevant international guidelines such as the MNE Guidelines, including by advancing relevant due diligence standards." [3].

Overall, it is reasonable to summarise that the presented EU legislative developments made a solid background for enshrining the business and human rights concept throughout the modern European business management model. Particularly, the CSDD Directive has become a promising instrument, which is rooted in the wider EU legislative initiatives and international standards.

The current EU legislative framework presents the comprehensiveness and consistency of introducing the business respect for human rights as one of the key approaches to regulating and guiding business economic relations in the EU, and EU companies' activities abroad. Therefore, it is highly advisable for Ukraine to learn from the EU experience and to proceed with introducing the business and human rights concept to its legislation as fast as possible to be prepared for widening cooperation with the EU public and private partners.

References:

1. UNGPs 10+. A roadmap for the next decade of Business and Human Rights. – UN Working Group on Business and Human Rights, Geneva, 2021. P. 70. Available at: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-12/ungps10plusroadmap.pdf (accessed 11.05.2025).

2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution A/RES/70/1 adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Available at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (accessed 11.05.2025).

3. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj (accessed 11.05.2025).

4. Consolidated version of the Treaty on European Union. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M/TXT (accessed 11.05.2025).

5. European Parliament resolution of 10 March 2021 with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability (2020/2129(INL)). Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0073 (accessed 11.05.2025).

6. Council Conclusions of 1 December 2020 on Human Rights and Decent Work in Global Supply Chains (13512/20). Available at: https://www.consilium.europa.eu/media/46999/st13512-en20.pdf (accessed 11.05.2025).

7. European Parliament report on sustainable corporate governance (A9-0240/2020). Available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0240_EN.html (accessed 11.05.2025).

8. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852 (accessed 11.05.2025).

9. EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024. Available at: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_action_plan_on_human_rights_and_democracy_2020-2024.pdf (accessed 11.05.2025).

Анотація: *Наукову публікацію присвячено питанню законодавчої бази Європейського Союзу щодо реалізації концепції бізнесу та прав людини в контексті сталого розвитку. У ході роботи було проаналізовано поточний стан відображення цих питань у законодавстві ЄС, окреслено комплекс документів, які мають відношення до просування зазначеної концепції. Було встановлено, що законодавча база ЄС демонструє комплексність та послідовність у запровадженні поваги бізнесу до прав людини як одного з важливих підходів до регулювання господарських відносин.*

Ключові слова: *сталий розвиток; Директива про належну обачність щодо корпоративної сталості; права людини; повага бізнесу до прав людини; регулювання господарських відносин.*

ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Глущенко І.Ю.
студент 3 курсу юридичного факультету
спеціальності 081 «Право» СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Гриценко Григорій Миколайович,***
к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *Світ вступає в нову епоху, де взаємодія людини з державою дедалі більше опосередковується алгоритмами. Технології штучного інтелекту, які активно інтегруються у сферу публічного адміністрування, створюють нову правову реальність, у якій класичні механізми захисту прав людини втрачають свою ефективність. Усе частіше рішення, що зачіпають фундаментальні права, приймаються не людиною, а системою без належного пояснення, контролю або можливості оскарження. Це породжує низку викликів, що мають як етичний, так і правовий характер.*

Ключові слова: *права людини, штучний інтелект, адміністративне управління, правові ризики, процесуальна справедливість.*

Оцифрування державного управління сприяло виникненню нових адміністративних інструментів, зокрема електронних сервісів, цифрових реєстрів, систем автоматизованого прийняття рішень. Ці технології здатні забезпечити оперативність, зниження рівня бюрократії та зменшення впливу людського чинника. Особливого значення в цьому контексті набувають державні реєстри. Як зазначає Микола Кучерявенко, реєстри - це не просто бази даних, а «нервова система держави» що регулює ключові процеси її функціонування. Автоматизація цих процесів, з одного боку, забезпечує ефективність, з іншого просто створює ризик прийняття помилкових або упереджених рішень без участі людини[1].

Сучасна практика свідчить про розширення можливостей штучного интеллекту (далі - ШІ) і в судовій сфері. Так, у штаті Південна Кароліна Верховний суд офіційно дозволив використання штучного інтелекту в судовій системі[2]. Йдеться взагалі, про його застосування у підготовці проєктів судових рішень та в процесуальній документації. Це рішення створює прецедент, який демонструє готовність правової системи інтегрувати нові технології навіть у делікатну сферу судочинства. Але подібні практики не позбавлені ризиків. Одним із найгучніших прикладів стала ситуація, коли система ChatGPT безпідставно звинуватила особу у вбивстві власних дітей, що стало підставою для позову до OpenAI за наклеп[3]. Такий приклад демонструє потенційний вплив алгоритмічної помилки на репутацію, честь, гідність і добру славу особи цінності, що гарантуються як національними, так і міжнародними

нормами права. У зв'язку з цим постає питання про межі допустимого використання ШІ в адміністративному процесі, а також про потребу у створенні механізмів запобігання і компенсації шкоди, спричиненої алгоритмічними рішеннями.

Зміни в державному управлінні, що пов'язані з використанням штучного інтелекту, породжують низку нових соціальних викликів, серед яких особливо виокремлюються дискримінація через алгоритми, цифрова нерівність, обмеження доступу до правового захисту та психологічний тиск на громадян.

Алгоритми, що створюються на основі великих обсягів даних, можуть відтворювати існуючі в суспільстві упередження та стереотипи. Це особливо стосується тих систем, які використовуються для ухвалення рішень у таких сферах, як працевлаштування, кредитування чи соціальні виплати[4]. У разі недостатньої репрезентативності даних, наприклад, стосовно певних соціальних груп (меншини, жінки, люди з інвалідністю), штучний інтелект ризикує стати інструментом цифрової дискримінації, тим самим поглиблюючи існуючі соціальні нерівності.

Впровадження ШІ в адміністративні процеси неминуче веде до виникнення цифрової нерівності. Громадяни, що не мають доступу до сучасних технологій чи не володіють необхідними цифровими навичками, можуть залишитися поза межами доступу до новітніх адміністративних послуг. Проте, складність і непрозорість алгоритмів можуть ускладнити громадянам доступ до правового захисту. У випадках помилок або спірних рішень, алгоритмічна система може залишити багато громадян без належної допомоги, адже не всі зможуть самостійно зрозуміти, як оскаржити рішення або виявити порушення своїх прав.

Використання штучного інтелекту в процесах, що безпосередньо впливають на життя громадян, також створює психологічний тиск, що може призвести до втрати довіри до державних інституцій. Коли рішення ухвалюються без участі людини і базуються на алгоритмі, вважається, що система є «неупередженою», що може призвести до почуття безсилля серед громадян. Відсутність можливості вплинути на рішення особисто і залежність від бездушного алгоритму може не лише посилити соціальну ізоляцію, а й істотно знизити рівень довіри до інститутів влади, що є надзвичайно важливим для стабільності демократичного суспільства.

Штучний інтелект, що розробляється та впроваджується в одних країнах, має потенціал впливати на громадян інших держав, що створює нові транснаціональні загрози. Наприклад, компанії, такі як OpenAI, що є резидентами США, активно розвивають технології, які використовуються по всьому світу, не завжди враховуючи специфіку національних законодавств та правових систем. Це може призвести до ситуацій, коли технології, які були створені в одній юрисдикції, безпосередньо впливають на життя громадян інших країн, де ці інструменти не завжди можуть бути узгоджені з місцевими правовими нормами або

соціальними реаліями. З основних проблем є відсутність уніфікованого міжнародного регулювання використання штучного інтелекту. На сьогоднішній день немає єдиних міжнародних стандартів, що визначають, як і на яких умовах мають працювати алгоритми ШІ. Кожна країна має свої підходи до регулювання технологій, але без загальної глобальної політики зберігається значна правова неузгодженість. Це створює вразливість до використання ШІ, що може порушувати права громадян та державний суверенітет.

Із впровадженням алгоритмічних систем у сферу адміністративного регулювання постає низка етичних і правових викликів, які впливають на сталі принципи адміністративного права. Одним із ключових питань є відповідальність за рішення, ухвалені за участі штучного інтелекту. У ситуації, коли остаточне рішення приймається автоматизованою системою, виникає правова невизначеність, щодо того, хто має нести відповідальність у разі порушення прав особи. Наразі відсутній усталений підхід, який би чітко визначав розмежування відповідальності між розробником алгоритму, оператором, що його застосовує, та органом публічної влади, рішення якого породжує юридичні наслідки. Додатковим системним викликом є проблема непрозорості алгоритмічного регулювання. Значна частина алгоритмів, які використовуються в адміністративній діяльності, не передбачає можливості надати обґрунтування рішення або пояснення логіки його формування. Унаслідок цього особа позбавляється базової процесуальної гарантії - права на розуміння мотивів, що стали підставою для ухваленого рішення. Така ситуація створює труднощі для ефективного оскарження адміністративного акту, оскільки неможливо проаналізувати правомірність дій органу влади.

Також варто звернути увагу на ризик порушення фундаментальних процесуальних прав. Автоматизовані рішення, які приймаються без попередньої участі особи, не забезпечують реалізацію права бути заслуханим. Це суперечить базовим принципам адміністративного провадження, що вимагають участі сторін у прийнятті рішень, які стосуються їхніх прав чи інтересів. Разом із цим, використання ШІ може порушити принцип рівності сторін в адміністративному процесі. У випадках, коли орган влади застосовує технічно складні алгоритми, а особа не володіє відповідними знаннями або ресурсами, виникає об’єктивна диспропорція можливостей. Що ставить під загрозу ефективність захисту прав особи в адміністративному провадженні.

Але більшу увагу слід приділити питанню міждержавної координації в галузі регулювання ШІ. Умови глобалізації зумовлюють необхідність адаптації до спільних правових стандартів, особливо до регуляторних підходів Європейського Союзу, що передбачають чітке зонування ризиків ШІ, обмеження для потенційно небезпечних систем і забезпечення прав людини в цифровому середовищі. Потенціал також має Глобальний етичний кодекс ШІ, який

може стати основою для формування спільної міжнародної політики у сфері відповідального використання технологій у публічному управлінні.

Узагальнюючи дане дослідження, варто підкреслити, що розвиток штучного інтелекту як технології, здатної змінювати логіку адміністративного управління, водночас створює безпрецедентні виклики для системи захисту прав людини. Саме права людини мають залишатися домінуючим критерієм при визначенні меж і форм використання ШІ у публічному секторі, які гарантовані Конституцією України [5]. Будь-яке технологічне рішення, що впливає на права, свободи чи обов'язки особи, повинно бути підпорядковане правовим і етичним засадам, що забезпечують повагу до гідності людини.

У цьому контексті особливого значення набуває формування етико-правових стандартів у сфері державного управління. Вони повинні гарантувати не лише прозорість і підзвітність алгоритмів, а й ефективність процедурного захисту, з урахуванням особливостей адміністративного процесу. При цьому, такі стандарти мають формуватися з урахуванням транснаціонального виміру, тому що технології не визнають кордонів, міжнародне співробітництво та гармонізація регулювання стають ключовими умовами безпеки та справедливості в цифрову епоху.

Активне впровадження технологій штучного інтелекту в систему адміністративного управління супроводжується відсутністю належного правового регулювання відповідальності за алгоритмічні рішення, які можуть безпосередньо впливати на права та свободи громадян. Рішення, що приймаються без людського втручання, часто позбавлені пояснень, процедур оскарження та незалежної перевірки, що суперечить засадам правової держави. Алгоритмічні системи здатні не лише відтворювати, а й посилювати існуючу дискримінацію, а також сприяти поглибленню цифрової нерівності. Враховуючи глобальний характер розробки та використання ШІ, необхідне як міжнародне, так і внутрішнє нормативне врегулювання. У теперішній час України потрібно приймати участі у створенні міжнародного правового інструменту (наприклад, конвенції Ради Європи), що регулюватиме використання ШІ в публічному адмініструванні, з урахуванням потреб захисту прав громадян незалежно від юрисдикції розробника алгоритму.

Список використаних джерел:

1. *Кучерявенко М. Реєстри - це не просто база даних, а нервова система держави. Юридична Газета online. URL: https://yur-gazeta.com/interview/mikola-kucheryavenko-reestri--ce-ne-prosto-baza-danih-a-nervova-sistema-derzhavi.htm (дата звернення 18.04.2025)*

2. *Верховний суд Південної Кароліни дозволив використання ШІ в судовій системі штату. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/326896-verkhovnyy-sud-yuzhnoy-karoliny-razreshil-ispolzovat-ii-v-sudebnoy-sisteme-shtata (дата звернення 15.03.2025)*

3. ChatGPT звинуватив чоловіка у вбивстві власних дітей – потерпілий вимагає для OpenAI за наклеп. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/326345-obvinil-muzhchinu-v-ubiystve-sobstvennykh-detey-poterpevshiy-trebuet-nakazaniya-dlya-openai-za-klevetu (дата звернення 21.03.2025)

4. IT – компанії повертаються до очних співбесід через шахрайство з використаням ШІ. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/325922-it-kompanii-vozvraschayutsya-k-ochnym-sobesedovaniyam-iz-za-moshennichestva-s-ispolzovaniem-ii (дата звернення 17.03.2025)

5. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Abstract. *The world is entering a new era where human interaction with the state is increasingly mediated by algorithms. Artificial intelligence technologies, which are being actively integrated into public administration, are creating a new legal reality in which classical human rights protection mechanisms are losing their effectiveness. More and more often, decisions affecting fundamental rights are made by the system rather than by humans without proper explanation, control or appeal. This raises a number of challenges, both ethical and legal.*

Key words: *human rights, artificial intelligence, administrative management, legal risks, procedural justice.*

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ У ЗАХИСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Євген Горович,
студент 1 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Котова Любов Вячеславна****,*
к.ю.н., професор, завідуюча кафедрою публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті розглядається роль Конституційного Суду України у забезпеченні принципу верховенства права в умовах демократичних перетворень та правової трансформації держави. Особлива увага приділена питанням ефективності його діяльності, політизації рішень, пропозиціям щодо зміцнення інституційного потенціалу цього органу.*

Ключові слова: *Конституційний Суд, верховенство права, правова система, політизація, реформи.*

У сучасних умовах демократичного розвитку української держави забезпечення принципу верховенства права є одним із основних чинників побудови правової держави,

утвердження прав і свобод людини, збереження стабільності та передбачуваності правового порядку. Особливу роль у реалізації цього принципу відіграє Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, наділений повноваженнями щодо офіційного тлумачення Конституції та контролю за конституційністю нормативно-правових актів [7]. Недостатня ефективність його функціонування або вплив політичних чинників на ухвалення рішень може призводити до правового нігілізму, порушення балансу влад та знецінення основоположних принципів державного устрою. Саме тому дослідження ролі Конституційного Суду у захисті принципу верховенства права набуває особливої актуальності в контексті зміцнення правової системи України.

Побудова в Україні правової, демократичної держави неможлива без ефективного механізму забезпечення верховенства Конституції як акта найвищої юридичної сили. Важливо усвідомлювати, що лише через функціонування дієвого та незалежного органу конституційної юрисдикції можливо реалізувати захист правових засад суспільного розвитку. Проте сучасна практика свідчить про існування низки проблем, зокрема, політизацію рішень, спроби впливу на Суд з боку різних політичних акторів, недосконаліть нормативного забезпечення діяльності Суду, що зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу інституційної ролі Конституційного Суду України, механізмів його впливу на забезпечення конституційності правової системи, оцінки ефективності реалізації ним принципу верховенства права.

У науковій літературі проблематиці забезпечення верховенства права, зокрема через діяльність органів конституційної юрисдикції, приділяли увагу такі дослідники, як К. Бабенко [2], Р. Дорошенко [3], В. Копча [5], К. Шанталій [3], Ю. Швець [8] та інші. У своїх роботах вони наголошують на значущості функціонування Конституційного Суду як гаранта стабільності правового порядку, захисника конституційного ладу й арбітра у врегулюванні конфліктів між гілками влади.

Незважаючи на наявні напрацювання, тема потребує подальшого дослідження з урахуванням новітніх викликів і трансформацій правового середовища, що дозволить сформулювати практичні рекомендації щодо зміцнення інституційного потенціалу Конституційного Суду України у захисті принципу верховенства права.

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у забезпеченні та реалізації принципу верховенства права як одного з основоположних принципів правової держави. Відповідно до статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі, покликаним забезпечувати верховенство Конституції України шляхом розгляду справ про відповідність Конституції законів України, а також офіційного тлумачення її положень. Його діяльність ґрунтується на засадах верховенства права, незалежності, гласності, колегіальності, обґрунтованості та обов’язковості рішень

(стаття 2 зазначеного Закону), що становить фундамент для неупередженого й ефективного функціонування цього конституційного інституту [7].

Конституційний Суд, будучи інституційною гарантією стабільності конституційного ладу, не лише слугує арбітром у правових конфліктах між органами влади, а й виконує функцію контролю за дотриманням Основного Закону у всій правовій системі. Як визначено у статті 147 Конституції України, саме Суд уповноважений вирішувати питання конституційності актів Верховної Ради, Президента України, Кабінету Міністрів, а також інших правових актів, що прямо впливають на права, свободи та обов'язки людини й громадянина [4].

Однією з провідних функцій Конституційного Суду, яка безпосередньо пов'язана із забезпеченням принципу верховенства права, є офіційне тлумачення норм Конституції та законів України як сукупність взаємопов`язаних принципів, які разом складають основну сутність доктрини конституціоналізму і є необхідними для функціонування будь-якої демократичної системи. Цей інструмент дозволяє усунути правову невизначеність, сприяє єдності судової практики та гарантує дотримання конституційних норм на практиці. Наприклад, у Рішенні від 21.01.2025 у справі № 3-4/2024, яке висвітлив Є. Курілов, Суд визнав неконституційним припис Податкового кодексу, що продовжував застосовуватись після втрати чинності, оскільки він порушував принцип юридичної визначеності та права платників на передбачуваність правового регулювання [6].

Водночас Конституційний Суд України виконує стабілізуючу функцію в умовах політичної напруги або правової невизначеності. Як зазначали Р. Дорошенко та К. Шанталій, у системі противаг та стримувань Суд відіграє роль не лише інтерпретатора Конституції, але й захисника від законодавчих спотворень її норм. Яскравим підтвердженням цієї тези є досвід 2012-2013 років, коли бездіяльність Конституційного Суду через політичні обставини призвела до глибокої правової кризи в державі [3, с. 88].

Діяльність Конституційного Суду має бути незалежною від впливу політичної влади, адже саме у збереженні неупередженості цього інституту полягає запорука справжнього утвердження верховенства права в державі. Цю думку підтверджує К. Бабенко, наголошуючи на загрозі втрати функціональної незалежності Суду в разі появи зовнішнього тиску або нав'язування політичних рішень під виглядом юридичних [2].

Розвиток науки конституційного права свідчить, що суто нормативне трактування статусу Конституційного Суду не дає вичерпних відповідей на низку важливих питань, які закономірно виникають у зв'язку з його функціонуванням. Одне з таких питань – це визначення належності цього органу до певної гілки державної влади. Наприклад, Ю. Швець вважає, що в суспільній свідомості Конституційний Суд сприймається як своєрідний наглядовий орган, що стоїть над усіма іншими владними структурами. Подібну позицію

висловлює й В. Копча, наголошуючи, що головною функцією Конституційного Суду є здійснення контролю за відповідністю законодавства Конституції України та її офіційне тлумачення [8, с. 38]. Водночас інші авторитетні правознавці, зокрема Р. Дорошенко та К. Шанталій, обґрунтовують належність цього органу саме до судової влади, підкреслюючи його місце в системі правосуддя [3, с. 88].

Пропонуючи альтернативний підхід до осмислення ролі Конституційного Суду, доцільно відійти від традиційної моделі, що акцентує на його взаємодії з іншими органами влади. Натомість слід зосередитися на його відносинах із самою Конституцією та функції гаранта її верховенства.

Хоча формальне визнання пріоритету Конституції є поширеним серед більшості держав, на практиці реалізація цього принципу потребує ефективних інституційних механізмів контролю. Верховенство Конституції – це декларація в Основному законі, наявність органів, здатних забезпечити її дотримання, протидіяти спробам її порушення або викривлення. Жодна, навіть демократична держава, не застрахована від законодавчих помилок або недосконалості нормативних актів. Відтак функція Конституційного Суду полягає у запобіганні свідомим порушенням Основного Закону, нейтралізації наслідків ненавмисних, проте потенційно небезпечних нормотворчих рішень [1].

Отже, вже сам принцип верховенства Конституції передбачає існування спеціалізованого органу – такого як Конституційний Суд, – здатного забезпечувати правову чистоту законодавчого процесу та надавати офіційне тлумачення її положень.

Особливо зростає значення Конституційного Суду в перехідні періоди, коли система державної влади зазнає реформування. Україна нині перебуває саме в такому стані, що супроводжується спробами перерозподілу повноважень та змін до Конституції. У цих умовах Конституційний Суд стає ключовим інститутом, покликаним стримувати надмірні владні амбіції та забезпечувати стабільність конституційного ладу. Соціологічні дослідження 2021 року підтверджують високий рівень довіри громадян до цього органу, що сприймався як гарант дотримання Конституції України [2].

Таким чином, в умовах політичної невизначеності та незавершеності конституційної реформи значення Конституційного Суду суттєво посилюється. Його здатність гарантувати реалізацію принципу верховенства Конституції стає визначальною умовою поступального розвитку держави в напрямі демократичних змін і правової державності.

Незважаючи на важливу роль, яку виконує Конституційний Суд України, та низку вагомих рішень, які сприяли вирішенню складних правових питань, водночас актуальними залишаються й певні проблеми у його діяльності. Про це свідчать як наукові дослідження, де

все частіше критикують неоднозначність рішень Суду (зокрема, С. Василюк), так і окремі думки самих суддів, які не погоджуються з позицією колегії [5, с. 61].

Показовою є ситуація з Висновком Конституційного Суду України від 16 березня 2004 року щодо законопроєкту №4105 про внесення змін до Конституції. У своїй окремій думці К. Бабенко зазначив, що порядок розгляду цього законопроєкту не відповідав попередній практиці Суду, а також був проігнорований той факт, що проект було змінено на позачерговій сесії парламенту. М. Савенко вказував на порушення статті 155 Конституції, згідно з якою зміни мають ухвалюватись на чергових, а не позачергових сесіях. Такі критичні позиції не є поодинокими [5, с. 62].

Найбільше нарікань викликає «політизація» діяльності Конституційного Суду України. На думку І. Тимченка, питання залученості суддів у політику потребує особливої уваги. О. Скрипнюк зауважує, що політична влада неодноразово намагалася використати Суд у власних інтересах, як, наприклад, у рішенні від 25 грудня 2003 року щодо терміну повноважень Президента [8, с. 39].

Тут важливо розрізняти два поняття «політизації»:

1. Ad hoc, коли рішення Суду приймаються під політичним впливом чи з урахуванням партійних інтересів, що підриває незалежність та неупередженість судової влади.

2. Post hoc, коли політичні наслідки є природним результатом рішень, що торкаються політико-правових питань.

Саме ad hoc-політизація становить найбільшу загрозу й потребує запобігання через реформування правової системи.

Одним із основних факторів впливу є процедура призначення суддів, особливо за парламентською квотою, яка часто відбувається за партійною лояльністю, а не професійною компетенцією. Як показав досвід 2006 року, коаліція більшості фактично самостійно формувала склад Суду, що породило терміни на кшталт «судді коаліції» чи «судді президента». Такий підхід суперечить самій ідеї верховенства Конституції.

Проблема не стільки в Суді, скільки в політичних елітах, які не усвідомлюють переваг існування незалежного арбітра, що служить виключно Основному Закону, а не політичним інтересам.

На основі викладеного аналізу, пропонуємо практичні рекомендації щодо зміцнення інституційного потенціалу Конституційного Суду України у захисті принципу верховенства права:

1. Реформувати процедуру добору суддів з використанням незалежної комісії.
2. Гарантувати незмінюваність повноважень суддів та їх фінансову автономію.
3. Обмежити ad hoc-політичний вплив через прозорі процедури та окремі думки суддів.

4. Створити органи для моніторингу політичного втручання та забезпечити публічне обговорення кандидатів.

5. Розширити повноваження Суду щодо конституційного нагляду та створити дорадчий орган з тлумачення Конституції.

6. Впровадити регулярні звіти Суду перед громадськістю.

7. Ввести навчальні програми з конституційного права.

8. Активізувати комунікацію Суду через прозорі роз'яснення рішень.

9. Адаптувати європейські стандарти та активно співпрацювати з міжнародними організаціями.

10. Позиціонувати Конституційний Суд як незалежного гаранта Конституції, а не як інструмент політичного впливу.

Отже, Конституційний Суд України є юридичним інструментом захисту Конституції, вагомим чинником правового та демократичного розвитку держави. Його повноваження, функціонування та прийняті рішення мають безпосередній вплив на забезпечення принципу верховенства права в Україні, що робить вивчення та аналіз ролі цього органу надзвичайно актуальним і необхідним у сучасних умовах трансформації державного управління та правової системи.

Список використаних джерел:

1. 3.4. Верховенство права. *Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт.* URL: https://surl.lt/vdzwpv.

2. Бабенко К. А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства конституції. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: https://surl.li/bkwxro.

3. Дорошенко Р. В., Шанталій К. С. Роль інституту конституційного контролю крізь призму захисту прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. №5. С. 86-89. URL: https://surl.li/usvgzo.

4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://surl.li/pwsgkb.

5. Копча В. В. Сутність та роль судового конституційного контролю: основні підходи до розуміння. *Конституційне право. Муніципальне право. Часопис Київського університету права*. 2019. №2. С. 59-64.

6. Курілов Є. Юридична практика: Рішення КСУ про принцип юридичної визначеності як складник принципу верховенства права (28.01.2025). *Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт.* URL: https://surl.li/qmuulc.

7. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII : станом на 20 серп. 2023 р. URL: https://surl.li/vpxtuf.

8. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного Суду у захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. №5 С. 36-39. URL: https://surl.li/ublaek.

Abstract. *The article examines the role of the Constitutional Court of Ukraine in ensuring the rule of law in the context of democratic transformations and legal transformation of the State. Particular attention is paid to the efficiency of its activities, politicisation of decisions, and proposals for strengthening the institutional capacity of this body.*

Keywords: *Constitutional Court, rule of law, legal system, politicisation, reforms.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОЦИДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ

Донченко Анастасія,
Студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
https://orcid.org/0009-0003-7567-7884
Науковий керівник: ***Бредіхіна Вікторія Леонідівна***
доцентка, к. ю. н., доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація: *Робота присвячена проблемі екоциду в Україні через збройний конфлікт, що триває з 2014 року, та його екологічним наслідкам, зокрема руйнуванню греблі Каховської ГЕС. Аналізуються правові норми, які регулюють захист довкілля, та виклики притягнення винних до відповідальності. Дослідження підкреслює необхідність вдосконалення законодавства та міжнародної співпраці для захисту екосистем.*

Ключові слова: *екоцид, збройний конфлікт, екологічна шкода, захист довкілля, Каховська ГЕС*

Збройний конфлікт в Україні, що триває з 2014 року та посилився повномасштабним вторгненням рф у 2022 році, спричинив не лише гуманітарну кризу, а й значні екологічні збитки, які дослідники та урядовці називають екоцидом. Цей термін, введений у 1972 році на Конференції ООН з навколишнього середовища, відображає масове знищення довкілля, що загрожує екосистемам і людським спільнотам. Не можна не зазначити, що це стало важливим кроком до визнання екологічних злочинів як глобальної проблеми. У контексті України екоцид набуває особливого значення через масштаби руйнувань, спричинених воєнними діями [1].

Екоцид як правова категорія має кілька визначень. Міжнародна експертна група, створена Фондом Stop Ecocide, у 2021 році запропонувала визначення екоциду як «незаконні або

безрозсудні дії, вчинені зі знанням про значну ймовірність серйозного або широкомасштабного, або довгострокового пошкодження довкілля» [2]. Це визначення включає такі терміни, як «серйозне» (значні негативні зміни в екосистемах), «широкомасштабне» (поширення за межі обмеженої території) та «довгострокове» (незворотні або тривалі наслідки). В Україні поняття екоциду закріплено у статті 441 Кримінального кодексу, яка визначає його як «масове знищення флори і фауни, отруєння повітря чи водних ресурсів, а також будь-які інші дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [3].

Міжнародне право частково регулює захист довкілля під час збройних конфліктів. Стаття 8(2)(b)(iv) Статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) кваліфікує як воєнний злочин «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;» [4]. Ця норма, однак, має високий поріг застосування через необхідність доказів умисності та пропорційності. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року, ратифікований Україною, також забороняє методи або засоби ведення війни, які «завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу» [5].

Збройний конфлікт, розв'язаний рф, спричинив катастрофічні екологічні наслідки в Україні. За даними Програми ООН з довкілля (UNEP), зафіксовано тисячі випадків забруднення повітря, води та ґрунту, а також деградацію екосистем [6].

Одним із найвідоміших інцидентів є руйнування греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року, яке яке спричинило затоплення 620 км², загибель щонайменше 40 осіб, знищення 11 388 тонн риби та 11 294 гектарів лісу [7].

За даними Міндовкілля, вода із водосховища після підриву Каховської ГЕС затопила щонайменше 600 кв. км територій. За розрахунками Держекоінспекції, збитки від підриву Каховської ГЕС довкіллю становлять понад 146 млрд грн [8].

Наслідками злочинного руйнування, в даному випадку Каховської ГЕС, є, зокрема: негативний вплив на акваторії, прибережні території та сухопутну частину трьох українських національних природних парків – «Нижньодніпровський», «Кам'янська Січ», «Білобережжя Святослава», Чорноморського біосферного заповідника (ця територія також має статус біосферного резервату ЮНЕСКО), Регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська Коса» та численних об'єктів природно-заповідного фонду з меншими площами, вплив на проектовані природоохоронні території. Ці території також мають статус Водно-болотних угідь міжнародного значення, що охороняються відповідно до Рамсарської конвенції, а також є територіями Смарагдової мережі, що охороняються відповідно до Бернської конвенції [9].

Зниження рівня ґрунтових вод, забруднення водойм твердими відходами та хімічними полютантами створюють довгострокові загрози для доступності питної води. Втрата водних екосистем призвела до масової загибелі біоти, включаючи рослини й тварин, а також до деградації заповідних територій, що загрожує біорізноманіттю регіону. Крім того, посилення вітрової ерозії, потенційне засолення ґрунтів у нижній течії та забруднення ґрунтів токсичними речовинами суттєво знижують сільськогосподарську продуктивність і становлять ризики для здоров'я населення, формуючи комплексну екологічну кризу з тривалими наслідками [10].

Варто підкреслити взаємозв'язок між екологічною кризою та гуманітарними викликами, який вимагає комплексного підходу до відновлення, включає не лише екологічну реабілітацію, а й підтримку постраждалих громад.

Звіт Всесвітнього фонду природи (WWF) наголошує, що війна посилила кліматичні та біорізноманітні виклики, з підвищенням середньої температури в Україні на 1,5°C за останні 30 років. Український уряд станом на 19 жовтня 2024 року оцінює прямі екологічні збитки у 65 мільярдів доларів [11]. Генеральний прокурор України Андрій Костін (каденція на посаді 28.07.2022-22.10.2024) зазначав, що ці дії є частиною стратегії використання екоциду як зброї війни [12].

Екологічні збитки в Україні можна кваліфікувати як екоцид як за міжнародними, так і за національними нормами. Стаття 441 Кримінального кодексу України дозволяє переслідувати дії, що спричиняють масове знищення екосистем або забруднення ресурсів [3]. Наприклад, руйнування Каховської ГЕС відповідає критеріям «дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу». На міжнародному рівні стаття 8(2)(b)(iv) Статуту МКС може застосовуватися до таких інцидентів, якщо буде доведено умисність і надмірність шкоди порівняно з військовою вигодою [4]. Проте, як зазначає Рамінду Перера, поточна норма Статуту МКС є обмеженою через її антропоцентричний підхід, і екоцентрична перспектива, запропонована визначенням Stop Ecocide, була б ефективнішою [13].

Станом на кінець 2024 року, прокуратура України розслідувала 222 кримінальні справи щодо воєнних злочинів проти довкілля, з яких 14 попередньо кваліфіковано як екоцид [14]. Знаковим є перший у світі випадок кримінального переслідування за екоцид через 74 цілеспрямовані атаки на Харківський фізико-технічний інститут у 2022 році, де розташована унікальна ядерна установка «Джерело нейтронів». Російський генерал-полковник і четверо підлеглих, які віддавали накази, звинувачуються в екоциді, агресії та воєнних злочинах, що спричинили шкоду навколишньому природному середовищу майже на 15 млрд грн і знищення унікального обладнання. Справа, що ведеться за підтримки СБУ та експертів, створює прецедент для міжнародного права [15].

МКС також розпочав розслідування ситуації в Україні, яке може охоплювати екологічні воєнні злочини, але юрисдикційні обмеження, зокрема неучасть росії у Статуті МКС, ускладнюють процес.

Притягнення до відповідальності за екоцид в Україні стикається з кількома викликами. По-перше, збір доказів у зонах бойових дій є складним через безпекові ризики та руйнування інфраструктури. По-друге, міжнародна юрисдикція МКС обмежена через високий поріг доказування та відсутність Росії серед сторін Статуту МКС. По-третє, необхідна міжнародна співпраця для оцінки та компенсації збитків, що вимагає значних ресурсів.

На наш погляд, перспективи правового регулювання екоциду включають: 1) внесення змін до Римського статуту для визнання екоциду окремим міжнародним злочином; 2) створення регіональних механізмів для розслідування екологічних злочинів; 3) посилення національних інститутів для оцінки та компенсації екологічної шкоди.

Україна демонструє активний підхід до фіксації екологічних злочинів, застосовуючи для цього спеціалізовану платформу Ecodozor, яка слугує інструментом для моніторингу та збору даних про порушення довкілля [16]. У звіті під назвою «Екологічний договір для України» (Environmental Compact), підготовленому за участі експертів, зазначається необхідність створення окремих спеціалізованих підрозділів, які б займалися розслідуванням випадків екоциду, що сприятиме більш ефективному реагуванню на такі злочини [17].

На міжнародній арені Україна підтримує ініціативу, спрямовану на включення екоциду як окремого злочину до Статуту Міжнародного кримінального суду, що може стати важливим кроком до зміцнення правових механізмів захисту довкілля у глобальному масштабі. Таким чином, ці зусилля на національному та міжнародному рівнях свідчать про прагнення України не лише документувати екологічні злочини, а й створювати дієві інструменти для їхнього запобігання та притягнення винних до відповідальності, що у перспективі може сприяти формуванню більш справедливого підходу до захисту природного середовища в умовах збройних конфліктів [12].

Отже, екоцид в умовах збройного конфлікту в Україні є складним правовим феноменом, що вимагає вдосконалення як національного, так і міжнародного законодавства. Актуалізація проблеми зумовлена масштабами екологічної шкоди, завданої війною, та необхідністю забезпечення справедливої сатисфакції для постраждалих екосистем і громад. Це обумовлює необхідність подальших досліджень, які мають зосередитися на гармонізації правових норм, розробці методик оцінки шкоди та посиленні міжнародної співпраці.

Ситуація в Україні підкреслює критичну потребу в ефективних правових механізмах для захисту довкілля під час збройних конфліктів. Хоча національне законодавство України

забезпечує основу для переслідування екоциду, міжнародні норми, такі як Римський Статут МКС та Додатковий протокол I, мають обмеження через високі пороги доказування.

Україна, як перша країна, що систематично документує факти екоциду у воєнний час, може встановити прецедент для міжнародного права. Захист довкілля під час війни є не лише правовою, а й моральною необхідністю для забезпечення сталого майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Еліна Гаврилюк. Що таке екцид: Коротко і головне про законодавство та приклади. URL: https://suspilne.media/culture/501604-so-take-ekocid-korotko-i-golovne-pro-zakonodavstvo-ta-prikladi/
2. Stop Ecocide International. Legal definition URL: https://www.stopecocide.earth/legal-definition
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 12.04.2025).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 15.04.2025).
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.04.2025).
6. United Nations Environment Programme. The toxic legacy of the Ukraine war. URL: https://www.unep.org/news-and-stories/story/toxic-legacy-ukraine-war
7. The Conversation. 'Ecocide' is being used as a weapon of war in Ukraine. It should be one of the crimes tried in the International Criminal Court. URL: https://theconversation.com/ecocide-is-being-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine-it-should-be-one-of-the-crimes-tried-in-the-international-criminal-court-240267
8. Факти. Річниця підриву Каховської ГЕС: які наслідки екоциду та чи варто відбудовувати URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240606-richnyczya-pidryvu-kahovskoyi-ges-yaki-naslidky-ekoczydu-ta-chy-varto-vidbudovuvaty/
9. Екодія. Підрив Каховської ГЕС: попередні висновки і можливі наслідки. URL: https://ecoaction.org.ua/pidryv-kakhovskoi-hes-poperedni-vysnovky.html?gad_source=1&gbraid=0AAAAACVR_NS8Lkpk4DkHendShYPm2EpCr&gclid=CjwKCAjwn6LABhBSEiwAsNJrjhg7_k3isOhUJ8BGKf3VQOMIUdKZZbetJ1Gi2D4FQUpLsPffAmGaKRoCG-cQAvD_BwE
10. Truth hounds. New report claims that the destruction of Kakhovka Dam is an environmental war crime. URL: https://truth-hounds.org/en/cases/new-report-claims-that-the-destruction-of-kakhovka-dam-is-an-environmental-war-crime/.
11. Урядовий портал. Нинішні збитки українським екосистемам оцінюються в 65 мільярдів доларів, — Прем'єр-міністр на конференції щодо екологічної безпеки. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/nynishni-zbytky-ukrainskym-ekosystemam-otsiniuiutsia-v-65-miliardiv-dolariv-premier-ministr-na-konferentsii-shchodo-ekolohichnoi-bezpeky

12. Andriy Kostin. Ecocide as a weapon of war URL: https://www.ibanet.org/Ecocide-as-a-weapon-of-war

13. Ramindu Perera. Environmental destruction during armed conflict, anthropocentrism-ecocentrism divide and defining ecocide URL: https://apjihl.org/article/environmental-destruction-during-armed-conflict-anthropocentrism-ecocentrism-divide-and-defining-ecocide/

14. Interfax Ukraine. Україна попередньо кваліфікувала як екоцид 14 кримінальних проваджень щодо шкоди природі від війни РФ - глава Міндовкілля. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1026087.html

15. Офіс Генерального прокурора. Андрій Костін: Українські прокурори вперше повідомили про підозру у скоєнні злочину екоциду російському генерал-полковнику та чотирьом його підлеглим URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-ukrayinski-prokurori-vperse-povidomili-pro-pidozru-u-skojenni-zlocinu-ekocidu-rosiiskomu-general-polkovniku-ta-cotiryom-iogo-pidleglim

16. Ecodozor. Екологічні наслідки та ризики війни в Україні. URL: https://ecodozor.org/

17. Зелена Трансформація України. Екологічний договір для України як новий механізм захисту довкілля. URL: https://greentransform.org.ua/ekologichnyj-dogovir-dlya-ukrayiny-yak-novyj-mehanizm-zahystu-dovkillya/

Abstract. *The work is dedicated to the issue of ecocide in Ukraine due to the armed conflict ongoing since 2014 and its environmental consequences, particularly the destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Plant dam. It analyzes the legal norms regulating environmental protection and the challenges of holding those responsible accountable. The study emphasizes the need to improve legislation and international cooperation to protect ecosystems.*

Keywords*: ecocide, armed conflict, environmental damage, environmental protection, Kakhovka HPP*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ІНСТИТУТ ПРЕФЕКТІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Дублевський Ю.С.,

магістр спеціальності 081 Право

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Татаренко Г.В.,***

к.ю.н, проф., професор кафедри публічного та приватного права

СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті досліджується становлення та перспективи запровадження інституту префектів в Україні в контексті реформи децентралізації. Аналізується європейський досвід державного нагляду за місцевим самоврядуванням, історичні передумови в українському контексті, а*

також законодавчі ініціативи щодо створення механізму контролю законності рішень органів місцевої влади. Особливу увагу приділено конституційним змінам 2015 та 2019 років, законопроєкту № 4298, а також критиці з боку представників місцевого самоврядування. Окреслено виклики, що стоять перед впровадженням інституту префектів, та можливі шляхи пошуку балансу між автономією громад і єдністю держави.

Ключові слова: *децентралізація, префект, державний нагляд, місцеве самоврядування, законопроєкт № 4298, конституційна реформа.*

Реформа децентралізації влади в Україні порушила питання створення інституту префектів – нової для країни інституції, покликаної представляти державу на місцях і здійснювати нагляд за законністю рішень органів місцевого самоврядування. Ідея запровадження префектів виникла в контексті пошуку балансу між розширенням автономії громад і забезпеченням цілісності та законності в державі. Особливо актуальним це стало після Революції Гідності 2014 року та подальших подій – анексії Криму і збройного конфлікту на Донбасі, що виявили вразливість держави до проявів сепаратизму на місцевому рівні. Водночас Україна взяла курс на європейську інтеграцію, а отже й зобов'язана наблизити свою систему публічної влади до європейських стандартів, зокрема до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування щодо державного нагляду за місцевою владою. Незважаючи на відкладення змін до Конституції щодо децентралізації, питання запровадження інституту префектів залишається предметом активного експертного та політичного обговорення.

Ідея запровадження інституту префектів в Україні значною мірою продиктована особливостями історичного розвитку системи місцевої влади. У багатьох країнах Європи (Франція, Італія, Іспанія, Польща, Румунія тощо) інститут державних уповноважених на місцях має тривалу традицію, що бере початок ще з часів Наполеона [1]. Так, префект у Франції був запроваджений ще 1800 року Наполеоном як глава департаменту, а в Польщі аналогічна посада *(воєвода)* існувала історично і була відновлена після падіння комуністичного режиму. Ці держави сформували сталу традицію державного нагляду на місцях, де префект/воєвода уособлює виконавчу владу в регіоні, відповідає за законність та представляє центральний уряд перед місцевими громадами [1].

В Україні ж державне представництво на місцях сформувалося за радянських часів і мало зовсім іншу природу. У СРСР місцевого самоврядування як такого не існувало – всі органи на місцях були частиною єдиної вертикалі партійно-державної влади. Після здобуття незалежності Україна успадкувала цю командно-адміністративну модель: в областях і районах було створено місцеві державні адміністрації (МДА), голови яких призначалися центральною владою (Президентом) і по суті залишалися «намісниками» центру. Хоча Конституція України

1996 року закріпила засади місцевого самоврядування та ввела інститут голів місцевих держадміністрацій, вплив радянської централізованої традиції довгий час визначав характер державного контролю на місцях.

Перші десятиліття незалежності роль нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування виконувала прокуратура – вона здійснювала так званий «загальний нагляд» за законністю на місцях [1]. Однак ця спадщина радянської системи піддавалася критиці як несумісна з європейськими принципами, адже прокуратура часто діяла вибірково та використовувала нагляд як інструмент тиску, що породжувало корупційні ризики. У рамках реформи прокуратури 2014–2016 років функцію загального нагляду було скасовано. З 2016 року прокуратура більше не контролює законність рішень органів місцевого самоврядування, що відповідало європейським стандартам, але водночас утворило «правовий вакуум» у цій сфері. Держава фактично втратила інструмент системного контролю за діяльністю місцевих рад, оскільки спеціалізованого органу нагляду не було створено [2].

Виникла ситуація, коли органи місцевого самоврядування здобули широку автономію, а механізм забезпечення законності їх рішень залишився неврегульованим. Цей вакуум у поєднанні зі зростанням повноважень громад внаслідок децентралізації створив ризики як для єдності держави, так і для самих громад. З одного боку, відсутність контролю могла заохотити деякі місцеві ради виходити за межі своїх конституційних повноважень або навіть загрожувати суверенітету й територіальній цілісності країни. З іншого боку – центральна влада, не маючи чіткого законного механізму нагляду, могла вдаватися до неформального або надмірного втручання, порушуючи автономію місцевого самоврядування [3].

Таким чином, історичні передумови появи ідеї префектів в Україні включають: необхідність замінити радянську модель контролю (прокуратурою) на демократичний європейський механізм адміністративного нагляду; потребу запобігти проявам сепаратизму та правопорушенням з боку місцевих органів (особливо актуальну після подій 2014–2015 років); а також бажання привести систему державного нагляду у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування. Остання (ст. 8 Хартії) допускає адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування виключно з точки зору законності та пропорційності, аби він не обмежував самоврядну ініціативу [3]. Як зазначали в Раді Європи, станом на початок реформи Україна залишалася єдиною європейською країною, де не існувало спеціального механізму законодавчо врегульованого адміністративного нагляду за громадами [3]. В цих умовах запровадження інституту префектів стало логічним кроком для забезпечення верховенства права на місцевому рівні.

Першу спробу закріпити інститут префектів було здійснено у 2015 році в рамках конституційної реформи щодо децентралізації. 16 липня 2015 р. Верховна Рада ухвалила в

першому читанні президентський законопроєкт змін до Конституції, який передбачав ліквідацію місцевих державних адміністрацій і запровадження префектів в кожній області та районі. Префект визначався як державний службовець, що призначається та звільняється Президентом за поданням уряду і наділяється наглядово-координаційними повноваженнями на місцях. Цей крок підтримували міжнародні партнери України, вбачаючи в ньому завершення формування повноцінної самоврядної системи з одночасним впровадженням європейського механізму державного нагляду.

Однак процес внесення змін був зупинений через суспільно-політичні протиріччя. У першу чергу, суперечки викликала норма про особливий порядок місцевого самоврядування на окупованих територіях Донбасу, включена до перехідних положень – саме вона спричинила масові протести під Верховною Радою 31 серпня 2015 року. Під час тих подій відбулися сутички, що призвели до людських жертв. Хоча прямий опір концепції префектів трохи затінився загальним невдоволенням «особливим статусом» Донбасу, сама ідея префектів теж зазнала критики. Опоненти заявляли, що нова посадова особа стане всесильним «наглядачем" президента, що може призвести до узурпації влади на місцях і згортання децентралізації. У результаті законопроєкт так і не був винесений на друге читання; конституційний процес заморозився на кілька років.

Після президентських виборів 2019 року питання децентралізації і префектів знову актуалізувалося. Наприкінці 2019 р. новообраний Президент вніс до парламенту оновлений пакет конституційних змін. Перший варіант цих змін також наразився на критику – експерти та представники місцевого самоврядування зауважили, що в запропонованій редакції префекти мали надто широкі повноваження, які могли порушити баланс влади. Зокрема, йшлося про право префекта зупиняти дію актів місцевих рад та мерів і навіть звертатися до президента з поданням про розпуск ради – такі положення викликали побоювання щодо потенційної централізації. Уряд і профільний парламентський Комітет провели додаткові консультації з експертами, представниками асоціацій органів місцевого самоврядування та міжнародними партнерами. В результаті текст змін до Конституції було доопрацьовано таким чином, щоб обмежити втручання префектів лише сферою законності та чітко розмежувати їхні контрольні і координаційні функції. Цей доопрацьований проєкт отримав позитивні висновки від Венеціанської комісії та підтримку Ради Європи. На початку 2020 року здавалося, що Україна близька до ухвалення конституційних змін, які завершать реформу децентралізації.

Проте в лютому 2020-го політичний консенсус у Верховній Раді захитався, і розгляд змін знову відклали. Остаточно процес зупинило повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. В умовах воєнного стану Конституцію змінювати заборонено, тож питання префектів на конституційному рівні відтермінувалося на невизначений час.

З огляду на неможливість швидко внести зміни до Конституції, було вирішено впроваджувати окремі елементи інституту префектів через зміни до чинного законодавства. У жовтні 2020 року в парламенті зареєстрували законопроєкт № 4298 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів щодо реформування територіальної організації виконавчої влади». Фактично, цей закон мав перетворити існуючі місцеві державні адміністрації на органи префектурного типу, закріпивши за ними функцію нагляду за законністю рішень місцевого самоврядування до того часу, доки в Конституцію не будуть внесені відповідні зміни.

Законопроєкт № 4298 був ухвалений у першому читанні в початку 2021 року, але його остаточний розгляд затягнувся [4]. Документ передбачає, що голови обласних і районних держадміністрацій отримують *«префектурні»* повноваження контролю законності рішень місцевих рад Зокрема, встановлюються два ключові інструменти нагляду: 1) вимога усунути порушення законності, яка офіційно вноситься адміністрацією органу місцевого самоврядування у разі виявлення незаконного акту; 2) позов до суду про скасування акта – якщо орган місцевого самоврядування не виконав вимогу добровільно. Таким чином, префектурна функція зводиться до моніторингу рішень рад та у разі виявлення протиправності – реагування через судовий механізм. Важливо, що законом пропонувалося надати місцевим радам можливість отримувати консультації від держадміністрацій щодо підготовки рішень – тобто запровадити превентивний компонент, щоб запобігти порушенням ще до їх виникнення.

Законопроєкт також встановлює рівні нагляду: обласна адміністрація здійснює нагляд за рішеннями районних рад, а районна адміністрація – за рішеннями рад громад (сільських, селищних, міських). Це відображає трирівневу систему адміністративно-територіального устрою після реформи (громада – район – область). Станом на початок 2023 року проєкт закону № 4298 доопрацьовувався в комітеті та готувався до другого читання. Прем'єр-міністр Денис Шмигаль публічно заявляв, що запровадження інституту префектів – одне з ключових завдань продовження децентралізації у 2023 році.

Втім, процес ухвалення знову наштовхнувся на опір з боку представників місцевого самоврядування. На початку 2025 року Асоціація міст України (АМУ) виступила з різкою критикою окремих норм законопроєкту № 4298, вважаючи їх загрозливими для автономії громад [5]. Зокрема, АМУ заявила, що редакція, підготовлена до другого читання, містить антиконституційні положення, які нібито порушують Європейську хартію місцевого самоврядування та «знищують незалежність» місцевого самоврядування. Під тиском цих зауважень профільний парламентський Комітет у березні 2025 року прийняв рішення відправити законопроєкт на повторне доопрацювання [5]. Отже, станом на середину 2025 року інститут префектів в Україні ще не запроваджений де-факто – триває пошук компромісної

моделі на законодавчому рівні, яка б задовольнила і центральну владу, і місцеве самоврядування, і відповідала європейським стандартам.

Підсумовуючи, шлях впровадження префектів в Україні супроводжувався кількома хвилями законодавчих ініціатив і суспільних дискусій. Історично ідея виникла як відповідь на скасування прокурорського нагляду та потребу забезпечити законність на місцях в умовах розширення повноважень громад. Законодавча база трансформувалася від початкових конституційних змін 2015 року (які так і не були доведені до кінця через політичні протести) до прагматичного закону про місцеві державні адміністрації 2020 року (що має тимчасово виконати функції префектів). Війна 2022 року відклала остаточне вирішення питання, але не зняла його з порядку денного – уряд і парламент продовжують працювати над запровадженням системи префектів, усуваючи суперечливі моменти і враховуючи найкращий європейський досвід. впровадження префектів – складний, але необхідний крок, що він повинен бути зроблений з урахуванням найкращих практик і уникненням попередніх помилок. Впроваджуючи інститут префекта, Україна має шанс суттєво підвищити ефективність державного управління і водночас зміцнити самоврядування, надавши йому «страхувальну сітку» законності. Це випробування на зрілість української демократії, яке, успішно пройшовши, держава зробить великий крок до стандартів ЄС та стійкої моделі розвитку.

Список використаних джерел:

1. Корнєва О. Формула префекта // *Децентралізація.* – 2021. – 26 квітня.URL: https://decentralization.ua/news/13496. (дата звернення: 08.05.2025).
2. Мінакова Є.В. Концепція інституту префекта як суб’єкта державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2023. – № 3. – С. 27–31. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/6.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
3. Лукеря Т. Запровадження місцевих адміністрацій префектурного типу: що це і навіщо Україні? [Електронний ресурс] // Децентралізація. – 2023. – 22 лютого. URL: https://decentralization.ua/news/16147. (дата звернення: 08.05.2025).
4. Проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України 'Про місцеві державні адміністрації' та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні", реєстр. № 4298 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – 27 жовтня. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56037 (дата звернення: 08.05.2025).
5. Законопроєкт №4298 Комітет відправив на доопрацювання // *Асоціація міст України.* – 2025. – 21 березня. URL: https://auc.org.ua/novyna/zakonoproyekt-no4298-komitet-vidpravyv-na-doopracyuvannya. (дата звернення: 08.05.2025).

Abstract. *The article examines the development and prospects of introducing the institution of prefects in Ukraine within the framework of decentralization reform. It analyzes the European experience of state oversight over local self-government, historical prerequisites specific to Ukraine, and legislative initiatives aimed at ensuring the legality of decisions made by local authorities. Particular attention is paid to the constitutional amendments proposed in 2015 and 2019, draft law No. 4298, and the criticism from representatives of local self-government. The article outlines the challenges associated with implementing the prefect system and explores potential ways to strike a balance between community autonomy and national unity.*

Keywords: *decentralization, prefect, state oversight, local self-government, draft law No. 4298, constitutional reform.*

LEGAL ASPECTS OF INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Kanskyi O.A.
Postgraduate (PhD) student
Department of public and private law
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
https://orcid.org/0009-0007-7756-3791

Abstract. *The issue of domestic violence is one of the most acute social challenges of modern times, requiring effective legal mechanisms and international cooperation. An analysis of international legal standards, particularly the Istanbul Convention and the new EU Directive 2024/1385, highlights the need to improve Ukrainian legislation and victim protection practices. Comprehensive implementation of international norms will contribute to enhancing the effectiveness of combating domestic violence, ensuring victims' rights, and holding perpetrators accountable. Strengthening international cooperation and reforming the national protection system are key to building a safer society.*

Keywords: *domestic violence, international law, Istanbul Convention, criminalization, victims' rights, international cooperation.*

The issue of domestic violence is one of the most serious challenges facing modern society, requiring effective legal regulatory mechanisms and international cooperation. This phenomenon violates fundamental human rights, causes significant social and economic harm, and undermines societal stability. Despite measures taken at the national level, the problem demands a global approach, as its scale is not confined to the borders of individual states. International cooperation plays a key role in combating domestic violence, facilitating the development of effective prevention strategies, protection mechanisms for victims, and accountability measures for perpetrators.

An essential legal instrument in this area is international agreements and conventions, particularly the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), which establishes common standards for member states in addressing violence.

A legal analysis of international cooperation allows for the assessment of the effectiveness of existing mechanisms, the identification of shortcomings in their implementation, and the development of recommendations for improving national legislation. The unification of legal norms and the integration of international experience into national legal systems contribute to enhancing the protection of victims and ensuring appropriate accountability for violent actions.

The legal aspects of international cooperation in combating domestic violence remain a relevant area of research among Ukrainian scholars. However, a comprehensive analysis of this issue is still underdeveloped. Most studies focus on examining international legal standards, foreign experience, and mechanisms for implementing international norms into national legislation.

A significant contribution to this field has been made by **H.V. Tatarenko**, who analyzes the impact of international standards on Ukraine's national legislation regarding domestic violence prevention. Her research is dedicated to adapting international experience, legal mechanisms for prevention and punishment of violent acts, as well as protecting the rights of victims [2; 3].

K.V. Manuilova and P.A. Rudetska explore international conventions and regulatory documents that define domestic violence as an offense requiring strict legal response. Their work examines foreign regulatory approaches and their application within the national legal system [4].

A distinct aspect of this issue is studied by **V. Gontarenko**, who investigates international legal standards and foreign practices in combating criminal offenses related to domestic violence. His research emphasizes criminal liability issues and the effectiveness of international mechanisms in addressing domestic violence [5].

An analysis of scientific literature highlights the need for further research into the legal mechanisms of international cooperation in this sphere. Enhancing legal instruments and ensuring their effective integration into national legislation remains a crucial task.

Domestic violence is one of the most acute problems in modern society, violating human rights, undermining social stability, and having severe consequences for the physical and psychological health of victims. In the context of globalization and increasing migration, it is taking on a transnational character, highlighting the need for international cooperation in this area. This issue is particularly relevant for Ukraine, which, due to the armed aggression of Russia, has witnessed an increase in cases of gender-based violence, especially among internally displaced persons, women, children, and military personnel returning from the front lines. The war has led to increased social

tension, economic instability, and psychological exhaustion, which, in turn, has acted as a catalyst not only for the rise in domestic violence but also for its more brutal forms.

Another challenge is the active migration of Ukrainians to EU countries and other parts of the world, which often results in victims facing legal protection issues in foreign territories. In this context, international cooperation plays a critical role in developing unified standards for combating violence, improving national legislation, and expanding access to protection and support for victims.

International cooperation in combating domestic violence is an essential area of activity that facilitates the exchange of experiences, the development of joint strategies, and the enhancement of efforts to prevent and combat this phenomenon. Ukraine actively exchanges experience and best practices with other countries, particularly through bilateral agreements and memoranda of understanding regarding domestic violence prevention and response. This contributes to improving national approaches and implementing effective methods of combating violence.

Key areas of such cooperation include harmonizing Ukrainian legislation with international standards, particularly regarding the criminalization of domestic violence, strengthening the accountability of perpetrators, and improving victim protection mechanisms. An important aspect is also the exchange of experiences with EU countries regarding the operation of crisis centers, specialized shelters, rehabilitation programs, and legal support mechanisms.

The criminalization of domestic violence is a crucial step toward ensuring human rights and protecting victims of violence. It is not only a legal process but also a powerful message to society about the unacceptability of violence in any form, particularly within family relationships. Establishing criminal liability for domestic violence not only defines clear legal consequences for perpetrators but also creates mechanisms to protect victims, including the provision of legal, psychological, and social services.

A vivid example of cooperation and alignment of legislation is the ratified Istanbul Convention, which sets comprehensive frameworks for protecting victims of violence, providing them with assistance, and preventing future violence. The ratification of the Convention obligates Ukraine to adapt its provisions to national legislation and policies, including changes in criminal law, victim support mechanisms, and strengthening the protection of victims' rights. The Convention establishes clear standards for victim protection, the criminalization of violent acts, ensuring proper responses by state authorities, and creating mechanisms for preventing violence. Consequently, the implementation of its provisions into national legislation ensures a comprehensive approach to addressing domestic violence and gender-based violence.

In May 2024, the European Union adopted Directive (EU) 2024/1385, aimed at preventing and combating violence against women and domestic violence [6]. This legal instrument became the first binding document within the EU to establish unified legal standards for the criminalization of specific

forms of violence, strengthening victim protection mechanisms, ensuring effective judicial responses and law enforcement, as well as introducing systemic preventive measures. A significant portion of the Directive's provisions focuses on defining specific forms of violent acts that require criminalization in the legislation of EU member states. In particular, the document mandates the establishment of criminal liability for violence in the digital environment, including cyberstalking, the non-consensual distribution of intimate images, and other crimes that undermine an individual's security in the digital space. The Directive also outlines principles for applying criminal sanctions, relevant legal protection measures, and introduces a requirement for implementing effective procedures for filing complaints and ensuring access to justice for victims.

Another important aspect of the Directive is the establishment of clear guarantees for individuals who have become victims of violence. It foresees the creation of effective mechanisms to inform victims about their rights, provide access to crisis centers and psychological assistance, ensure confidentiality of reports, and offer legal protection. Special emphasis is placed on the necessity of protecting children who have experienced domestic violence or have been witnesses to it. In this regard, the Directive requires EU member states to develop special mechanisms for guardianship, social rehabilitation, and providing priority access to legal assistance.

Comprehensive preventive measures are also introduced, including mandatory training programs for law enforcement, the judicial system, and social services personnel, aimed at improving their qualifications in responding to cases of domestic violence. The Directive further mandates the creation of mechanisms for the collection and analysis of statistical data, which allows for assessing the scope of the problem and the effectiveness of the measures implemented at the national level.

The implementation of this Directive into the national legislation of EU member states must occur within three years, after which each country is required to ensure that its internal legal acts are in line with its provisions.

An important aspect of international cooperation is the implementation of programs aimed at improving access to justice and social protection for victims of violence. For example, under the OSCE initiative "Improving Access of Victims to Justice and Protection," training programs are conducted for lawyers and law enforcement officers, and mechanisms for effective legal assistance are developed, helping to enhance the quality of state responses to cases of violence. Additionally, the EU finances the development of mobile response teams for domestic violence in Ukraine, allowing law enforcement agencies to quickly react to cases of violence and ensure the safety of victims.

The OSCE plays a key role in implementing international standards in the field of combating domestic violence, supporting the development of national victim protection mechanisms and adapting Ukrainian legislation to European requirements. Within the framework of the OSCE Extra-

Budgetary Support Program for Ukraine, initiatives are being implemented that cover legal, social, economic, and security aspects. The OSCE's activities aim to raise public legal awareness, develop educational programs, support gender equality, and prevent gender-based violence. Special attention is given to adapting Ukrainian legislation to international standards, particularly the Istanbul Convention and Directive (EU) 2024/1385, which establishes mandatory requirements for combating violence against women and domestic violence.

In addition to participating in programs, Ukraine is actively involved in international monitoring initiatives that track the scale of the problem and the effectiveness of efforts to combat domestic violence. The NGO "La Strada-Ukraine" regularly monitors cases of violence by analyzing statistical data, judicial decisions, and calls to the National Helpline. These studies help assess the level of protection for victims, the effectiveness of law enforcement, and identify areas for legislative improvement.

Another example is the regional monitoring guide on working with perpetrators, developed under the "EU for Gender Equality" program [14]. The document provides practical recommendations for social services and law enforcement officers on how to work effectively with individuals who commit domestic violence, as well as early intervention measures to prevent the escalation of conflicts and recidivism of violence.

The issue of criminalizing domestic violence remains one of the key topics in international legal discourse, as the effective prosecution of offenders is a crucial element in the fight against this phenomenon. According to international standards, participating states are obligated to ensure legal accountability for all forms of violence, including not only physical but also psychological, economic, and sexual violence. However, despite the international commitments made, some countries still face gaps in the legal definition of such crimes, which significantly complicates their effective investigation and punishment of offenders. This, in turn, creates risks of impunity and the recurrence of violent acts, highlighting the need for harmonizing legislation with international norms and strengthening oversight of its implementation.

The Istanbul Convention obligates participating states to criminalize all forms of domestic violence, introduce effective prevention mechanisms, establish crisis centers for victims, and ensure specialized training for law enforcement agencies. An important aspect is that the Convention recognizes violence against women as a form of discrimination and a violation of human rights, which requires a comprehensive approach to addressing the issue.

In Ukraine, criminal liability for domestic violence is established under Article 1261 of the Criminal Code of Ukraine, which defines the crime as the intentional, systematic commission of physical, psychological, or economic violence against a spouse or other individuals with whom the perpetrator has family or close relationships [16]. The introduction of this norm was an important step

in the legislative fight against domestic violence; however, its practical implementation remains challenging.

Despite the existence of legislative norms, their effective application is confronted with a number of problems. The main difficulties include the inefficiency of law enforcement in responding to cases of violence, the challenge of proving the systematic nature of the offense, and the lack of specialized investigators and prosecutors with the necessary skills to handle such crimes. Victims of violence often face indifference or incompetence from law enforcement, leading to delays in case processing or the avoidance of responsibility by perpetrators.

These internal issues complicate not only the fight against domestic violence at the national level but also international cooperation in this area. Ukraine faces several challenges that hinder effective collaboration with international partners. One of the key problems is the lack of coordination between national and international structures, which slows down the implementation of international standards and the exchange of best practices in combating violence. Additionally, there remains a significant funding deficit for victim support programs and law enforcement measures, limiting the ability to establish new crisis centers and improve rehabilitation programs.

International legal mechanisms play a fundamental role in shaping universal standards for the criminalization of domestic violence, ensuring the harmonization of national approaches to combat this issue, and creating legal guarantees for the protection of victims. In light of the obligations Ukraine assumes through the ratification of international agreements, particularly the Istanbul Convention, key priorities include improving national legislation, strengthening its alignment with international standards, and developing interstate legal cooperation.

Ensuring an effective mechanism for the criminal prosecution of domestic violence requires not only amendments to legislative acts but also enhancing the capacity of law enforcement agencies to respond to such offenses. This includes improving the training of judges, lawyers, investigators, and social workers, expanding interagency coordination, and implementing a unified monitoring system for cases of violence that aligns with European approaches to data collection and analysis.

Moreover, effectively combating domestic violence necessitates comprehensive reform of the social protection system, which should include increasing the number of crisis centers, expanding access to psychological, legal, and medical assistance for victims, and introducing rehabilitation programs for perpetrators. An important step is the creation of a national preventive education program, which will reduce societal tolerance of violence and promote a culture of zero tolerance for human rights violations.

Additionally, strengthening international cooperation in this field should become an integral part of Ukraine’s national strategy for combating domestic violence. This entails active collaboration with international organizations such as the UN, the Council of Europe, the EU, and the OSCE,

participation in joint monitoring programs, and enhancing mechanisms for the implementation of international obligations into Ukraine's legal system.

Thus, the successful eradication of domestic violence is only possible through a comprehensive approach that combines legislative reforms, improvements in law enforcement practices, effective social support for victims, and active international cooperation. Only the systematic implementation of these measures will lead to a real reduction in domestic violence, enhance human rights protection, and foster the creation of a safer and more just society.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи від 11 травня 2011 р. № 994_001-11. *Офіційний текст*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 11 лютого 2025).
2. Татаренко Г. В. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід протидії домашньому насильству // *Юридичні могилянські читання*. URL: https://surl.li/wpopmo (дата звернення: 11.02.2025).
3. Татаренко Г. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері протидії домашньому насильству // *Актуальні проблеми правознавства*. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/607/579 (дата звернення: 11.02.2025).
4. Мануїлова К. В., Рудецька П. А. Світовий досвід країн на міжнародно-правові аспекти щодо домашнього насильства // *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 221-227. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.31.
5. Гонтаренко В. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством // *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. URL: https://isg-journal.com/isjjp/article/download/108/85 (дата звернення: 11.02.2025).
6. Європейський Союз. Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством // *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng (дата звернення: 11.02.2025).
7. Програма розвитку ООН в Україні. Підтримка постраждалих від насильства в Україні: спільна програма з питань сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [Електронний ресурс] // *Програма розвитку ООН (ПРООН)*. 2025. Режим доступу: https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/spilna-prohrama-dlya-ukrayiny-z-pytan-seksualnoho-nasylstva-povyazanoho-z-konfliktom (дата звернення: 11.02.2025).
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Офіційний текст*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 11 лютого 2025).

9. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Позабюджетна Програма підтримки ОБСЄ для України [Електронний ресурс] // *ОБСЄ*. 2022. Режим доступу: https://www.osce.org/uk/support-programme-for-ukraine (дата звернення: 11.02.2025).

10. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Кампанія «16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства» [Електронний ресурс] // *ОБСЄ*. 2024. Режим доступу: https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/505387 (дата звернення: 11.02.2025).

11. Політика гендерної рівності в медійному контенті [Електронний ресурс] // *ОБСЄ*. – 2023. – Режим доступу: https://m.facebook.com/100064360284731/photos/994644246024242 (дата звернення: 11.02.2025).

12. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Підтримка правової реформи в Україні [Електронний ресурс] // *ОБСЄ*. – 2024. – Режим доступу: https://www.osce.org/uk/support-programme-for-ukraine (дата звернення: 11.02.2025).

13. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Освітні ініціативи у сфері боротьби з насильством [Електронний ресурс] // *ОБСЄ*. – 2024. – Режим доступу: https://www.osce.org/uk/education (дата звернення: 11.02.2025).

14. Регіональний посібник щодо роботи з кривдниками у випадках домашнього насильства та заходів раннього втручання [Електронний ресурс] / *Програма «ЄС за гендерну рівність: разом проти гендерних стереотипів та гендерно зумовленого насильства»*. – Київ, 2024. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/regionalnii_posibnik_shchodo_roboti_z_krivdnikami_u_vipadkah_domashnogo_nasilstva_ta_shchodo_zahodiv_rannogo_vtruchannya.pdf, вільний. (дата звернення: 11.02.2025).

15. Місто Сайт. Залишатися в безпеці: як працює система шелтерів в Україні [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: https://mistosite.org.ua/articles/zalyshaitesia-v-bezpetsi-iak-pratsiuie-systema-shelteriv-v-ukraini?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11 лютого 2025).

16. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Офіційний текст*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 11 лютого 2025).

17. Міністерство внутрішніх справ України. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%, МВС та парламент працюють над посиленням відповідальності [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: https://mvs.gov.ua/news/kilkist-vipadkiv-domasnyogo-nasilstva-zrosla-na-20-mvs-ta-parlament-praciuiut-nad-posilenniam-vidpovidalnosti-1?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11 лютого 2025).

18. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 23 грудня 2020 р. № 1226-IX. *Офіційний текст*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1226-19 (дата звернення: 11 лютого 2025).

Анотація. *Проблема домашнього насильства є однією з найгостріших соціальних викликів сучасності, що вимагає ефективних правових механізмів та міжнародної співпраці. Аналіз*

міжнародно-правових стандартів, зокрема Стамбульської конвенції та нової Директиви ЄС 2024/1385, засвідчує необхідність вдосконалення українського законодавства й практики захисту потерпілих. Комплексна імплементація міжнародних норм сприятиме підвищенню ефективності боротьби з домашнім насильством, забезпеченню прав жертв та покаранню кривдників. Посилення міжнародної співпраці та реформування національної системи захисту є ключем до створення безпечного суспільства.

Ключові слова:*домашнє насильство, міжнародне право, Стамбульська конвенція, криміналізація, права потерпілих, міжнародна співпраця.*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ

Котлярова Ірина,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *У сучасному світі цифрова трансформація активно інтегрується у правову систему України, змінюючи правозастосування та судочинство. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) підвищує ефективність та прозорість правосуддя, що відповідає європейським стандартам. Однак, незважаючи на значні переваги, процес цифровізації стикається з викликами, такими як правові прогалини, «цифровий розрив» та необхідність забезпечення надійної кібербезпеки. Досвід Естонії та Великобританії демонструє успішні приклади та підкреслює важливість адаптації законодавства і підвищення цифрової грамотності для створення інклюзивної та ефективної правової системи.*

Ключові слова: *цифровізація правосуддя, ЄСІТС, правові прогалини, штучний інтелект, кібербезпека*

У сучасному світі відбувається стрімка цифрова інтеграція в усі сфери суспільства, включно з правовою системою. Україна, дотримуючись світових тенденцій, активно впроваджує цифрові технології в юриспруденцію, адаптуючи законодавство та практику. Ця цифрова трансформація вже стала соціально-правовим феноменом, що фундаментально змінює правозастосування, юридичну аналітику та судочинство. Україна, слідуючи глобальним тенденціям, активно впроваджує цифрові технології у правничу діяльність, адаптуючи законодавство та практики до нових викликів, зокрема стратегічний курс держави на цифровізацію правової сфери закріплено Указом Президента України № 372/2020 «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні» [1].

Закордонні вчені наголошують на важливих аспектах при дослідженні наслідків цифровізації та штучного інтелекту для системи правосуддя. Так, зокрема вказується, що цифровізація правосуддя служить більше, ніж просто операційній ефективності; вона переосмислює доступність та інклюзивність правової системи [2], [3]. Стратегічна інтеграція цифрових інструментів має потенціал для зміцнення верховенства права та комплексного захисту прав людини. Наприклад, онлайн-подання юридичних запитів та судових документів, а також оцифрування доказів та матеріалів справ сприяють прозорості та підзвітності [4].

Цифрові технології радикально змінюють правову систему, сприяючи автоматизації судових процесів, підвищенню прозорості та доступності правосуддя. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) забезпечує електронний документообіг, дистанційні судові засідання та автоматизований розподіл справ, що відповідає європейським стандартам цифрового правосуддя, зокрема ініціативі e-CODEX [5]. Однак темпи впровадження технологій випереджають нормативне регулювання, що створює правові прогалини.

ЄСІТС, запроваджена Законом № 1416-IX від 27.04.2021, дозволяє здійснювати повний цикл судового розгляду в електронному форматі – від подання позову до винесення рішення [6]. Обов'язкова реєстрація електронного кабінету для юридичних осіб та професійних учасників судового процесу з жовтня 2023 року сприяє переходу на безпаперові технології [7]. Водночас фізичні особи, які не мають цифрових навичок чи доступу до технологій, можуть бути обмежені у реалізації права на справедливий суд, що суперечить ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [8].

Естонія є світовим лідером у цифровому врядуванні, включаючи правову систему. Центральним елементом є система e-File, яка становить основу естонської судової системи. Ця система інтегрує дані з різних джерел, включаючи судову інформаційну систему, поліцію, в'язниці, прокуратуру та управління кримінальними справами, забезпечуючи одноразовий цифровий ввід даних і їх електронний обмін між відповідними установами (e-Estonia: Justice & Public Safety) [9]. Такий підхід значно скорочує час і витрати на судові процеси.

Громадяни та юристи можуть подавати справи онлайн, а вся комунікація між сторонами здійснюється електронно, включаючи управління робочими процесами, надсилання повісток, протоколи слухань і рішення (e-Estonia: Justice & Public Safety).

Використання ID-карток і цифрових підписів забезпечує безпечний і верифікований доступ до системи (e-Estonia: ID-card) [10].

Усі сторони можуть електронно відстежувати хід провадження, а рішення можуть підписуватися як електронно, так і фізично

Естонська система досягла успіху в спрощенні судових процесів, зробивши їх більш ефективними та прозорими. Проте варто зазначити, що Естонія має високо розвинену цифрову інфраструктуру та населення з високим рівнем цифрової грамотності, що може не повністю відповідати українському контексту. Наприклад, у 2007 році Естонія зазнала кібератак на свою цифрову інфраструктуру, що підкреслило важливість кібербезпеки для цифрових систем (Personal control of privacy and data) [11].

У Великобританії (Англія та Уельс) цифрова трансформація правової системи здійснюється Службою судів і трибуналів Її Величності (HMCTS), яка впровадила Common Platform – єдину цифрову систему для управління кримінальними судовими справами. Ця платформа забезпечує швидший і безперебійний обмін інформацією між усіма сторонами, залученими до кримінальних справ, відходячи від паперових процесів [12].

Усі матеріали справ доступні в одному місці для всіх кримінальних судів, від арешту до судового розгляду та подальших етапів

HMCTS розробила комплексну стратегію даних для збору, управління та обміну даними, спрямовану на покращення послуг і забезпечення прозорості [13].

Зусилля спрямовані на оцінку впливу цифрових реформ на доступ до правосуддя з зобов'язанням його зберегти або покращити

Незважаючи на ці досягнення, існують виклики, зокрема щодо цифрової ізоляції. Наприклад, процедура єдиного судді (single justice procedure) зазнала критики за потенційне обмеження прав осіб, які не відповідають на звинувачення через брак розуміння чи цифрового доступу. Дослідження доктора Н. Байром підкреслюють необхідність надійної стратегії збору даних для оцінки впливу реформ на доступ до правосуддя [14].

Штучний інтелект (ШІ) стрімко інтегрується у правничу сферу, змінюючи підходи до аналізу, прогнозування та виконання юридичних дій. Системи на базі ШІ використовуються для обробки великих обсягів правової інформації, пошуку судових прецедентів, виявлення закономірностей у рішеннях, а також автоматизації створення правових документів. Такі технології забезпечують значну економію часу для юристів і суддів, підвищуючи точність юридичного аналізу. Зокрема, алгоритми здатні прогнозувати результати справ на основі історичних даних, що дозволяє учасникам процесу приймати обґрунтовані рішення. Проте використання ШІ вимагає створення відповідного нормативного середовища для регулювання його повноважень та меж застосування в правовій сфері.

Використання ШІ (штучного інтелекту) у судових процесах значно покращило швидкість та точність надання юридичних послуг, вказує О. Пірматов [15].

Юридичні фірми зараз широко використовують інструменти ШІ, що є значною тенденцією. Однак використання цих розумних інструментів викликає складні питання,

включаючи занепокоєння щодо конфіденційності, упередженості, точності та етики [16]. Наприклад, використання штучного інтелекту (ШІ) у кримінальних справах показує, що він може швидко обробляти величезні обсяги даних, що робить прийняття рішень більш плавним. Це не тільки робить правову систему ефективнішою, але й скорочує витрати, значно просуваючи перехід до автоматизації юридичних рішень у цифровому форматі [17].

Цифровізація правової системи супроводжується необхідністю забезпечення надійного захисту конфіденційної інформації. Судові документи, особисті дані сторін, юридичні висновки - все це є потенційно вразливим до кіберзагроз. Саме тому впровадження надійної кібербезпеки є ключовою передумовою ефективного функціонування цифрового правосуддя. До основних заходів належать застосування сучасних методів шифрування, регулярні аудити інформаційної безпеки, а також системне підвищення цифрової грамотності суддів та працівників правничих установ. Успішне функціонування цифрової інфраструктури правосуддя можливе лише за умов довіри користувачів до безпеки процесу.

Блокчейн-технології та смарт-контракти (розумні контракти) відкривають нові горизонти для автоматизації правових угод. Смарт-контракти - це самовиконувані договори, закодовані у блокчейні, які автоматично реалізують прописані умови без участі посередників. Такий підхід зменшує ризик людської помилки, прискорює виконання угод та знижує витрати на правовий супровід. Крім того, прозорість та незмінність даних, зафіксованих у блокчейні, забезпечують високий рівень правової безпеки й довіри між сторонами. Проте масове впровадження таких рішень в Україні потребує оновлення законодавства, яке регламентуватиме юридичну силу цифрових угод, умови їх дії та порядок вирішення спорів [18].

Цифрова трансформація правової системи України відкриває значні можливості для підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Однак вона також створює виклики, пов’язані з правовими прогалинами та цифровим розривом [19]. Вивчення досвіду Естонії та Великобританії (Англія та Уельс) дозволяє Україні розробити збалансований підхід, який використовує технологічні інновації, одночасно забезпечуючи рівний доступ до правосуддя для всіх громадян. Впровадження рекомендацій, таких як підвищення цифрової грамотності, оновлення законодавства та розробка стратегії даних, допоможе Україні подолати ці виклики та створити сучасну, інклюзивну правову систему.

Процес цифрової трансформації правової системи в Україні, попри свою стратегічну важливість, супроводжується низкою складних викликів, які вимагають як технологічної, так і правової адаптації. Ці виклики мають системний характер і безпосередньо впливають на ефективність, справедливість та доступність правосуддя в цифрову епоху.

Одним із найбільш критичних викликів є наявність значних правових прогалин, зумовлених асинхронністю між темпами впровадження цифрових технологій та оновленням

нормативно-правової бази. Наприклад, Закон України № 1416-IX, хоча і окреслює загальні напрямки цифровізації, все ще не охоплює вичерпно всі аспекти цифрової взаємодії в судовій системі. Відсутність чітких регламентів щодо електронного документообігу, верифікації особи, та збереження цифрових доказів створює правову невизначеність, що, своєю чергою, може ставити під сумнів законність окремих процесуальних дій. Брак актуального законодавчого регулювання також ускладнює захист персональних даних, що є ключовим у цифровому середовищі.

Ще однією суттєвою проблемою є так званий «цифровий розрив» – нерівномірний доступ до технологій серед різних соціальних груп. Багато громадян, зокрема особи похилого віку, жителі сільської місцевості, люди з інвалідністю або ті, хто перебуває у складних соціальних умовах, не мають належного доступу до інтернету або не володіють базовими цифровими навичками. У контексті Європейської конвенції з прав людини (стаття 6), яка гарантує право на справедливий суд, цифрова нерівність може призводити до системної дискримінації в доступі до правосуддя. Це означає, що формально рівні можливості можуть на практиці стати недосяжними для значної частини населення.

Права громадян у сфері правосуддя повинні бути забезпечені незалежно від формату судового процесу – фізичного або цифрового. Перехід до електронного судочинства потребує ретельного врахування принципів змагальності, гласності та доступності. Якщо цифрова платформа не забезпечує належного інтерфейсу для спілкування сторін, надає переваги одній зі сторін процесу, або не дозволяє повноцінно подати докази чи звернення - це становить загрозу справедливості розгляду справи. Таким чином, технологічні зміни мають бути інтегровані лише за умови збереження процесуальних гарантій, передбачених міжнародним та національним правом.

Список використаних джерел:

1. Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні: Указ Президента України № 372/2020 від 29.06.2020 р. *Офіційний вісник Президента України.* 2020. № 14. С. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2020 (дата звернення: 05.05.2025).

2. Donoghue, J. (2017). The Rise of Digital Justice: Courtroom Technology, Public Participation and Access to Justice. The Modern Law Review, 80(6), pp. 995–1025. URL: https://doi.org/10.1111/1468-2230.12300 (дата звернення: 05.05.2025).

3. Gaffar Hafiz Implications of Digitalization and AI in the Justice System: A Glance at the Socio-legal Angle URL: https://lawandworld.ge/index.php/law/article/view/585 (дата звернення: 05.05.2025)

4. Allard, T., Béziaud, L., & Gambs, S. (2020). Online Publication of Court Records: Circumventing the Privacy-Transparency Trade-off. arXiv preprint arXiv:2007.01688 URL: https://arxiv.org/abs/2007.01688 (дата звернення: 05.05.2025)

5. Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. URL: https://court.gov.ua/userfiles/ysiys.pdf (дата звернення: 07.05.2025).

6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України № 1416-IX від 27.04.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 30. Ст. 187. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20 (дата звернення: 07.03.2025).

7. Використання електронних документів в Україні. Vchasno.ua. 2024. URL: https://vchasno.ua/elektronnyi-dokument (дата звернення: 07.05.2025).

8. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_107 (дата звернення: 05.05.2025).

9. e-Estonia: Justice & Public Safety. URL: https://e-estonia.com/solutions/e-governance/justice-public-safety/ (дата звернення: 07.03.2025).

10. e-Estonia: ID-card. URL: https://e-estonia.com/solutions/estonian-e-identity/id-card/ (дата звернення: 07.05.2025).

11. Priisalu, J., & Ottis, R. (2017). Personal Control of Privacy and Data: Estonian Experience. Health and Technology, 7(4), pp. 441–451. https://link.springer.com/article/10.1007/s12553-017-0195-1 ; https://doi.org/10.1007/s12553-017-0195-1.

12. Every Criminal Court Now Connected to Single Data System for the First Time. GOV.UK. URL: https://www.gov.uk/government/news/every-criminal-court-now-connected-to-single-data-system-for-the-first-time (дата звернення: 07.05.2025).

13. HMCTS Data Strategy. GOV.UK. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1039270/HMCTS626_Data_Strategy_v3.pdf (дата звернення: 07.05.2025).

14. Byrom, N. (2019). Digital Justice: HMCTS Data Strategy and Delivering Access to Justice. The Legal Education Foundation. URL: https://research.thelegaleducationfoundation.org/research-learning/funded-research/digital-justice-hmcts-data-strategy-and-delivering-access-to-justice-report-and-recommendations (дата звернення: 07.03.2025).

15. Pirmatov, O. (2021). The Role of Artificial Intelligence in the Digitalization of Civil Cases. Jurisprudence. URL: https://doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.1.5./gsus1280.

16. Rouhana, K. (2018). AI for Europe. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/node/5136 (дата звернення: 07.05.2025).

17. Plakhotnik, O. (2019). Practical Use of Artificial Intelligence in Criminal Proceeding. Herald of Criminal Justice, (4), pp. 45–57. URL: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/45-57. (дата звернення: 07.05.2025).

18. Blockchain and Smart Contracts in Ukraine. Consultant.net.ua. URL: https://consultant.net.ua/en/consultant-article/4663 (дата звернення: 07.05.2025).

19. Ramirez, F. (2022). The Digital Divide in the US Criminal Justice System. New Media & Society, 24, pp. 514–529. URL: https://doi.org/10.1177/14614448211063190. (дата звернення: 07.05.2025).

Abstract: *In the modern world, digital transformation is actively integrating into Ukraine's legal system, changing law enforcement and litigation. The implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunication System (UJITS) enhances the efficiency and transparency of justice, aligning with European standards. However, despite significant advantages, the digitalization process faces challenges such as legal gaps, the "digital divide," and the need for robust cybersecurity. The experiences of Estonia and Great Britain demonstrate successful examples and highlight the importance of adapting legislation and increasing digital literacy to create an inclusive and effective legal system.*

Keywords: *Digitalization of justice, UJITS, Legal gaps, Artificial intelligence, Cybersecurity*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СТАТУСУ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ : ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Лупенко Анастасія,
студентка 4 курсу спеціальності 081«Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Жолудєва Вікторія Ігорівна***
к. ю. н., доцентка кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті було проаналізовано міжнародну практику, яка визнає, що право на життя ненародженої дитини не є абсолютним і повинно співвідноситись із фундаментальними правами жінки. Висловлено пропозиції щодо оновлення законодавства у сфері репродуктивних прав відповідно до міжнародних стандартів прав людини та викликів сучасних медичних технологій.*

Ключові слова: *право на життя, правовий статус ненародженої дитини, правовий статус ембріона, право на штучне переривання вагітності, репродуктивні права.*

Актуальність теми. З початком повномасштабного вторгнення наша країна зазнала величезних втрат, починаючи з 24 лютого 2022 року по 31 березня 2025 року в Україні через російське вторгнення загинули 12 910 цивільних осіб, зокрема, 682 дітей. Саме тому, наразі постає гостре питання, яке не втрачає своєї актуальності з давніх часів. А саме, у важливості забезпечити захист ненародженого життя чи гарантувати жінці право приймати рішення щодо свого тіла, здоров'я та майбутнього. Під час збройного конфлікту жінки є однією з найвразливіших категорій цивільних осіб, які потребують додаткового захисту. Зростає кількість випадків сексуального насильства, нерідко використовуваного як зброя війни. Доступ

до якісної медичної допомоги обмежений або повністю відсутній. Психологічний тиск посилюється через втрату рідних, житла, роботи, соціальної підтримки. У таких умовах переривання вагітності — це не просто медична процедура, а питання людської гідності, безпеки, психічного і фізичного здоров'я. Однак у суспільстві, що зазнає масштабних людських втрат, зростає також і чутливість до кожного життя. Питання права на життя ненародженої дитини набуває нового значення, як частина спільного прагнення до збереження людського потенціалу та національного відродження.

Мета роботи. Дослідити правовий статус ненародженої дитини у контексті права на життя, проаналізувати сучасні підходи до цього питання в національному та міжнародному праві. Виявити основні проблеми, які виникають у сфері захисту цього права.

Виклад основного матеріалу. В епоху Середньовіччя в Англії, Німеччині, Франції за вбивство дитини в утробі матері було передбачено найвищу міру покарання – смертну кару. В сучасному ж світі, право на життя стало одним із основоположних прав людини, яке визнане та гарантоване національним законодавством та міжнародними правовими актами. Хоча право на життя визнається як фундаментальне в сучасному праві, питання, з якого моменту воно починає діяти, з моменту народження чи ще до нього —залишається спірним, і підходи до правового статусу плода суттєво відрізняються в залежності від історичних, культурних, релігійних та правових традицій різних країн.

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) гарантує: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя…» [1]. Слід зауважити, що стаття 2 ЄКПЛ, яка гарантує право кожної особи на життя, не встановлює чітких часових меж початку цього права. У тексті статті відсутнє визначення, хто саме охоплюється поняттям «кожен», а отже, залишається відкритим питання, чи поширюється дія цієї норми на ненароджену дитину.

Згідно до ст.3 Конституції України, людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2].

У медичній науці життя людини поділяється на два періоди: внутрішньоутробний і позаутробний. Внутрішньоутробний період розпочинається з моменту запліднення й триває до народження. Саме на цьому етапі формується новий людський організм із власним унікальним генетичним кодом. Позаутробний період починається з живонародження — моменту, коли дитина починає існувати незалежно від організму матері [3, с. 70]. Тобто з медичної точки зору, життя людини починається ще до народження, на етапі внутрішньоутробного розвитку. Дане положення має важливе значення у контексті правового регулювання права на життя, зокрема при вирішенні питання, чи повинне право на життя поширюватися на ненароджену дитину.

В українському законодавстві не визначено правовий статус ненародженої дитини, але в ст. 27 Конституції України вказано, що кожен має право на життя, ніхто не може бути позбавлений такого права [2]. У ст. 1261 Цивільного кодексу України зазначається, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини, наприклад, право спадкування право на спадкування мають діти спадковця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені живими після його смерті [4].

Так, у Постанові КАС ВС від 10.05.2024 р. № 440/6725/23[5] було визнано, що правовий статус ненародженої дитини може бути застосований не лише у спадкових правовідносинах, а й у сфері соціального забезпечення. Зокрема, у справах щодо надання одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, суди відзначають, що дитина, яка народилася після смерті військовослужбовця, також має право на частку допомоги. Колегія суддів прямо вказала, що в розумінні статті 16-1 зазначеного закону, дитина загиблого військовослужбовця входить до кола осіб, які мають право на призначення та отримання такої допомоги, незалежно від того, народилася вона до чи після смерті батька.

Варто зазначити, що на відміну від ст. 2 ЄКПЛ, ст. 4 Американської конвенції з прав людини закріплює захист права на життя саме з моменту зачаття [6]. Однак Міжамериканська комісія з прав людини, один з двох органів, який тлумачить і стежить за дотриманням Американської конвенції, роз'яснила, що цей захист не є абсолютним [7]. Міжамериканська комісія підтвердила, що Американська конвенція не захищає абсолютне право на життя до народження, коли видала запобіжні заходи, спрямовані на захист життя і здоров'я вагітної жінки з Нікарагуа, якій було відмовлено в необхідному лікуванні раку на тій підставі, що таке лікування може викликати аборт. Міжамериканська комісія визначила, що держава не може відмовити жінці в життєво і здоров'я зберігаючій допомозі, і закликала державу надати необхідне медичне лікування [8, с.98].

У справі *«Тисьонц проти Польщі»* [9] Європейський суд з прав людини наголосив на важливості процесуальних гарантій у випадках, коли вагітність може загрожувати здоров'ю жінки. Суд встановив, що відсутність ефективних механізмів для визначення законності аборту за медичними показаннями порушує статтю 8 ЄКПЛ, яка гарантує право на повагу до приватного життя. У цій справі Суд встановив відсутність в законодавстві Польщі ефективних процедурних механізмів, які б могли визначити чи наявні законні підстави для проведення аборту з причин загрози життю матері, яку може спричинити вагітність, порушуючи таким чином ст.8 ЄКПЛ.

В іншій справі *«Vo проти Франції»* [10] Європейський суд з прав людини підтвердив, що поняття «людина» у значенні статті 2 Європейської конвенції не охоплює ненароджену дитину як суб'єкта, права якого безпосередньо захищаються цією нормою. Суд пояснив, навіть якщо

ненароджена дитина може мати певне «право на життя», воно не є абсолютним і підлягає балансу з іншими правами. Зокрема, це стосується прав та інтересів вагітної жінки, включаючи її право на життя, на охорону здоров'я, а також на повагу до приватного життя. Таким чином, ЄСПЛ визнає необхідність зваженого підходу у вирішенні таких питань, при якому інтереси плоду не можуть переважати права жінки як повноцінного суб'єкта правового захисту.

Отже, держави мають певну дискрецію у питанні дозволу на проведення абортів, зокрема, щодо встановлення строків вагітності, у межах яких це дозволено. Водночас ЄСПЛ підкреслює, що кожна держава зобов'язана забезпечити жінці доступ до законного аборту у випадках, коли вагітність становить загрозу її життю чи здоров'ю. Повна заборона абортів, як зазначив Суд, може призвести до порушення права на життя (ст. 2 ЄКПЛ) та права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ).

Попри деяку сформовану міжнародну практику, яка вимагає балансу між правами плоду та правами жінки, низка держав і досі намагається встановити абсолютний правовий захист пренатального життя. Так, у 2010 році Домініканська Республіка прийняла нову конституцію, що проголошує право на життя з моменту зачаття. З 2008 року аналогічні зміни були ухвалені у щонайменше 16 мексиканських штатах, а також ініційовані у низці американських штатів, зокрема в Колорадо та Міссісіпі [11]. У випадку, коли держави надають перевагу захисту пренатального життя плоду перед правами жінки, це призводить не лише до обмеження її репродуктивних прав, а й до порушення основоположних прав людини.

Таким прикладом є історія *«L.C.»*. Молода дівчина з Перу, віком 13 років, неодноразово ґвалтував її сусід. Після того, коли дівчина дізналась про свою вагітність, вона намагалась накласти на себе руки, стрибнувши з даху будинку. Спроба завершилась значним пошкодженням її хребта, що викликало необхідність у проведенні невідкладної операції. Однак після того як лікарі дізнались про вагітність давчини – операцію було відкладено. L.C та її матір почали вимагати проведення законного терапевтичного аборту, але працівники лікарні відхилили їх прохання. Як наслідок, L.C. пережила викидень, і лише після цього, більше ніж через три місяці, як дівчині сказали, що вона потребує операції, їй здійснили дану операцію. Проте через надмірну затримку та відсутність належного реабілітаційного лікування, проведена операція виявилась марною. Через це дівчина має параліч всього тулуба, верхніх і нижніх кінцівок [12]. Даний випадок є показовим прикладом того, як правова система, яка надає абсолютний пріоритет захисту пренатального життя, може призвести до серйозних порушень прав жінки.

Відповідно, під час війни велика кількість жінок може зазнати сексуального насильства, наслідком якого у багатьох випадках є небажана вагінтість. Згідно з статистикою, з початку повномасштабного вторгнення рф на територію України Офісом Генерального прокурора

станом на 1 квітня 2025 року було зафіксовано 349 фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі – СНПК). Серед постраждалих 225 жінок та 124 чоловіки, з них 19 неповнолітніх (18 дівчат та 1 хлопець) [13]. З огляду на це, забезпечення доступу до безпечного аборту для жінок, які постраждали від СНПК, є не лише питанням медичної допомоги, а передусім — питанням дотримання прав людини. Постраждалі жінки зазнають не тільки фізичної й психологічної шкоди внаслідок насильства, а й стикаються з перешкодами в доступі до правової, медичної, соціальної підтримки та зі страхом суспільного осуду. Тому заборона абортів створює ризики для життя та здоров'я, оскільки жінки можуть звертатися до небезпечних способів переривання вагітності. У таких ситуаціях, жінка повинна мати право на швидке й вільне прийняття рішення щодо свого тіла, без додаткових бар'єрів і юридичних процедур, а держава зобов'язана забезпечити це право.

Також з огляду на активне застосування допоміжних репродуктивних технологій, питання права плоду на життя викликає значні дискусії серед юристів, медиків та релігійних спільнот. Під час штучного запліднення до матки переносять кілька ембріонів, що може спричинити багатоплідну вагітність і, як наслідок, — потребу в редукції, яка означає припинення розвитку окремих ембріонів, що прямо порушує право на життя ембріона. Водночас такі рішення зумовлені не лише особистим бажанням жінки, але й об'єктивними медичними показаннями або іншими істотними причинами, що можуть загрожувати її життю чи здоров'ю [14, с.279].

У справі «Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. the United Kingdom) [15], заявниця скаржилась на те, що британське законодавство дозволяло її колишньому чоловіку відкликати згоду на зберігання і використання ембріонів, створених парою, Суд констатував, що британське право не визнає за ембріоном самостійної правосуб'єктності і не дозволяє особі-посереднику стверджувати від його імені про право на життя, гарантоване статтею 2, і тому ембріон не користується правом на життя у розумінні статті 2.

Відповідно до ч.2 ст.2 Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» ембріон людини - зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів [16]. Ю. Коренга наголошує, що перед визнанням ембріона суб'єктом права та носієм права на життя, необхідно чітко визначити момент початку життя у контексті українського законодавства. Вона розглядає ембріон як складне явище: з одного боку — як потенційного суб'єкта права, з іншого — як об'єкт, що має ознаки матеріального блага. У цьому контексті, за її словами, ембріон стає елементом правовідносин, зокрема між матір'ю та медичним закладом, який супроводжує вагітність [17, с.101]. Міжнародне право визнає потребу в захисті ембріона. Зокрема, Декларація про права дитини зазначає, що «дитина потребує спеціальної охорони та турботи», встановлює обов'язок держав забезпечувати спеціальну правову охорону як до, так

і після народження. Конвенція ООН про права дитини розглядає кожну людину до 18 років як носія прав [18, с.164]. Такі положення створюють підґрунтя для дискусії щодо можливого поширення правового захисту і на ембріональний період розвитку, хоча межі такого захисту залишаються предметом національного законодавчого регулювання.

Висновок. Визнання абсолютного права на життя плоду без урахування прав жінки суперечить фундаментальним принципам міжнародного права, створюючи ситуацію, в якій права самої жінки можуть бути знецінені. З огляду на міжнародну практику, постає проблема у відсутності єдиного підходу до визначення правового статусу ембріона. Зазначаємо, що право жінки на штучне переривання вагітності не суперечить природним правам людини, а виступає гарантією захисту її життя і здоров'я. Особливо у випадках, коли вагітність становить пряму загрозу життю чи здоров'ю жінки, або настала внаслідок СНПК, зґвалтування чи інцесту. Доцільно визначити ключові терміни в законодавстві, такі як: «ненароджена дитина», «ембріон», «зачата дитина», «невідкладний стан матері» — закріпивши їх правовий статус, щоб уникнути неоднозначного тлумачення. Вважаємо, що необхідно закріпити пріоритет прав жінки у репродуктивних питаннях, зокрема її право на життя, здоров'я, гідність та автономію щодо власного тіла. Такі права повинні мати вищу юридичну силу у випадках конфлікту з правами плоду. Також необхідно розробити правовий механізм спільного прийняття рішень щодо ембріона між жінкою та чоловіком, включаючи можливість укладення договору з урахуванням волевиявлення обох сторін, що особливо важливо у випадках штучного запліднення. Таке гармонійне і збалансоване правове регулювання з урахуванням усіх особливостей, дозволить сформувати сучасну та справедливу правову систему, яка відповідатиме моральним, етичним і юридичним викликам сучасного часу.

Список використаних джерел:

1.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.05.2025).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 24.04.2025).

3. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони. Європейські перспективи. 2011. № 1. Ч. 2. С. 69–74.

4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 26.04.2025).

5. Постанова КАС ВС від 10.05.2024 р. № 440/6725/23.*Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118962318 (дата звернення: 09.05.2025).

6. American Convention on Human Rights, adopted Nov. 22, 1969, O.A.S.T.S. No. 36, O.A.S. Off. Rec. OEA/Ser.L./V/II.23, doc. 21, rev. 6 (entered into force July 18, 1978).

7. Question of a Convention on the Rights of the Child: Rep. of the Working Group, U.N. Comm'n on Human Rights, 36th Sess., U.N. DOC. E/CN.4/L.1542 (1980). See also Rep. of 1he Working Group on a Draft Convention on 1he Rights of the Child, U.N. Comm'n on Human Rights, 45th Sess., at 11, U.N. Doc. E/CN.4/1989/48 (1989).

8. Парамонов Н.В. Право на життя: момент виникнення. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 96-99.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Тисьонц проти Польщі» від 20.03.2007 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79812%22]} (дата звернення: 29.04.2025).

10. Рішення ЄСПЛ у справі *«Vo проти Франції»* від 08.07.2004 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-61887%22]} (дата звернення: 01.05.2025).

11. Штучне переривання вагітності. Дилема права на життя та репродуктивних прав?. *Гендер в деталях*. URL: https://genderindetail.org.ua/library/osobiste-yak-politichne/reproduktivni-praktiki/shtuchne-pereryvannya-vagitnosti.html#_ftnref24 (дата звернення: 02.05.2025).

12. L.C. v. Peru (UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women) - Center for Reproductive Rights. *Center for Reproductive Rights*. URL: https://reproductiverights.org/case/l-c-v-peru-un-committee-on-the-elimination-of-discrimination-against-women/ (дата звернення: 03.05.2025).

13. Коновальчик Є. Забезпечення реалізації права осіб, які постраждали від СНПК, на підтримку та супровід. *Jurfem*. URL: https://jurfem.com.ua/zabezpechennya-prava-na-pidtrymku-ta-suprovid/ (дата звернення: 10.05.2025).

14.Чорновус Н.Ф. Право плоду на життя: окремі аспекти. Збірник матеріалів III–ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. С. 276-282

15. Рішення ЄСПЛ у справі «Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. the United Kingdom) від 09.07.2013 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-118722%22]} (дата звернення: 04.05.2025).

16. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15#Text (дата звернення: 04.05.2025).

17.Коренга.Ю. Визначення правового статусу ембріона. Історикоправовий часопис. 2016. № 2. С. 99–103

18. Брюховецька М. Проблеми визначення статусу ембріона людини у сучасній правовий доктрині. Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (м.Полтава, 24 лютого 2022р.). Полтава : ПДАУ, 2022. С 162-165

Abstract.*The article analyzes the international practice that recognizes that the right to life of an unborn child is not absolute and should be correlated with the fundamental rights of women. Proposals are made to update the legislation in the field of reproductive rights in accordance with international human rights standards and the challenges of modern medical technologies.*

Key words: *right to life, legal status of the unborn child, legal status of the embryo, right to artificial termination of pregnancy, reproductive rights.*

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лупенко Анастасія,
студентка 4 курсу спеціальності 081«Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: *Татаренко Галина Вікторівна*
к. ю. н., професорка, завідувачка кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті розглядається проблема протидії корупції в сучасних умовах. Проаналізовано основні причини виникнення корупції, її вплив на економіку та моральний стан суспільства. Наведено приклади впровадження ефективних механізмів антикорупційної політики для запобігання та протидії корупції, з урахуванням міжнародного досвіду.*

Ключові слова: *корупція, антикорупційна політика, НАБУ, громадянське суспільство, нульова толерантність до корупції.*

Актуальність проблеми. Корупція є явищем, яке має доволі давнє історичне коріння і, на жаль, залишається частиною й сучасного суспільного життя. Вона супроводжує людство протягом століть і є серйозною проблемою для багатьох країн, зокрема й для України. Станом на сьогодні, українці зазначають, що корупція є другою за масштабом проблемою після війни, вона гальмує розвиток держави та руйнує довіру до влади. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни з росією, боротьба з корупцією набула особливої уваги й актуальності. Війна поставила Україну перед низкою серйозних викликів. Країна живе в умовах воєнного стану, що вимагає величезної концентрації ресурсів, зусиль і уваги як від державних інституцій, так і від громадян. Економічні труднощі, тимчасово окуповані території, велика кількість внутрішньо переміщених осіб, руйнування інфраструктури, забезпечення Збройних сил України - усе це створює надзвичайне навантаження на економіку країни. У таких умовах особливо важливо, щоб державний бюджет використовувався прозоро, а допомога доходила до тих, хто її справді потребує.

Попри війну, корупція в Україні не лише не зменшилась, а в багатьох випадках набула нових, масштабніших форм. Для частини посадовців сьогоденні надзвичайні обставини стали зручним ґрунтом для особистого збагачення. У медіа дедалі частіше з’являються повідомлення

про розкрадання гуманітарної допомоги, зловживання благодійними внесками на армію, тіньові схеми у бюджетній сфері та непрозорі рішення в податковій політиці. Все це підірвало довіру людей до влади, викликало розчарування, обурення та сприяло зростанню побутової корупції.

Особливе занепокоєння викликає ситуація в оборонному секторі. Там, де йдеться про забезпечення ЗСУ - армії, яка щодня боронить країну, - неприпустимою є будь-яка недбалість чи зловживання. Проте маємо факти кумівства, підписання неякісних контрактів, постачання низькопробного спорядження, що безпосередньо ставить під загрозу життя військових та послаблює обороноздатність держави. Такі прояви корупції деморалізують не лише армію, а й суспільство загалом. Адже військові мають право розраховувати на чесне, відповідальне керівництво. Якщо ж вони бачать, як ресурси «осідають» у кишенях чиновників, це породжує глибоке обурення та зневіру.

Саме тому боротьба з корупцією в умовах війни - не просто питання морального вибору. Це стратегічна необхідність, що безпосередньо впливає на силу, стійкість і майбутнє країни. І підтвердженням тому є гучні справи, які стали відомими останніми роками. Так, у 2022–2023 роках НАБУ і САП викрили масштабну схему розкрадання коштів при закупівлі продуктів харчування для армії, яка завдала державному бюджету значних збитків. Цей випадок став символом системної проблеми - корупції, що паразитує навіть на війні.

Інший кейс – закупівля безпілотників для ЗСУ – також продемонстрував проблеми розслідувань. За даними ЗМІ, держава переплатила майже 600 млн грн при закупівлі БПЛА у 2023 році. Детектив НАБУ, який розслідував цю справу, звільнився, скаржачись на «грубу безвідповідальність» і невиконання слідчої роботи: за його словами, справою займалися лише 1,5 людини і прогресу не було. Це свідчить про надзвичайну потребу в посиленні кадрового та організаційного ресурсу антикорупційних органів.

Особливу увагу громадськості привернули резонансні скандали 2024 року, які широко висвітлювалися в медіа. Йдеться, зокрема, про справи, пов’язані з вражаючими сумами готівки, вилученої у представників медико-соціальних експертних комісій (МСЕК), затримання працівників військово-лікарських комісій (ВЛК), а також випадки фальсифікації документів для виїзду за кордон.

Такі явища лише посилюють враження громадян про глибоку корумпованість відповідних інституцій [1].

Корупція – це зловживання владою для отримання вигоди, тобто використання посадовими та службовими особами, які відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» належать до суб’єктів корупційних правопорушень, наданих їм компетенцій та повноважень чи пов’язаних з ними можливостей для одержання неправомірної

вигоди для себе чи інших осіб [2]. Однак, аби оцінити масштаби цієї проблеми не лише на рівні правових визначень, а й у контексті суспільного сприйняття, варто звернутися до міжнародних рейтингів. В Україні, оцінку рівня сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index -CPI) здійснює Трансперенсі Інтернешнл Україна (Transparency International Ukraine). Протягом 2024 року, в Індексі сприйняття корупції, Україна отримала 35 балів зі 100 можливих та посіла 105 місце поміж 180 країн. Після відчутного приросту на три бали у 2023 році вже у 2024-му Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі. Так само 35 балів за результатами цьогорічного дослідження має Сербія. На один бал нас випереджає Домініканська Республіка, тоді як на бал менше набрали Алжир, Бразилія, Малаві, Непал, Нігер, Таїланд і Туреччина [3].

М. Мельник слушно підкреслює, що корупція як соціальне явище не може бути повністю викорінена в жодній країні чи на певному етапі розвитку суспільства [4]. Це розуміння актуальне і для України, де боротьба з корупцією ведеться у складних умовах, зокрема війни, політичної нестабільності та економічних викликів.

У відповідь на ці загрози держава розробила системний підхід до протидії корупції. Основою для цього є Антикорупційна стратегія, чинна з 2021 до 2025 року, а також відповідна Державна програма її реалізації [5]. Ці документи визначають пріоритети та механізми, необхідні для зниження рівня корупції в ключових сферах.

Втім, ефективна антикорупційна політика має бути спрямована не лише на покарання, а й на усунення причин, що сприяють виникненню корупції. Коли в суспільстві вкорінюється переконання, що "так роблять усі", а система не передбачає реальної відповідальності, створюється сприятливе середовище для зловживань. Низький рівень оплати праці чиновників, відсутність прозорих процедур і складність доступу до послуг лише підсилюють проблему. Саме тому провідні країни світу роблять ставку на превентивні заходи: цифровізацію, відкритість процесів, прості й доступні адміністративні сервіси. Якщо громадянин може отримати необхідну послугу онлайн без черг і "знайомств", то в нього просто зникає потреба шукати обхідні шляхи.

Приклад Ізраїлю демонструє, як ефективна антикорупційна політика може базуватись на принципі «дублювання моніторингу» - коли за ймовірними зловживаннями одночасно стежать урядові інституції, незалежні контролери та громадські організації. Така система дозволяє оперативно виявляти й передавати справи до органів розслідування [6, с.121].

В Україні превентивну функцію у боротьбі з корупцією виконує НАЗК. Агентство займається не лише моніторингом і дослідженнями, а й просвітницькою роботою. Хоча НАЗК не має територіальних підрозділів, на місцях функціонують уповноважені підрозділи, які здійснюють оцінку корупційних ризиків і реалізують заходи щодо їх зменшення [7].

Однак навіть наявність суворих санкцій не гарантує невідворотності покарання. На практиці розслідування часто затягуються, а справи розвалюються в судах через слабку доказову базу. Це породжує у громадян переконання, що корупція - безкарна, а отже, «нормальна». Для ефективної протидії, як слушно зазначає В. Тертишник, слід зміцнити процесуальну самостійність НАБУ та ДБР і удосконалити законодавчі механізми їхньої роботи [8, с.311].

Водночас зростає недовіра суспільства до антикорупційної інфраструктури. За даними опитувань, більшість українців не вірять у ефективність НАБУ, САП та ВАКС [9]. Однією з причин цього є низька результативність: наприклад, у 2024 році на утримання НАБУ з бюджету виділили майже 1,9 млрд грн, а повернуто було лише 823 млн грн [10][11]. У цьому контексті все частіше обговорюється необхідність створення нових, незалежних антикорупційних структур з прозорими процедурами відбору кадрів і посиленим громадським контролем.

Позитивним прикладом є Естонія, яка досягла суттєвих результатів у боротьбі з корупцією без створення окремих антикорупційних органів. Її успіх став можливим завдяки реформуванню судової системи та залученню нових, незаангажованих кадрів до державної служби [12].

Ефективними також виявляються заходи, як-от довічна заборона для засуджених корупціонерів обіймати посади, створення публічних реєстрів, цифровізація управління й активна роль медіа. Наприклад, у Сінгапурі прозорість забезпечується за рахунок електронного урядування та обов’язкової щорічної звітності чиновників про доходи, а медіа фактично виступають «четвертою владою» [13].

Цифрові платформи, такі як українська Prozorro, є наочним прикладом того, як технології можуть зменшити ризики корупції у сфері державних закупівель.

Однак будь-яка система не працює без участі самих громадян. Попри те, що більшість українців вважають корупцію однією з головних проблем, готовність брати активну участь у її подоланні залишається низькою. Водночас міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН проти корупції, прямо зобов’язують держави сприяти участі громадянського суспільства у боротьбі з корупцією [14].

Як справедливо зазначає А.Й. Француз, для формування розвиненого громадянського суспільства необхідна не лише ініціатива знизу, а й активна державна підтримка. Відсутність такої підтримки створює сприятливі умови для системної корупції та зміцнення «кланової олігархії» [15, с. 22].

Не менш важливу роль у цьому процесі відіграють незалежні журналісти. Розслідування, які публікує команда «Слідство.Інфо», не лише викривають корупцію, а й часто стають приводом для офіційних дій з боку НАБУ і НАЗК [16]. Це ще раз доводить: ефективна

антикорупційна боротьба неможлива без активної участі громадськості, свободи слова та прозорості влади.

У нинішніх умовах, коли війна поставила державу перед безпрецедентними викликами, антикорупційна політика має не просто зберігатися, а кардинально посилюватися. Одним із першочергових кроків є забезпечення максимальної прозорості у сфері публічних закупівель. Прийняття нового закону, який би адаптував українське законодавство до стандартів ЄС, зокрема щодо державно-приватного партнерства, дозволить систематизувати процедури закупівель і зменшити зловживання. Особливо це важливо в оборонному секторі, де закупівлі мають здійснюватися виключно через Prozorro, а аудит - охоплювати всі ключові транзакції, а не лише вибіркові перевірки.

Водночас, ефективність боротьби з корупцією напряму залежить від незалежності тих, хто її веде. Закон має чітко гарантувати автономність НАБУ, САП і АРМА. Неприпустимо, щоб зміни в статутах дозволяли міністерствам впливати на кадрові рішення в цих структурах - це не лише підриває довіру громадян, а й стримує міжнародну підтримку. Конкурсні відбори мають бути прозорими, із залученням незалежних експертів, як це було зроблено для Рахункової палати.

Серйозних змін потребує і робота НАЗК, зокрема зниження порогів декларування та розширення кола декларантів допоможуть охопити не лише чиновників, а й їхнє найближче оточення. Водночас важливо повернути кримінальну відповідальність за брехню в деклараціях, що відповідатиме європейським вимогам, і запровадити повноцінні електронні перевірки з чіткими критеріями виявлення невиправданих статків, замість акценту на дрібних помилках.

Не менш важливим є надання надійного захисту викривачам. Прийняття сучасного законодавства відповідно до європейських стандартів дасть можливість ширшому колу громадян повідомляти про зловживання без страху за власну безпеку. Окрему увагу слід приділити свободі слова - медіа повинні працювати без загрози переслідувань через стратегічні позови, які часто є інструментом тиску на журналістів.

Системна боротьба з корупцією неможлива без стратегічного підходу. Військові закупівлі, відбудова, розподіл міжнародної допомоги - це сфери, які потребують власних антикорупційних програм з чіткими індикаторами ефективності, зовнішнім аудитом і публічними механізмами покарання за порушення.

Окремим блоком мають іти реформи правосуддя. Варто нарешті завершити формування Вищої антикорупційної ради, гарантувати незалежність ВАКС та передбачити посилену кримінальну відповідальність за корупційні дії в умовах війни. Не менш важливо законодавчо

закріпити співпрацю між усіма антикорупційними органами - від НАБУ до Держаудитслужби - з регулярною звітністю перед суспільством і парламентом.

І, звісно, не варто забувати про кадровий потенціал. Україна потребує залучення міжнародного досвіду, іноземних консультантів, а також гідного фінансування для підготовки слідчих, прокурорів та аналітиків. АРМА має працювати ефективно -з повноцінним керівником і розширеним функціоналом, особливо у сфері управління конфіскованим майном. Контроль за витратами на оборону і гуманітарну допомогу повинен бути публічним, із розширенням практики відкритих витрат.

Лише така всебічна і чесна реформа здатна не тільки зменшити масштаби корупції, а й повернути українцям віру в справедливість та силу держави, бо Перемога України залежить не лише від сили зброї, а й від сили справедливості та відповідальності кожного.

Список використаних джерел:

1. Українці стали активніше повідомляти про корупцію: НАЗК презентувало дослідження «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність». *НАЗК | Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL:https://surl.lu/ezpuvz (дата звернення: 01.04.2025).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 01.04.2025).

3.Індекс сприйняття корупції у світі - 2024. *Індекс сприйняття корупції у світі - 2024*. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/ (дата звернення: 07.04.2025).

4. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 32 с.

5. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text (дата звернення: 08.04.2025).

6. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 4. С. 118–122.

7. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/uk/ (дата звернення: 10.04.2025).

8. Тертишник В. Доктринальні аспекти удосконалення діяльності слідчих органів щодо протидії корупції. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*.2024. Вип.1.С.308–315.URL:https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-1-308-315

9. Недовіра українців до НАБУ, САП та ВАКС досягає 70%, наздогнавши показники ставлення до проросійських політиків, – Центр Разумкова. *Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН*. URL: https://surl.li/qnobzl (дата звернення: 17.04.2025)

10. НАБ. Бюджетний запит на 2024-2026 роки. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/46809/forma_2_bz_na_2024_rik_utochnena.pdf (дата звернення: 18.04.2025).

11. Результати роботи НАБУ і САП. *НАБУ - ЗВІТ ЗА ІІ ПІВРІЧЧЯ 2024*. URL: https://reports.nabu.gov.ua/#:~:text=Сума%20встановлених%20збитків%20за%20рік,упроваджує%20нові%20підходи%20до%20роботи. (дата звернення: 18.04.2025).

12. Науменко Д. Як боролися з корупцією Естонія та Польща. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/economics/2015/05/18/305287_yak_borolisya_z_koruptsiieyu_estoniya.html (дата звернення: 20.04.2025).

13. Шевчук О. А., А. О. Ковальський. Світовий досвід боротьби з корупцією та можливість його запровадження в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки* 2. 2019.

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 31.10.2003 : станом на 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 21.04.2025).

15. Француз А.Й. Роль громадянського суспільства у протидії корупції. А.Й. Француз, В.С. Половинко. Правничий вісник Університету «КРОК». 2016. Вип. 24. С.19-23

16. Офіційний сайт «Слідство.Інфо». Slidstvo.info. URL: https://www.slidstvo.info/ (дата звернення: 21.04.2025).

Abstract. *The article deals with the problem of combating corruption in modern conditions. The author analyzes the main causes of corruption, its impact on the economy and the moral state of society. Examples of implementation of effective mechanisms of anti-corruption policy to prevent and combat corruption, taking into account international experience, are given.*

Keywords: *corruption, anti-corruption policy, NABU, civil society, zero tolerance to corruption.*

ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ ПРЕССЛУЖБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА СУСПІЛЬСТВО

Матушкіна Д.Д.,
студентка 3 курсу юридичного факультету
спеціальності 081 «Право» СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Гриценко Григорій Миколайович,***
к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *В статті розглянуті інструменти, за допомогою яких прессслужби державних органів надають інформацію суспільству. Проведено аналіз законодавства, що регулює надання інформації державними органами з урахуванням суспільного інтересу та національної безпеки держави. Зазначено потребу створення нормативного регулювання на підзаконному рівні діяльності прессслужб державних органів відповідно до верховенства права.*

Ключові слова: *права людини, суспільний інтерес, національна безпека, пресслужби державних органів.*

Розвиток цифровізації у світі та державі, останнім часом кардинально змінив підходи в роботі пресслужби державних органів з надання інформації суспільству про їх діяльність. Сучасні державні органи одночасно працюють на кількох платформах. Більшість з них мають сторінки в соціальних мережах, таких як Facebook, Instagram, TikTok і YouTube, доповнюючи свої офіційні вебсайти.

Матеріали, що опубліковані в соціальних мережах владних інституцій, мають неабиякий журналістський вплив та застосовують різні прийоми подачі інформації як і медіа. Оскільки їх інформаційна діяльність спрямована на широку аудиторію, то керівники несуть підвищену відповідальність перед громадянами, а пресслужби цих органів повинні дотримуватися й журналістських стандартів зокрема.

Більшість зазначених соціальних мереж надають необхідні інструменти для дотримання п. п. 6, 10 Кодексу етики українського журналіста [1], а також для повного, достовірного та збалансованого подання інформації. Так наприклад:

-YouTube завдяки відеоформату дає змогу візуально демонструвати документи та надавати коментарі всіх сторін як у відео, так і в текстовому вигляді;

-Facebook дозволяє публікувати посилання на офіційний вебсайт, де зазвичай розміщено детальнішу версію матеріалу;

-Instagram зосереджений на фото- та короткому відеоконтенті, а також обмежений у можливості додавання посилань (окрім сторіз і профілю), потребує від пресслужб державних органів додаткових зусиль для забезпечення професійних стандартів.

Для повного висвітлення інформації пресслужби державних органів повинні надавати аудиторії дані про час та обставини події, а також пояснювати її контекст і можливий вплив. Це дає змогу громадянам формувати власну думку, не покладаючись виключно на оцінки медіа чи представників пресслужб.

Водночас формат публікацій у соцмережах зазвичай має обмеження, які ускладнюють подання повної інформації, зокрема через ліміти символів або особливості поведінки аудиторії. Однак, це не скасовує обов'язку пресслужб дотримуватися журналістських стандартів, навіть у такому форматі.

Користуючись порадами Кодексу етики українського журналіста та Комісії з журналістської етики, сформулюємо декілька пунктів, вартих, на наш погляд, уваги:

-ретельно підходити до описів в Instagram. Опис має пояснювати контекст події, розкривати значення новини, її мету та джерело фото чи відео;

-використовувати карусель для подання новин. Цей формат дозволяє публікувати більше тексту й візуальних матеріалів, що сприяє збалансованому висвітленню новини;

-надавати доступ аудиторії до повного матеріалу. Варто вказувати заголовок публікації на вебсайті або використовувати спеціальні інструменти, як-от Link in bio чи його аналоги;

-уникати клікбейту та маніпулятивних емоційних матеріалів. Хоча такі прийоми можуть збільшити охоплення, вони не мають інформаційної цінності.

Зауважимо також, що надзвичайно важливо знайти баланс в інформаційних повідомленнях між свободою вираження поглядів і правами інших осіб, яких це висловлювання може стосуватися. Особливо це актуально зараз, у період дії воєнного стану. Ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів[3] та Закон України «Про доступ до публічної інформації»[4] передбачають застосування загальновизнаного міжнародного юридичного механізму – так званого трискладового тесту (або тесту на суспільний інтерес) – для обмеження доступу до інформації. Відповідна норма закріплена у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», що спрямована на забезпечення балансу між правом на доступ до інформації та іншими законними інтересами, зокрема національною безпекою. Варто зазначити, що навіть у період воєнного стану, коли допускається обмеження конституційних прав, зокрема права на інформацію, необхідність застосування трискладового тесту залишається обов'язковою для кожного випадку такого обмеження.

Наявність нагального суспільного інтересу зобов'язує органи державної влади, зокрема й органи прокуратури, надавати досить інформації про якусь конкретну справу. Суспільний інтерес стосується питань, які мають істотний вплив на громадськість, викликають її обґрунтовану зацікавленість або безпосередньо зачіпають життя спільноти. Передусім, це питання, що впливають на добробут громадян або стан суспільства в цілому.

Оцінка пропорційності обмеження доступу до інформації в інтересах національної безпеки залежить від конкретних обставин кожної ситуації, хоча остаточне рішення залишається у межах повноважень розпорядника інформації. Важливим орієнтиром у цьому питанні можуть слугувати Глобальні принципи з національної безпеки та права на інформацію (Цванські принципи) [5, с.12], які роз'яснюють міжнародні стандарти у цій сфері для органів, що займаються розробкою, переглядом і впровадженням відповідного законодавства.

Враховуючи розробки вказаного питання на законодавчому рівні, потрібно зазначити, що ці норми не мають повного механізму надання інформації преслужбами державних органів суспільству. Тому у нього постійно виникають зауваження, скарги та конфлікти під час розслідувань, які проводять медіа (особливо під час воєнного стану в державі). Тут потрібно погодитися з Задихайло О. А. якій зазначає, що деталізація й конкретизація конституційних та

законодавчих норм неможлива на законодавчому рівні, оскільки потребує участі фахівців у тій чи іншій сфері державного управління. Підзаконна нормотворчість в такій ситуації відіграє надзвичайно важливу роль в адміністративно-правовому регулюванні[6, с.43].

Виникає потреба у розробці типового положення з питання надання інформації органами державної влади суспільству на підзаконному (локальному рівні), щоб потім кожний державний орган мав можливість розробити окремо власні положення (відповідно до загальних стандартів, затверджених у державі), враховуючи особливості своєї діяльності. Так, за основу можливо взяти напрацювання управлінням інформаційної політики Офісу Генерального прокурора, які розробили Стандарти інформування про серйозні порушення прав людини та воєнні злочини. Офіс Генерального прокурора, як і обласні прокуратури, публікують на офіційних платформах інформаційні матеріали щодо притягнення до відповідальності правопорушників. Стосуються такі матеріали корупції, захисту інтересів держави в судах, захисту екології, виявленню колаборантів і державних зрадників, також, що надважливо – притягнення до відповідальності воєнних злочинців. Мета впровадження Стандартів – забезпечити повне та достовірне інформування суспільства про тяжкі злочини, які становлять суспільний інтерес, та сприяти розвитку відповідних компетенцій і навичок щодо ведення подібної комунікації у працівників органів прокуратури.

Список використаних джерел:

6. Кодекс етики українського журналіста URL: https://web.archive.org/web/20170420235423/http://www.nsju.org/page/196 (дата звернення 18.04.2025)

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення 25.04.2025)

10. Право на інформацію: міжнародні стандарти, практика ЄСПЛ та національне регулювання у воєнний час. Огляд правових підходів. Серія: Свобода слова і національна безпека. – Київ: УНЦПД, 2022. – 21 с.

11. Адміністративне право України (Загальна частина): навч. посіб/О.А. Задихайло. – Вид.3-тє, допов. – Харків: Право, 2019.-314 с.

Abstract. *The article examines the tools used by the press services of state bodies to provide information to the public. The author analyses the legislation regulating the provision of information by public authorities with due regard to the public interest and national security of the State. The author notes the need to create a*

regulatory framework at the subordinate level for the activities of the press services of public authorities in accordance with the rule of law.

Key words: *human rights, public interest, national security, press services of state bodies.*

ПАРАДИПЛОМАТІЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Нікітіна Ольга*,*
студентка 2 курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії» КНУ імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: ***Матвієнко Віктор Михайлович****,*
д.і.н.., професор КНУ імені Тараса Шевченка

Анотація. *У роботі розкрито поняття парадипломатії як явища міжнародних відносин, зокрема проаналізовані та розкритті концептуальні засади парадипломатії, її історичні витоки, особливості розвитку та перспективи як новітнього явища у сфері міжнародних відносин.*

Ключові слова: *парадипломатія, міжнародні відносини, субнаціональні актори.*

Сучасна система міжнародних відносин постійно еволюціонує під впливом глобалізаційних та регіональних процесів, що змінює традиційні підходи до дипломатичної діяльності. Зокрема, зростання ролі субнаціональних акторів у міжнародній політиці сприяє активному розвитку новітніх форм взаємодії, однією з яких є парадипломатія. Це явище передбачає участь регіональних, муніципальних та автономних акторів у міжнародних відносинах з метою реалізації власних економічних, культурних та соціальних інтересів.

Аналіз парадипломатії як інструменту зовнішньополітичної діяльності є актуальним, оскільки він дозволяє оцінити вплив регіональних акторів на глобальні процеси та визначити механізми їхньої взаємодії в міжнародному просторі.

Мета роботи полягає у розкритті концептуальних засад парадипломатії, її історичних витоків та особливостей розвитку як новітнього явища у сфері міжнародних відносин.

Дослідження спирається на наукові праці зарубіжних і українських дослідників. Серед зарубіжних авторів, чиї праці мають фундаментальне значення для аналізу парадипломатії, виділяються Іво Духачек (Ivo Duchacek), який сформулював основи концепції парадипломатії та класифікував рівні міжнародної активності субнаціональних акторів; Панайотіс Солдатос (Panayotis Soldatos), що запропонував типологію парадипломатичних ініціатив; Майкл Кітінг (Michael Keating), який досліджував політичний вплив регіональних урядів на міжнародні процеси; та Даміен Кр.манс (Damien Criekmans), який аналізував інституційні механізми взаємодії субнаціональних урядів із міжнародними організаціями.

Поняття «парадипломатія» увійшло до наукового дискурсу у 1980-х роках завдяки дослідженням Іво Духачека та Панайотіса Солдатоса, які систематизували та концептуалізували участь субнаціональних утворень у міжнародних відносинах. Обидва дослідники зробили значний внесок у теоретичне осмислення цього явища, зокрема розкривши його зв'язок із процесами децентралізації, регіональної інтеграції та глобального врядування.

Концептуалізація парадипломатії у працях Іво Духачека. Іво Духачек, у своїй фундаментальній праці Perforated sovereignties: Towards a typology of new actors in international relations, здійснив ґрунтовний аналіз ролі територіальних утворень у політичних процесах різних рівнів [1, p.1-33]. Він запропонував розглядати парадипломатію як інституціалізовану практику субнаціональних урядів у сфері зовнішніх відносин, що здійснюється паралельно з традиційною національною дипломатією.

Таким чином, парадипломатія, як концепт, стала важливим напрямом досліджень у сфері міжнародних відносин, оскільки відображає декомпозицію традиційної дипломатії та розширення акторів, які беруть участь у зовнішній політиці.

У сучасній українській науковій традиції питання парадипломатії розглядається переважно в контексті регіонального розвитку та євроінтеграційних процесів, що зумовлено необхідністю посилення міжнародної співпраці регіонів і адаптації до глобальних викликів.

Парадипломатія як складова міжнародних відносин розглядається крізь призму різноманітних теоретичних підходів. Кожна з цих парадигм пропонує унікальне тлумачення механізмів функціонування, мотивацій та наслідків діяльності субнаціональних акторів на міжнародній арені.

Мотиваційна основа парадипломатичної активності регіональних акторів є багатогранною та залежить від політичного, економічного, соціокультурного і геополітичного контексту. Серед основних чинників, що стимулюють розвиток парадипломатичних ініціатив, можна виокремити такі аспекти:

1. Економічний вимір. Сучасна економічна глобалізація сприяє тому, що регіони прагнуть розширити свою економічну діяльність за межі національних кордонів. Основними мотивами в цьому контексті є: залучення іноземних інвестицій, розвиток міжнародної торгівлі, просування місцевого бізнесу на міжнародних ринках, співпраця в рамках економічних альянсів і зон вільної торгівлі [2].

Успішна парадипломатична економічна стратегія може сприяти підвищенню конкурентоспроможності регіону, створенню нових робочих місць та покращенню соціально-економічного добробуту населення.

2. Політичний фактор. Парадипломатія також є інструментом політичного впливу. Деякі регіони використовують міжнародні зв'язки для: посилення власної автономії, пошуку міжнародної підтримки у своїх прагненнях до незалежності (як у випадках Шотландії, Каталонії та Квебеку), формування альтернативних зовнішньополітичних векторів у межах державної системи. Специфічною формою парадипломатії є протодипломатія, що відзначається політичним спрямуванням на здобуття незалежності або суттєве розширення автономії субнаціональних утворень. На відміну від класичної парадипломатії, яка здебільшого орієнтована на економічну, культурну та соціальну взаємодію субнаціональних акторів у межах існуючої державної системи, протодипломатія може набувати конфронтаційного характеру.

3. Культурно-гуманітарна співпраця [3]. Збереження культурної спадщини та ідентичності є ще одним важливим мотивом парадипломатії. Основні напрямки культурно-гуманітарної діяльності регіонів включають: розвиток спільних освітніх програм, обміни студентами та науковцями, підтримку міжнародних культурних ініціатив, промоцію регіональної культури на міжнародному рівні.

Таким чином, парадипломатія сприяє інтеграції регіонів у глобальний культурний простір, збереженню їхньої унікальності та розвитку міжкультурного діалогу.

4. Транскордонна співпраця. В умовах інтеграційних процесів у світі особливу роль відіграє транскордонна парадипломатія, яка сприяє: реалізації спільних інфраструктурних проєктів, спільному управлінню природними ресурсами; розвитку екологічної політики [4]; створенню інтеграційних ініціатив на регіональному рівні.

Транскордонна співпраця відіграє важливу роль у зміцненні стабільності в прикордонних регіонах, зниженні рівня конфліктності та посиленні взаємозв'язків між сусідніми державами.

В умовах глобалізації та децентралізації ролі регіонів у міжнародних відносинах зростають, що обумовлює необхідність подальших досліджень цього феномену та розробки ефективних механізмів його регулювання в рамках міжнародного права.

Науковці виділяють кілька ключових механізмів реалізації парадипломатії [5]:

Парадипломатичні представництва - відіграють важливу роль у просуванні інтересів регіонів на міжнародному рівні. Їхня ефективність значною мірою залежить від рівня міжнародного визнання. Наприклад, представництва Квебеку діють як дипломатичні установи, тоді як каталонські офіси стикаються з опором з боку уряду Іспанії.

Економічні угоди та культурна співпраця забезпечують можливість розширення впливу регіонів на міжнародній арені без явного порушення національного суверенітету. Такі ініціативи можуть включати партнерські відносини між містами, інвестиційні програми та освітні обміни.

Відповідно, сучасні міста та регіони дедалі активніше залучаються до міжнародної співпраці, використовуючи інноваційні підходи та механізми для зміцнення своєї позиції на світовій арені.

Серед ключових перспективних напрямів розвитку парадипломатії варто виділити:

1. Розширення «зеленої парадипломатії».

Екологічні виклики змушують міста розвивати власні ініціативи у сфері сталого розвитку та взаємодіяти у міжнародному контексті. Зокрема, розширюється співпраця між муніципалітетами щодо: обміну досвідом у запровадженні відновлюваних джерел енергії, розробки спільних екологічних програм та проєктів, адаптації до змін клімату через міські стратегії сталого розвитку, участі в міжнародних екологічних коаліціях (наприклад, C40 Cities, Global Covenant of Mayors).

Зростає значення партнерств між містами для фінансування екологічних ініціатив через міжнародні грантові програми та фонди.

2. Використання штучного інтелекту у парадипломатії.

Цифровізація дипломатичних процесів відкриває нові можливості для ефективного управління міжнародними відносинами на рівні міст та регіонів. Впровадження штучного інтелекту дозволяє: здійснювати глибокий аналіз міжнародних угод і прогнозувати їхній вплив на місцевий розвиток, автоматизувати процеси підготовки дипломатичних документів та комунікації з іноземними партнерами, використовувати алгоритми машинного навчання для оцінки ризиків міжнародного співробітництва, удосконалювати механізми цифрової взаємодії між муніципалітетами через онлайн-платформи.

Завдяки цьому штучний інтелект сприяє оперативнішому ухваленню рішень і підвищенню ефективності зовнішньої діяльності міст.

Таким чином, парадипломатія є важливим інструментом міжнародної взаємодії, що сприяє не лише економічному розвитку, а й культурному, політичному та екологічному партнерству. Сучасна система міжнародних відносин дедалі більше залучає субнаціональних акторів, таких як регіони, міста та автономні території, які активно використовують механізми парадипломатії для реалізації своїх політичних, економічних та культурних інтересів. Ефективність парадипломатії значною мірою визначається легітимністю інституцій, стабільністю внутрішньої політики, а також здатністю до взаємодії з міжнародними структурами в межах усталеного правового поля. В умовах зростаючої взаємозалежності різних рівнів влади парадипломатія набуває ознак системної складової глобального врядування, доповнюючи традиційну дипломатію.

Список використаних джерел:

1. Duchacek I., «Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations» // B: Michelmann H. J., Soldatos P. (ред.), *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*, Oxford University Press, 2001. URL:http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/13079/1/120.pdf

2. Шаров О. М. *Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи* / О. М. Шаров. – Київ: НІСД, 2019. – 248 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/sharov_monografiya_ekonom_dyplomatiya_print_new.pdf

3. Головко І. Культурна парадипломатія як складник «м'якої сили» / І. Головко // *Міжнародні гуманітарні політичні ініціативи.* – 2021. – № 5. – С. 102–115. URL: https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/download/157/134/231

4. Бохан А. В. *Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації* / А. В. Бохан. – Київ: КНТЕУ, 2022. – 190 с. URL: https://knute.edu.ua/file/MjIxNw%3D%3D/65d2b30193a2e6012e319eaa2b4a1f87.pdf

5. Грачевська Т. О. Парадипломатія як складова процесів регіоналізації на сучасному етапі // *Науково-теоретичний альманах «Грані».* – 2014. – Т. 12. – Вип. 116. – С. 77–82. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/774/784

Abstract. *The paper examines the concept of paradiplomacy as a phenomenon of international relations, with particular attention given to the analysis and clarification of its conceptual foundations, historical origins, distinctive developmental features, and future prospects as a contemporary phenomenon in the field of international relations.*

Keywords: *paradiplomacy, international relations, subnational actors.*

ПРОБЛЕМАТИКА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ЮРИСДИКЦІЙ

Подрєз Олександр,

студент 1 курсу спеціальності 081 «Право» ОС магістр

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Петросян Кристина Єрвандівна,***

PhD за спеціальністю «Право», доцентка кафедри

публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація**:** *Дослідження аналізує питання стягнення активів підсанкційних осіб в Україні та за кордоном у контексті військової агресії російської федерації. Вивчено українське законодавство (“Про санкції”), механізми блокування та стягнення активів, роль Мін’юсту і ВАКС, а також міжнародний досвід Канади (S-217, SEMA) і США (REPO) щодо конфіскації активів рф для підтримки України.*

Окреслено виклики, пов'язані з юридичними ризиками та підходами ЄС, наголошено на потребі вдосконалення санкційних механізмів.

Ключові слова: *санкції, стягнення активів, блокування активів, підсанкційні особи, Закон України «Про санкції».*

Санкції на поточний момент є найбільш актуальними та ефективними серед заходів примусу, оскільки світ стикається з гібридними загрозами, які вимагають специфічного правового регулювання. Військова агресія рф проти України лише підсилила санкційну політику в світі, оскільки вона є одним з елементів економічного впливу та протидії загрозам державного характеру. Країни, які не мають власної санкційної політики виконують рішення інших держав. З часів повномасштабного вторгнення санкції стали одним з основних інструментів політики держави для подолання злочинних явищ та покарання пов'язаних з військовою агресією осіб.

Така категорія як санкції є одним із складних питань теорії та практики сучасних правових та політичних процесів. Представники різних галузей науки мають відмінні визначення цього поняття і трактують його виходячи з власних наукових інтересів, водночас держави, які вводять санкції та держави й фізичні особи, до яких санкції застосовуються наділяють санкції негативними характеристиками [1].

У законодавстві України санкції, процедура та порядок їх застосування, врегульовані профільним законодавством, а саме Законом України «Про санкції».

Санкції носять персональний характер і застосовуються за рішенням РНБО України, введеним у дію указом Президента України.

Важливо відмітити, що передумовами для застосування санкцій у національному законодавстві відповідно до положень Закону України «Про санкції», є пріоритети національних інтересів України зокрема:

- захист державного суверенітету;
- територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів;
- недопущення втручання у внутрішні справи України;
- констатація, що опосередковане втручання у внутрішні і зовнішні справи України під будь-яким приводом є неприпустимим;
- наявність потреби невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози вищезазначеним факторам, включаючи ворожі дії, збройні напади інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності держави, фізичних та юридичних осіб, завдання майнових втрат та

створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод [2].

Останній пункт також є й однією з основних підстав застосування санкцій.

Водночас, у статті 2 вищезазначеного закону викладаються правові підстави застосування санкцій. Ними є Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закони України, нормативні акти Президента України, Кабінету Міністрів України, рішення Ради національної безпеки та оборони України, відповідні принципи та норми міжнародного права [2].

Види санкцій викладені у статті 4 Закону України «Про санкції», однак докладніше вважаємо за необхідне розглянути дві з них, а саме: блокування активів (пункт 1 частини 1 статті 4 вищезазначеного Закону) та так звану «санкцію стягнення» (пункт 1^1 частини 1 статті 4 вказаного Закону).

Зазначені види санкцій у теперішньому вигляді були введені після прийняття 02 травня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», яким було внесено зміни, зокрема, до ч. 1 ст. 4 Закону України "Про санкції":

1) визначення блокування активів як «тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном» замінено на «тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, що належать фізичній або юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними»;

2) перелік санкцій було доповнено п. 1^1: «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (надалі – санкція стягнення). Міністерство юстиції України визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції.

Таким чином, відбулось посилення санкційної політики шляхом уточнення блокування активів і запровадження їх стягнення в дохід держави. Міністерство юстиції стало ключовим органом реалізації цієї політики. Україна першою законодавчо дозволила конфіскацію активів агресора та його пособників, що загрожують безпеці чи сприяють тероризму.

Санкція стягнення має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи

терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [2].

Мін`юст як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції забезпечує реалізацію санкції стягнення шляхом представництва інтересів держави у Вищому антикорупційному суді (надалі – ВАКС) та Апеляційній палаті Вищого антикорупційного суду (надалі АП ВАКС).

Згадана санкція може бути застосована виключно за рішенням ВАКС або АП ВАКС у період дії правового режиму воєнного стану або після його припинення за умови подання позовної заяви у період його дії і за умови накладення на відповідну особу санкції блокування активів.

В розумінні закону активом є будь-яке майно, щодо якого особа може здійснювати управлінські, розпорядчі функції, отримувати прибутки чи користуватися у будь-який спосіб [3].

Після прийняття ВАКС або АП ВАКС рішення щодо застосування санкції стягнення, активи (згідно частини 3 статті 5^1 ЗУ «Про санкції») передаються Фонду державного майна України для здійснення повноважень у сфері управління активами протягом п`яти робочих днів з дня набрання рішенням законної сили [2].

Водночас наголошуємо, що Україна стала першою державою, яка на законодавчому рівні запровадила можливість конфіскації активів країни-агресора та осіб, які сприяють країні-агресору і своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України або сприяють терористичній діяльності [4].

Отже, в Україні існує ґрунтовна законодавча база у сфері санкцій, яка представлена спеціальним законодавством та чіткий механізм стягнення активів підсанкційних осіб при наявності необхідних підстав та вже застосованої до особи санкції блокування.

Розглядаючи санкційну політику у світі та її проблематику зазначаємо, що у Європейському союзі та державах-партнерах України також існує законодавча база для застосування санкцій та механізм їх застосування, хоч вона і відрізняється від української санкційної політики.

Світова спільнота вже застосувала санкції до рф, які ускладнили звичне існування цієї країни на світовій арені та призвели до блокування російських активів. На теперішній час у країнах-партнерах розробляються шляхи конфіскації коштів з метою їх подальшої передачі для підтримки України.

Серед країн-партнерів, які запровадили такий вид санкцій, можна виділити США та Канаду.

Канада була першою іноземною країною, яка впровадила конфіскацію арештованих та заблокованих активів осіб, які сприяють військовій агресії рф.

Це стало можливим завдяки ухваленню законопроєкту S – 217 «An Act respecting the repurposing of certain seized, frozen or sequestrated assets». Він стосується не лише України, а й передбачає арешт заморожених активів РФ у Канаді з їх подальшим перерозподілом з метою компенсації збитків [5].

Крім того, Законом про спеціальні економічні заходи (SEMA), передбачено механізм звернення стягнення на державні активи рф (як на державні активи так і на активи російських олігархів). Підставою застосування таких заходів з боку міжнародної організації держав, у складі якої знаходиться Канада, є грубе порушення суб`єктом міжнародного права миру та безпеки, вчинення систематичних та грубих порушень прав людини в іноземній державі, значні корупційні діяння за участю громадянина іноземної держави [6].

У червні 2023 року уряд Канади конфіскував вантажний літак Антонов-124 відповідно до Закону про спеціальні економічні заходи (SEMA). Раніше уряд Канади оголосив про санкції проти Volga-Dnepr Group, російської компанії, яка володіє авіакомпанією Volga-Dnepr Airlines.

В свою чергу у США законом Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity for Ukrainians Act (REPO) надаються президентові США повноваження з конфіскації заморожених суверенних активів рф, які прямо чи опосередковано належать уряду рф, центобанку або російському фонду прямих інвестицій. Конфісковані активи повинні бути спрямовані у спеціальний фонд для підтримки України . Зазначений фонд адмініструватиме державний секретар США. Також у 103 розділі REPO визначено, що усі заморожені суверенні активи рф повинні залишатись замороженими до моменту припинення військових дій рф та України і виплати Росією повної компенсації або участі у міжнародному механізмі, який це передбачатиме [7].

Варто відзначити, що REPO вимагає, щоб адміністрація визначала та повідомляла Конгресу США про місцезнаходження російських суверенних активів.

Важливою особливістю також є те, що президент США не може скасувати раніше введені санкції.

Враховуючи норми міжнародного права та зважаючи на безпрецедентність конфіскації суверенних активів рф, країни-партнери ретельно зважують можливі юридичні ризики при ухваленні таких рішень.

На теперішній час, як зазначалось раніше, до рф застосовано широкий спектр санкцій і більшість активів рф у Європейському союзі є заблокованими. Ці активи окремо

обліковуються, зберігаються та реінвестуються, а прибутки від них повинні бути спрямовані до Міжнародного компенсаційного фонду для підтримки України.

Разом з тим, проблематика стягнення активів підсанкційних осіб на території України та в іноземних юрисдикціях зумовлена складністю правового регулювання санкційної політики в умовах гібридних загроз, зокрема військової агресії рф проти України. Основні виклики включають відмінності в національних і міжнародних підходах до їх застосування, а також юридичні ризики, пов'язані з конфіскацією суверенних активів. В Україні актуальними є питання уточнення та модернізації механізмів блокування та стягнення активів, а також узгодження національного законодавства з міжнародними нормами. У світі, зокрема в ЄС, Канаді та США, проблемою залишається розробка ефективних механізмів передачі заморожених активів РФ для підтримки України, враховуючи потенційні правові наслідки таких дій.

Україна створила ґрунтовну законодавчу базу для санкційної політики, зокрема через Закон України "Про санкції", уточнивши блокування та запровадивши стягнення активів у дохід держави, що стало інноваційним кроком у боротьбі з агресором. Мін'юст шляхом подання позовних заяв до ВАКС забезпечує реалізацію цих заходів, передаючи активи до Фонду державного майна. На міжнародному рівні Канада (закон S-217 та SEMA) і США (REPO) першими запровадили конфіскацію російських активів для компенсації Україні, хоча процес ускладнюється юридичними ризиками. Світова спільнота, включаючи ЄС, активно блокує та обліковує активи рф, спрямовуючи прибутки до компенсаційних фондів, що свідчить про солідарність цивілізованого світу у підтримці України в її боротьбі за свою незалежність та потребу подальшого вдосконалення санкційних механізмів.

Список використаних джерел:

1. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу / О. М. Соколовська // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2022. – № 3. – С. 16–25. – Режим доступу: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556.

2. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2014. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text.

3. Щодо особливостей застосування санкцій на стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі [Електронний ресурс] // Адвокат Пост. – 2024. – 22 січня. – Режим доступу: https://advokatpost.com/shchodo-osoblyvostej-zastosuvannia-sanktsij-na-stiahnennia-v-dokhid-derzhavy-aktyviv-shcho-nalezhat-fizychnij-abo-iurydychnij-osobi/.

4. Кологойда О. Блокування і стягнення активів підсанкційних осіб / О. Кологойда // Право України. – 2024. – № 9. – С. 28–37. – Режим доступу: https://doi.org/10.33498/louu-2024-09-028.

5. An Act respecting the repurposing of certain seized, frozen or sequestrated assets (Frozen Assets Repurposing Act) [Електронний ресурс]. – Ottawa: Parliament of Canada, 2022. – 23 червня. – Режим доступу: https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/44-1/bill/S-217/first-reading.

6. Special Economic Measures Act [Електронний ресурс]. – Ottawa: Government of Canada, 1992. – Режим доступу: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/s-14.5/page-1.html

7. Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity for Ukrainians Act (REPO) [Електронний ресурс]: Public Law No: 118-50. – Washington, D.C.: U.S. Congress, 2024. – 24 квітня. – Режим доступу: https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/4175

Abstract: *the study examines the seizure of assets of sanctioned individuals in Ukraine and abroad amid Russia's military aggression. It explores Ukrainian legislation ("On Sanctions"), mechanisms for blocking and seizing assets, the roles of the Ministry of Justice and the High Anti-Corruption Court, as well as international practices in Canada (S-217, SEMA) and the USA (REPO Act) concerning the confiscation of Russian assets to support Ukraine. The research highlights challenges related to legal risks and EU approaches, emphasizing the need to improve sanction mechanisms.*

Keywords: *sanctions, asset seizure, asset blocking, sanctioned individuals, Law of Ukraine "On Sanctions".*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Степченко Данило

студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

*Науковий керівник**: Антоненко Михайло Іванович** к.і.н., доцент кафедри*

публічного та приватного права юридичного факультету

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Анотація: *У статті проаналізовано теоретико-прикладні аспекти адміністративного договору як правової форми та інструменту публічного адміністрування в умовах адміністративної реформи. Досліджено недоліки нормативного регулювання та правозастосовної практики використання адміністративних договорів у діяльності органів публічної адміністрації.*

Ключові слова: *адміністративний договір, публічне адміністрування, адміністративний акт, публічно-правові відносини, адміністративна процедура, судова практика.*

Сучасні тенденції розвитку публічного адміністрування в Україні демонструють системну трансформацію владно-управлінських відносин, що характеризується поступовим

відходом від імперативних методів управління та впровадженням диспозитивних інструментів, серед яких ключове місце посідає адміністративний договір. Незважаючи на законодавче закріплення дефініції адміністративного договору в Кодексі адміністративного судочинства України, цей інститут залишається одним із найменш врегульованих у вітчизняному адміністративному праві, що створює суттєві прогалини в правозастосовній практиці та знижує ефективність його використання як інструменту публічного адміністрування.

У контексті євроінтеграційних процесів та глобалізації суспільних відносин особливої актуальності набуває фундаментальне переосмислення традиційних підходів до організації системи публічного адміністрування, яка тривалий час ґрунтувалася на командно-адміністративних методах. Демократизація суспільних відносин та розвиток громадянського суспільства зумовлюють об'єктивну необхідність розширення сфери застосування договірних форм регулювання адміністративно-правових відносин, що повністю відповідає сучасним європейським стандартам належного урядування (good governance) та принципам правової держави.

Адміністративний договір виступає одним із найбільш динамічних та перспективних правових інститутів, що активно еволюціонує в умовах системної трансформації моделі публічного адміністрування. Особливої актуальності проблематика адміністративно-договірного регулювання набуває в контексті децентралізації владних повноважень та розширення сфери публічно-приватного партнерства, що об'єктивно потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення відповідних суспільних відносин та формування єдиних методологічних підходів до розуміння правової природи цього інституту.

Практичний досвід функціонування адміністративних договорів в Україні переконливо свідчить, що відсутність спеціального законодавства та недосконаліть існуючої нормативної бази породжують значні проблеми у правозастосовній практиці, зокрема, при розмежуванні адміністративних та приватноправових договорів, що негативно впливає на ефективність захисту прав та законних інтересів учасників відповідних правовідносин. Це зумовлює нагальну необхідність проведення дослідження теоретико-прикладних аспектів адміністративного договору з метою розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства.

Сучасна адміністративно-правова доктрина пропонує двовимірне розуміння адміністративного договору: з одного боку, у формальному вимірі як специфічний правовий акт, а з іншого - у функціональному аспекті як механізм здійснення публічного адміністрування[1]. Повноцінне усвідомлення юридичної сутності цього інституту вимагає синтезу цих підходів, що дозволяє розглядати адміністративний договір як специфічну

договірну модель виконання публічних функцій, яка забезпечує адаптивність та результативність адміністративної діяльності. Такий комплексний підхід розкриває бінарну природу адміністративного договору, в якому гармонійно поєднуються елементи публічно-правової та приватноправової регуляції, формуючи особливий правовий інструментарій. Ця конструкція поєднує гнучкість управлінських рішень із дотриманням публічно-правових вимог, що фундаментально відрізняє адміністративний договір від традиційних цивільно-правових контрактів і підтверджує його незамінність у системі публічного управління в умовах трансформації владних відносин.

Легальне визначення адміністративного договору міститься у п. 16 ч. 1 ст. 4 КАС України, де цей правовий інститут тлумачиться як «спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону»[2]. Законодавцем також визначено п'ять випадків застосування адміністративного договору. Проте аналіз цього визначення виявляє низку суттєвих недоліків, зокрема, воно не повною мірою відображає функціональну спрямованість адміністративного договору та не містить чітких критеріїв його відмежування від інших видів договорів, що породжує проблеми у правозастосовній практиці.

Аналіз судової практики з питань кваліфікації адміністративних договорів виявляє неоднозначність та непослідовність підходів до кваліфікації договорів за участю суб'єктів владних повноважень. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 23.10.2019 у справі № 819/781/18 суд обґрунтовано відніс договір на перевезення пасажирів до категорії публічно-правових, оскільки він безпосередньо пов'язаний із виконанням управлінських функцій органами місцевого самоврядування у сфері організації транспортного забезпечення[3]. Водночас, у справі № 814/1375/17 Велика Палата Верховного Суду застосувала інший підхід, кваліфікувавши договір про співпрацю з ремонту автомобільної дороги між сільрадою та дорожньою службою як приватноправовий, оскільки за своїм змістом він не містив елементів адміністративного впливу та був спрямований на спільне вирішення господарських питань[4].

Така непослідовна судова практика створює правову невизначеність для суб'єктів публічної адміністрації та інших учасників адміністративно-договірних відносин. Основна проблема полягає у відсутності на законодавчому рівні єдиних критеріїв розмежування адміністративних та приватноправових договорів, що змушує судові органи формувати власні підходи до кваліфікації таких договорів. Аналізуючи рішення Верховного Суду з питань кваліфікації адміністративних договорів, можна виокремити наступні критерії, які найчастіше

використовуються судами при вирішенні відповідних спорів: 1) наявність/відсутність елементів адміністративного впливу; 2) зв'язок з виконанням публічно-владних управлінських функцій; 3) характер правовідносин, що виникають на підставі договору [5, с. 375-377; 6, с. 30].

Особливо важливо відзначити, що судова практика останніх років демонструє поступовий відхід від формального критерію (факту участі органу публічної влади як сторони договору) на користь змістовного аналізу правовідносин, що виникають на підставі відповідного договору. Такий еволюційний підхід повною мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку адміністративного права та має бути законодавчо закріплений для забезпечення єдності правозастосовної практики та підвищення рівня правової визначеності.

Аналіз сучасного стану адміністративно-правового регулювання адміністративних договорів в Україні виявляє нагальну необхідність системного удосконалення законодавчої бази у цій сфері. Як слушно зазначає у своїх наукових працях Карабін Т.О., «недостатність нормативного регулювання породжує суттєві складності теоретико-правової характеристики адміністративних договорів, їх видів та відмежування від інших договорів у правозастосовній практиці» [7, с. 84]. Ця законодавча прогалина не лише створює суттєві перешкоди для ефективного функціонування механізму адміністративно-договірного регулювання, але й призводить до неоднозначного тлумачення правової природи цих договорів судовими органами та суб'єктами публічної адміністрації, що негативно впливає на правову визначеність та ефективність захисту прав учасників відповідних правовідносин.

У контексті вдосконалення нормативно-правової бази особливо доцільним та обґрунтованим видається внесення системних змін до проєкту Закону України "Про адміністративну процедуру" шляхом включення окремого структурованого розділу, безпосередньо присвяченого адміністративним договорам. Цей розділ має містити детальні положення щодо правової природи, особливостей укладання, виконання, зміни та припинення адміністративних договорів, а також процедурні аспекти їх укладання, що сприятиме правовій визначеності в цій сфері. Грін О.О. обґрунтовано стверджує, що "включення окремих деталізованих норм про адміністративно-правові договори до Закону «Про адміністративну процедуру» безсумнівно сприятиме єдності правозастосовчої практики та підвищенню юридичної визначеності у цій сфері" [7, с. 38-39].

Законодавче регулювання адміністративних договорів має також встановлювати конкретні критерії для їх відмежування від приватноправових договорів, чітко визначати істотні умови, процедурні аспекти укладання, підстави для зміни чи розірвання, випадки визнання недійсними, а також особливості виконання та відповідальності за порушення умов таких договорів. Така регламентація правового регулювання допоможе уникнути

неоднозначних тлумачень і забезпечить високий рівень правової визначеності для всіх учасників адміністративно-договірних відносин, що сприятиме більш широкому застосуванню цього інструменту в публічному адмініструванні.

Отже, адміністративний договір як особлива форма та ефективний інструмент публічного адміністрування має значний потенціал для подальшого розвитку в умовах адміністративної реформи в Україні. Адміністративний договір має комплексну правову природу, органічно поєднуючи елементи публічно-правового та приватноправового регулювання, що зумовлює специфічні особливості його укладання, виконання та захисту прав сторін в адміністративному судочинстві.

Основними системними проблемами правового регулювання адміністративних договорів в Україні є відсутність спеціального законодавства, недосконаліть існуючої нормативної бази та неоднозначність судової практики щодо розмежування адміністративних та приватноправових договорів, що негативно впливає на ефективність захисту прав та законних інтересів учасників відповідних правовідносин.

Список використаних джерел:

1.Токар А. М., Гаврік Р. О. Адміністративний договір у публічному адмініструванні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 14. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-01-12 (дата звернення: 09.05.2025).

2.Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 09.05.2025).

3.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.10.2019 у справі № 819/781/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85443562 (дата звернення: 04.05.2025).

4.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.02.2019 у справі № 814/1375/17. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_27_02_2019_roku_u_spravi_814_1375_17/ (дата звернення: 04.05.2025).

5.Karabin T. Administrative agreements: unknown and conflicting issues of ukrainian legislation. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2024. No. 4. P. 372–377. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.60 (date of access: 09.05.2025).

6.Dobrovolska N. V. Administrative contract: analysis of the normative definition. *Legal position*. 2020. No. 3. P. 28–34. URL: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-3.5 (date of access: 09.05.2025).

7.Hrin O. Administrative contracts in the doctrine and system of sources of administrative law of Germany and Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 2, no. 79. P. 35–40. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.5 (date of access: 09.05.2025).

Abstract. *The article analyzes the theoretical and applied aspects of administrative contract as a legal form and instrument of public administration in the context of administrative reform. The author examines the shortcomings of regulatory regulation and law enforcement practice of using administrative contracts in the activities of public administration bodies.*

Keywords: *administrative contract, public administration, administrative act, public law relations, administrative procedure, judicial practice.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Степченко Данило

студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

***Науковий керівник**: Котова Л. В. к.ю.н., професор кафедри публічного та приватного права юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Анотація. *Здійснено аналіз потенціалу імплементації технологій штучного інтелекту в системі судової експертизи України, з акцентом на оптимізації обробки масштабних інформаційних масивів, автоматизації ідентифікаційних досліджень та підвищенні об'єктивності експертних висновків. Визначено етико-правові аспекти застосування ШІ в контексті вимог національного законодавства, міжнародних стандартів та принципу транспарентності алгоритмічних рішень. Обґрунтовано концепцію ШІ як допоміжного інструментарію експерта, що не замінює професійне судження, але суттєво розширює аналітичні можливості в умовах цифрової трансформації правосуддя.*

Ключові слова: *Штучний інтелект, судова експертиза, біометрична ідентифікація, алгоритмічна транспарентність, електронне правосуддя.*

Постановка проблеми. Цифрова трансформація суспільства та інтенсивний розвиток технологій ШІ зумовлюють необхідність концептуального переосмислення традиційних підходів до правосуддя, зокрема у сфері судової експертизи, що набуває особливої актуальності в умовах необхідності обробки масштабних інформаційних масивів при розслідуванні злочинів, включаючи воєнні злочини на території України.

Актуальність теми. Актуальність дослідження детермінована високим рівнем цифровізації в Україні, що формує сприятливий фундамент для імплементації технологій ШІ у правосудді та підвищення ефективності судово-експертної діяльності, особливо в контексті опрацювання значних масивів даних. Додатковим фактором є прийняття міжнародних

нормативних актів: Рамкової конвенції про штучний інтелект та Глобального цифрового договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти впровадження технологій штучного інтелекту у судову експертизу досліджували такі вчені, як Т. Ніколайчук, Ю. Соломаха, Н. Нестор та інші. У їхніх працях розглядаються питання застосування ШІ в судово-експертній діяльності. Проте, незважаючи на їх внесок у розробку цієї проблематики, прийняття нових міжнародних актів та виклики цифрової трансформації судочинства в умовах воєнного стану зумовлюють необхідність переосмислення підходів до інтеграції ШІ у судову експертизу.

Мета статті полягає у дослідженні потенціалу використання технологій штучного інтелекту в судовій експертизі України, визначенні напрямків їх імплементації у різних видах експертиз та аналізі етико-правових аспектів застосування ШІ в контексті конституційних принципів правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація експертних процесів, що включає формування спеціалізованих баз даних, автоматизацію методик дослідження та створення цифрових архівів еталонних зразків, формує технологічне підґрунтя для інтеграції алгоритмів ШІ в судово-експертну діяльність. В умовах воєнного стану пріоритетного значення набувають дистанційні форми роботи експертних установ, зокрема проведення дистанційних досліджень та експертиз цифрових доказів [1].

Відповідно до статті 124 Конституції України, правосуддя здійснюють виключно суди, при цьому делегування судових функцій іншим органам чи посадовим особам не допускається [2]. Це встановлює обмеження щодо повного заміщення судових функцій технологіями ШІ, які можуть функціонувати виключно як інструмент підтримки судового процесу та експертної діяльності [3, с.6].

Максимальний потенціал ШІ у судовій експертизі реалізується у сферах, пов'язаних з обробкою великих масивів даних та розпізнаванням образів. Імплементація нейронних мереж у судово-експертну діяльність суттєво підвищує ефективність обробки значних обсягів інформації, особливо при аналізі мультимодальних даних: зображень, текстів та інших типів контенту [4, с. 356]. Перспективним напрямком є застосування ШІ в почеркознавчій та техніко-криміналістичній експертизі документів, зокрема для компаративного аналізу автографів, рукописних текстів та детекції фактів фальсифікації [4, с. 357-358]. Суттєвою перевагою ШІ є експоненційне прискорення ідентифікації кореляцій між різними об'єктами, що має ключове значення при проведенні ідентифікаційних досліджень без надання потенційних слідоутворюючих об'єктів [4, с. 360].

У розслідуванні нерозкритих злочинів досягнуто значних результатів. При випробуванні, проведеному поліцією Ейвона та Сомерсета, ШІ-інструмент Söze продемонстрував екстраординарну ефективність, проаналізувавши доказовий матеріал із 27 складних справ за 30 годин – завдання, що потребувало б до 81 року при використанні людських ресурсів [5].

Біометричні технології ідентифікації трансформують методологію розслідування нерозкритих злочинів, пропонуючи інноваційні підходи до ідентифікації суб'єктів кримінального провадження. Сучасні біометричні системи з інтегрованими алгоритмами ШІ здатні екстрагувати ідентифікаційні характеристики з доказового матеріалу, що раніше кваліфікувався як неінформативний. Розпізнавання облич низької роздільної здатності (LRFR) стало ключовим інструментарієм для аналізу відеоматеріалів спостереження у нерозкритих справах [6].

Система ідентифікації наступного покоління ФБР забезпечує автоматизований пошук у базі даних, що містить понад 30 мільйонів фотографій осіб, які перебувають на кримінальному обліку, надаючи слідчим ранжований перелік потенційних співпадінь [7]. При цьому, людський фактор залишається критичним компонентом процесу – системи розпізнавання здійснюють первинну ідентифікацію потенційних відповідностей, після чого їх верифікують кваліфіковані фахівці [8].

Аналіз ДНК-даних, що раніше обмежувався технологічними факторами, зазнав суттєвих модифікацій внаслідок інтеграції алгоритмів ШІ. Імовірнісне генотипування з використанням методів машинного навчання репрезентує суттєвий прогрес у інтерпретації змішаних ДНК-профілів порівняно з традиційними методологіями [9].

Закон України "Про судову експертизу" (№ 4038-XII) встановлює, що експертиза має базуватися на наукових досягненнях і технічних методах, формуючи правове підґрунтя для використання інноваційних інструментів, включаючи ШІ, за умови відповідності критеріям об'єктивності та наукової валідності.

Законодавчі зміни від 10 жовтня 2024 року акцентують на підвищенні професійної кваліфікації експертів, що імпліцитно передбачає освоєння новітніх технологій, хоча прямої регламентації використання ШІ вони не містять [10].

За відсутності експліцитного регулювання застосування ШІ в судовій експертизі, загальні нормативні положення про експертизу та етичні принципи формують базис для виваженої інтеграції таких технологій. Відповідно до чинного законодавства, експерти можуть використовувати ШІ для допоміжних функцій (аналітична обробка даних, формування гіпотез), проте остаточний висновок має ґрунтуватися на їхній професійній оцінці.

У 2023 році відбулася суттєва модернізація Бази правових позицій Верховного Суду України з імплементацією інструментарію ШІ для пошуку релевантної судової практики, що підвищило ефективність пошуку приблизно в десять разів [11]. Методологія функціонування системи базується на селекції юридично значущих термінів із документа, що забезпечує компаративний аналіз не всього текстового масиву, а лише ключових правових аспектів [12]. За оцінкою судді Касаційного адміністративного суду Яна Берназюка, автоматизована обробка документів демонструє підвищену ефективність у ідентифікації правових позицій щодо конкретних питань [11].

Наразі існує широкий спектр застосунків на основі ШІ, що потенційно придатні для використання у судовій експертизі та правосудді для пошуку й аналізу юридичних матеріалів, підготовки документації, моніторингу законодавчих змін та розробки стратегій [3, с. 18-20].

Особливо значущою є здатність ШІ детектувати аномалії під час судового провадження, зокрема ігнорування контекстуальних факторів, поданих доказів та аргументації, а також відхилення від усталеної судової практики в аналогічних справах [13].

Суттєво, що науковий консенсус полягає у трактуванні ролі ШІ не як субституту судового експерта, а як інструментарію для розширення його аналітичних можливостей. Штучний інтелект функціонує як допоміжний засіб для експерта, що оптимізує часові параметри проведення експертиз та підвищує їх транспарентність і об'єктивність [14, с. 87]. Імплементація ШІ має розглядатися як інтегральний компонент компаративного дослідження, не заміщуючи сам процес порівняльного аналізу [4, с. 360].

Новий Кодекс суддівської етики, затверджений З'їздом суддів України 18 вересня 2024 року, містить регламентацію використання технологій ШІ. Згідно зі статтею 16 Кодексу, використання суддею технологій ШІ допустиме за умови збереження незалежності та неупередженості судді, відсутності впливу на оцінку доказів і процес прийняття рішень та дотримання законодавчих вимог[3, с.6] . Ці положення можуть бути адаптовані й до сфери судової експертизи, де ШІ має використовуватися як допоміжний інструмент, а не заміна професійного судження експерта.

Паралельно науковці артикулюють потенційні недоліки та ризики застосування ШІ у судовій експертизі. Обмеженість ШІ полягає у неспроможності охопити весь спектр потенційних експертних комплексностей реального світу, що може призвести до втрати критичних нюансів [14, с. 87]. Додатковою проблематикою функціонування нейронних мереж є механізм "чорної скрині", коли мережа може бути навчена на даних, що не відповідають цільовому інформаційному масиву [4, с. 360]. Також існує проблема інтерпретованості висновків, генерованих за допомогою ШІ: на відміну від експертів, здатних надати

аргументоване обґрунтування своїх висновків, ШІ є лише програмною системою з обмеженими можливостями пояснення [14, с. 87].

Використання технологій ШІ в судовій експертизі асоційоване з комплексом проблем та потенційних ризиків. По-перше, виникає питання відповідності конституційним принципам правосуддя. По-друге, існує проблематика транспарентності та інтерпретованості рішень, прийнятих з використанням ШІ. По-третє, актуалізується питання відповідальності за рішення, що ґрунтуються на використанні ШІ [3, с. 11].

Етичні аспекти застосування ШІ у судовій експертизі також генерують серйозні занепокоєння. Алгоритмічна упередженість у системах ШІ створює значні ризики для правосуддя. Емпіричні дослідження демонструють, що технології розпізнавання облич характеризуються істотно нижчою надійністю щодо представників афроамериканського та азійського походження, які в 10-100 разів частіше підлягають невірній ідентифікації порівняно з представниками європеоїдної раси [15].

У контексті етико-правових аспектів застосування ШІ у судовій експертизі критичного значення набувають міжнародні стандарти та принципи. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи затвердила Етичну хартію щодо використання ШІ у судовій системі [16; 17]. Цей документ фіксує фундаментальний принцип "під контролем користувача" (under user control), згідно з яким учасник судового процесу має бути інформований зрозумілою мовою про всі процесуальні аспекти та функції ШІ відповідно до статті 6 ЄКПЛ [18].

Значний регуляторний вплив на використання ШІ в судовій експертизі має Рамкова конвенція про штучний інтелект, права людини, демократію і верховенство права від 17 травня 2024 року. Згідно з її положеннями, сторони зобов'язані імплементувати заходи для ідентифікації, превенції та мінімізації потенційних ризиків, пов'язаних з технологіями ШІ [3, с.11].

Таким чином, проведене дослідження демонструє трансформаційний потенціал штучного інтелекту для системи судової експертизи України. Впровадження ШІ відкриває перспективи для якісного прориву в обробці масштабних інформаційних масивів, автоматизації рутинних операцій та підвищення об'єктивності експертних висновків.

Для органічної інтеграції ШІ в судово-експертну діяльність необхідно дотримуватися збалансованого підходу, де технології виступають потужним допоміжним інструментом, не замінюючи професійне судження експерта. Критичною є прозорість алгоритмічних рішень із можливістю їх змістовного пояснення, неухильне дотримання етичних стандартів та міжнародних норм.

Потенціал ШІ особливо значущий у складних аналітичних завданнях — обробці великих даних, аналізі ДНК, біометричній ідентифікації та розкритті складних злочинів. За умови методологічно виваженого впровадження, ШІ здатен стати каталізатором якісного оновлення судово-експертної діяльності, підвищуючи її ефективність, об'єктивність та сприяючи утвердженню справедливого правосуддя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Використання штучного інтелекту в правосудді: ще міф чи вже реалість? - Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-u-pravosuddi/ (дата звернення: 09.05.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 08.05.2025).
3. Технології штучного інтелекту та принцип правової визначеності : презентація. Верхов. Суд, 2024. 27 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_principal_of_legal_certainly_bernaziuk.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
4. Ніколайчук Т. В., Соломаха Ю. В. Щодо питання про використання можливостей штучного інтелекту в судовій експертизі. Криміналістика і судова експертиза. 2024. № 69. С. 356–364. URL: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.34 (дата звернення: 08.05.2025).
5. AI could be used to solve Britain's most notorious cold cases, police chief says. The Independent. URL: https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/artifical-intelligence-ai-police-cold-cases-b2617600.html (дата звернення: 08.05.2025).
6. Dandekar P., Aote S. S., Raipurkar A. Low-resolution face recognition: Review, challenges and research directions. Computers and Electrical Engineering. 2024. Vol. 120. URL: https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2024.109846 (дата звернення: 08.05.2025).
7. Next Generation Identification (NGI). law enforcement resources. URL: https://le.fbi.gov/science-and-lab/biometrics-and-fingerprints/biometrics/next-generation-identification-ngi (дата звернення: 08.05.2025).
8. Jadhav A. Idemia forensic software extracts human faces, tattoos for investigative leads | Biometric Update. Biometric Update | Biometrics News, Companies and Explainers. URL: https://www.biometricupdate.com/202407/idemia-forensic-software-extracts-human-faces-tattoos-for-investigative-leads (дата звернення: 08.05.2025).
9. Probabilistic Genotyping Systems for Low-Quality and Mixture Forensic Samples | Federal Judicial Center. Federal Judicial Center |. URL: https://www.fjc.gov/content/361268/probabilistic-genotyping-systems-low-quality-and-mixture-forensic-samples (дата звернення: 08.05.2025).
10. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 08.05.2025).

11. Використання штучного інтелекту в правосудді: представники ВС прочитали лекції в НШСУ. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1593651/ (дата звернення: 08.05.2025).

12. Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів - Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/ (дата звернення: 08.05.2025).

13. Мамченко Н. За допомогою штучного інтелекту зможуть виявляти відхилення судів нижчестоящих інстанцій від базових позицій. Судово-юридична газета. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/329974-s-pomoschyu-iskusstvennogo-intellekta-smogut-vyyavlyat-otkloneniya-sudov-nizhestoyaschikh-instantsiy-ot-bazovykh-pozitsiy (дата звернення: 08.05.2025).

14. Нестор Н. В. Штучний інтелект у судовій експертизі: загроза чи перспектива?. Криміналістика і судова експертиза. № 69. С. 85–88. URL: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.07 (дата звернення: 08.05.2025).

15. Swarns C. When Artificial Intelligence Gets It Wrong - Innocence Project. Innocence Project. URL: https://innocenceproject.org/news/when-artificial-intelligence-gets-it-wrong/ (дата звернення: 08.05.2025).

16. Про затвердження Кодексу суддівської етики : Рішення від 18.09.2024 n0001415-24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text (дата звернення: 08.05.2025).

17. Штучний інтелект у правосудді - Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/ (дата звернення: 08.05.2025).

18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2025).

Abstract. *A comprehensive analysis of the potential for implementing artificial intelligence technologies in the forensic examination system of Ukraine is carried out, with an emphasis on optimising the processing of large-scale information arrays, automating identification research and improving the objectivity of expert opinions. The ethical and legal aspects of AI application in the context of the requirements of national legislation, international standards and the principle of transparency of algorithmic solutions are determined. The author substantiates the concept of AI as an auxiliary tool of an expert, which does not replace professional judgement, but significantly expands analytical capabilities in the context of digital transformation of justice.*

Keywords: *Artificial intelligence, forensic examination, biometric identification, algorithmic transparency, e-justice.*

С Е К Ц І Я IV

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

ДИНАМІКА СІМЕЙНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ ТА ДІЄЗДАТНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Антонян Аліна,
студентка 2 курсу, спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Капліна Галіна Анатоліївна,***
к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *В роботі досліджено правову природу сімейної правоздатності та дієздатності як основоположних елементів правового статусу фізичної особи у сфері сімейного права. Проаналізовано поняття, зміст та правове регулювання зазначених категорій відповідно до норм Сімейного та Цивільного кодексів України. Особлива увага приділяється особливостям реалізації прав неповнолітніми, особами з обмеженою дієздатністю та недієздатними. Робота висвітлює також механізми захисту прав таких осіб та проблеми, що виникають на практиці, з відповідними пропозиціями щодо вдосконалення правового регулювання.*

Ключові слова*: сімейне право, правоздатність, дієздатність, неповнолітні, опіка.*

Сімейна правоздатність та дієздатність є ключовими аспектами у правовому регулюванні сімейних відносин. В умовах швидких соціальних змін та трансформацій, сучасна правова система стикається з новими викликами, що вимагають переосмислення та адаптації існуючих норм. У цій статті розглядаються основні риси та особливості сімейної правоздатності та дієздатності, а також аналізується їх динаміка з урахуванням чинного законодавства України та актуальних соціальних реалій. Правоздатність — це здатність особи бути носієм прав і обов'язків. У сфері сімейного права вона охоплює такі питання, як вступ до шлюбу, батьківство/материнство, участь у вихованні дітей, право на майно, спадкування тощо. Відповідно до ст. 18 Сімейного кодексу України, сімейна правоздатність виникає з моменту народження і є однаковою для всіх фізичних осіб [1, с. 42]. Дієздатність — це здатність особи самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Відповідно до ч. 1 ст. 30 СК

України, особа вважається повністю дієздатною з досягненням 18-річного віку, але сімейна дієздатність може наставати раніше — у разі укладення шлюбу до повноліття (ст. 35 СКУ) [1, с. 43]. У таких випадках неповнолітній автоматично набуває повної сімейної дієздатності. Законодавство також визнає часткову дієздатність неповнолітніх. Наприклад, у разі народження дитини, особа віком від 14 років може бути залученою до реалізації окремих батьківських прав [4, с. 97]. Це свідчить про гнучкість у підході до обсягу дієздатності — її можна розглядати як поступово розширювану категорію. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до розширення сфер реалізації правоздатності, зокрема — у молодіжному середовищі. Наприклад, у низці країн дозволено укладення шлюбу з 16 років за згоди батьків або суду. Така практика визнає необхідність правової участі неповнолітніх у сімейних відносинах у виняткових ситуаціях. Сучасні умови вимагають також перегляду традиційних підходів до дієздатності, з огляду на зростання цифрової самостійності молоді. Поширення електронних сервісів, онлайн-договорів, соціальних мереж і доступу до фінансових послуг формує нове бачення відповідальності неповнолітніх [9]. Виникає потреба у встановленні правових меж цифрової дієздатності. Сімейне право не існує ізольовано від соціального контексту. Зміни у сфері цінностей, ставлення до інституту шлюбу, зростання числа неповних або нестандартних сімей (фактичне співжиття, сурогатне материнство, одностатеві союзи в інших країнах) стимулюють переосмислення ролі правоздатності та дієздатності [5, с. 205]. Також важливим є питання доступу до правосуддя. Зокрема, неповнолітні або особи з обмеженими можливостями часто стикаються з бар'єрами у захисті своїх сімейних прав. Потребують вдосконалення процедури поновлення дієздатності для осіб, які були визнані недієздатними, а також контроль за діяльністю опікунів і піклувальників [8]. На рівні державної політики актуальними залишаються механізми правопросвіти у сфері сімейного права. Багато неповнолітніх, молодих батьків чи осіб з інвалідністю просто не знають про свої юридичні можливості або процедури захисту. Особливої уваги заслуговує судова практика, яка активно впливає на інтерпретацію понять обмеження та поновлення сімейної дієздатності. В останні роки зросла кількість справ, пов'язаних із визнанням осіб частково дієздатними або недієздатними у зв'язку з психічними розладами, інтелектуальними порушеннями чи залежністю. Разом із тим, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що автоматичне та безальтернативне позбавлення дієздатності суперечить Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. В Україні з 2017 року діють нові підходи до розгляду таких справ: замість повного позбавлення дієздатності особа може бути визнана такою, що потребує надання підтримки в прийнятті рішень (supported decision-making) [7]. Це поступово змінює класичну модель опіки й стимулює повагу до волевиявлення особи. Серед складних аспектів — правовий статус неповнолітніх батьків. Закон надає їм певні

права щодо дитини, однак на практиці трапляються ситуації, коли органи опіки чи лікарі не визнають за ними повної відповідальності, що створює правову невизначеність. Необхідно вдосконалити механізм фіксації та підтвердження їхніх прав через нотаріальні або судові процедури. Додатковою проблемою є неврегульованість питань сімейної дієздатності в умовах деокупованих територій або евакуації. Часто неповнолітні залишаються без належного представництва, що перешкоджає реалізації навіть базових сімейних прав — наприклад, щодо оформлення опіки, отримання аліментів, спадщини тощо. Позитивним прикладом адаптації правоздатності та дієздатності до соціальних змін є правові системи Канади, Швеції, Німеччини. У цих країнах діє індивідуалізований підхід до дієздатності — правоздатність не розглядається як «усе або нічого», а диференціюється залежно від виду правочину. Наприклад, у Німеччині особа з ментальними порушеннями може бути обмежена лише в окремих аспектах, але не загалом. В Україні такий підхід лише починає розвиватися, тому необхідне оновлення законодавчої бази відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Розширення бачення правоздатності та дієздатності вимагає не лише оновлення норм Сімейного кодексу, а й переосмислення самих підходів до ролі особи в сімейному праві. Законодавець має забезпечити не просто формальну рівність, а реальні механізми, що дозволяють кожному — незалежно від віку, стану здоров'я чи соціального статусу — повноцінно реалізувати свої права в родині. У майбутньому значення матимуть не лише формальні межі повноліття, а й здатність особи свідомо реалізовувати свої права, брати на себе відповідальність у сім'ї та суспільстві. Саме через таку призму і має відбуватись подальший розвиток правових інститутів у сфері сімейного права.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Харитонов Є. О., Харитонова О. І., Старцев О. В. Цивільне право України : підручник. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Київ : Істина, 2011. – 744 с.
4. Лисенко О. Г. Сімейне право: теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2020. – 276 с.
5. Харченко В. В., Єрмолова І. А. Сімейне право в Україні: проблеми та перспективи : навч. посіб. – Харків : Право, 2019. – 312 с.
6. Цивільне та сімейне право України : підручник / за ред. Харитонова Є. О., Голубєвої Н. Ю. – Київ : Правова єдність, 2009. – 868 с.

7. Огляд судової практики щодо обмеження дієздатності // Верховний Суд України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/press/news/1732309/

8. Обмеження та поновлення дієздатності: пропозиції НААУ // Національна асоціація адвокатів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unba.org.ua/news/9973-obmezhennya-ta-ponovlennya-diezdatnosti-naau-proponue-usunuti-progalini.html

9. Пономарьова А. Обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх: що треба знати // Юридична газета. – 2023. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://yur-gazeta.com/golovna/obsyag-civilnoyi-pravosubektnosti-nepovnolitnih-shcho-treba-znati.html

Abstract. *The term paper explores the legal nature of family legal capacity and capacity to act as fundamental components of an individual's legal status in the field of family law. It analyzes the concepts, content, and legal regulation of these categories according to the provisions of the Family and Civil Codes of Ukraine. Special attention is given to the specifics of rights realization by minors, persons with limited legal capacity, and incapacitated individuals. The paper also examines the mechanisms for protecting the rights of such persons and identifies practical issues, offering proposals for improving the legal framework.*

Keywords: *family law, legal capacity, capacity to act, minors, guardianship.*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СПОЖИВАЧІВ ВІД ШАХРАЙСТВА У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Гармаш Таїсія,

студентка 2 курсу спеціальність 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Капліна Галина Анатоліївна,***

к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація *У статті досліджуються питання захисту прав споживачів від шахрайства у цифровому середовищі, також аналізуються основні види шахрайських схем, які виникають в інтернет-просторі, зокрема фішинг, крадіжка особистих даних та інші методи шахрайства, що активно використовуються злочинцями в умовах стрімкого розвитку електронної комерції та онлайн-послуг. Акцент робиться на недосконалості існуючої правової бази, яка не завжди встигає за швидким розвитком цифрових технологій, що ускладнює ефективний захист інтересів споживачів. Висвітлюються можливості вдосконалення національних та міжнародних механізмів захисту, а також роль громадських організацій у підвищенні обізнаності користувачів про ризики в мережі та способи їх уникнення.*

Ключові слова: *захист споживачів, цифрове шахрайство, захист персональних даних, правова відповідальність.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації споживчого ринку в Україні тема захисту прав споживачів від шахрайства у цифровому середовищі стає надзвичайно актуальною. Поширення електронної комерції, а також збільшення кількості онлайн-транзакцій відкриває нові можливості для зловмисників, що використовують сучасні технології для обману споживачів. Однією з основних проблем є недостатня інформованість громадян про потенційні ризики та способи захисту своїх прав у цифровому просторі. Багато споживачів не мають чіткого розуміння того, як запобігти шахрайським схемам, таким як фішинг, підроблені онлайн-магазини або витоки персональних даних.

Наявність прогалин у нормативно-правовій базі, застаріле законодавство та відсутність ефективних механізмів контролю за дотриманням прав споживачів у цифровому середовищі створюють сприятливе середовище для зловживань. Повільне реагування на порушення, відсутність належної технічної підтримки та кваліфікованих кадрів знижують ефективність захисту прав споживачів і зменшують довіру громадян до існуючих механізмів захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження даної теми стали праці таких науковців як: Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А., Парасюк М.В., Клименко К.В., Бобось О.Л., Ухналь Н.М. та інші.

Однак дослідження проблем цифрового шахрайства та захисту споживачів в цифровому середовищі досі не втрачають своєї актуальності.

Метою статті є дослідження проблем захисту споживачів від шахрайства у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Ринок фінансових послуг в Україні є важливою частиною економіки, але його функціонування супроводжується низкою правових проблем у сфері захисту прав споживачів. Серед основних проблем можна виділити такі: недостатня прозорість надання послуг, асиметрія інформації між фінансовими установами та споживачами, відсутність єдиних стандартів щодо якості послуг, а також складності у процедурі оскарження порушень прав споживачів.

Також варто звернути увагу на явище глобалізації, яке відіграє ключову роль у трансформації ринку фінансових послуг. Під впливом глобалізаційних процесів відбувається суттєве розширення меж функціонування фінансових установ, що відкриває нові можливості для зростання, водночас створюючи й певні ризики. З одного боку, глобалізація сприяє посиленню конкуренції, стимулює обмін досвідом між країнами, забезпечує доступ до нових ринків і фінансових інструментів. З іншого — вона вимагає від фінансових установ швидкої адаптації до змін, підвищення прозорості діяльності, посилення контролю за фінансовими потоками та реагування на зовнішні економічні шоки [1,с.17].

У цьому контексті особливого значення набувають напрями розвитку фінансових послуг, які формуються під впливом глобалізаційних тенденцій. Серед них слід виокремити впровадження технологічних інновацій, що змінюють підходи до надання фінансових послуг, автоматизують операції, знижують витрати й водночас підвищують доступність сервісів для клієнтів. Значущим чинником є зростання рівня фінансової грамотності населення, що сприяє відповідальному ставленню до управління особистими фінансами та формуванню довіри до фінансових інститутів. Нарешті, важливим елементом розвитку є ефективне міжнародне співробітництво між фінансовими установами та регуляторами, яке забезпечує стабільність фінансових ринків, сприяє уніфікації стандартів і створює підґрунтя для запобігання фінансовим кризам у глобальному масштабі [2,с.308].

Серед ключових аспектів, що впливають на розвиток ринку фінансових послуг в умовах глобалізації, варто виділити такі: глобалізація сприяє швидкому рухові капіталу між країнами, що впливає на ринки цінних паперів, валютні курси та можливості для інвестування, створюючи нові перспективи для фінансових послуг; розвиток цифрових фінансових сервісів, блокчейну, штучного інтелекту та фінтех-рішень значно пришвидшує доступ до фінансових послуг і відкриває нові можливості для учасників ринку [3,с.88].

І. Бєлова звертає увагу на проблему, пов’язану з надмірним адміністративним тиском на суб’єктів господарювання через вимогу створювати обмінний фонд товарів та надавати документи щодо гарантійних зобов’язань виключно в паперовій формі. Ця вимога є особливо обтяжливою для малого та середнього бізнесу, оскільки веде до додаткових витрат на утримання фонду товарів, що можуть бути використані для обміну, навіть якщо такі випадки є рідкісними. Крім того, обов’язок надавати паперові документи обмежує можливість для бізнесу швидко та зручно підтверджувати гарантійні зобов'язання. Авторка пропонує звільнити суб'єктів господарювання від створення обмінного фонду та впровадити можливість оформлення гарантійних зобов’язань в електронній формі. Це спростило б процес підтвердження гарантії для обох сторін і дозволило б компаніям зменшити витрати, водночас надаючи споживачам можливість оперативно отримувати інформацію про свої права в електронному форматі [4,с.29].

Ще однією серйозною проблемою є відсутність належних механізмів вирішення спорів між споживачами та фінансовими установами. Багато споживачів стикаються з труднощами при захисті своїх прав, особливо у випадках неякісного надання послуг або відмови у виплатах за страховими випадками, поверненням коштів тощо. Існуючі судові процедури часто є довготривалими та фінансово затратними, а спеціалізовані інститути вирішення спорів, як-от фінансові омбудсмени, ще недостатньо розвинені.

Шляхи їх вирішення:

1. Запровадження обов'язкових стандартів розкриття інформації для фінансових установ, щоб споживачі мали змогу легко оцінювати пропозиції.

2. Активізація роботи державних органів, що відповідають за регулювання фінансових послуг, для забезпечення дотримання норм і стандартів.

3. Використання зрозумілої мови та форматів у фінансових договорах, що полегшить споживачам їх розуміння.

4. Розвиток програм, що надають безкоштовну правову допомогу споживачам, а також інформаційні кампанії для підвищення обізнаності.

5. Включення представників споживачів до процесу прийняття рішень в органах регулювання фінансових послуг [5]; [6,с.102].

Проблеми захисту прав споживачів фінансових послуг є актуальними на національному та міжнародному рівнях. Ключові аспекти включають недостатню інформацію про умови угод та складність фінансових продуктів, що ускладнює вибір. Споживачі можуть стикатися з дискримінацією в доступі до фінансових послуг, а певні групи населення мають економічні або соціальні бар'єри. Існують ризики шахрайства та неправомірної поведінки фінансових установ. У деяких країнах механізми розгляду скарг є неефективними, а слабке регулювання фінансового сектору може призводити до зловживань. Додатково, розвиток цифрових технологій підвищує ризики кібератак, загрожуючи конфіденційності фінансових даних. У відповідь на швидкі зміни у технологіях і ринках необхідно постійно вдосконалювати законодавство та практики захисту прав споживачів [7,с.37].

На сучасному етапі розвитку споживчого ринку в Україні захист прав споживачів стикається з низкою серйозних викликів, які ускладнюють забезпечення належного рівня безпеки та справедливості для громадян. Однією з ключових проблем є недостатня інформованість споживачів, які часто не мають доступу до зрозумілої, повної та достовірної інформації щодо товарів, послуг, умов договорів або механізмів захисту своїх прав. Це призводить до зниження здатності громадян приймати обґрунтовані рішення та протидіяти можливим порушенням з боку продавців чи надавачів послуг.

Також слід звернути увагу на неефективність контролю за дотриманням прав споживачів. Органи, відповідальні за нагляд у цій сфері, часто не мають достатніх повноважень, ресурсів або координації для належного виконання своїх функцій. Така ситуація ускладнюється застарілістю чинного законодавства, яке не завжди відповідає сучасним викликам, зокрема в умовах цифровізації торгівлі та поширення електронної комерції. Прогалини у нормативно-правовій базі та неврегульованість окремих аспектів, наприклад захисту персональних даних, створюють простір для зловживань та порушень.

Крім того, існує проблема повільного реагування на порушення прав споживачів. Нерідко випадки обману чи порушень залишаються без належної уваги з боку відповідних інституцій, що знижує довіру населення до захисних механізмів. Однією з причин цього є також відсутність належного фінансування, нестача кваліфікованих кадрів та технічної підтримки, які ускладнюють виконання повноважень на практиці.

Суттєвою проблемою є відсутність належно функціонуючих механізмів вирішення спорів. Багато споживачів не мають змоги ефективно врегулювати конфліктні ситуації з продавцями або отримати компенсацію за завдану шкоду, особливо якщо справа стосується онлайн-продажів. До цього додається обмежений доступ до судової системи через фінансові бар'єри, складність процедур або тривалість розгляду справ.

Не менш значущим фактором залишається низький рівень правової обізнаності споживачів. Багато громадян не знають про свої права та способи їх захисту, що робить їх вразливими до недобросовісних практик і шахрайства. Зокрема, поширеним є шахрайство у сфері електронної комерції, коли споживачі стають жертвами фальшивих сайтів, підроблених товарів або неправдивої реклами.

Нарешті, серйозною проблемою залишається недостатня захищеність покупок в Інтернеті. Попри активне зростання онлайн-торгівлі, чинна нормативно-правова база не завжди гарантує належний рівень захисту прав споживачів у цифровому середовищі, особливо в аспектах повернення товарів, верифікації продавців чи захисту персональних даних. Усі ці проблеми вимагають системного підходу до реформування сфери споживчого захисту та впровадження новітніх інструментів, орієнтованих на європейські стандарти [8,с.235].

Висновки. Проблема захисту споживачів від шахрайства у цифровому середовищі є надзвичайно актуальною, оскільки зростання обсягів електронної комерції та використання цифрових технологій створюють нові ризики для споживачів. Неврегульованість окремих аспектів, таких як захист персональних даних, а також недостатня інформованість громадян, значно ускладнюють ефективний захист прав споживачів. Тому важливо вжити заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правової бази, посилення контролю за дотриманням законодавства та покращення технічних і кадрових ресурсів органів, що здійснюють захист прав споживачів.

Вирішення правових проблем у цифровому середовищі потребує комплексного підходу, який включає не тільки вдосконалення законодавства, але й впровадження ефективних механізмів розгляду скарг, підвищення фінансової грамотності населення та стандартизацію якості послуг у сфері онлайн-торгівлі. Крім того, необхідно адаптувати національне законодавство до європейських стандартів, що дозволить краще захищати інтереси споживачів і знизить рівень шахрайства у цифровому середовищі. Ця тема залишається актуальною і

вимагає уваги з боку як державних органів, так і самих громадян, адже без належного захисту прав споживачів неможливе стабільне та безпечне функціонування цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А. Розвиток ринку фінансових послуг в умовах глобалізації. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри : матеріали науково-практичного круглого столу*, м. Суми, 26 січня 2024 р. Суми : Сумський державний університет, 2024.
2. Бондар Ю.А. Основні характеристики світосприйняття фінансового ринку. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014.
3. Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А. Блокчейн та світова економіка: основи технології та криптоекономіки. *Збірник матеріалів Міжнародного круглого столу «Постпандемічний та (пост)воєнний соціально-економічний розвиток: людиноцентризм & підтримка бізнесу»* (м. Київ, 22 червня 2022 р.). Київ: КНЕУ, 2022.
4. Бєлова І. Соціально-правове забезпечення електронного бізнесу. Вектори інноваційного розвитку освіти, науки і бізнесу в умовах глобальних змін. *IX міжнародна науково-практична конференція*. Київ. 2020.
5. Нагляд за додержанням законодавства про захист прав споживачів фінпослуг приведено у відповідність до оновленого законодавства. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/naglyad-zadoderjannyam-zakonodavstva-pro-zahist-prav-spojivachiv-finposlugprivedeno-u-vidpovidnist-do-onovlenogo-zakonodavstva. (дата звернення: 14.04.2025).
6. Парасюк М. В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2017.
7. Клименко К. В., Ухналь Н. М. Інститут захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні: проблемні аспекти. Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри : *матеріали науково-практичного круглого столу*, м. Суми, 26 січня 2024 р. Суми : Сумський державний університет, 2024.
8. Бобось О. Л., Майстренко К. М. Виклики та перспективи розвитку сфери захисту прав споживачів в Україні: емпіричне дослідження. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. 2023.

Abstract. *The article examines the issues of consumer protection against fraud in the digital environment. The author analyzes the main types of fraudulent schemes that arise in the Internet space, including phishing, identity theft and other fraud methods that are actively used by criminals in the context of the rapid development of e-commerce and online services. The author emphasizes the imperfections of the existing regulatory framework, which does not always keep pace with the rapid development of digital technologies, making it difficult to effectively protect the interests of consumers. The article highlights the possibilities for improving national and international protection mechanisms, as well as the role of public organizations in raising awareness of online risks and ways to avoid them.*

Keywords: *consumer protection; digital fraud; personal data protection; legal liability.*

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Дяченко Богдан

студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Загоруй Людмила Миколаївна,***

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *Автором розкрито основні теоретико-правові засади захисту прав споживачів у Європейському Союзі, висвітлено основні джерела правового регулювання та проаналізовано принципи європейської політики у сфері споживчого захисту й ефективні механізми реалізації прав споживачів. Проведено порівняльний аналіз національного законодавства Німеччини, Франції та Польщі у сфері захисту прав споживачів, що дозволяє виявити спільні риси та відмінності підходів у рамках єдиного європейського правового простору.*

Ключові слова: *права споживачів, споживче право, Європейський Союз, захист прав споживачів, гармонізація національного законодавства.*

Постановка проблеми. Порівняльний аналіз законодавства у країнах ЄС є актуальним, оскільки дозволяє не тільки виявляти найкращі практики, але й розробляти ефективні правові механізми та нові інструменти захисту прав споживачів, які можуть бути використані для вдосконалення національної системи в Україні. ЄС впроваджує уніфікацію стандартів захисту прав споживачів, але в кожній державі залишаються свої особливості. Порівняльний аналіз також допомагає встановити розбіжності щодо методики захисту, що сприяє в подальшому гармонізації законодавства та підвищенню рівня захисту прав споживачів в країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань захисту прав споживачів у країнах ЄС присвячені праці таких вчених як: О. М. Язвінська, В. О. Хижняк, Л. М. Іваненко, В. В. Лащак, Т. В. Лащак та інші. Проте тема залишається актуальною, оскільки Європейський досвід у цій сфері є орієнтиром для багатьох країн, зокрема й для України, оскільки гармонізує її законодавство зі стандартами ЄС.

Мета статті - порівняльний аналіз законодавства держав-членів ЄС щодо захисту прав споживачів.

Виклад основного матеріалу. Захист прав споживачів у ЄС здійснюється через законодавство Європейського Союзу та Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно зі статтею 169 Договору про функціонування Європейського Союзу держави-члени ЄС мають право використовувати свою національну законодавчу процедуру

для захисту безпеки, економічних інтересів і здоров'я споживачів та можуть надавати більш високий рівень захисту. Високий рівень захисту прав споживачів визнано фундаментальним правом у ЄС (стаття 38 Хартії основних прав Європейського Союзу) [1]. Це означає, що споживачі мають право на безпеку, належну інформацію, справедливі умови договорів та ефективний захист своїх інтересів [2].

Отже, захист прав споживачів є одним із фундаментальних принципів політики Європейського Союзу, що закріплено в основних правових актах ЄС та визнається стратегічним пріоритетом для забезпечення добробуту громадян і стабільного розвитку економіки. В сучасних умовах глобалізації, цифровізації ринків і зростання транскордонної торгівлі особливої актуальності набуває питання ефективного захисту прав споживачів.

Пригадаємо, що споживче право у ЄС почало формуватися в 1970-х роках і пройшло кілька етапів, як-то: період програм дій (1975-1990 рр.); гармонізація директив (1990-2005 рр.); стратегія «Єдиний ринок для споживачів» (2007-2013); «Нова споживча програма» (2020-2025 рр.) [3, с. 49-52]. Особливістю його формування є поступовий перехід від фрагментарного регулювання до створення цілісної правової системи із забезпеченням високого рівня захисту споживчих прав [4, с. 85-88].

Систему основних джерел права ЄС у сфері прав споживачів складають: **первинне законодавство** – Договір про функціонування ЄС (статті 114, 169); **вторинне законодавство** – директиви (зокрема, 2011/83/ЄС, 2005/29/ЄС), регламенти, рекомендації; **практика Суду ЄС та національні закони країн-членів** ЄС.

Особливо важливою є Директива 2011/83/ЄС про права споживачів, яка забезпечила єдині стандарти укладання договорів, права на відкликання та інформування [5, с. 71-75].

Національне законодавство держав-членів ЄС у сфері захисту прав споживачів характеризується спільними та особливими рисами. Враховуючи обмежений обсяг нашого дослідження, проведемо порівняльний аналіз захисту прав споживачів лише у Франції, Німеччині та Польщі. Так, у Франції діє кодифіковане законодавство про захист споживачів – **Кодекс споживання (Code de la consommation)**. Його було запроваджено Законом № 93-949 від 26 липня 1993 року, що офіційно затвердив законодавчу частину Кодексу споживання [6]. Кодекс об'єднує ключові норми про права споживачів (договори, гарантії, безпеку продукції, недобросовісні умови тощо) та постійно оновлюється відповідно до вимог ЄС. Важливим нормативним актом у цій сфері став також **Закон «Hamon» від 17 березня 2014 року № 2014-344 (далі – Закон «Hamon»)**, спрямований на захист прав споживачів [6], оскільки були анонсовані значні зміни: вперше у французькому праві було запроваджено механізм **колективного позову (action de groupe)** у сфері захисту споживачів та посилено повноваження державного регулятора – **Генеральної дирекції з питань конкуренції, споживання та боротьби з шахрайством (DGCCRF).** Крім того, Закон

«Hamon» розширив права споживачів у різних секторах – від страхових послуг (спрощене розірвання договорів страхування), до правил електронної комерції та боротьби з надмірною заборгованістю.

Основу для колективного захисту закладено **Законом № 88-14 від 5 січня 1988 року** щодо правових дій затверджених споживчих асоціацій та інформації для споживачів, який надав акредитованим споживчим асоціаціям право подавати судові позови в інтересах споживачів [6]. Таким чином, у Франції сформовано комплексну нормативну базу в центрі якої – Кодекс споживання та спеціальні закони, що доповнюють його положення.

У Німеччині базові норми про договори із споживачами містяться у **Цивільному кодексі Німеччини (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB)**, який був суттєво оновлений у 2002 році в рамках гармонізації з директивами ЄС, зокрема, введено право споживача на відмову від дистанційного договору, інформаційні обов'язки продавця тощо. Окремі питання щодо захисту прав споживачів регулюються спеціальними законами. Так, **Закон проти недобросовісної конкуренції (UWG)** встановлює заборону на обманливі та агресивні комерційні практики, захищає споживачів від недобросовісної реклами та маркетингу. Іншим важливим актом є **Закон про відповідальність за продукцію (Produkthaftungsgesetz)**, ухвалений у 1989 році, що імплементував Директиву ЄС 85/374 про відповідальність виробника за шкоду, завдану дефектною продукцією. Для колективного захисту прав споживачів у Німеччині діє **Закон про позови щодо припинення порушень (Unterlassungsklagengesetz, UKlaG)**, прийнятий у 2002 р., який дозволяє споживчим організаціям та іншим визначеним суб'єктам подавати позови в суд проти підприємців з метою припинення порушень прав споживачів.

Таким чином, на відміну від Франції Німеччина не має єдиного консолідованого «кодексу» про права споживачів, а правове регулювання здійснюється через низку законів, інтегрованих у різні галузі права [7].

Польща, як держава-член ЄС з 2004 року, гармонізувала своє законодавство із європейським у сфері захисту прав споживачів. Основним нормативно-правовим актом є **Закон «Про права споживача» від 30 травня 2014 року** (Ustawa o prawach konsumenta) [8]. Цей закон впровадив норми Директиви 2011/83/ЄС про права споживачів, врегулював питання дистанційних та поза торговельними приміщеннями договорів, право споживача на відмову від договору протягом 14 днів, інформаційні обов'язки продавців тощо. Іншим важливим джерелом є **Закон «Про захист конкуренції та споживачів» від 16 лютого 2007 року**, який створив правові основи діяльності польського регулятора у цій сфері [9]. Вказаний закон визначає повноваження **Управління захисту конкуренції та споживачів (UOKiK)**, зокрема щодо припинення практик, що порушують колективні інтереси споживачів, та накладення штрафів. Крім того, у Польщі діє окремий **Закон «Про протидію недобросовісним ринковим практикам»** від 23 серпня 2007 року, що відповідає

директиві ЄС 2005/29 і забороняє обманні та агресивні комерційні практики щодо споживачів. Основні положення про гарантії якості і відповідальність за товар закріплені в Цивільному кодексі Польщі 1964 року (з поправками, що імплементували Директиву 1999/44/ЄС про продаж споживчих товарів). Таким чином, законодавча база Польщі поєднує спеціальні нормативні акти про права споживачів, про органи захисту споживачів, що доповнені цивільно-правовими нормами та актами про конкретні види ринкових практик.

Попри спільну основу у вигляді права Європейського Союзу, механізми захисту прав споживачів у Франції, Німеччині та Польщі мають свої особливості, зумовлені правовими традиціями та інституційною структурою.

У Франції історично сильна роль держави, тобто існує централізований наглядовий орган (DGCCRF) з широкими повноваженнями, кодифіковане законодавство, держава активно втручається в питання захисту прав споживачів. Натомість у Німеччині спостерігається певний баланс - держава встановлює правила та фінансує інфраструктуру захисту, але значну роль відіграють недержавні споживчі організації на місцевому рівні [7]. Це забезпечує гнучкість і оперативність надання допомоги споживачам в питаннях захисту прав. Польща має свою усталену практику – є потужний центральний орган UOKiK (він в певному сенсі схожий на французький підхід), але водночас функціонує мережа місцевих омбудсменів, яка залучає елемент децентралізації та самоврядування в захисті прав споживачів.

Цікава історія в цих країнах й щодо механізмів групових або колективних позовів. Польща запровадила загальний колективний позов ще у 2010 році і польські омбудсмени активно ним користуються [10]. Франція лише в 2014-му році дозволила групові позови і лише через асоціації. Перші позови були радше символічними, але поступово практики їх застосування розширюються на різні сфери. Німеччина тривалий час опиралась такій моделі захисту, але зрештою створила свій варіант (Musterfeststellungsklage) у 2018 році, який став дієвим інструментом в питаннях захисту прав споживачів. Отже, наразі всі три країни мають модель колективного судового захисту, хоча реалізовані вони по-різному (через асоціації у Франції, через спеціальні визначені організації в Німеччині, і більш відкрито – через будь-якого представника групи – в Польщі).

Окрім зазначеного у Франції, Німеччині та Польщі діють адміністративні та судові способи захисту прав споживачів. У Франції та Польщі адміністративні органи (DGCCRF, UOKiK) можуть самостійно припиняти порушення та штрафувати порушників, що дає швидкий захист без звернення до суду [11]. У Німеччині ж адміністративні штрафи у споживчих спорах менш поширені, тож більше значення мають судові заборони і саморегуляція бізнесу під загрозою пред'явлення позовів. Відповідно, науковці зазначають, що ефективність системи захисту у Німеччині проявляється через високу правосвідомість суб'єктів господарювання. У Франції та Польщі бізнес більшою мірою перебуває під наглядом держави, а ризики проведення перевірок та можливість бути

притягнутим до адміністративної відповідальності мотивують підприємців дотримуватися встановлених правил та не порушувати права споживачів.

Також зазначимо, що усі три країни виконали вимоги ЄС щодо ABC (ADR) (впровадження альтернативних способів вирішення споживчих спорів), проте практика досудового врегулювання різниться. У Франції історично споживачі більше покладаються на державні заходи впливу або суд, хоча медіація стає все більш популярною (для певної категорії спорів медіація є обов'язковою складовою). Німеччина має давню традицію позасудового вирішення – ще до Директиви 2013/11/ЄС існували омбудсмени в банках і страхових компаніях, а після 2016 року система ADR охоплює майже всі сфери. Польща активно розбудовує ADR, хоча пріоритетним залишається отримати допомогу омбудсмена або йти до суду.

Висновок. На основі проведеного порівняльного аналізу захисту прав споживачів в ЄС можна зазначити, що ефективність захисту прав споживачів у трьох країнах є високою, хоча досягається різними шляхами. Німеччина вирізняється системністю і партнерством держави з громадськими об'єднаннями, тобто порушнику протистоять об'єднання споживачів, підкріплені судовою владою.

Франція зробила акцент на державне регулювання. Цей механізм доповнюється колективними судовими інструментами. Такий підхід дозволяє швидко реагувати на порушення прав споживачів та надавати дієвий захист.

Польща, перейнявши найкращі практики ЄС, створила свою модель захисту прав споживачів шляхом поєднання центрального нагляду з роботою місцевих омбудсменів та судовим захистом.

Кожна країна має свої виклики проте забезпечується високий рівень захисту прав споживачів, що слугує орієнтиром для України як успішно поєднати законодавчі гарантії з реальними механізмами їх реалізації у сфері захисту прав споживачів.

Список використаних джерел:

1. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. LIGA 360. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU00303 (дата звернення: 11.05.2025).

2. Гусаров К. В. Теоретичні аспекти становлення прав споживача. *Юридична думка*. 2021. № 2. С. 24-26.

3. Weatherill S. EU Consumer Law and Policy. – Oxford: OUP, 2021. С. 49-52.

4. Сіроштан І. М. Розвиток споживчого права в ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 85-88.

5. Directive 2011/83/EU on consumer rights. – OJ L 304, 22.11.2011. С. 71-75.

6. Закони, що створили право споживачів. INSTITUT NATIONAL DE LA CONSOMMATION. 30.08.2020 – Право/правосуддя. URL: https://www.inc-conso.fr/content/les-lois-qui-ont-fait-le-droit-de-la-consommation#:~:text=Loi%20n%C2%B0%2093,partie%20l%C3%A9gislative (дата звернення: 11.05.2025).

7. Тітамир Олег. Чому захист прав споживачів ефективно працює у Німеччині, а в України – ні. NV БІЗНЕС. 26 липня 2019. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/zahist-prav-spozhivachiv-dosvid-ukrajini-ta-nimechchini-50034281.html#:~:text (дата звернення: 11.05.2025).

8. Права споживачів в Польщі. URL: https://yurystvpolshi.pl/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%87%D1%96%D0%B2-%D0%B2-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96/#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BC%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BC (дата звернення: 11.05.2025).

9. **Про захист конкуренції та споживачів: Закон від 16 лютого 2007.** URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/14612 (дата звернення: 11.05.2025).

10. Верховний суд винесе вердикт щодо «шахрайства mBank» 14 травня. WP finance. 30 квітня 2015. URL: https://finanse.wp.pl/sad-najwyzszy-wyda-wyrok-ws-nabitych-w-mbank-14-maja-6115991185585793a#:~:text=Pozew%20zbiorowy%20przeciw%20bankowi%20o,2006 (дата звернення: 11.05.2025).

11. Польща наклала рекордний штраф на Volkswagen через скандал з викидами «Дизельгейт». Kafkadesk. URL: https://kafkadeskdotorg.wordpress.com/2020/01/18/poland-slaps-record-fine-on-volkswagen-over-dieselgate-emissions-scandal/#:~:text=The% (дата звернення: 11.05.2025).

Abstract. *The author explores the fundamental theoretical and legal principles of consumer protection in the European Union, highlights the primary sources of legal regulation, and analyzes the principles of European consumer protection policy and effective mechanisms for enforcing consumer rights. A comparative analysis of the national legislation of Germany, France, and Poland in the field of consumer protection is conducted, which allows for the identification of standard features and differences in approaches within the unified European legal framework.*

Keywords: *consumer rights, consumer law, European Union, consumer protection, harmonization of national legislation.*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ

Мамедов Н.Т.

студент 2 курсу юридичного факультету

спеціальності 081 «Право» СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Гриценко Григорій Миколайович,***

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті проведено порівняльний аналіз правового регулювання права власності в Україні та Королівстві Саудівська Аравія. Розглянуто законодавчі акти, що регулюють*

правовідносини у сфері власності в зазначених державах. Проаналізовано обмеження права власності відповідно до законодавства держави та можливість його отримання іноземним громадянам.

Ключові слова: *право власності, шаріат, види права власності, іноземні інвестори.*

В Україні діючим законодавством передбачено такі основні форми власності: приватна власність, державна власність, комунальна власність. Стаття 41 Конституції України[1] гарантує право приватної власності, захищає його та встановлює, що примусове відчуження майна можливе лише за умов суспільної необхідності та з попереднім і повним відшкодуванням його вартості. Статті 316-393 Цивільного кодексу України[2] які детально регулюють: поняття права власності, види права власності, набуття, здійснення і припинення права власності, захист права власності. Земельний кодекс України[3], регулює право власності на землю, форми власності на землю, порядок набуття і реалізації прав на земельну ділянку. Господарський кодекс України[4], якій визначав особливості права власності у сфері господарської діяльності, але останній втратить чинності 28.08.2025 року.

Основне джерело права в Королівстві Саудівська Аравія (далі-КСА) - це шаріат, заснований на Корані і Сунні пророка Мухаммада. Право власності розглядається як право, дароване Аллагом, і має релігійне підґрунтя. Власність визнається священною, але водночас встановлюються суворі правила її використання (наприклад, обмеження на використання майна, яке може завдати шкоди суспільству). Право власності в Саудівській Аравії базується на нормах шаріату, але також закріплене в Основному законі управління[5]. Основний закон управління (Basic Law of Governance, 1992 р.). Це не Конституція в класичному сенсі, але фактично виконує її роль. Стаття 17 гарантує право власності: «Право власності є гарантованим. Ніхто не може бути позбавлений власності, окрім як у суспільних інтересах і за справедливою компенсацією згідно з шаріатом». Згідно зі статтею 18, власність є недоторканною, але може бути вилучена в суспільних інтересах за справедливою компенсацією. Земельне право і спеціальні королівські укази (Royal Decrees).Регулюють права на землю, особливо для громадян Саудівської Аравії. Наприклад, іноземцям дуже обмежено дозволяється володіти нерухомістю - тільки у спеціальних зонах і за спеціальним дозволом відповідно до Закону КСА про інвестиції[6]. Спеціальні правила дозволяють іноземним інвесторам володіти комерційною нерухомістю через ліцензії від Saudi Arabian General Investment Authority (SAGIA).

Система реєстрації речових прав в Україні посідає важливе місце в структурі майнових правовідносин. Починаючи з 2016 року, вона працює на основі Єдиного державного реєстру речових прав, адміністрованого Міністерством юстиції. На практиці це означає, що доступ до реєстраційної інформації є максимально зручним і відкритим: користувачі можуть отримати

необхідні витяги через портал «Дія» або скористатися публічною кадастровою картою. Такий рівень цифровізації дозволяє не лише спростити документообіг, а й підвищити довіру до правової системи. Суттєвим є і те, що завдяки взаємодії з нотаріусами, судами та іншими реєстраторами вдається мінімізувати корупційні ризики.

Натомість у Саудівській Аравії процес цифровізації у сфері майнових прав активно розвивається в межах програми Vision 2030. Одним із ключових інструментів цієї трансформації стала система Sak - комплексна реєстраційна платформа, що охоплює як кадастрову інформацію, так і юридичне підтвердження права власності[7]. Особливістю є те, що система дозволяє перевірити правомірність володіння майном, сприяє автоматизації судових процесів і забезпечує обмін даними між податковими, муніципальними та юридичними структурами. Вона відіграє стратегічну роль у формуванні відкритого ринку нерухомості КСА та привабленні інвесторів.

Згідно із Земельним кодексом України, земля є об'єктом права власності українського народу, громадян, юридичних осіб та держави [3]. У 2001 році було встановлено мораторій на продаж сільськогосподарських земель, який діяв майже 20 років і був знятий лише 1 липня 2021 року. З цього моменту в Україні запроваджено ринок землі для фізичних осіб-громадян України. Для іноземців діють обмеження: вони можуть володіти житловою та комерційною нерухомістю, але не можуть набувати у власність сільськогосподарську землю. Придбання землі можливе лише через створення юридичної особи в Україні та за наявності додаткових законодавчих змін.

У Саудівській Аравії земельні відносини регулюються переважно на основі шаріату. Земля розглядається як благо, яким не можна володіти без користі для громади. В ісламській правовій традиції діє принцип: «Той, хто оживив мертву землю, має на неї право». Проте сучасне законодавство КСА встановлює чіткі обмеження: іноземні особи можуть володіти нерухомістю лише за спеціальним дозволом уряду [8], категорично заборонено іноземцям володіти землею в містах Мекка та Медіна[9,] частина земель має статус вакфу - тобто переданих у релігійне користування (наприклад, під мечеті, школи, лікарні), і не може бути об'єктом комерційного обігу[10].

В Україні захист права власності здійснюється як у рамках національного судочинства (зокрема в адміністративних, цивільних і господарських судах), так і через звернення до Європейського суду з прав людини відповідно до ст. 1 Протоколу №1 до ЄКПЛ[11]. Судова практика демонструє тенденцію до посилення захисту приватної власності, особливо після початку функціонування електронного реєстру речових прав. У КСА питання експропріації регулюється Законом про примусове вилучення майна в суспільних інтересах, який зобов'язує виплачувати справедливу компенсацію на основі ринкової оцінки майна[12]. Яскравими

прикладами є: Будівництво метро в Ер-Ріяді - у межах Vision 2030 держава вилучила сотні об'єктів приватної нерухомості для реалізації інфраструктурного проєкту. Компенсація надавалася після спеціальної оцінки вартості об'єкта[13]. Розширення Мечеті аль-Харам у Мецці та Мечеті Пророка в Медині - найбільша програма експропріації в історії КСА. Було викуплено понад 4000 будівель (готелі, торгові комплекси, житлові об'єкти) з компенсаціями, які сягнули понад 100 мільярдів саудівських ріялів[14].

В Саудівській Аравії більшість нормативних актів закріплюється через королівські укази (Royal Decree) та не завжди має традиційний «законодавчий» формат, як у континентальній правовій системі. Часто нормативні акти є офіційно тільки арабською мовою, англійські або інші переклади мають консультаційний. Право власності визнається базовим елементом правового ладу як в Україні, так і в Саудівській Аравії. Проте його правове наповнення суттєво різниться: в Україні воно кодифіковане в КСА - опирається на шаріат і фетви (релігійні постанови). Доступ іноземців до власності значно ліберальніший в Україні, особливо у сфері комерційної та житлової нерухомості. У Саудівській Аравії володіння майном іноземцями суворо обмежене, особливо в релігійно значущих регіонах. Судова система України гарантує право на апеляцію до міжнародних інстанцій, тоді як у КСА судова практика базується на шаріаті й прецедентах, що забезпечує більшу гнучкість, але меншу передбачуваність.

Список використаних джерел:

1.Конституція України: Конституція від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 05.05.2025)

2.Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 05.05.2025)

3.Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення 05.05.2025)

4.Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення 05.05.2025)

5.Королівство Саудівська Аравія. Основний закон управління: королівський указ № A/90 від 1 березня 1992 р. URL: https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/25450917-e26c-4532-a75f-a9a700f21996/1 (дата звернення 05.05.2025)

6.Закон КСА про іноземні інвестиції. URL: https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/06272e6b-1fb9-4226-90b7-a9a700f21dc0/1 (дата звернення 05.05.2025)

7.Осман Саїд Мухаммад Аль-Осман. Правовий режим власності в багатоквартирних будинках у КСА / Міжнародний журнал наукових публікацій, 2025. URL: https://www.ijrsp.com/pdf/issue-63/8.pdf (дата звернення 05.05.2025)

8.Закон КСА про володіння нерухомістю іноземцями. URL: https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/753d7ffc-5e18-4f36-818d-a9a700f213a1/1 (дата звернення 05.05.2025)

9.Офіційний закон про іноземців. BOE KSA. URL: https://www.moj.gov.sa/Documents/Regulations/pdf/En/37.pdf (дата звернення 05.05.2025)

10.Закон про вакуф: Закон про Загальне управління вакуфами Саудівської Аравії. URL: https://www.awqaf.gov.sa/sites/default/files/2021-06/Law%20of%20the%20General%20Authority%20of%20Endowments.pdf (дата звернення 05.05.2025)

11.Протокол №1 до Європейської конвенції про захист прав людини. Рада Європи. URL: https://echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (дата звернення 05.05.2025)

12.Закон про експропріацію для суспільної потреби. Saudi Law Database. URL: https://www.moj.gov.sa/Documents/Regulations/pdf/En/LawOfEminentDomainAndTemporaryTakingOfProperty.pdf (дата звернення 05.05.2025)

13.Saudi Vision 2030. Проєкт метро в Ер-Ріяді. URL: https://www.rcrc.gov.sa/en/projects/king-abdulaziz-project-for-riyadh-public-transport-2/ (дата звернення 05.05.2025)

14.Министерство хаджу КСА. Проєкти розширення в Мецці та Медині. Arab News. URL: https://www.arabnews.com/node/347868 (дата звернення 05.05.2025)

Abstract. *The article provides a comparative analysis of legal regulation of property rights in Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia. The legislative acts regulating legal relations in the field of property in these countries are considered. The author analyses the restrictions on property rights under the laws of the state and the possibility of obtaining it by foreign citizens.*

Keywords: *property rights, sharia, types of property rights, foreign investors.*

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ У РАЗІ РОЗІРВАННЯ БАТЬКАМИ ШЛЮБУ

Надточий Олена

Студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»

Юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник ***Капліна Галина Анатоліївна,***

к.ю.н. доцентка кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У наукових тезах розглянуто актуальні аспекти захисту прав та інтересів дітей при розірванні шлюбу між батьками. Проаналізовано міжнародне та національне законодавство, зокрема положення Сімейного кодексу України і Конвенції ООН про права дитини, щодо забезпечення найкращих інтересів дитини. Окрема увага приділяється визначенню місця проживання дитини,*

реалізації права на спілкування з батьками, механізмам утримання та ролі органів опіки і суду у вирішенні сімейних спорів. Обґрунтовано важливість альтернативного врегулювання конфліктів, зокрема медіації, для досягнення максимально комфортних умов життя дитини після розлучення.

***Ключові слова**: дитина, розірвання шлюбу, захист інтересів, місце проживання, аліменти, опіка, суд, медіація, Сімейний кодекс України, Конвенція ООН про права дитини.*

У сучасному українському суспільстві інститут сім'ї переживає глибокі трансформації, зумовлені як соціально-економічними викликами, так і зміною ціннісних орієнтирів. Одним із найболючіших проявів цієї трансформації є зростання кількості розлучень, що супроводжуються низкою правових, психологічних та соціальних проблем. Особливої актуальності в цьому контексті набуває питання захисту інтересів дітей, які є найуразливішими учасниками сімейних відносин. Розірвання шлюбу батьків – це подія, яка глибоко впливає на життя дитини, її емоційний стан, відчуття стабільності та безпеки, формування особистості та майбутнє в цілому.

Згідно з принципами міжнародного права, зокрема Конвенції ООН про права дитини, у всіх діях, що стосуються дітей, пріоритет має надаватися найкращим інтересам дитини. Водночас українське законодавство, зокрема Сімейний кодекс України, також містить положення, що регулюють права дитини у разі розлучення батьків, однак на практиці виникають труднощі з їх реалізацією. Йдеться про процедуру визначення місця проживання дитини, участь обох батьків у її вихованні, сплату аліментів, гарантування права на спілкування з обома батьками, а також про діяльність органів опіки та піклування і судової влади [6, с. 84].

У сучасних умовах забезпечення належного правового механізму захисту інтересів дітей при розлученні батьків є надзвичайно складним і комплексним завданням, яке вимагає урахування як правових, так і морально-етичних та психологічних чинників. Виникає необхідність не лише в удосконаленні законодавчих норм, але й у формуванні сталої правозастосовної практики, яка буде орієнтована на реальний захист прав дитини, а не лише на формальне виконання процедур.

Актуальність дослідження зумовлена не лише статистичним зростанням кількості розлучень в Україні, а й тими соціальними наслідками, які несе кожне з них для дитини. У період емоційної та соціальної нестабільності саме дитина часто стає заручником конфлікту між батьками. У деяких випадках інтереси дитини відсуваються на другий план через суперечки щодо майна, емоційну ворожнечу або особисті амбіції батьків. Часто це призводить до порушення її прав на спілкування, виховання, матеріальне забезпечення та психологічну рівновагу [7, с.21].

У сучасному суспільстві, де шлюбні відносини поступово втрачають свою сталість, питання захисту інтересів дітей при розірванні шлюбу стає надзвичайно важливим. Зростання кількості розлучень зумовлює необхідність звернення уваги як юристів, так і соціальних працівників до механізмів правового, психологічного та соціального захисту дитини, яка часто опиняється в епіцентрі конфлікту між батьками. У контексті правової держави, якою прагне бути Україна, дитина має розглядатися як самостійний суб'єкт права, потреби й інтереси якого мають бути пріоритетними у будь-яких рішеннях, що стосуються її подальшого життя після припинення шлюбних відносин між її батьками [1].

Після розлучення дорослі здебільшого зосереджуються на власних почуттях, матеріальних питаннях, емоційному болю або образах, що призводить до нехтування потребами дитини. Водночас саме вона переживає одну з найскладніших трансформацій у своєму житті: втрату цілісної сім'ї як стабільної емоційної опори. В умовах, коли подружжя не в змозі самостійно домовитися щодо подальшого виховання дитини, державні інституції, передусім суди та органи опіки і піклування, мають брати на себе відповідальність за прийняття рішень, орієнтованих не на задоволення амбіцій дорослих, а на забезпечення емоційного та фізичного добробуту дитини [8, с. 12].

Інструментом, що закріплює механізми захисту прав дитини, є Сімейний кодекс України. Його положення визначають, що навіть після розірвання шлюбу батьки зобов'язані брати участь у вихованні та забезпеченні дитини. Водночас судова практика свідчить, що формальні юридичні норми не завжди ефективно реалізуються у повсякденному житті. Часто виникають ситуації, коли один з батьків перешкоджає іншому у спілкуванні з дитиною, маніпулює її почуттями або використовує дитину як інструмент впливу на колишнього партнера. Подібні дії є неприпустимими з точки зору як моральних норм, так і принципів захисту прав людини. Саме тому законодавець передбачає можливість укладення договорів між батьками щодо участі кожного у житті дитини, а також нотаріального засвідчення таких домовленостей з метою запобігання їх невиконанню [3].

Законодавство вимагає врахування думки дитини, якщо вона досягла відповідного віку. Це положення ґрунтується на міжнародних стандартах, зокрема на Конвенції ООН про права дитини, яка наголошує, що дитина має бути почута в усіх питаннях, що її стосуються. Однак практика свідчить, що не завжди думка дитини є вільною, часто вона формується під тиском одного з батьків. У таких випадках суд повинен діяти обережно, спираючись не лише на формальні свідчення, а й на висновки психологів, органів опіки, експертів, які можуть об'єктивно оцінити ситуацію в родині. Важливо, щоб рішення про місце проживання дитини приймалося не заради формального задоволення запиту одного з батьків, а в інтересах її безпеки, емоційної рівноваги та розвитку [4].

Фінансове забезпечення дитини після розлучення також є однією з центральних тем у контексті захисту її інтересів. Обов'язок обох батьків утримувати дитину не припиняється із розірванням шлюбу, натомість лише актуалізується, адже дитина має право на рівний рівень життя з обома батьками. На жаль, в українських реаліях поширеними є випадки ухилення одного з батьків від сплати аліментів, приховування доходів або оформлення майна на третіх осіб. У таких ситуаціях на перший план виходить роль держави як гаранта виконання судових рішень. Важливим є також впровадження механізмів примусового стягнення аліментів, зокрема обмеження в правах боржника, що не виконує обов'язки перед дитиною. Проте аліменти мають розглядатися не як покарання або обов'язок перед іншим з батьків, а виключно як реалізація права дитини на матеріальне забезпечення.

Варто звернути увагу й на роль органів опіки та піклування, які на етапі розгляду спорів щодо дитини зобов'язані проводити обстеження умов проживання, аналізувати поведінку батьків, рівень їх залученості у виховання. Їхні висновки не є обов'язковими для суду, проте часто відіграють вирішальну роль при прийнятті остаточного рішення. Проблемою є те, що не завжди ці органи мають достатній кадровий, технічний або аналітичний ресурс, щоб здійснити всебічне й неупереджене дослідження ситуації. Підвищення професійного рівня спеціалістів, які працюють з сім'ями у кризі, є важливою передумовою для ефективного захисту інтересів дитини.

Окрему увагу заслуговують альтернативні способи врегулювання конфліктів, зокрема медіація, яка дозволяє знизити рівень конфронтації між батьками та зосередити їхню увагу на інтересах дитини, а не на взаємних образах. Медіація сприяє досягненню домовленостей у більш спокійній атмосфері, що позитивно впливає на подальшу емоційну стабільність дитини. На жаль, поки що в українській практиці цей механізм використовується недостатньо, переважає тенденція до звернення до суду як єдино можливої форми вирішення сімейних спорів. Водночас варто усвідомлювати, що саме добровільні домовленості, досягнуті в умовах взаємної поваги, є найкращим способом забезпечити сталу модель взаємодії батьків у майбутньому [8, с. 33].

Важливим у контексті захисту інтересів дітей є розуміння принципу найкращих інтересів дитини, що закріплений як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах, зокрема в Конвенції ООН про права дитини. Цей принцип вимагає врахування фізичних, психологічних, моральних, духовних та соціальних потреб дитини в кожному конкретному випадку [4]. Сімейне законодавство України, зокрема стаття 7 СКУ, наголошує, що у всіх рішеннях щодо дітей саме їхній добробут і стабільність повинні стояти на першому місці [2]. Це передбачає, що навіть за рівності формальних прав обох батьків суд чи орган опіки мають обрати той варіант, який у перспективі буде найменш травматичним і найкращим для дитини.

Стаття 109 Сімейного кодексу України визначає, що при розірванні шлюбу подружжя, яке має дітей, повинне надати до суду договір, у якому зазначено умови проживання, виховання, участі обох батьків у житті дитини [2]. Такий договір є свідченням усвідомленої відповідальності подружжя й гарантією захисту дитини від негативних наслідків розлучення. При цьому суд перевіряє не лише відповідність змісту договору нормам права, але й дотримання принципу добровільності й найкращих інтересів дитини. За відсутності згоди між батьками суд зобов'язаний розглядати кожну справу індивідуально, залучаючи органи опіки та піклування, психологів і експертів, що дозволяє забезпечити об'єктивність і справедливість.

У Сімейному кодексі передбачено, що після досягнення десятирічного віку дитина має право висловлювати свою думку, яка підлягає обов'язковому врахуванню при ухваленні рішення [2]. Такий підхід свідчить про визнання дитини активним учасником правовідносин.

Велику роль відіграє орган опіки та піклування. Він не лише бере участь у розгляді справ у суді, а й складає висновки про умови життя, психоемоційний стан дитини, якість батьківського піклування тощо. Висновки цих органів хоч і не є обов'язковими для суду, часто відіграють ключову роль у прийнятті рішень, особливо у справах, де між батьками існує глибокий конфлікт. Саме тому ефективність діяльності органів опіки та піклування напряму впливає на якість захисту прав дитини в післярозлучний період.

Таким чином, захист інтересів дітей у разі розірвання батьками шлюбу є багатогранною правовою і соціальною проблемою, яка вимагає комплексного підходу. Пріоритетність інтересів дитини має бути не лише декларативним принципом, а реальним критерієм прийняття рішень на всіх рівнях: від сімейних домовленостей до судових рішень. Забезпечення цього пріоритету можливе лише за умови ефективного законодавства, відповідального правозастосування, професійної роботи соціальних і правових інституцій, а також високого рівня усвідомлення обома батьками своєї відповідальності за майбутнє дитини, незалежно від форми їхніх особистих стосунків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 28.04.2025).

2. Сімейний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 28.04.2025).

3. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 28.04.2025).

4. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 28.04.2025).

5. Закон України «Про медіацію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 28.04.2025).

6. Березовська К. І., Березовская К. И. Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом. Київ, 2019. 241 с.

7. Гаврік Р. Особливості застосування окремих способів захисту сімейних прав та інтересів органами державної реєстрації актів цивільного стану. Львів, 2022. 45 с.

8. Гаврік Р. О. Сімейне право та інтерес учасників сімейних відносин як об'єкти захисту. Київ, 2023. 65 с.

Abstract. *The scientific theses consider the current aspects of protecting the rights and interests of children in the event of a divorce between parents. International and national legislation, in particular the provisions of the Family Code of Ukraine and the UN Convention on the Rights of the Child, are analyzed, regarding ensuring the best interests of the child. Special attention is paid to determining the place of residence of the child, the implementation of the right to communicate with parents, maintenance mechanisms and the role of guardianship and court bodies in resolving family disputes. The importance of alternative conflict resolution, in particular mediation, is substantiated to achieve the most comfortable living conditions for the child after divorce.*

Keywords: *child, divorce, protection of interests, place of residence, alimony, guardianship, court, mediation, Family Code of Ukraine, UN Convention on the Rights of the Child.*

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Саєнко Денис,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Капліна Галина Анатоліївна,***
к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація У статті комплексно досліджується договір купівлі-продажу як одна з найбільш поширених форм цивільно-правових зобов'язань. У роботі розглядаються основні засади правового регулювання договору купівлі-продажу в Україні, аналізуються права й обов'язки сторін, а також класифікація основних видів договорів купівлі-продажу. Значну увагу приділено проблемам правозастосування, зокрема складнощам виконання таких договорів, і окреслено перспективи вдосконалення правового регулювання в умовах розвитку економіки та цифровізації.

Ключові слова*: договір купівлі-продажу, споживач, поставка, правове регулювання, зобов'язання.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах в Україні тема різновидів договору купівлі-продажу стає надзвичайно актуальною у зв’язку з динамічними змінами законодавства, розвитком електронної торгівлі та необхідністю захисту прав споживачів. Зростаюча кількість правових спорів і господарських операцій вимагає чіткого розуміння правової природи, особливостей і умов укладення таких договорів.

Аналіз останніх досліджень. Вагомим внеском у дослідження даної теми стали праці таких науковців, як О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, Н.Ю. Наумович, та інші.

Метою статті є дослідження різновидів договору купівлі-продажу.

Виклад основного матеріалу. За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму [1, ст. 655].

Основні джерела правового регулювання: Цивільний кодекс України (гл. 54), Господарський кодекс України, інші спеціальні закони (наприклад, Закон «Про захист прав споживачів») [2. с. 6-8].

Договір купівлі-продажу має багато форм прояву залежно від цільового призначення товару, складу сторін, умов виконання, галузі використання. Найбільш поширеним є договір роздрібної купівлі-продажу, що укладається між продавцем (суб’єктом господарювання) та споживачем (фізичною особою) з метою задоволення особистих побутових потреб. Такий договір має публічний характер, тобто продавець зобов’язаний укладати його з кожним, хто звернеться до нього за наявності товару [1, ст. 633]. Додаткову правову охорону прав споживача забезпечує Закон України «Про захист прав споживачів», який передбачає обов’язок продавця надавати повну інформацію про товар, забезпечити гарантію, а також встановлює право споживача на обмін або повернення товару належної якості протягом 14 днів [3, ст. 5-9]. Особливістю такого договору є спрощена форма укладення — він вважається укладеним у момент передачі товару або оплати на касі. Розвиток електронної торгівлі також зумовлює укладення роздрібних договорів в електронній формі.

Іншою важливою формою є договір поставки, що використовується в комерційній діяльності між юридичними особами або фізичними особами-підприємцями. За своєю правовою природою він є різновидом договору купівлі-продажу, однак має свої особливості. Зокрема, його предметом є товар, призначений для подальшого використання у підприємницькій діяльності. Договір поставки, як правило, має довгостроковий характер, що передбачає періодичність постачання, узгодження графіка та умов транспортування, а також може включати положення про штрафні санкції за порушення умов договору [4, ст. 265].

Окрему увагу слід приділити договору контрактації сільськогосподарської продукції, що є специфічною формою постачання. Цей договір укладається між товаровиробником (аграрним підприємством або фермером) і заготівельником, часто — переробним підприємством. Його особливістю є те, що предметом договору є майбутній урожай, а не вже наявна продукція. Це зумовлює додаткові ризики, пов'язані з погодними умовами, і, відповідно, обґрунтовує включення до договору положень про авансові платежі, відповідальність за неврожай, а також вимоги до якості продукції [1. ст. 713-716].

Серед договорів спеціального призначення важливим є договір постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу. Він регулює надання електроенергії, газу, води або тепла споживачам, і характеризується технічною складністю виконання. Такий договір часто не укладається у традиційній письмовій формі, а вважається дійсним з моменту фактичного підключення до мережі та початку постачання [4, ст. 275-276]. Основними умовами є технічне під'єднання, наявність облікових приладів (лічильників), дотримання встановлених нормативів споживання та своєчасна оплата [5, ст. 6].

Не менш важливим є і договір міни, який на практиці використовується рідше, однак має юридичну рівноцінність договору купівлі-продажу. Замість грошової оплати, сторони обмінюються майном. Такий договір часто застосовується при бартерних угодах або взаємовигідному обміні нерухомості, автомобілів тощо. Законодавство передбачає до нього застосування загальних норм про купівлю-продаж, включаючи положення щодо якості, строків передачі, відповідальності за неналежне виконання [1, ст. 715-716].

Однією з ключових проблем у сфері договірних відносин купівлі-продажу є недотримання сторонами взятих на себе зобов'язань. Такі порушення можуть стосуватися невідповідності товару заявленій якості, неправильного визначення або зміни ціни, недотримання строків поставки, а також інших істотних умов, зафіксованих у договорі.

Окремої уваги заслуговує питання забезпечення належного захисту прав споживачів у межах договорів купівлі-продажу. Закон України «Про захист прав споживачів» встановлює чіткі вимоги до інформування споживачів про характеристики товарів, їхню якість, умови гарантійного обслуговування, а також визначає відповідальність продавців у разі порушення цих норм. [6, с.3].

Висновок: Договір купівлі-продажу є одним із найпоширеніших та юридично значущих інститутів цивільного права, який охоплює широкий спектр правовідносин залежно від цілей, учасників та форми реалізації. Його різновиди — від роздрібної купівлі-продажу до поставки чи контрактації — відображають потреби як споживачів, так і суб'єктів господарювання. Водночас ефективне функціонування таких договорів вимагає чіткого дотримання зобов'язань сторонами та належного правового захисту, особливо в частині прав споживачів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С. *Цивільне право України*. – Т. 2. – 2020. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://duikt.edu.ua/uploads/l_947_69687759.pdf

3. Закон України "Про захист прав споживачів". - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12?find=1&text=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D1%97#Text

4. Господарський кодекс України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

5. Закон України "Про ринок електричної енергії". - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text

6. Наумович Н. Ю. *Поняття і значення договору купівлі-продажу в українському законодавстві.* - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/25638/1/SCIENTI%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD-25-27.06.23_%D0%A1.451-454.pdf

Abstract. *The thesis is devoted to a comprehensive study of the sale and purchase agreement as one of the most common forms of civil law obligations. The work examines the basic principles of legal regulation of the sale and purchase agreement in Ukraine, analyzes the rights and obligations of the parties, and classifies the main types of sale and purchase agreements. Considerable attention is paid to the problems of law enforcement, in particular, the difficulties of performing such contracts, and the author outlines the prospects for improving legal regulation in the context of economic development and digitalization.*

Keywords*: sales contract, consumer, delivery, legal regulation, obligations.*

ОСОБЛИВОСТІ КУПІВЛІ ТА ПРОДАЖУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ ТА ІНШІ ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ

Хилюк Олександр,

студент 2 курсу спеціальність 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Капліна Галина Анвтоліївна,***

к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *У статті досліджуються питання електронної комерції як одного з ключових елементів сучасної цифрової економіки. Основну увагу приділено аналізу процесів купівлі та продажу товарів і послуг через інтернет та інші електронні засоби зв'язку, зокрема мобільні додатки,*

маркетплейси та соціальні мережі. Висвітлюються головні переваги електронної торгівлі — зручність, доступність, широкий вибір, зниження витрат для продавців, а також розглядаються недоліки: ризики шахрайства, складнощі з якістю товарів, доставки та правового захисту споживачів. У роботі проаналізовано чинне законодавство України у сфері електронної торгівлі, включаючи Закон України «Про електронну комерцію» та інші нормативно-правові акти, що регулюють взаємодію між суб'єктами онлайн-торгівлі. Окремо висвітлено сучасні тенденції у сфері е-комерції, такі як розвиток мобільної торгівлі, використання штучного інтелекту, чат-ботів, криптовалют та соціальної комерції. Стаття має на меті не лише ознайомити з базовими аспектами онлайн-торгівлі, а й сприяти розумінню викликів, що стоять перед споживачами та державними органами у контексті захисту прав та безпеки цифрових транзакцій.

Ключові слова*: *Процес купівлі, продаж товарів, електронні комунікації, мобільні додатки, соціальні мережі, цифрова освіта.

Постановка проблеми. Тема купівля та продаж товарів і послуг через інтернет та інші електронні засоби є надзвичайно актуальною через те що електронна торгівля це не лише зручність, а й нові можливості для бізнесу та споживача. Водночас вона вимагає нових підходів до безпеки, законодавчого регулювання та цифрової освіти. З розвитком технологій вона й надалі змінюватиме формат взаємодії продавця і покупця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження даної теми стали праці таких науковців як: Діденко О. А. Пилипчук Л.І. та інші. Однак дослідження купівлі та продажу товарів і послуг через інтернет та інші електронні засоби не втрачають своєї актуальності.

Метою статті є дослідження особливостей купівлі та продажу товарів і послуг через інтернет та інші електронні засоби.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі цифрових технологій електронна торгівля стала важливою складовою економіки та щоденного життя людей. Інтернет, мобільні додатки, соціальні мережі та інші електронні платформи кардинально змінили спосіб купівлі та продажу товарів і послуг. Завдяки цьому процес придбання необхідного став швидким, зручним і глобальним.

У доповіді розглядаються окремі аспекти електронної комерції: поняття, переваги та недоліки онлайн-торгівлі, чинне законодавче регулювання в Україні, а також сучасні тенденції розвитку галузі. Тема є особливо актуальною в умовах зростання обсягу електронних транзакцій та активізації онлайн-бізнесу.

Поняття електронної комерції. Електронна комерція (е-комерція) — це система економічних відносин, що забезпечує купівлю та продаж товарів і послуг через електронні

канали зв’язку, передусім через інтернет. Вона охоплює як приватних споживачів, так і великі корпорації, а також державні установи[1].

Основні моделі електронної комерції:

B2C (Business-to-Consumer) — продаж товарів і послуг компанією безпосередньо кінцевому споживачу[2] (наприклад, Rozetka).

B2B (Business-to-Business) — торгівля між підприємствами[3].

C2C (Consumer-to-Consumer) — взаємодія між споживачами через платформи (наприклад, OLX) [4].

C2B (Consumer-to-Business) — споживачі пропонують компаніям свої послуги чи товари (фріланс) [5].

Електронна торгівля відбувається через спеціалізовані сайти, мобільні додатки, соціальні мережі, месенджери, а також за допомогою електронної пошти. Виходячи з цього договір, укладений на відстані, це договір, укладений продавцем (виконавцем) із споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку(Ст.1, п.8) Закон України «Про захист прав споживачів» [6].

Переваги електронної торгівлі. Онлайн-торгівля має низку незаперечних переваг, які роблять її привабливою для широкого кола користувачів:

1) зручність — можна здійснювати покупки в будь-який час і з будь-якої локації.

2) широкий асортимент — клієнт має доступ до тисяч товарів з можливістю порівняння цін та характеристик.

3) економія часу та коштів — немає потреби витрачати час на поїздки до магазинів.

4) гнучкість для продавців — спрощується логістика, управління замовленнями, складом і маркетингом.

5) персоналізація пропозицій — алгоритми на основі попередніх покупок формують рекомендації.

Наприклад, на платформі Rozetka [7] покупець може порівняти десятки моделей смартфонів, ознайомитись з відгуками, обрати зручний спосіб оплати та доставки — і все це за лічені хвилини.

Недоліки та ризики електронної торгівлі. Попри очевидні переваги, е-комерція має й певні недоліки, що потребують уваги. По перше це ризик шахрайства — підроблені сайти, фейкові продавці, крадіжка даних. По друге складність у перевірці якості — покупець не має змоги особисто оглянути товар до отримання. По третє проблеми з доставкою — пошкодження товару, затримки, втрата посилок. По четверте це низький рівень цифрової грамотності у частини населення — складнощі з реєстрацією, оплатою чи поверненням товарів. І нарешті по п’яте це вже труднощі з поверненням або гарантією — особливо при замовленнях з-за кордону.

З урахуванням ризиків ми пропонуємо наступну поведінку, яка в свою чергу дозволить уникнути шахрайства. Рекомендується купувати лише на перевірених платформах, перевіряти сертифікати безпеки сайту (https), читати відгуки та користуватись післяплатою при першій покупці. Особливо важливо ознайомитись з Законом України «Про захист прав споживачів»[6]. І використовувати свої права в повному обсязі. Підсумовуючи ми можемо побачити, що коли споживач поєднує в собі правову обізнаність та обережність то саме така поведінка споживача надасть можливість уникнути ризиків. Сучасні тенденції електронної комерції. Світ електронної торгівлі постійно змінюється. Розгляд трендів дає можливість розуміти в яких напрямках треба діяти заради забезпечення правового регулювання в майбутньому, щоб відповідати дійсності. Найактуальніші тренди на 2024–2025 роки:

1) мобільна комерція (m-commerce) - понад 70% покупок здійснюються зі смартфонів;
2) штучний інтелект і автоматизація - чат-боти, рекомендаційні системи, персоналізація;
3) соціальна комерція - продажі безпосередньо через Instagram, TikTok, Facebook;
4) інтеграція криптовалют - деякі платформи вже приймають Bitcoin, USDT;
5) екологічна доставка - попит на «зелену логістику» та безпластикову упаковку.

Усе це свідчить про те, що електронна торгівля не стоїть на місці, а адаптується до нових запитів і технологій. Саме тому правова наука і законодавчі ресурси повинні крокувати в ногу з процесом.

Висновки. Тема купівля та продаж товарів і послуг через інтернет та інші електронні засоби є критично важливою через те що Електронна комерція — це потужний інструмент сучасної економіки, що відкриває нові можливості для бізнесу та споживачів. З одного боку, вона забезпечує зручність, швидкість і широку доступність товарів, а з іншого — вимагає обережності, знань про права споживача та навичок користування цифровими сервісами.

Для подальшого розвитку е-комерції в Україні необхідне:

1) удосконалення законодавства;
2) покращення цифрової освіти населення;
3) підтримка інновацій.

У майбутньому електронна торгівля ще більше інтегрується в повсякденне життя кожного громадянина. Висновки доможуть бути корисними як для користувачів електронних торговельних платформ, так і для підприємців та розробників електронних сервісів.

Список використаних джерел:

1. https://wezom.com.ua/ua/blog/elektronna-komertsiya

2.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B0 Вікіпедія — B2C (Business-to-Consumer).

3.https://en.wikipedia.org/wiki/B2B_e-commerce Вікіпедія — B2B (Business-to-Business).

4.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%B4%D0%BE_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B0 Вікіпедія — C2C (Consumer-to-Consumer).

5. https://en.wikipedia.org/wiki/Consumer-to-business

6. Закон України «Про захист прав споживачів» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

7. https://rozetka.com.ua . Rozetka. офіційний сайт.

Abstract. *The article examines the issues of e-commerce as one of the key elements of the modern digital economy. The main focus is on the analysis of the processes of buying and selling goods and services via the Internet and other electronic means of communication, including mobile applications, marketplaces and social networks. The article highlights the main advantages of e-commerce - convenience, accessibility, wide choice, cost reduction for sellers - and discusses the disadvantages: fraud risks, difficulties with the quality of goods, delivery and legal protection of consumers. The article analyses the current legislation of Ukraine in the field of e-commerce, including the Law of Ukraine 'On Electronic Commerce' and other regulatory acts governing the interaction between online trading entities. The report also highlights current trends in e-commerce, such as the development of mobile commerce, the use of artificial intelligence, chatbots, cryptocurrencies and social commerce. The report aims not only to introduce the basic aspects of online commerce, but also to promote understanding of the challenges faced by consumers and government agencies in the context of protecting the rights and security of digital transactions.*

Keywords: *purchase process, sale of goods, electronic communications, mobile applications, social networks, digital education.*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ У ШЛЮБНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Чугаєва Дарина

студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В Даля

Науковий керівник: ***Капліна Галіна Анатоліївна,***

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В Даля

Анотація: *У запропонованій роботі хочу затронути тему та проаналізувати правовой інститут відповідальності подружжя у межах шлюбних правовідносин. Особливу увагу можна приділити нормативно-правовому забезпеченню таких відносин відповідно до наступних чинних*

кодексів: Сімейного, Цивільного та Кримінального кодексів України. У межах дослідження цієї статті будемо придіяти увагу деяким формам юридичної відповідальності, вона має такі форми як: цивільно-правова, сімейно-правова та кримінальна, – ці форми відповідальності виникають між подружжям у зв'язку з порушенням особистих і майнових обов'язків. Також буде розглядатись такий елемент як солідарна відповідальность подружжя за борговими зобов'язаннями, взятими в інтересах їх сім'ї , а також які можуть бути правові наслідки ухилення від виконання обов'язку утримання (аліментів). У ході дослідження розглянемо не менш важливий елемент -шлюбний договір. Характеристика шлюбного договору як інструмента має велике значення у попередження спорів та встановлює чітке визначення прав і обов'язків кожного з подружжя. На мою думку було важливо взяти до уваги судову практику Верховного Суду, у ній зазначені сформовані сучасні підходи, та як слід застосовувати норми сімейного законодавства. Результат який ми отримаємо з цієї статті може бути використана не тільки в науковій діяльності та освітньому процесі, а й також у юридичній практиці (для практиків-юристів) під час розгляду справ, які в свою чергу будуть пов'язані із сімейними спорами.

Ключові слова: *подружжя, шлюбні правовідносини, юридична відповідальність, шлюбний договір, судова практика, спільне майно, аліменти, зобов'язання, законодавство.*

Відповідальність у межах шлюбних правовідносин — це правовий механізм, який забезпечує те, що подружжя будуть виконувати свої обов'язки, які в свою чергу будуть закріплені законом або договором. Вона виконує не тільки компенсаторну, ще й запобіжну функцію. Українське законодавство поділяє юридичну відповідальність подружжя залежно від характеру порушених прав, такими є: цивільно-правові, кримінальні, адміністративні та сімейно-правові. Сімейний кодекс являє собою основу правового регулювання, слід зазначити такі статті цього кодексу, як ст. 65 і 75, у них зазначено майнову відповідальність та обов'язок з утримання [1, ст. 65, 75], а також положення Цивільного та Кримінального кодексів [5, ст. 164, 126-1].

Одними з найпоширеніших підстав для цивільно-правової відповідальності між подружжям є наступні причини: порушення зобов'язань щодо спільного майна або невиконанням обов'язку з утримання. Кожен з подружжя має нести солідарну відповідальність за обо'язки один одного, якщо вони були взяті в інтересах сім'ї[1, ст. 65]. Це правило було визнано у практиці Верховного Суду, зокрема у справі № 522/19136/17 — де йдеться про поділ споживчого кредиту, використаного на лікування дитини [10].

Наступий категорій є не менш важливий,- це спори, вони здебільшого базуються щодо утримання подружжя. Відповідно до Сімейного кодексу один з подружжя має право на утримання, у разі якщо він є непрацездатним або то доглядає за дитиною або перебуває у складних матеріальних умовах [1, ст. 75].Також слід враховувати, що Верховний Суд зазначив

у справі № 6-310цс15, що утримання можливе також після розірвання шлюбу за умов, передбачених законом [11].

Шлюбний договір являє собою ефективний превентивний інструмент. У ньому сторони можуть заздалегідь домовитись та узгодити режим майна та відповідальність за борги, та що також є не менш важливим це обмежити або уточнити солідарну відповідальність [4, с. 34]. На мою думку, чітко визначені положення дозволяють уникати конфліктів у випадку розлучення. Науковці наголошують, що за умов які чітко прописані у договору знижується кількість спорів у судовій практиці [2, с. 51].

Відповідальність у кримінально-правовій площині настає з моменту злісного ухилення від утримання або домашньому насильстві. За наявності значної шкоди через несплату аліментів тягне кримінальну відповідальність [5, ст. 164]. У разі систематичного психологічного або фізичного тиску — фіксується як домашнє насильство [5, ст. 126-1]. У рішенні Верховного Суду від 18.03.2021 у справі № 296/3447/19 зазначено, що навіть епізодичне домашнє насильство може стати підставою для обмежувальних заходів [12].

Судова практика демонструє поступовий перехід до гнучкого аналізу обставин справ. Як приклад можна зазначити справу «Ковач проти України» (ЄСПЛ, 2017 р.) Суд визнав, що невиконання державою обов'язків щодо належного захисту від домашнього насильства може порушувати ст. 3 Конвенції про захист прав людини [13]. Це свідчить про зростаючу роль міжнародної практики у тлумаченні сімейного законодавства.

Таким чином, інститут відповідальності подружжя являє собою ключовим засобом правового впливу у шлюбних правовідносинах, вона спрямована на дотримання обов'язків та захист прав обох сторін. Її багаторівнева структура включає в себе цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та сімейно-правову форми, кожна з них має свою функцію та характер правопорушення.

Також хотілось би зазначити, що не менш важливу роль відіграє інститут шлюбного договору, саме цей договір дозволяє завчасно врегулювати майнові зобов'язання і відповідальність, зменшуючи ризики конфліктів. Судова практика показує, що при відсутності такого договору вирішальним чинником є доведення сімейного інтересу у зобов'язанні.

Застосування кримінальної відповідальності у шлюбних правовідносинах має винятковий характер та пов'язаний з більш серйозними порушеннями, такими можен бути як ухилення від утримання (аліментів) або досягати домашнього насильства. Але у таких випадках має більше значення дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Підсумовуючи вище сказане, робимо такий висновок, що відповідальність у шлюбних правовідносинах не повинна розглядатись лише через законодавчі норми, а й з урахуванням реальних життєвих ситуацій, принципу справедливості та судової практики.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
2. Захарчук О.Ю. *Шлюбне право України: проблеми відповідальності подружжя*. – Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 184 с.
3. Коментар до Сімейного кодексу України / за ред. В.І. Борисової. – Харків: Право, 2020. – 356 с.
4. Хромова О.В. *Шлюбний договір як засіб регулювання сімейних зобов'язань* // Право і суспільство. – 2022. – № 2. – С. 33–38.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
6. Судова практика Верховного Суду у сімейних спорах: огляд рішень КЦС ВС за 2020–2023 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/
7. Дуднік О.С. *Майнові зобов'язання подружжя та їх відповідальність* // Юридичний журнал. – 2021. – № 5. – С. 58–61.
8. Сурілов Д.І. *Розмежування боргів подружжя в судовій практиці* // Вісник цивільного процесу. – 2023. – № 1. – С. 41–47.
9. Ковальчук Л.М. *Особливості розподілу спільного майна та боргів подружжя* // Актуальні проблеми права. – 2022. – № 4. – С. 43–49.
10. Постанова Верховного Суду у справі № 522/19136/17 від 04.12.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua
11. Постанова ВС від 30.03.2016 у справі № 6-310цс15 [Електронний ресурс].
12. Постанова ВС від 18.03.2021 у справі № 296/3447/19 [Електронний ресурс].
13. ЄСПЛ. *Справа «Ковач проти України»*, заява № 21265/12, рішення від 4 квітня 2017 року.

Abstract. *In the proposed work, an analysis of the legal institution of the spouses' liability within the framework of marital legal relations will be carried out. Particular attention can be paid to the regulatory and legal support of such relations in accordance with the following current codes: Family, Civil and Criminal Codes of Ukraine. The study of this article will also consider various forms of legal liability, such as civil law, family law and criminal – they arise between spouses in connection with the violation of personal and property obligations. Also, a special emphasis is placed on the issue of joint and several liability of spouses for debt obligations assumed in the interests of the family, as well as on the legal consequences of evasion of the obligation to maintain (alimony). A man inent place in the work is the characterization of the marriage contract as a tool for preventing disputes and clearly defining the rights and obligations of each spouse. The article also analyzed the current judicial practice of the Supreme Court, and formed modern approaches to how to apply the norms of family legislation. The results of the study can be used in scientific activities, educational process, as well as in legal practice during the consideration of cases, which in turn will be related to family disputes.*

Keywords: *spouses, marital legal relations, legal liability, prenuptial agreement, case law, joint property, alimony, obligations, legislation.*

С Е К Ц І Я V

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ЗАПЕВНЕННЯ ЩОДО ДОГОВОРУ, ЗАПЕВНЕННЯ ТА КОМПЕНСАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТІВ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Гусаков Євген,
аспірант 1 курсу спеціальності 081 "Право"
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Шаповалова Ольга Вікторівна***
д.ю.н., зав. кафедрою господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті здійснено критичний аналіз імплементації інститутів запевнення щодо договору, запевнення та компенсації, запозичених із системи загального права, в українську правову систему. Досліджено правову природу 'representations', 'warranties' та 'indemnities' в контексті системи загального права (англосаксонської правової системи) та виявлено системні проблеми їх інтеграції в українське законодавство. Особлива увага приділяється структурним недолікам розміщення нових правових конструкцій у Цивільному Кодексі України та інших законах, їх невідповідності оригінальним концепціям, а також обмеженості сфери їх застосування.*

Ключові слова: *запевнення щодо договору, запевнення, компенсація, система загального права, цифрова економіка.*

Постановка проблеми. Глобалізація торгівельних відносин у світі вимагає від національних правових систем адаптації та гармонізації механізмів регулювання комерційної діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Особливо гостро це питання постає у сфері договірного права, де традиційно зберігаються значні відмінності між континентальною системою та системою загального права (*common law*). Наслідком такої глобалізації стало запровадження у вітчизняне законодавство іноземних правових інститутів, зокрема запевнення щодо договору, запевнення та компенсації, які традиційно притаманні саме країнам системи загального права.

Прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 року [1] мало ознаменувати новий етап у розвитку українського договірного

права. Цим законом до Цивільного кодексу України було внесено зміни, якими запроваджено інститут запевнень щодо договору (ст. 650-1 ЦК України [2]), а також впроваджено механізм запевнень та компенсації у договорах за участі резидентів Дія Сіті. Згідно з пояснювальною запискою до зазначеного закону, ці нововведення мали на меті запозичити із системи загального права такі інститути як зокрема *'representations', 'warranties'* та *'indemnities'*. [3]

Разом з тим, звертає на себе увагу той факт, що у пояснювальній записці законодавець припустився концептуальної помилки, коли у розділі про '*warranties*' він намагався провести паралель із українською нормою, що стосується вчинення правочину під впливом обману. При чому, сам законодавець визнає, що згадана норма є аналогом саме '*fraudulent misrepresentations*' (*укр. умисне введення в оману*). Тут варто зауважити, що посилання на *fraudulent misrepresentations* у контексті розділу про *warranties* є логічно непослідовним і вказує на сплутування законодавцем різних за своєю правовою природою інститутів – *'warranties'* (договірна концепція) та *'representations'* (переддоговірна концепція). У зв'язку із чим виникає питання, наскільки послідовним є законодавець у вирішенні проблеми імплементації згаданих інститутів.

З іншого боку, українські вчені також часто припускаються помилок у системному тлумаченні названих інститутів. Такі вчені як М.М. Великанова, О.В. Басай, В.І. Теремецький, Н.Г. Гуц, Л.М. Дорошенко, М.С. Федорко та інші хоча і досліджували питання імплементації вказаних концепцій, переважно зосереджувалися на описовому аналізі нововведень без належної критичної оцінки їх системної інтеграції в українське цивільне законодавство.

В ході даного дослідження також звертає на себе увагу і те, що на практиці імплементовані в українське законодавство концепції загального права доволі рідко застосовуються в договорах, що регулюються українським правом, про що може свідчити незначна кількість судової практики за майже 4-ри роки з моменту їх імплементації.

Мета дослідження. Метою дослідження є критичний аналіз імплементації концепцій запевнення щодо договору, запевнення та компенсації, запозичених із системи загального права, в українську правову систему, виявлення системних проблем їх інтеграції в українське законодавство та визначення можливих шляхів вдосконалення цих правових механізмів.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння проблематики імплементації необхідно чітко розмежувати інститути загального права, які були запозичені українським законодавцем.

'Representation' в загальному праві – це твердження про факт, що належить до минулого або теперішнього часу, яке викладене до або під час укладення договору та спонукає контрагента укласти цей договір. Принципово важливо, що '*representation*' не є частиною договору, а лише передумовою для його укладення, і в разі виявлення його неправдивості

('*misrepresentation*') наслідком може бути визнання договору недійсним або відшкодування збитків. [4]

'Warranty' в загальному праві – це договірна умова другорядного значення, згідно з якою одна сторона надає іншій стороні обіцянку (*'promise'*), що певний факт щодо предмета договору є або буде таким, як він заявлений або мав би бути. На відміну від '*representation*', '*warranty*' є невід'ємною частиною договору, і його порушення не дає підстав для визнання договору недійсним, а лише право вимагати відшкодування збитків. [4]

'Indemnity' в загальному праві – це договірне зобов'язання, за яким одна сторона бере на себе відповідальність убезпечити іншу сторону від певного виду збитків, витрат чи відповідальності, що можуть виникнути при настанні визначених обставин. [4]

Визначившись із значенням даних термінів слід спробувати зрозуміти, які саме з названих інститутів законодавець намагався імплементувати в українському цивільному законодавстві.

Так аналізуючи ст. 650-1 ЦК України (запевнення щодо договору), слід відзначити, що законодавець найбільш імовірно намагався адаптувати концепцію '*representation*', оскільки стаття стосується запевнення щодо фактів, які мають значення в тому числі для укладення договору. З іншого боку, в ч. 2 ст. 650-1 ЦК України єдиним наслідком надання неправдивих запевнень визначено відшкодування збитків, що наближає цей інститут до '*warranty*'.

Більше того, якщо йдеться про імплементацію '*representation*', виникає структурне питання щодо розміщення даної норми у Главі 53 ЦКУ «Укладення, зміна і розірвання договору», а не в главі 16 «Правочини», де містяться норми про дійсність правочинів, зокрема ст. 230 щодо вчинення правочину під впливом обману [2]. Тобто якщо законодавець мав на меті запровадити аналог '*representation*,' то відповідну норму логічно було б розмістити саме в главі 16, оскільки в загальному праві '*misrepresentation*' має наслідком саме можливість визнання договору недійсним, і лише у деяких випадках передбачає стягнення збитків на противагу недійсності.

М.С. Федорко слушно зауважує, що положення ст. 650-1 ЦК України не закріплюють пов'язаності правових наслідків надання недостовірних запевнень із визнанням договору недійсним, на відміну від положень ст. 230 ЦК, відповідно до якої правочин визнається судом недійсним [5, с. 127]. Виникає парадоксальна ситуація, якщо запевнення щодо договору є аналогом *'representation'*, тоді незрозуміло, чому законодавець обмежив правові наслідки його порушення лише відшкодуванням збитків, не передбачивши можливість визнання договору недійсним, що є ключовою особливістю інституту *'misrepresentation'* в загальному праві.

Якщо ж метою імплементації було запровадження концепції '*warranty*,' то статтю доцільніше було б розмістити в главі 52 «Поняття та умови договору», адже '*warranty*' є в

першу чергу договірною умовою. При цьому в українському законодавстві не впроваджено розмежування між *'condition'* та *'warranty'*, що є принциповим для системи загального права, де *'condition'* (істотна умова договору) має першорядне значення, і її порушення дає право на розірвання договору, тоді як '*warranty*' має другорядне значення, і його порушення дає лише право на відшкодування збитків. [6]

У зв'язку із цим, важливе спостереження знову робить М.С. Федорко, вказуючи, що розмежування запевнення про обставини та зобов'язання дозволяє стверджувати, що до запевнень про обставини масив норм зобов'язального права не має застосовуватися, а отже, його регулювання фактично зводиться лише до ст. 650-1 ЦК України [5, с. 128]. Такий підхід свідчить на користь того, що законодавець ймовірно не розглядав запевнення щодо договору у якості договірної конструкції (тобто '*warranty*').

Що стосується аналізу інституту компенсації, необхідно звернутися до його оригінальної концепції в системі загального права. Як зазначалося вище, *'indemnity'* – це договірне зобов'язання, за яким одна сторона бере на себе відповідальність убезпечити іншу сторону від певного виду збитків, витрат чи відповідальності, що можуть виникнути при настанні визначених обставин. Критично важливо розуміти, що *'indemnity'* функціонує як механізм розподілу ризиків між сторонами договору, а не як санкція чи міра відповідальності за порушення договірних зобов'язань. [7]

Фундаментальною проблемою імплементації цього інституту є те, що український законодавець, судячи з пояснювальної записки, невдало використовує термін "компенсація", застосовуючи його одночасно і як аналог для наслідків *'indemnity'*, і як аналог *'liquidated damages'* (заздалегідь оцінені збитки). [3]

У системі загального права ці інститути мають різну правову природу: *'liquidated damages'* – це конкретна сума, яку сторони заздалегідь погодили як відшкодування за порушення договору, тоді як *'indemnity'* – це зобов'язання однієї сторони захистити іншу від збитків, які можуть виникнути у зв'язку з певними обставинами, не обов'язково пов'язаними з порушенням договору. Змішування цих інститутів в українському законодавстві призводить до неможливості ефективного застосування цих концепцій в його оригінальному розумінні. [8]

Ба більше, в українській науковій доктрині компенсація також часто розглядається переважно як спосіб захисту порушених прав та фактично окрема форма відповідальності. Так, Л.М. Дорошенко стверджує, що компенсація є гарантією належного виконання договору, найбільш універсальним способом захисту прав сторони серед інших способів, передбачених законодавством [9, с. 35]. Таке розуміння, в цілому, не відповідає сутності *'indemnity'*. Цей інститут у системі загального права існує не стільки для забезпечення виконання договору, скільки надає сторонам механізм для кращого контролю ризиків після укладення договору.

Висновки та пропозиції. Критичний аналіз імплементації інститутів загального права в українську правову систему виявив ряд системних проблем, для вирішення яких пропонується вжити наступні заходи:

1. ***Концептуальне розмежування інститутів***. Необхідно чітко розмежувати на законодавчому рівні інститути *'representation'* та *'warranty'*, які в загальному праві мають принципово різну правову природу та наслідки порушення. Наразі стаття 650-1 ЦК України змішує ці концепції, що призводить до правової невизначеності, і як наслідок до обмеженого застосування через концептуальну відірваність від інших інститутів цивільного права України.

2. ***Системне розміщення норм***. Одночасно доцільно переглянути розміщення норм про запевнення щодо договору у ЦК України, перенісши їх з Глави 53 до Глави 16 «Правочини» з визначенням можливості визнання договору недійсним у разі надання неправдивих запевнень, що відповідатиме оригінальній концепції в системі загального права.

3. ***Коректна імплементація indemnity***. Інститут компенсації (*'indemnity'*) має бути чітко відмежований від *'liquidated damages'* (заздалегідь оцінених збитків) і впроваджений скоріше як механізм розподілу ризиків сторін.

Таким чином, хоча імплементація інститутів запевнення щодо договору, запевнення та компенсації є важливим кроком у напрямку гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, її сучасний стан характеризується концептуальними непослідовностями та системними недоліками, що потребує подальшого вдосконалення для забезпечення ефективного функціонування цих інститутів в рамках континентальної правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n437.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70298&pf35401=537383.
4. Garner, Bryan A. and Henry Campbell Black. Black's Law Dictionary. 8th ed. Thomson/West, 2004.
5. Федорко М.С. Щодо питання про правову природу інституту запевнень про обставини в цивільному праві України. Матеріали 78-ї наукової конференції ОНУ імені І. І. Мечникова (22 – 24 листопада 2023 р., м. Одеса). URL: https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/37333.
6. Sharma, Nupur, and Simply Shekhar. "Condition and Warranty." Issue 3 Int'l JL Mgmt. & Human. 6 (2023): 995. URL: https://ijlmh.com/paper/condition-and-warranty/.

7. Alderman P. Indemnity clauses in commercial contracts: how to achieve desired contractual risk allocation. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=db38e8d6-7451-49e1-9e74-531bf32e0d10.

8. Weinberg, Kenneth P. Fair and Clear: Liquidating Damages and Indemnity Provisions. October 2009. URL: https://www.monitordaily.com/article-posts/fair-clear-liquidated-damages-indemnity-provision/.

9. Дорошенко, Л.М. 2023. Захист прав сторін корпоративного договору шляхом застосування компенсації та запевнень. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. (Сер 2023), 24-37. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.3.3.

Abstract. *The article provides a critical analysis of the implementation of assurance and compensation institutions borrowed from the common law system into the Ukrainian legal system. The legal nature of representations, warranties, and indemnities under English law is examined, and systemic problems of their integration into Ukrainian legislation are identified. Special attention is paid to the structural shortcomings of placing new legal constructs in the Civil Code of Ukraine and the limited scope of their application.*

Keywords*: representations, warranties, indemnities, common law system, digital economy.*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Парамонова Галина

студентка 5 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ імені В. Даля

Науковий керівник: ***Шаповалова Ольга Вікторівна***

д.ю..н. завідувач кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін

юридичного факультету СНУ імені В. Даля

Анотація. *У статті розглядаються основні проблеми скасування ГК України , а також - реформування господарсько-процесуального та господарського права в Україні, пов'язані з нормативною колізійністю, неефективністю правозастосування та необхідністю адаптації до міжнародних стандартів. Автор наголошує на важливості цифровізації судового процесу, усунення правових прогалин і створення сприятливого правового середовища для економічного розвитку. Даними заходами досягаються позитивні зміни правового регулювання господарських відносин*

Ключові слова: *скасування ГК України, правове регулювання господарських відносин, модернізація господарсько-процесуального законодавства, реформування, цифровізація, законодавчі колізії*

У науковому середовищі, починаючи з 2020 року, активізувалися дискусії щодо доцільності/недоцільності **скасування** Господарського кодексу **України (далі-ГК**

України). Внаслідок набрання чинності Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX у серпні 2025 року відбудеться скасування Господарського кодексу.

Скасування ГК України розглядається не лише як правова реформа, а як частина глибшої стратегії трансформації економічного середовища України. Успіх цього процесу залежатиме від збереження балансу між модернізацією, правовою стабільністю та державними інтересами в умовах війни та євроінтеграції.

Проблема реформування господарсько-процесуального та господарського права залишається надзвичайно актуальною, адже ефективне правове регулювання господарської діяльності є ключовим фактором стабільного економічного розвитку. В умовах сучасних економічних викликів необхідно удосконалювати механізми правозастосування, забезпечувати прозорість судових процедур та адаптувати господарське законодавство до міжнародних стандартів. Реформа цього напряму спрямована на оптимізацію судових процедур, підвищення ефективності вирішення комерційних спорів та спрощення регуляторних вимог, що сприяє залученню інвестицій і розвитку підприємництва. Враховуючи зміни у бізнес-середовищі, вдосконалення господарського права також сприяє підвищенню правової захищеності суб'єктів господарювання та формуванню передбачуваної правової системи.

У сучасних умовах ключовим напрямом економічного та соціального розвитку стає інноваційна діяльність, що сприяє зростанню ВВП, підвищенню добробуту населення та конкурентоспроможності країни. Для ефективної реалізації цієї стратегії необхідне гнучке, адаптивне та прогресивне господарське законодавство, яке забезпечуватиме сприятливе правове середовище для розвитку інноваційного потенціалу [1, с. 15]. Тому реформування господарського та господарсько-процесуального законодавства є необхідною умовою для забезпечення довгострокового економічного та соціального розвитку України, а правові зміни повинні бути спрямовані на стимулювання інновацій, розвиток високотехнологічного виробництва та спрощення правових процедур, що дозволить ефективно інтегрувати країну у глобальний економічний простір.

С. Серебряк зазначає, що одним із пріоритетних завдань правової реформи в Україні на сучасному етапі є мінімізація законодавчих колізій, адже процес формування господарського законодавства супроводжувався суттєвими соціально-політичними та економічними труднощами. Важливу роль у цьому відіграли наукові дискусії між прибічниками та опонентами ухвалення Господарського кодексу України, що значно вплинуло на правову визначеність у сфері господарських відносин [5, с. 308]. До цього часу розробка нових нормативних актів відбувалася в умовах одночасного функціонування значного масиву

застарілого радянського законодавства, що спричинило правову невизначеність та збереження неефективних підходів до регулювання господарської діяльності [3, с. 117]. Відсутність чіткої законодавчої позиції щодо концепції розвитку ринкової економіки призвела до неоднозначності у прийнятті господарських законопроектів та нормативних актів [5, с. 308-309].

Наразі існує низка ключових передумов для вдосконалення господарського законодавства. По-перше, чинне господарське законодавство має значні прогалини, неточності та колізії, зокрема у положеннях Господарського кодексу України, які містять суперечності. Крім того, одні й ті самі питання нерідко регулюються як Господарським, так і Цивільним кодексами, що ускладнює правозастосування. По-друге, господарсько-правові відносини змінюються надзвичайно швидко, що зумовлено темпами розвитку економічної системи, науково-технічного прогресу, впровадження нових технологій, появою нових видів договорів та активним міжнародним співробітництвом. Це ускладнює врахування таких змін при ухваленні нормативно-правових актів. По-третє, глобалізація економіки призвела до розширення діяльності транснаціональних корпорацій, промислово-фінансових груп та міжнародного співробітництва, що вимагає адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів та ефективного регулювання господарських процесів. По-четверте, після проведення масштабних економічних експериментів, перегляду пріоритетних напрямків економічної політики та визначення курсу на інтеграцію до міжнародних економічних союзів, виникає потреба у гармонізації національного законодавства з різними правовими системами. Це вимагає гнучкості у правовому регулюванні, усунення бар'єрів у правозастосуванні та синхронізації норм господарського права зі світовими практиками [5, с. 309-313]. Ці фактори обумовлюють необхідність глибокої модернізації господарського законодавства, спрямованої на підвищення його ефективності, усунення колізій та узгодження з сучасними економічними реаліями.

Р. С. Кушнір наголошує, що система господарських судів відіграє ключову роль у регулюванні господарських відносин в Україні, особливо в умовах сучасних економічних викликів. Ефективність вирішення господарських спорів безпосередньо впливає на стабільність макро- та мікроекономічної діяльності держави. Водночас якість правового регулювання господарських процесуальних відносин залишається одним із визначальних факторів забезпечення ефективного судочинства. Попри значний масив нормативно-правових актів, що регулюють господарські процесуальні відносини, чинна система залишається недостатньо ефективною та потребує вдосконалення. Неузгодженість окремих положень, складність процедур та недостатня адаптація до сучасних економічних реалій створюють правові бар'єри для учасників господарських відносин [2, с. 15]. Тому окрім вдосконалення

господарського законодавства, актуальним залишається питання реформування господарсько-процесуального права. Господарсько-процесуальне законодавство визначає правила вирішення господарських спорів, однак його нинішній стан характеризується застарілими процедурами, низькою ефективністю правозастосування та недостатньою адаптацією до міжнародних стандартів. Наявні процесуальні прогалини негативно впливають на швидкість розгляду справ у господарських судах, що знижує ефективність судового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності. Важливим аспектом реформування є цифровізація господарського процесу, запровадження електронного документообігу, механізмів альтернативного вирішення спорів та підвищення процесуальної прозорості судових рішень. Таким чином, модернізація господарського законодавства має включати вдосконалення господарсько-процесуального права, що дозволить забезпечити прозоре, ефективне та оперативне вирішення спорів, сприятиме розвитку економічної діяльності та зміцненню довіри до судової системи.

Науковці В. В. Рєзнікова та В. С. Щербина [4] висвітили низку проблем господарського законодавства України, які потребують вирішення. Серед основних недоліків вони виділяють відсутність системного та узгодженого підходу до визначення організаційно-правових форм господарювання, що спричиняє колізії та правову невизначеність. Також наголошено на неврегульованості питань корпоративної соціальної відповідальності, що стримує її впровадження. Проблемою залишається дисбаланс між державною владою та місцевим самоврядуванням, який негативно впливає на управлінську ефективність. Серед інших викликів зазначено неефективне управління державними та комунальними підприємствами, що знижує їхню продуктивність. Відсутність дієвих економіко-правових механізмів ускладнює реалізацію масштабних інфраструктурних проєктів, а недосконаліть механізмів надання державної допомоги бізнесу обмежує економічний розвиток. У сфері конкурентного регулювання недосконаліть захисту економічної конкуренції та необхідність реформування Антимонопольного комітету залишається актуальною. Окрім цього, система державної допомоги бізнесу не повністю відповідає вимогам ЄС. Сучасні правові виклики включають недостатнє регулювання використання майна, відсутність чітких норм щодо комерціалізації інтелектуальної власності, проблеми з бухгалтерським обліком та фінансовою звітністю підприємств, а також неузгодженість договірного регулювання. Значну роль відіграє цифровізація економіки, проте правове регулювання електронної комерції, обігу криптовалют, смарт-контрактів суттєво відстає від реальних потреб бізнесу. Серед загальних структурних недоліків виділяють низький рівень захисту прав учасників господарських відносин, недосконаліть відповідальності за господарські правопорушення, надмірну зарегульованість окремих галузей економіки та нестачу стимулів для інноваційної, інвестиційної та

зовнішньоекономічної діяльності. Окремо наголошено на суперечливих підходах до спеціальних режимів господарювання, зокрема у секторі оборони, діяльності Збройних Сил України та надзвичайних умовах [5, с. 310-311].

У таблиці 1 узагальнимо основні проблеми реформування господарського та господарсько-процесуального законодавства в Україні.

Таблиця 1

Основні проблеми реформування господарського та господарсько-процесуального законодавства в Україні

Категорія	Проблема	Аспекти реформування
1	2	3
Господарське законодавство	Відсутність системного підходу	Уніфікація правових норм, усунення суперечностей між різними нормативними актами.
	Недостатня корпоративна соціальна відповідальність	Запровадження законодавчих стимулів для етичного ведення бізнесу.
	Дисбаланс між державною владою та місцевим самоврядуванням	Визначення чітких меж втручання держави у господарські процеси.
	Неефективне управління держпідприємствами	Запровадження сучасних механізмів корпоративного управління та контролю ефективності.
	Відсутність механізмів для інфраструктурних проєктів	Модернізація законодавства щодо публічно-приватного партнерства.
	Недосконаліть державної допомоги бізнесу	Вдосконалення механізмів регулювання підтримки підприємств відповідно до стандартів ЄС.
Конкурентне регулювання та міжнародні стандарти	Неефективна система конкурентного права	Гармонізація антимонопольного законодавства з міжнародними стандартами.

	Відсутність узгодженості з нормами ЄС	Адаптація механізмів контролю державної допомоги до вимог європейського законодавства.

Актуальні правові виклики	Використання майна	Упорядкування механізмів використання державного та приватного майна у господарській діяльності.
	Комерціалізація інтелектуальної власності	Розробка ефективних моделей трансферу технологій та правового захисту об'єктів інтелектуальної власності.
	Бухгалтерський облік та фінансова звітність	Вдосконалення процедур фінансової звітності та узгодження зі світовими стандартами.
	Господарські договори	Оптимізація договірного регулювання для зменшення правової невизначеності.
Вплив технологій та цифровізації	Відставання правового регулювання	Законодавче врегулювання електронної комерції, криптовалют, смарт-контрактів.
Структурні недоліки	Захист прав учасників	Забезпечення надійного правового захисту суб’єктів господарювання.
	Відповідальність за господарські правопорушення	Актуалізація санкцій та уточнення переліку правопорушень.
	Зарегульованість господарської діяльності	Скорочення зайвих обмежень та усунення правових прогалин.

	Інноваційна та інвестиційна діяльність	Стимулювання інноваційної та зовнішньоекономічної активності підприємств.
	Спеціальні режими господарювання	Вдосконалення регулювання господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, ООС та оборонного сектора.
Господарсько-процесуальне право	Застарілі процесуальні механізми	Оптимізація процедур розгляду господарських спорів та їх спрощення.
	Низька ефективність правозастосування	Вдосконалення механізму виконання судових рішень.
	Недостатня адаптація до міжнародних стандартів	Запровадження цифровізації судового процесу, використання електронного документообігу, альтернативних способів вирішення спорів.

Джерело: узагальнено та розширено за [5; 4; 1; 2; 3]

Питання скасування Господарського кодексу України у поточному році стало предметом широкої фахової дискусії за участю представників законодавчої та судової влади, а також провідних науковців. Обговорення навколо законопроєкту № 6013, який передбачає ліквідацію ГКУ, виявило як потенційні переваги, так і серйозні ризики. Насамперед, підкреслив, що ключовою проблемою є відсутність чіткої державної стратегії економічного розвитку на законодавчому рівні. Науковці підтримують ідею модернізації правового регулювання, але наголошують на необхідності зваженого підходу. Так, професор В. Устименко вказав на потребу не лише фіксувати проблеми, а й пропонувати альтернативні шляхи розвитку. На його думку, будь-яке рішення має бути спрямоване на підтримку економіки, захист людей та державного суверенітету. Віцепрезидент НАПрН України Н. Кузнєцова зазначила, що скасування ГКУ не означає автоматичної ліквідації господарських судів, не обмежує економічну діяльність та не утискає наукову галузь. Водночас, вона наголосила на необхідності модернізації законодавства задля створення комфортного інвестиційного клімату. Своєю чергою, професорка В. Рєзнікова акцентувала на важливості врахування європейського досвіду, зокрема щодо обмежень у розпорядженні державною власністю. Вона також підняла

питання розмежування юрисдикцій при розгляді економічних спорів, що може ускладнитися у разі скасування ГКУ. Особливо критично до законопроєкту поставилася професорка О. Беляневич. Вона назвала документ «скринькою Пандори» і звернула увагу на ризики, пов'язані з невизначеним перехідним періодом, зокрема в умовах війни з росією. На її думку, руйнування наявних правових конструкцій, особливо у сфері державного управління підприємствами, може стати вразливим місцем для агресора, як це вже було у випадку з АТ «Мотор Січ». Секретар Великої палати Верховного Суду В. Уркевич зазначив, що судова система готова до змін, але часто потребує правового роз'яснення та підтримки з боку науковців. Голова Касаційного господарського суду Л. Рогач підкреслила, що вдосконалення законодавства має ґрунтуватися на забезпеченні стабільності, прогнозованості та привабливості для інвесторів. Сьогодні юридична спільнота повинна активно долучатися до формування оновленого формату господарського законодавства [6].

Господарське законодавство в умовах набрання чинності Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX потребує модернізації. Виправданим стає його спрямованість на подальшу уніфікацію правових норм, усунення прогалин та забезпечення відповідності міжнародним стандартам. Удосконалення регуляторної бази дозволить стимулювати економічну діяльність, підвищити конкурентоспроможність бізнесу та створити сприятливі умови для сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Знаменський Г. Розташування економічних прав у стратегії забезпечення інноваційної діяльності в україні. Право та інноваційне суспільство. 2018. 11 (2), 15–22. DOI: https://doi.org/10.31359/2309-9275-2018-11-2-15
2. Кушнір Р. С. Щодо правового регулювання господарських процесуальних відносин за участі професійних спілок. Міжнародна науково-практична конференція «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку». Збірник матеріалів конференції: Секція 4. Правове забезпечення повоєнного відновлення України. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. URL: https://jrupp.donnu.edu.ua/article/view/16591
3. Полюхович В. До питання реформування (рекодифікації) господарського законодавства України. Економіка та право підприємництва. 2019. №11. С. 117–122. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.18
4. Резнікова В. В., Щербина В. С. Сучасний стан правового регулювання господарської діяльності. Координата. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики. 24.02.2020. URL: https://coordynata.com.ua/sucasnij-stan-pravovogo-reguluvanna-gospodarskoi-dialnosti

5. Сєрєбряк С. Реформування господарського законодавства в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми права теорія і практика. 2024 №47. С. 305–321. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-305-321

6. Скасування Господарського кодексу: експерти обговорили переваги та ризики. Юридична практика. 06.03.2023. URL: https://pravo.ua/skasuvannia-hospodarskoho-kodeksu-eksperty-obhovoryly-perevahy-ta-ryzyky/

Abstract. *The article analyzes key issues abolition of the Economic Code of Ukraine, in reforming commercial and commercial procedural law in Ukraine, focusing on legislative inconsistencies, ineffective enforcement, and the need for alignment with international standards. The author emphasizes the importance of judicial digitalization, eliminating legal gaps, and fostering a favorable legal environment for economic growth. These measures achieve positive changes in the legal regulation of economic relations*

Keywords: *abolition of the Economic Code of Ukraine, legal regulation of economic relations, commercial law, commercial procedural law, reform, digitalization, legislative conflicts*

С Е К Ц І Я VI

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

ПОРІВНЯННЯ ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ТА АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ЮРИСДИКЦІЯХ УКРАЇНИ ТА ІРЛАНДІЇ

Авершин О.Г.,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля
Науковий керівник: ***Гриценко Григорій Миколайович****,*
к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *Ця стаття аналізує, чому і як різні правові підходи до визначення хабарництва формують практику боротьби з корупцією. Через конкретні приклади показано, як дефініція злочину впливає на здатність системи виявляти й карати корупцію, особливо в умовах політичного впливу та нестачі прямих доказів. У статті обґрунтовано, що гнучкість common law краще пристосована до викликів прихованої корупції, ніж формалізм континентального права.*

Ключові слова: *хабарництво, корупція, антикорупційне право, common law, континентальне право, Ірландія, Україна*

У цій статті проводиться порівняльний аналіз двох зовнішньо схожих концепцій криміналізації хабарництва у рамках принципово різних правових систем – Республіки Ірландія, що оперує у межах common law, та України, в якій діє модель континентального права. Хоча на перший погляд може здатися, що йдеться про подібні правові конструкції, підхід до їх тлумачення суттєво відрізняється. Ірландське законодавство зосереджене на аналізі умислу та мотивації сторін (через поняття "corruptly") [1], а українське - на фіксації конкретної дії: обіцянки, передачі або одержання неправомірної вигоди.

Метою цієї статті є критично порівняти юридичні конструкції криміналізації хабарництва в Ірландії та Україні з урахуванням особливостей їх правових традицій, інституційної спроможності та правозастосовної практики.

Практики правозастосування через ці дефініційні розбіжності мають доволі значні відмінності. Крім впливу на визначення кола криміналізованих діянь, підозрюваних та можливість доведення провини, конкретні юридичні конструкції відкривають або закривають можливості для ефективного переслідування хабарництва.

Хабарництво є квінтесенцією корупції тією мірою, якою традиційно кримінальне право розглядало хабарництво та корупцію як синоніми [2]. Однак не існує юридично-універсального визначення хабарництва, через глибоке укорінення у правових по політичних традиціях кожної окремої держави. Хоча хабарництво повсемісно засуджується, думки щодо правової конструкції цього явища відчутно відрізняються.

У межах common law системи правовий простір хабарництва значною мірою формується прецедентами. Через це, можливості для тлумачення умислу та контексту дій доволі широкі. Ірландська правова система закріплює поняття “corruptly” - корумпованого наміру, що дозволяє криміналізувати дії, навіть якщо матеріальна вигода ще не передана або є лише потенційною[3]. Такий підхід охоплює і непрямі форми впливу, включаючи кулуарні угоди, «договорняки» (політичні компроміси поза правовим полем), а також прості обіцянки сприяння.

Натомість у континентальному праві в Україні, хабар – це формалізований склад злочину. Він вимагає чітку наявність дій: пропозиції, передачі або одержання неправомірної вигоди [3]. Хоч це доволі визначена конструкція, тут присутні і свої недоліки. Вона часто позбавляє судову систему гнучкості, бо вразі відсутності прямих доказів або письмового підтвердження, кваліфікація злочину стає неможливою. У результаті, багато ситуацій, які за своєю суттю є корупційними, можуть випадати із-під дії кримінального закону.

На концептуальному рівні, ці розбіжності відображають і глибші політико-правові контексти. На думку М. Залозної [4], постійні коливання незалежної України між більш і менш демократичними формами управління в пострадянський період призвели до фрагментації її бюрократичного ландшафту на більш і менш корумповані підсектори. Саме тому ми можемо спостерігати високий рівень бюрократичної корупції, попри формальні демократичні інституції. Тобто демократичні трансформації без глибоких інституційних реформ створюють парадокс – право існує, але воно не працює. У такому середовищі формалізм стає зручним інструментом уникнення відповідальності.

Отже, уже на рівні визначення злочину хабарництва формуються передумови або для ефективного реагування на корупцію, або для її толерування. Саме різниця між акцентом на мотивацію (в Ірландії) та дію (в Україні) – і є ключем до визначення подальшого механізму кримінального переслідування, судової практики та політичної відповідальності у наступній розділах.

Антикорупційне законодавство Ірландії, на перший погляд, виглядає досить типовим для західної правової системи. Воно криміналізує пропозицію, обіцянку, надання, одержання або вимагання неправомірної вигоди. Це приклад доволі гнучкого підходу до криміналізації хабарництва, притаманного системі common law. Однак його визначною рисою є акцент на

мотивацію суб'єкта правопорушення, а не виключно на формалізовану дію. Ключовим моментом, що відрізняє його від української моделі є спосіб формулювання наміру. Закон використовую термін «corruptly» [1, 2] – тобто, «корумповано», що на практиці означає дію з метою вплинути на особу, яка виконує публічну функцію, в обмін на якусь вигоду. Така стратегія значно ефективніше охоплює завуальовані, непрямі чи латентні форми корупційного впливу, які часто не залишають документальних слідів.

Ключовим нормативним актом, регулюючим кримінальну відповідальність за хабарництво, є Criminal Justice (Corruption Offences) Act 2018 [1]. Цей закон був ухвалений у 2018 році, і значно систематизував низку положень, посилюючи антикорупційне законодавство. Запроваджена єдина структура криміналізації корупційних правопорушень, об'єднавши раніше розпорошені поняття. Але найголовніше у ньому – термін «corruptly» – виглядає доволі абстрактним, навіть незручно нечітким.

Імельда Гіґґінс у своїй монографії *Corruption Law* (2020) [2] наголошує, що така термінологія не має вузько визначеного змісту у законі, що залишає поле для судового тлумачення. Саме можливість суду інтерпретувати дії у ширшому контексті ї є силою такої нечіткості дефініції. Так, наприклад, не обов'язково мати прямі докази передачі грошей, записаних обіцянок, а достатньо довести намір вчинення дії у певному контексті і мати ознаки неправомірного впливу. Сам факт мотивації може становити склад злочину, навіть якщо винагорода не була фактично передана або одержана.

Можна виділити кілька практичних переваг такого підходу. По перше, він не зобов'язує органи переслідування доводити матеріальний факт вигоди. Це особливо корисно у випадках, коли сторони домовляються «на словах», або через посередників. По-друге, це дозволяє суду враховувати контекст, поведінкові шаблони, намір і непрямі докази (зміна рішень після зустрічей з бізнес-інтересами, приховані зв'язки з лобістами).

Проте такий гнучкий підхід не завжди означає бездоганність роботи системи. Відомий випадок Чарльза Хогі (Charles Haughey), колишнього прем'ер-міністра Ірландії, що був яскравою та суперечливою постаттю в ірландській політиці 1980-х та початку 1990-х років [5]. Цей приклад добре ілюструє напругу між юридичною конструкцією й політичною реальністю. Харизматичний та впливовий політик став майже синонімом політичної корупції в Ірландії. Протягом своєї кар'єри він неодноразово фігурував у скандалах, пов'язаних із коштовними подарунками, прихованими фінансуванням та непрозовими зв'язками з бізнесом. Як описують Джо Джойс і Пітер Метра в книзі *The Boss: Charles Haughey in Government* [5], справа Хогі стала серйозним репутаційним ударом по державних інституціях, але водночас - і поштовхом до поступових антикорупційних реформ. Попри численні обвинувачення та парламентські

слухання, йому так і не було пред'явлено серйозного кримінально обвинувачення. Частково – через нестачу доказів, частково – через його політичний «імунітет».

Саме завдяки таким кейсам, ірландська система з часом серйозно адаптувалася, їдячи шляхом реформ, прозорості і публічних розслідувань. Правозастосування залишається вразливим до політичного впливу – як і в будь-якій іншій системі, коли мова йдеться про злочини без очевидної шкоди. Але на відміну від української ситуації, в Ірландії сама конструкція закону дає більше інструментів для дій в обставинах, які в Україні були б «сірою зоною» саме завдяки гнучкої дефініції хабарництва.

На відміну від ірландського підходу, який акцентує та мотивації та контексті дій, українська континентальна модель боротьби з хабарництвом залишається глибоко формалізованим. Статті 354, 368 та пов'язані з ними положення Кримінально Кодексу України[3] визначають, що обов'язковими елементами злочину є пропозиція, обіцянка, передача, або одержання неправомірної вигоди. За відсутності цих дій (або доказів про їх вчинення) факт корупційного правопорушення не визнається доведеним.

Це жорстке правове тлумачення, як обговорювалося вище, може створювати відчуття правової визначеності. Натомість на практиці, у складних, завуальованих та багаторівневих корупційних домовленостях, він перетворюється на серйозну вразливість. У такій конструкції просто немає простору для інтерпретації і тому значна частина корупційних дій залишається недоторканою для закону. Практично це призводить до того, що слідство і суди зосереджуються лише на «твердих» доказах – грошах, записах, свідченнях передачі – і часто не можуть довести, що інтуїтивно сприймається як хабар.

Порівняння підходів України та Ірландії до криміналізації хабарництва показує дві протилежні парадигми:

-Ірландське право, спираючись на традицію common law, використовує відносно гнучке поняття «corruptly», яке дає змогу враховувати мотив, обставини та контекст дій [2, 6].

-Українська модель, у межах континентальної системи, вимагає чітко зафіксованої дії - без передачі чи обіцянки вигоди не може бути й складу злочину [3].

Таке порівняння виявляє саме системну різницю в підходах, і саме вузькість української моделі неодноразово виявлялась вирішальною у резонансних справах. Ці концептуальні відмінності мають цілком відчутні практичні наслідки. Там де ірландське право здатне оцінити навіть завуальовані прояви корупції, українське - часто залишається юридично «сліпим» до того, що суспільство сприймає як зловживання.

Як слушно зазначає М. Залозная [4], надмірна формалізація у країнах, які щойно перейшли до демократії, не просто ускладнює боротьбу з корупцією, а часто її легітимізує. А

Ендрю Вілсон показує [7], що в Україні ці «прогалини» у праві активно використовуються тими, хто володіє ресурсом, для збереження впливу без формального порушення закону.

Зіставлення двох систем дає зрозуміти, що ефективність антикорупційного права – це не лише питання його наявності. Право повинно не просто реагувати на передачу грошей, а мати розуміння, що корупція – це часто вплив, обіцянка і домовленість. У такому сенсу ірландська модель, попри всі свої обмеження, є ближчою до реалій сучасної політики, ніж українська, бо не настільки формальна, аби бачити головне.

Отже саме тому наступним логічним кроком для України є реформа дефініції складу злочину, яка передбачала б можливість оцінки корупційного умислу навіть за відсутності матеріального обміну. Варто розглянути можливість включення мотиву або впливу до складу злочину, а не обмежуватися тільки дією. Це, в свою чергу, підіймає питання розширення ролі судової інтерпретації, що дозволило б судам у межах належної процедури тлумачити корупційні наміри з урахуванням доказів непрямої дії. Та навіть ці зміни будуть лише декоративними без політичної волі та інституційної незалежності, що формувалася в Ірландії роками чи навіть десятиліттями під тиском суспільства, медіа та політичної відповідальності.

Список використаних джерел.

1. Criminal Justice (Corruption Offences) Act 2018. Dublin: Oireachtas Éireann, 05.06.2018. URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/2018/act/9/enacted/en/html (дата звернення 30.04.2025)
2. Higgins I. Corruption Law. Dublin: Round Hall, 2020. 312 p.
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text(дата звернення 30.04.25)
4. Zaloznaya M. *The Politics of Bureaucratic Corruption in Post-Transitional Eastern Europe*. Cambridge University Press, 2017.
5. Joyce J., Murtagh P. *The Boss: Charles Haughey in Government*. Dublin: Gill & Macmillan, 2010.
6. Hutchinson G. B. *The external effects on the company constitution after the Companies Act 2014*. Irish Jurist. 2016. C. 219–239.
7. Wilson A. *The Survival of the Richest: How Oligarchs Block Reform in Ukraine*. Yale University Press, 2016.

Abstract. *This article analyses why and how different legal approaches to the definition of bribery shape anti-corruption practice. Through specific examples, it shows how the definition of the crime affects the ability of the system to detect and punish corruption, especially in the face of political influence and a lack of direct evidence. The article argues that the flexibility of the common law is better suited to the challenges of covert corruption than the formalism of continental law.*

Keywords*: bribery, corruption, anti-corruption law, common law, continental law, Ireland, Ukraine*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕТЕКТИВА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Андрєєв Олексій,

Студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»

Юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Жолудєва Вікторія Ігорівна***,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права

СНУ ім. В. Даля

Анотація: *в даній роботі розглядаються основні проблеми застосування положень ЄКПЛ детективами НАБУ. Проаналізовано конфліктні ситуації між дотриманням стандартів прав людини та ефективністю антикорупційних розслідувань.*

Ключові слова*: детективи, ЄКПЛ, НАБУ, розслідування.*

У сучасному демократичному суспільстві забезпечення прав і свобод людини є основоположним принципом функціонування будь-якого органу державної влади, зокрема правоохоронних. Україна, як держава-член Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватись стандартів, закріплених у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ), що має пряму дію в національній правовій системі.

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), детективи якого ведуть розслідування кримінальних проваджень, що часто стосуються високопосадовців (white-collar crime), а отже й мають підвищену чутливість стосовно дотримання прав людини. Однак практика свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із застосуванням положень ЄКПЛ у роботі детективів НАБУ. Ці труднощі обумовлені як нормативно-правовими прогалинами, так і викликами в правозастосовній діяльності.

Перш за все необхідно зробити одне зауваження. Говорячи про застосування ЄКПЛ, неможливо оминути найбільший тлумачник її норм – судову практику Європейського суду з прав людини. Таким чином, нам доведеться подекуди звертатись і до рішень ЄСПЛ.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», НАБУ є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. [1]. Завданням же, за ч. 2 ст. 1 названого Закону, є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими

на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

Як можна побачити з даних норм, НАБУ називається «органом зі спеціальним статусом», а не правоохоронним органом напряму. Втім, функції попередження, виявлення, припинення, розслідування відповідних правопорушень є ознакою належності НАБУ, хоч і непрямо, до правоохоронних органів. Для порівняння хочемо вказати на ЗУ «Про Державне бюро розслідувань», зокрема на його ст. 1: «Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції.» [2]. Видно, що і ДБР, і НАБУ попереджають/запобігають, виявляють, припиняють, розслідують кримінальні правопорушення відповідно до компетенції органу. Так само, хоч і дослівно, із СБУ та Національною поліцією. Таким чином ми пропонуємо НАБУ частково вважати правоохоронним органом не стільки з «букви закону», скільки з функцій та проявів роботи цього органу. Тож на НАБУ лежать майже усі проблеми застосування ЄКПЛ, що властиві й правоохоронним органам.

Однією з основних гарантій, що надає ЄКПЛ, є право на справедливий суд. Це положення набуває особливої ваги у кримінальних провадженнях, які веде НАБУ. Проблеми виникають, коли докази, здобуті шляхом негласних слідчих (розшукових) дій, не відповідають принципам законності, пропорційності або належного судового контролю. А іноді стається, що й сама процедура проведення НСРД є незаконною. Найостаннішим прикладом цього є скандал із «прослуховуванням» адвокатів детективами НАБУ попри те, що проти перших не було відкрито жодних кримінальних [3]. Приклади з практики ЄСПЛ свідчать, що отримання доказів із порушенням цих принципів може бути підставою для визнання їх недопустимими, що ставить під сумнів законність усього провадження.

Здійснюючи ефективне розслідування злочинів, які порушують основоположні права осіб – наприклад, при зловживанні владою, що прямо чи опосередковано стосується смерті особи – тут варто згадати про справу із хабарем після смертельного ДТП, детектив НАБУ виконує позитивні зобов’язання держави щодо захисту права на життя (ст. 2 Конвенції) [4]. У разі розкрадання державного майна, що зачіпає інтереси громадян або юридичних осіб, може йтися про втручання у право власності (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції), а обов’язок детектива полягає у відновленні справедливості та притягненні винних до відповідальності.

Разом з тим, заходи, що застосовуються у межах кримінального провадження, зокрема тимчасове обмеження волі, обшук, арешт майна чи прослуховування розмов, об’єктивно впливають на гарантовані Конвенцією права — зокрема, право на повагу до приватного і

сімейного життя (ст. 8), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), право на свободу пересування (ст. 2 Протоколу № 4) тощо. Втручання у ці права допускається лише за наявності законних підстав, необхідності у демократичному суспільстві та дотримання принципу пропорційності. Втім, з боку НАБУ такі порушення зустрічаються – так, подекуди НСРД проводиться не за ухвалою слідчого судді, а за рішенням Директора НАБУ. Але це викликано не зловживанням владою з боку самих посадовців та детективів Бюро, а проґалиною закону, бо прямої заборони на це просто немає, а невідкладність таких дій у певній ситуації прямо дозволена.

У сфері кримінального переслідування, яку здійснюють детективи Національного антикорупційного бюро України, особливо важливою залишається проблема дотримання розумних строків досудового розслідування, як того вимагає стаття 6 розділу 1 Європейської конвенції з прав людини. Це положення гарантує кожному право на розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Порушення цієї норми не лише підриває довіру до системи правосуддя, а й може стати підставою для міжнародної правової відповідальності держави.

Показовим прикладом, який демонструє системні недоліки у дотриманні вказаних гарантій, є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Баглай проти України» (№ 22431/02). У цьому рішенні Суд підкреслив, що затягування розгляду справи, зокрема багаторазове повернення її на новий розгляд, відображає глибші структурні проблеми в судовій системі. Навіть якщо Суд утримується від оцінювання юридичної якості національних рішень, він вказує на те, що багаторазове повторення одних і тих самих процедур є ознакою неефективності національного правосуддя. У випадку пана Баглая, ЄСПЛ визнав порушення права на справедливий суд через надмірну затримку у вирішенні справи, яка тягнулася роками.

Аналогічні за змістом висновки містяться і в рішеннях «Антоненков та інші проти України» (№ 14383/02) та «Юртаєв проти України» (№ 11336/02). Суд знову наголосив на неприпустимості затягування розгляду справ, яке призводить до ситуації, коли особи роками залишаються у правовій невизначеності без можливості ефективного захисту своїх прав. Відсутність дієвих внутрішніх механізмів правового захисту поглиблює проблему й суперечить принципам правової держави.

У практиці НАБУ ця проблема проявляється в розслідуваннях, які мають складний і тривалий характер – зокрема через масштабність доказової бази, участь високопосадовців, політичну чутливість справ або міжнародні аспекти. В таких обставинах затримки можуть бути зумовлені об'єктивними факторами, однак саме тривале перебування особи в статусі підозрюваного, тим більше під вартою чи домашнім арештом, часто викликає питання щодо порушення її прав, гарантованих Конвенцією. Це створює потенційні ризики для визнання

Україною відповідальності у Європейському суді з прав людини [5]. На даному етапі частина «провини» в такому лежить на тільки на НАБУ, а й на ВАКС.

Окрему увагу слід звернути і на рішення у справі «Мельник проти України», де ЄСПЛ констатував відсутність належних умов утримання під вартою, що доповнюється відсутністю ефективних національних засобів захисту прав затриманих. Це особливо актуально в умовах антикорупційних розслідувань, де фігурантами виступають посадові особи з високим статусом, а справа супроводжується підвищеною увагою суспільства та медіа. Зловживання у сфері забезпечення належних умов тримання під вартою або ігнорування скарг осіб, що перебувають під слідством, створює загрозу порушення статті 3 Конвенції, яка забороняє нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

З огляду на зазначене, Національне антикорупційне бюро України повинно не лише ефективно реалізовувати функцію боротьби з корупцією, але й суворо дотримуватись міжнародних стандартів захисту прав людини. Зокрема, важливо забезпечити обґрунтовану тривалість проваджень, дотримання процедурних гарантій, належні умови тримання під вартою, а також ефективність механізмів оскарження рішень та дій детективів. Інакше навіть найрезонансніші кримінальні провадження можуть втратити свою легітимність у міжнародно-правовій площині, а держава – зазнати суттєвих репутаційних та фінансових втрат у результаті рішень ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII : станом на 25 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text
2. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text
3. Подоляк Л. НАБУгейт. Адвокати звинувачують НАБУ у прослуховуванні, НАБУ – у “зборі ухвал”: хто порушив закон | УНН. *Українські Національні Новини (УНН)*. URL: https://unn.ua/news/nabuheit-advokaty-zvynuvachuiut-nabu-u-proslukhovuvanni-nabu-u-zbori-ukhval-khto-porushyv-zakon
4. НАБУ. *Telegram*. URL: https://t.me/nab_ukraine/2171?single
5. Chekarov Y., Usatyi H. РОЗВИТОК ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2022. № 2-4. С. 164–168. URL: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.30

Abstract. *This paper examines the main problems of applying the provisions of the ECHR by NABU detectives. The author analyzes the conflict situations between the observance of human rights standards and the effectiveness of anti-corruption investigations.*

Keywords*: detectives, ECHR, NABU, investigation.*

ПРОЦЕДУРНІ МЕХАНІЗМИ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Бодрухін Єгор Олегович,
студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Івчук Юлія Юріївна****,*
д.ю.н., професор, професор кафедри публічного та приватного права юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Анотація. ***У*** *науковій роботі досліджено проблему порушення принципу розумного строку в кримінальному процесі України, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Проаналізовано недоліки чинного Кримінального процесуального кодексу України та судову практику ЄСПЛ. Обґрунтовано необхідність впровадження ефективного механізму прискорення провадження та компенсації за його затягування.*

Ключові слова: *розумний строк, кримінальне провадження, КПК України, ЄСПЛ, право на справедливий суд.*

Право на розгляд справи упродовж розумного строку є базовим елементом права на справедливий суд відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Попри закріплення цього принципу у Конституції України та Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК України), національна правозастосовна практика системно демонструє порушення вказаної гарантії. За статистикою ЄСПЛ, у 2022 р. проти України було ухвалено 45 рішень про порушення «розумного строку», що значно перевищує аналогічні показники більшості країн ЄС [1].

На стадії досудового розслідування до найпоширеніших проблем забезпечення розумних строків кримінального провадження можна віднести: 1) зловживання процедурою продовження строків досудового розслідування; 2) відсутність ефективного планування процесуальних дій; 3) відсутність санкцій для службових осіб за затягування досудового розслідування. На стадії судового розгляду проблема забезпечення розумних строків кримінального провадження часто повязна з: 1) нестачею суддів, перевантаженість судової системи; 2) систематичними перенесення засідань через неявку учасників; 3) відсутністю у КПК України чітких строків або обов’язкових графіків слухань.

Засада розумного строку кримінального провадження передбачена у ст. 28 КПК України, яка встановлює, що кожна процесуальна дія чи рішення повинні здійснюватися у розумний строк, тобто в строк, необхідний для даної дії, з урахуванням критеріїв складності провадження, поведінки учасників та ефективності дій слідчого, прокурора і суду [2].

Важливо, що розумний строк не може перевищувати граничних строків, прямо визначених КПК для окремих дій чи рішень. Таким чином, закон поєднує конкретні часові рамки (наприклад, строки досудового розслідування за ст. 219 КПК) із загальною вимогою розумності, щоб уникнути як порушень встановлених строків, так і бездіяльності в межах «формального строку».

З метою реалізації принципу розумності строків кримінального провадження чинний КПК України містить низку спеціальних процедур, серед яких:

1) контроль на стадії досудового розслідування. Чинний КПК покладає на прокурора обов'язок контролювати дотримання розумних строків під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 28 КПК України). Підозрюваний, обвинувачений або потерпілий має право подати скаргу вищестоящому прокурору на недотримання розумних строків під час досудового розслідування (ст. 308 КПК України). Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути таку скаргу впродовж трьох днів і, за наявності підстав, винести письмові вказівки щодо встановлення конкретних строків виконання певних слідчих дій чи прийняття рішень. Про результати розгляду скарги має бути невідкладно повідомлено заявника. Водночас на практиці, цей механізм не забезпечує належного прискорення досудового розслідування. Скарги за ст. 308 КПК використовуються нечасто, а притягнення винних посадовців до дисциплінарної чи іншої відповідальності є поодиноким явищем. Вищий прокурор може формально дати вказівки «прискорити» розслідування, не маючи реальних важелів примусу, окрім службового нагляду;

2) заходи для прискорення судового розгляду. КПК України зобов'язує суд призначати запасного суддю у справах, розгляд яких може затягнутись (ст. 320 КПК України), а також регулює питання зміни складу суду без початку розгляду справи заново (ст. 319 КПК України). Статті 323–327 КПК визначають наслідки неявки різних учасників (примусовий привід обвинуваченого, розгляд за відсутності потерпілого, штрафи тощо), що покликано дисциплінувати сторони і запобігати зайвим перенесенням засідань;

3) право на прискорення. Цікавою нормою є положення ч. 6 ст. 28 КПК, відповідно до якої підозрюваний, обвинувачений або потерпілий має право звернутися із клопотанням до прокурора, слідчого судді чи суду про здійснення провадження чи окремої процесуальної дії у коротший строк, ніж передбачено КПК України [2]. Сторона може просити суд призначити ближчу дату розгляду або швидше здійснити певну дію, обґрунтовуючи, чому зволікання недопустиме. Водночас, слід відзначити, що формального порядку розгляду такого клопотання процесуальний закон не встановлює. КПК України не зобов'язує слідчого суддю або суд відреагувати на заяву якимось процесуальним рішенням. Як зазначає О.В. Кубарєва, відсутність чіткої процедури розгляду клопотань про прискорення є прогалиною

законодавства. Для її усунення необхідно передбачити спеціальний порядок: якщо сторона доведе, що її право на розумний строк порушується, суд мав би ухвалити рішення про прискорення провадження (призначити безвідкладне засідання, встановити графік слухань, зобов'язати учасників вжити заходів тощо)[1].

Європейський суд з прав людини багаторазово констатував порушення Україною статті 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження. У листопаді 2023 року ЄСПЛ ухвалив показове рішення у справі «Бабкін та інші проти України». У цій справі об'єднано декілька заяв громадян щодо надмірної тривалості кримінального провадження. Суд вчергове встановив порушення ст. 6 Конвенції, зазначивши, що провадження у справах заявників тривали непропорційно довго (більш як 10 років у деяких випадках) без достатнього виправдання. Важливим є те, що ЄСПЛ прямо зазначив, що в українському процесуальному законодавстві відсутні ефективні юридичні процедури, здатні захистити від невиправданих затримок у провадженні. Тобто, Україна не виконала свого позитивного зобов'язання запровадити на національному рівні засіб, який дозволяв би виправити ситуацію з порушенням строків (прискорити розгляд справи чи компенсувати затримку) [1].

У відповідь на багаторазові зауваження ЄСПЛ та рекомендації Ради Європи, в Україні частково реалізуються законодавчі ініціативи, спрямовані на вирішення проблеми надмірної тривалості кримінального провадження. У 2017 році при підтримці Ради Європи було підготовлено Концепцію запровадження превентивних та компенсаційних засобів захисту від надмірної тривалості провадження[3]. Концепція передбачає внести зміни до національного законодавства з метою: 1) надання учасникам можливості оскаржувати затягування справи ще до її завершення (превентивний механізм – скарга на ім'я суду, який міг би зобов'язати суд нижчої інстанції прискорити розгляд); 2) запровадження процедури виплати компенсації тим, чиє право на розумний строк було порушено (компенсаторний механізм – за аналогією з законом Пінто). Ці пропозиції знайшли своє відображення у кількох законопроєктах, що вносились до парламенту у 2018–2019 роках. Зокрема, обговорювалася ідея доповнити КПК України окремою главою щодо порядку подання скарги на порушення розумних строків судом, водночас станом на 2025 рік спеціального закону чи окремої глави КПК України з цього питання ухвалено так і не було.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проблема дотримання розумних строків у кримінальному процесі України є комплексною і потребує системного вирішення. Незважаючи на закріплення принципу розумності строків у кримінальному процесуальному законодавстві, на практиці національне правосуддя стикається з численними випадками надмірно довгих кримінальних проваджень. На нашу думку, норми чинного КПК України містять лише фрагментарні механізми забезпечення розумних строків. Процедура

подачі скарги прокурору (ст. 308 КПК), процесуальні норми щодо безперервності судового розгляду, запасного судді тощо не розв'язують проблему системно, оскільки відсутній спеціальний порядок судового реагування на надмірну тривалість кримінального провадження.

Практика ЄСПЛ стосовно України чітко сигналізує про те, що національному кримінальному процесі системно порушується вимога розумного строку, і це є наслідком як об'єктивних проблем системи правосуддя, так і законодавчих прогалин. З метою підвищення довіри до судової системи Україна зобов'язана створити такий правовий механізм, який би дозволив громадянинові на національному рівні ефективно оскаржити надмірну тривалість провадження – або шляхом прискорення розгляду кримінальної справи, або через отримання справедливої компенсації.

Список використаних джерел:

1. Kubarieva, O. Judicial proceedings within a reasonable time: European experience and Ukrainian realities. Law Journal of the National Academy of Internal Affairs, 13(4), 2023. С. 31-39. URL: doi: 10.56215/naia-chasopis/4.2023.31 (дата звернення: 01.05.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 9 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 09.05.2025).

3. Пропозиції до Концепції імплементації превентивних та компенсаційних засобів захисту від надмірної тривалості провадження в Україні. Київ : Міністерство юстиції України, 2017. 17 с. URL: https://rm.coe.int/doc-4/168078f22e#:~:text=Пропозиції%20до%20Концепції%20імплементації%20превентивних,Київ (дата звернення: 01.05.2025).

Abstract. *The scientific paper explores the issue of violations of the reasonable time principle in the criminal procedure of Ukraine, as guaranteed by Article 6 of the European Convention on Human Rights. The shortcomings of the current Criminal Procedure Code of Ukraine and the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR) are analyzed. The necessity of introducing an effective mechanism for expediting proceedings and providing compensation for excessive delays is substantiated.*

Keywords: *reasonable time, criminal proceedings, Criminal Procedure Code of Ukraine, ECtHR, right to a fair trial.*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дехтяр Богдан Сергійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ПВНЗ «Європейський університет»

Анотація. *Судовий контроль у кримінальному провадженні є основним механізмом захисту прав і свобод учасників процесу, особливо на стадії досудового розслідування. У роботі розглядаються напрями здійснення судового контролю, його процесуальні особливості та шляхи вдосконалення в умовах сучасних викликів. Особлива увага приділена ролі слідчого судді та необхідності підвищення ефективності контролю для забезпечення принципу верховенства права.*

Ключові слова: *судовий контроль, слідчий суддя, кримінальне провадження, права людини, досудове розслідування, запобіжні заходи, негласні слідчі дії, апеляційне оскарження.*

Судовий контроль у кримінальному провадженні є однією з найважливіших гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу. Актуальність дослідження процесуального порядку здійснення судового контролю обумовлена потребою забезпечення ефективного балансу між необхідністю належного розслідування кримінальних правопорушень та захистом конституційних прав громадян.

Під час досудового розслідування судовий контроль реалізується у випадках, коли постає необхідність обмеження конституційних прав і свобод особи. Наукова спільнота визначає основну місію слідчого судді у кримінальному процесі саме як забезпечення захисту і дотримання таких прав і свобод людини в рамках кримінального провадження [1, с. 517].

Інститут судового контролю у кримінальному провадженні України представлений системою процесуальних механізмів, реалізація яких покладена переважно на слідчого суддю. Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2].

Варто відзначити, що інститут судового контролю у кримінальному процесі України має складну історію розвитку. До прийняття КПК України 2012 року функції судового контролю були обмеженими і здійснювались у формі оперативного судового контролю під час досудового слідства та наступного судового контролю під час попереднього розгляду справи суддею. Реформа кримінального процесуального законодавства 2012 року запровадила інститут слідчого судді, що дозволило розширити сферу судового контролю та підвищити ефективність захисту прав особи на досудовому розслідуванні.

У європейських країнах інститут судового контролю має давні традиції. Так, у Франції функції судового контролю здійснює слідчий суддя (juge d'instruction), в Німеччині – дільничний суддя (Ermittlungsrichter), в Італії – суддя попереднього слідства (giudice per le indagini preliminari). Позитивний досвід цих країн був частково імплементований у вітчизняне законодавство, хоча модель судового контролю в Україні має свої особливості.

Як зазначає В. Марчак, значущість та результативність судового контролю щодо забезпечення прав людини виявляється в тому, що вже саме його існування позитивно впливає на діяльність правоохоронних структур. Практика застосування цього інституту показує його подвійний ефект. З одного боку, суд, встановивши факт порушення прав людини, вживає заходів для їх відновлення. З іншого боку, спостерігається зростання професійного рівня роботи правоохоронних органів у тих кримінальних провадженнях, які підпадають під судовий контроль [3, с. 145-146].

Теоретично судовий контроль у кримінальному провадженні можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні – це діяльність судів щодо перевірки законності й обґрунтованості дій і рішень органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. У вузькому значенні – це діяльність слідчого судді з перевірки законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод особи під час досудового розслідування.

Серед принципів здійснення судового контролю можна виділити:

законність;

незалежність суду;

змагальність сторін;

рівність прав сторін;

гласність і відкритість судового процесу;

обов'язковість судових рішень.

Процесуальний порядок здійснення судового контролю диференціюється залежно від предмета контрольної діяльності. Можна виокремити кілька основних напрямів реалізації судового контролю у досудовому розслідуванні.

Перший напрям пов'язаний із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження. Слідчий суддя розглядає клопотання слідчого, погоджене з прокурором, або клопотання прокурора про застосування таких заходів, як привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, запобіжні заходи тощо. Процесуальна форма розгляду відповідних клопотань передбачає проведення судового засідання за участю сторін кримінального провадження та прийняття обґрунтованого й

вмотивованого рішення. Судовий контроль у цьому напрямі має превентивний характер, оскільки забезпечує недопущення необґрунтованого обмеження прав осіб.

Особливу увагу слід звернути на процедуру розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів. Слідчий суддя повинен врахувати всі обставини, передбачені ст. 178 КПК України, та оцінити доцільність і можливість застосування більш м'яких запобіжних заходів [2]. При цьому тягар доказування необхідності застосування запобіжного заходу покладається на слідчого та прокурора. Це підвищує відповідальність правоохоронних органів за обґрунтованість своїх клопотань та сприяє захисту права на свободу та особисту недоторканність.

Другий напрям судового контролю стосується надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права громадян. Це передусім обшук житла чи іншого володіння особи, огляд житла чи іншого володіння особи, проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє. Розгляд таких клопотань відбувається за правилами, передбаченими ст. 234 КПК України, з урахуванням особливостей кожної процесуальної дії [2].

Важливою гарантією законності при проведенні обшуку є обов'язкова участь захисника та можливість фіксації ходу проведення обшуку за допомогою відеозапису. Крім того, відповідно до правових позицій Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Ратушна проти України», втручання у право на недоторканність житла повинно бути пропорційним законній меті та супроводжуватися належними процесуальними гарантіями [4].

Третій напрям – надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які глибоко втручаються у приватне життя особи. Особливістю судового контролю у цій сфері є те, що розгляд клопотань відбувається за відсутності особи, щодо якої планується проведення таких дій. Це обумовлено необхідністю збереження таємниці досудового розслідування. Тому підвищується відповідальність слідчого судді за всебічне та об'єктивне дослідження наданих матеріалів.

Необхідно підкреслити, що дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій видається слідчим суддею лише у випадку, якщо прокурор доведе, що отримання необхідних доказів іншим способом неможливо. Це положення відповідає принципу пропорційності втручання у приватне життя особи, закріпленому в ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Також важливою гарантією є встановлення чітких строків проведення таких дій та обов'язок невідкладного припинення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому зникла необхідність.

Четвертий напрям судового контролю має ретроспективний характер і полягає у розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового

розслідування. Предметом оскарження можуть бути: бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР, рішення про зупинення досудового розслідування, рішення про закриття кримінального провадження тощо. Процесуальна форма розгляду скарг передбачає обов'язкову участь скаржника та представника органу, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються.

Судова практика свідчить, що найчастіше оскаржується бездіяльність слідчого, прокурора щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вирішуючи такі скарги, слідчий суддя повинен перевірити відповідність заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення вимогам ст. 214 КПК України та встановити факт невнесення відомостей до ЄРДР [2]. Така форма судового контролю забезпечує реалізацію засади обов'язковості досудового розслідування.

Важливою гарантією ефективності судового контролю є можливість апеляційного оскарження окремих ухвал слідчого судді. Це забезпечує додатковий судовий контроль за правомірністю обмеження прав осіб під час досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 309 КПК України, апеляційному оскарженню під час досудового розслідування підлягають ухвали слідчого судді про призначення чи відмову в застосуванні запобіжних заходів (тримання під вартою, домашній арешт) та продовження їх строків; поміщення неповнолітніх до приймальника-розподільника; направлення на психіатричну експертизу; арешт майна; вилучення документів, необхідних для підприємницької діяльності; а також відсторонення від посади [2].

Вдосконалення процесуального порядку здійснення судового контролю потребує усунення законодавчих прогалин щодо строків розгляду окремих клопотань, кола суб'єктів участі у судових засіданнях, меж дослідження обставин при розгляді скарг тощо. Також актуальним залишається питання підвищення оперативності судового контролю, особливо в умовах воєнного стану.

Доцільним також є розширення кола ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, зокрема, щодо ухвал про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Це дозволить забезпечити додаткову перевірку обґрунтованості втручання у недоторканність житла.

Важливим напрямом вдосконалення є також підвищення професійного рівня слідчих суддів шляхом запровадження спеціалізації та проведення відповідних навчань. Суддя, який здійснює судовий контроль, повинен володіти не лише знаннями у сфері кримінального процесу, а й розуміти специфіку оперативно-розшукової діяльності, криміналістичні аспекти проведення слідчих дій тощо.

Отже, судовий контроль як процесуальна діяльність слідчого судді, спрямована на перевірку правомірності рішень і дій органів досудового розслідування та прокурора, відіграє ключову роль у забезпеченні законності кримінального провадження та захисті прав його учасників. Ефективна реалізація судового контролю сприяє забезпеченню справедливого балансу між інтересами кримінального судочинства та захистом прав і свобод особи, що є фундаментальною засадою правової держави.

Список використаних джерел:

1. Кушпіт В. П., Цилюрик І. І. Про слідчого суддю як суб'єкта здійснення судового контролю. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 513–520. URL: https://science.lpnu.ua/

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 141–146 URL: https://elar.navs.edu.ua

4. Справа «Ратушна проти України» Заява № 17318/06) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.12.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

Abstract. *Judicial control in criminal proceedings serves as a key mechanism for protecting the rights and freedoms of participants, especially during the pre-trial investigation stage. The paper examines the main directions of judicial control, its procedural features, and ways to improve it under modern challenges. Particular attention is given to the role of the investigating judge and the need to enhance the effectiveness of control to uphold the rule of law.*

Keywords: *judicial control, investigating judge, criminal proceedings, human rights, pre-trial investigation, preventive measures, covert investigative actions, appellate review.*

С Е К Ц І Я VIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

Герман Мирослава,
аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,

Анотація. *Визначено зміст дефініції «суспільно-владні» відносини. У якості чинників оптимізації суспільно-владних відносин виокремлено низку актуальних механізмів. Проаналізовано український контекст розвитку взаємовідносин між владними інститутами і суспільством.*

Ключові слова: *суспільно-владні відносини, демократизація, громадянське суспільство, політичний процес, політична влада, політична система, легітимація влади.*

Сучасна політична наука охоплює дефініцією «суспільно-владні відносини» (далі СВВ – авт.) систему взаємодії між громадянами (суспільством) і органами влади, яка формується навколо розподілу, реалізації та контролю політичної влади. Це поняття є фундаментальним для розуміння політичного процесу, державного управління і громадянської участі (наприклад, якщо формулювання спирається на таких суб'єктів, як громадянське суспільство і політичні інститути, то очевидним є тяжіння до демократичного політичного режиму; натомість послуговування поняттями «населення» і «влада» знеособлює суспільство, применшує його суб'єктність, тим самим акцентуючи авторитарні тенденції). Та ми виходимо з вітчизняних реалій, в яких акторами суспільно-владних відносин з одного боку є держава, органи державної влади, місцеве самоврядування, а з іншого – громадяни, інститути громадянського суспільства (НУО, ЗМІ, профспілки, громади, експертне середовище тощо). Об'єктом же СВВ є влада як ресурс та інструмент управління, а ще – уособлення контролю та впливу на суспільство.

Суспільно-владні відносини легітимізують владу, впливають на механізми участі громадян у політиці, роблять можливим контроль над владними структурами, забезпечують зворотний зв'язок між владою та суспільством, сприяють врегулюванню конфліктів інтересів

і в такому вимірі ілюструють класичні моделі політичної системи, запропоновані свого часу Г. Алмондом та Д. Істоном.

З огляду на поточні характеристики політичного процесу в Україні, модернізаційні трансформації держуправління, рівень зрілості громадянського суспільства, яке продовжує демонструвати свою спроможність в умовах повномасштабної російсько-української війни, пропонуємо у якості чинників оптимізації суспільно-владних відносин розглянути такі механізми:

–електронне врядування, здатне зробити державні послуги доступними, прозорими та зручними. Як приклад, функціонал порталу «Дія», платформи електронного голосування, електронних петицій, бюджетної участі (громадський бюджет), система «Прозоро» для електронних закупівель та ін.;

–партисипація (співучасть громадян) для залучення громадян до ухвалення рішень через проведення громадських слухань, круглих столів, функціонування громадських рад та підсилення їх реальними повноваженнями тощо;

–прозорість і підзвітність влади, щоб зменшити рівень корупції та посилити довіру громадян. Сприятимуть цьому публічні звіти органів влади та онлайн-трансляції засідань, активізація антикорупційних платформ та каналів для подання скарг, діяльність незалежних органів громадського контролю та неупереджених державних інституцій (омбудсмани, НАЗК, антикорупційні громадські ініціативи, ВАКС та ін.);

–децентралізація та розвиток місцевого самоврядування, що дозволить наблизити владу до людей. Тут необхідними є посилення повноважень ОТГ, зокрема фінансових, формування локальної відповідальності через інструменти участі, які згадувалися вище;

–освітні та просвітницькі ініціативи, щоб підвищити правову та політичну культуру населення. Ефективними тут вважаємо курси громадянської освіти, інформаційні кампанії про права і обов’язки громадян, залучення молоді до державотворчих процесів (діяльність учнівських/студентських самоврядувань на рівні громад, програми «Школа демократичного врядування для молоді», «Молодь за демократію в Україні: Фаза ІІІ», «Школа демократії для молоді», «Активна молодь – сильна громада» та под.);

–гуманітарна дипломатія і громадський контроль у сфері безпеки з метою підтримки армії, Сил оборони, формування нової суспільної відповідальності. Особливо актуальним за вказаним напрямком є волонтерський контроль над військовими закупівлями, інтеграція ветеранів у громадянське суспільство через місцеві ініціативи, консолідація громадських ініціатив як спосіб набуття міжнародної суб’єктності тощо;

–інклюзивність у прийнятті рішень, яка уможливить залучення усіх соціальних груп до формування політики (жінок, національних меншин, осіб з інвалідністю, молоді) та розробку політик крізь призму вразливих груп населення;

–співпраця з міжнародними інституціями, щоб забезпечити відповідність європейським стандартам управління через використання практик ЄС у реформуванні держуправління.

Наразі для науковців і фахівців у сфері публічної політики, представників громадського активізму актуальними є питання змін, які відбулися у взаємодії місцевої влади й громадських організацій в умовах повномасштабної війни. Серед аспектів, які артикулює суспільство, виділимо увагу до ухвалення бюджетних рішень, просування реформ, комунікації з центру на місця та ін. Як було зауважено під час експертної дискусії «Виклики перед владою та громадянським суспільством під час воєнного стану в Україні», «запит на справедливість під час воєнного стану в людей збільшився, вони емоційніше сприймають умовні «зради» – в системі публічних закупівель, у рішеннях органів місцевої влади тощо» [2]. Вирішення цих чи подібних суспільних запитів є своєрідним лакмусом у розумінні цінності репутації для державних інститутів. Влада або бере до уваги і включає у формування галузевих стратегій сигнали від громадськості, або ігнорує їх, використовуючи «в обороні» низку політичних маніпуляцій (переважно через механізми відвернення/перемикання уваги). Одне зараз є очевидним – в умовах розвинених інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційного суспільства не знати про суспільні настрої просто неможливо. Тут вважаємо за доцільне згадати тезу вітчизняної політологині Г. Куц, яка, досліджуючи взаємовідносини між владою та суспільством у постмайданній Україні, наголошувала на потребі «суттєвого коригування стратегій соціальної комунікації між владою та суспільством, зокрема, морально-етичного контексту у всіх меседжах влади» [4, с. 170].

Контекст повномасштабної війни росії проти України також актуалізує феномен масового волонтерського руху як мірила суспільного ставлення до влади. Йдеться про ключові чинники цього явища, а точніше дилему першопричини: волонтерство як акт підтримки держави та її відповідних інституцій чи як зневіра у спроможності влади вирішувати нагальні питання воєнного часу. Сучасні соціологічні дослідження поки не дають відповіді на питання щодо причин масового волонтерства (опитування 2023-2024 рр. фіксують зростання показників залучення з 61% до 71%) [1; 5]. Інша складова для висунення певної гіпотези – серед державних інституцій найбільшою довірою користуються Збройні сили України (91,5%) та Державна служба з надзвичайних ситуацій (88%), а не довіряють респонденти владним інституціями (Верховна Рада України, чиновники, партії, уряд, суди) – Центр Разумкова у вересні 2024 р. констатував відповідні показники на рівні 70-78,5% [6]. І третій важливий параметр, який міститься у спільному дослідженні Фонду «Демократичні ініціативи» імені

Ілька Кучеріва та Центру Разумкова, показує, що 88% українців пишаються своїм громадянством [3]. З цих цифр можна скласти цілком обґрунтоване припущення про самодостатність і усвідомленість українського суспільства, яке без додаткових стимулів від держави набуває суб'єктності у суспільно-владних відносинах, стає надійним помічником важливих для держави інституцій, спираючись на власну ідентичність, орієнтуючись на пріоритети свого майбутнього.

Отже, суспільно-владні відносини – це не лише інструмент управління, а втілення двостороннього комунікаційного процесу, в якому громадяни – не пасивні об'єкти влади, а активні суб'єкти політичного життя. Актуальні механізми оптимізації суспільно-владних відносин для сучасної України базуються на принципах відкритості, підзвітності, співучасті громадян та цифрової трансформації. У контексті війни, повоєнної відбудови та невпинної євроінтеграції особливо важливо зміцнити довіру між громадянами та владою.

Список використаних джерел:

1. Більшість українців волонтерять під час війни, 18% – не планують. Опитування. *Українська правда.* 2023. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/24/253036/
2. Взаємодія влади та громадянського суспільства: які виклики в умовах війни? *Ukrainian Public Law and Administration Network.* 2023. URL: https://uplan.org.ua/news/vzaiemodiia-vlady-ta-hromadianskoho-suspilstva-iaki-vyklyky-v-umovakh-viiny/
3. День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.* 2024. URL: https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-tsinnist-derzhavi-zgurtovanist-ta-volonterstvo-pid-chas-viyni
4. Куц Г. Влада і суспільство в постмайданній Україні: діагностика відносин. *Наукові записки.* 2018. Вип. 2 (94). С. 159–171.
5. Опитування: 69% українців переконані у зміцненні згуртованості суспільства за роки повномасштабної війни, 71% – долучилися до волонтерства. *Інтерфакс-Україна.* 2024. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1008733.html
6. Опитування: Найбільше українці довіряють ЗСУ, рятувальникам і волонтерам. *Українська правда.* 2024. https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/16/7479969/

Abstract. *The content of the definition of «social-power» relations is determined. A number of relevant mechanisms are identified as factors for optimizing social-power relations. The Ukrainian context of the development of relations between power institutions and society is analyzed.*

Keywords: *social-power relations, democratization, civil society, political process, political power, political system, legitimation of power.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Гросицький Олександр,
студент І курсу магістратури
спеціальності 034 «Культурологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Шелковая Наталія Валеріївна,***
к.філос.н., доцентка кафедри господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *У статті розглянуто міждисциплінарні підходи до аналізу сучасних світових трансформацій через призму історії, політології та культурології. Окрема увага приділена українському контексту як прикладу адаптації до глобальних викликів. Матеріал демонструє необхідність гуманітарного осмислення змін для формування сталого суспільного розвитку.*

Ключові слова: *глобалізація, ідентичність, культура, політика, історична пам'ять.*

У XXI столітті світ вступив у фазу глибоких і багатоаспектних трансформацій, які охоплюють усі сфери суспільного життя – від глобальних політичних систем до локальних культурних ідентичностей. Ці процеси є настільки динамічними, що традиційні підходи до аналізу соціальних явищ вже не завжди здатні адекватно відображати нову реальність. Саме тому актуалізується міждисциплінарне осмислення – зокрема на перетині історії, політології та культурології – як інструмент цілісного розуміння сучасності.

Метою цієї статті є визначення ключових проблем та викликів, що постають перед гуманітарними науками в контексті сучасних світових трансформаційних процесів, а також виявлення їхнього взаємозв'язку та впливу одне на одного. Особливу увагу приділено тому, як історичний досвід, політичні процеси та культурна динаміка взаємодіють між собою у періоди глобальних змін.

Актуальність теми обумовлена не лише науковим, а й практичним інтересом до розуміння механізмів адаптації суспільств до нових викликів – таких як війна, інформаційна дезінформація, криза демократії чи культурна уніфікація. Саме у цьому контексті важливо переосмислити роль гуманітарного знання як провідника в складній навігації між минулим, сьогоденням і майбутнім.

Світові трансформаційні процеси: загальні риси

Сучасний світ переживає період масштабних змін, які охоплюють політичну, економічну, соціальну та культурну сфери. Одним із визначальних чинників цих трансформацій є

глобалізація – процес, що спричинив безпрецедентну взаємозалежність між країнами, пришвидшення інформаційних потоків і зростання мобільності. Глобалізація не лише об'єднує, але й загострює нерівності, провокуючи численні кризи – від економічних до ідентичнісних.

Цифровізація стала ще одним потужним каталізатором змін. Інтернет, соціальні мережі, штучний інтелект і автоматизація не лише трансформували комунікацію, а й радикально змінили природу праці, освіти, політики й культури. Інформація стала не просто ресурсом – вона перетворилась на зброю, здатну впливати на колективну свідомість та формувати нові картини світу.

У політичному вимірі спостерігається нестабільність, що проявляється у зростанні кількості локальних і регіональних конфліктів, зрушеннях у геополітичному балансі сил, а також у кризі міжнародних інституцій. Традиційні моделі демократії опиняються під тиском популізму, авторитаризму та соціального невдоволення. Війна Росії проти України стала каталізатором переосмислення глобальної безпеки, ролі міжнародного права та солідарності.

Не менш важливими є постпандемійні виклики. COVID-19 оголив структурні вади багатьох систем – охорони здоров'я, освіти, економіки – та змусив людство шукати нові моделі взаємодії. Пандемія також прискорила процеси цифровізації та показала, наскільки вразливим є сучасний світ до криз глобального масштабу.

Отже, сучасні трансформаційні процеси мають системний, комплексний характер і вимагають не тільки адаптації, а й глибокого аналітичного осмислення. Без розуміння їхніх причин, механізмів і наслідків неможливо ефективно будувати ані політику, ані культуру, ані історичну пам'ять.

Історичний вимір: уроки минулого для сучасності

Історія у контексті глобальних трансформацій виконує не лише функцію збереження пам'яті, а й стає полем активної боротьби за смисли. У XXI столітті відбувається ревізія історичних наративів, що має як наукові, так і політичні аспекти. Минуле більше не сприймається як незмінний набір фактів – воно інтерпретується заново, залежно від сучасного контексту, потреб суспільства й навіть ідеологічної кон'юнктури.

Особливо гостро це проявляється в умовах війни, окупації чи загрози національному суверенітету. У таких ситуаціях історія стає зброєю: апеляція до героїчного минулого, до спільного страждання або перемоги формує моральне право на захист і консолідує суспільство. «Значна увага приділена ризику не входження до ЄС, що може завдати нищівного удару політико-економічній системі України» [1, с. 7] Водночас з боку агресорів часто застосовується маніпулятивне «переписування» історії з метою легітимізації насильства чи територіальних зазіхань. Це можна простежити на прикладі російської пропаганди, яка

намагається спотворити факти та викривити сприйняття радянського минулого.

Окремої уваги потребує феномен декомунізації та дерусифікації, що розгортається в пострадянських країнах. Зміна назв вулиць, демонтаж пам'ятників, нові підручники історії – усе це є проявом боротьби за право на власне минуле. Така переоцінка історичної спадщини є не лише політичним актом, а й культурним зрушенням, яке впливає на формування нової ідентичності.

Водночас виклики глобального масштабу – такі як зміна клімату, технологічні прориви чи міграційні кризи – ставлять перед історичною наукою нові завдання. Необхідно інтегрувати глобальну перспективу у локальні наративи, шукати порівняльні підходи, вивчати не лише події, а й довготривалі структури, що формують хід історії.

Таким чином, історичний вимір у сучасному світі набуває стратегічного значення. Історія перестає бути лише академічною дисципліною — вона стає інструментом національного самовизначення, критичного мислення та опору інформаційним війнам. Її роль у часи турбулентності лише зростає.

Політологічний аспект: криза демократій і нові моделі влади

У контексті сучасних трансформаційних процесів політична сфера зазнає глибоких змін, що ставлять під сумнів стійкість усталених демократичних систем. Криза довіри до традиційних політичних інституцій, зростання популізму, знецінення громадянської участі та посилення авторитарних тенденцій – усе це є характерними рисами політичного ландшафту початку XXI століття.

Однією з причин такої кризи є розрив між громадянами та елітами. Політики дедалі частіше сприймаються як віддалені від реальних потреб суспільства, а партійні системи – як застарілі. У цьому вакуумі зростає популярність популістських лідерів, які апелюють до «простого народу», спрощують складні проблеми і пропонують швидкі, але поверхневі рішення. Такі політичні проєкти нерідко супроводжуються ксенофобією, антиінтелектуалізмом та антиглобалізмом.

Інформаційні технології радикально змінили спосіб взаємодії між владою і суспільством. З одного боку, соціальні мережі відкрили нові канали для мобілізації та самовираження. З іншого – стали середовищем для маніпуляцій, дезінформації, мови ворожнечі та втручання у виборчі процеси. Технологічна революція змінила логіку політичної конкуренції: тепер боротьба відбувається не лише за голоси, а й за увагу, емоції, алгоритми.

У глобальному вимірі спостерігається відхід від ліберальної моделі демократії, яка довгий час домінувала на Заході. У деяких країнах виникають так звані «гібридні режими», які поєднують зовнішні атрибути демократії з авторитарною практикою. Такі системи зберігають вибори, але обмежують свободу слова, тиснуть на опозицію та використовують державні

інституції в інтересах правлячої групи.

Водночас війна в Україні показала, що попри кризу, ідеї демократії, свободи та людської гідності залишаються потужними об'єднавчими чинниками. Український спротив довів, що громадянське суспільство може бути силою, здатною протистояти авторитарній агресії та надихати демократичні рухи у світі. Таким чином, політична трансформація – це не лише процес занепаду, а й можливість для переосмислення форм і сенсів влади у нову епоху.

Культурологічний аспект: ідентичність, цінності та глобальна гомогенізація

Культура у сучасному світі постає не лише як сфера символічного виробництва, а як арена, де точиться боротьба за ідентичність, смисли та цінності. Глобалізація спричинила не тільки обмін культурними елементами, а й загрозу уніфікації – домінування західних (передусім англомовних) зразків у масовій культурі, стандартів поведінки, споживання та мислення.

Цей процес, який часто називають культурною гомогенізацією, викликає спротив з боку локальних культур, які прагнуть зберегти автентичність. Так виникає феномен «глокалізації» – поєднання глобального і локального: з одного боку, суспільства адаптують глобальні продукти під свої традиції, з іншого – активно продукують власні культурні смисли, здатні впливати на світову аудиторію. Українська культура, особливо в умовах війни, стає прикладом такого спротиву й самоусвідомлення – через музику, літературу, кіно та нові медіа українці переосмислюють себе і транслюють це назовні. «Потреба в гідності є основою сучасної політики ідентичності, що визначає багато політичних процесів у світі» [4, с. 9].

Особливо важливим у культурологічному вимірі є питання ідентичності. Вона більше не є фіксованою – у постмодерному світі людина дедалі частіше змушена самостійно конструювати себе, балансуючи між національним, професійним, гендерним, цифровим та іншими рівнями. Це створює як можливості для самовираження, так і виклики для психічного здоров'я, соціальної стабільності та міжкультурної комунікації. «Культурні практики повсякденності є важливим чинником соціального відтворення та модернізації суспільства» [3, с. 5].

Ціннісні системи також зазнають трансформацій. У сучасному суспільстві дедалі помітнішим стає конфлікт між традиціоналізмом і прогресизмом, між консервативними та ліберальними уявленнями про свободу, моральність, право. Особливо це помітно у сфері прав людини, гендерної рівності, етики штучного інтелекту. Культура стає простором, де формуються відповіді на ці виклики через мистецтво, публічні дебати, освітні практики.

Отже, культурологічний аспект трансформаційних процесів виявляє глибоку напругу між уніфікацією та різноманіттям, між старим і новим. Проте саме культура – як найгнучкіший і найчутливіший інструмент – здатна не лише відображати зміни, а й формувати нові моделі

співіснування у світі, що змінюється.

Світові трансформаційні процеси початку XXI століття виявляють безпрецедентну складність і взаємопов'язаність подій, явищ та тенденцій у політичній, культурній та гуманітарній сферах. Глобалізація, цифровізація, геополітична нестабільність і виклики постпандемійного світу радикально змінюють ландшафт сучасності, вимагаючи нових підходів до осмислення минулого, сьогодення і майбутнього.

В цьому контексті гуманітарні науки набувають особливого значення. Історія допомагає не лише зберігати пам'ять, а й критично аналізувати її в умовах маніпуляцій і викривлень. Політологія дає інструменти для розуміння кризи демократії, механізмів влади та нових форм участі громадян у політичному житті. Культурологія, у свою чергу, фокусує увагу на ідентичності, цінностях і сеансах, які формують внутрішню цілісність особистості й нації.

Україна, як країна, що перебуває в епіцентрі багатьох із цих процесів, демонструє приклад активної відповіді на глобальні виклики. Її досвід опору, переосмислення історії, відстоювання демократичних цінностей та культурної унікальності стає не лише національним, а й універсальним прикладом для інших країн і суспільств.

Таким чином, осмислення трансформаційних процесів у міждисциплінарному ключі дозволяє глибше зрозуміти природу змін і сформулювати шляхи подальшого розвитку. У світі, що змінюється щодня, здатність до аналізу, критичного мислення й культурного самопізнання є не просто актуальними – вони стають необхідними умовами виживання і розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк О. В. Глобалізація: ідентифікація геополітичних та економічних загроз. *Наукові праці НДФІ*. 2015. Вип. 2. С. 5–16.

2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 656 с.

3. Судакова В. М. Культурні практики в повсякденних та публічних комунікаціях: тенденції соціального відтворення та модернізації: монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2022. 192 с.

4. Фукуяма Френсіс. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Тетяна Сахно. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.

5. Castells Manuel. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol. 1. The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. 597 p.

Abstract: *The article explores interdisciplinary approaches to analyzing current global transformations through the lens of history, political science, and cultural studies. Special attention is given to the Ukrainian context as an example of adaptation to global challenges. The material demonstrates the need for a humanitarian understanding of change to foster sustainable societal development.*

Keywords: *globalization, identity, culture, politics, historical memory.*

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Дейнега Марк
студент 4 курсу спеціальності Політологія
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Карчевська Олена
к.політ.н., доцентка кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті розглядається роль політичної комунікації в системі інформаційної безпеки України. Аналізуються форми політичної комунікації та їх вплив на формування інформаційного простору та національної безпеки. Порівнюються моделі політичної комунікації США, ЄС та України. Пропонуються шляхи оптимізації політичної комунікації для посилення інформаційної безпеки України.*

Ключові слова: *політична комунікація, інформаційна безпека, цифрові медіа, демократія, неототалітаризм, інформаційні загрози.*

В умовах військової агресії проти України, інформаційна безпека набуває статусу критично важливого компонента національної безпеки, що вимагає системного наукового осмислення та практичного вдосконалення механізмів політичної комунікації. Інформаційна війна, що супроводжує збройний конфлікт, демонструє вразливість національного інформаційного простору до зовнішніх деструктивних впливів та актуалізує потребу в розробці ефективних стратегій протидії дезінформації, пропаганді та маніпулятивним технологіям.

Диджиталізація політичних процесів та трансформація медіасередовища суттєво змінили характер взаємодії влади з громадянами, перетворивши соціальні мережі та нові медіа на ключові майданчики для політичної комунікації, що одночасно створює нові можливості для діалогу та несе потенційні ризики для інформаційного суверенітету держави. Швидкість поширення інформації в сучасному цифровому просторі значно ускладнює процеси верифікації контенту та протидії інформаційним загрозам, що актуалізує необхідність модернізації державної інформаційної політики та формування комплексної стратегії інформаційної безпеки як пріоритетного напрямку державної політики. Міжнародний вимір проблеми пов’язаний з інтеграцією України до європейського інформаційного простору, що вимагає гармонізації підходів до інформаційної безпеки та активної співпраці з міжнародними партнерами у сфері протидії дезінформації та кіберзагрозам. Обмін досвідом та найкращими практиками з країнами, які стикаються з подібними викликами, стає важливим фактором

зміцнення національної системи інформаційної безпеки. Особливо актуальним є пошук оптимального балансу між забезпеченням свободи слова та захистом національних інтересів в інформаційній сфері, що відповідає демократичним цінностям та принципам правової держави. Таким чином, комплексне дослідження політичної комунікації в контексті формування інформаційної безпеки України має не лише теоретичне, але й вагоме практичне значення для розробки ефективних механізмів захисту національного інформаційного простору в умовах сучасних викликів та загроз.

Аналіз наявних у теорії політичної науки підходів до визначення політичної комунікації дозволяє виділити її сутнісні характеристики: комунікація виступає своєрідним соціально-інформаційним полем політики; впливає на свідомість, поведінку, переконання індивідів, груп і соціальних інститутів; продукує значущий ефект для окремих політичних акторів; виконує функції «нервової системи» у сфері політичної діяльності; це процес, який визначає сутнісну і якісну сторони політичного життя, структурує політичний простір, формує громадську думку, впливає на рівень політичної соціалізації громадян, а також позицію окремих політичних інститутів з урахуванням їх потреб та інтересів; вплив може бути як прямим (питання та відповіді), так і опосередкованим (створення «стереотипів», «ідеальних моделей»); мати миттєвий (наприклад, заклик до участі в якій-небудь акції) або відтермінований у часі ефект [1, с. 214].

Серед найбільш поширених в сучасному політичному дискурсі форматів комунікації можна виділити наступні.

Офіційні політичні комунікації, що здійснюються через офіційні державні канали (уряд, президент, парламент) та підконтрольні або незалежні ЗМІ. На офіційному рівні відбувається інформування громадян про політичні рішення, законодавчі зміни та державну політику, а також мобілізація суспільства. В контексті нацбезпеки ці комунікації є важливим інструментом для швидкого донесення інформації про загрози та способи їх подолання, а також для підтримки громадського порядку. Міжурядова комунікація також належить до цього типу та впливає на стабільність держави.

Неофіційні політичні комунікації відбуваються поза офіційними інституціями через неформальні канали, такі як соціальні мережі, блоги та громадські організації. Вони відрізняються високою швидкістю поширення інформації та охопленням великої аудиторії, але часто мають низьку правдивість. Цей вид комунікації сприяє обміну ідеями та демократизації, але також може слугувати для маніпуляцій та дезінформації. Також ця комунікація має особливу вразливість в умовах гібридних війн.

У контексті кризового управління та національної безпеки виділяють три типи комунікацій залежно від моменту їх здійснення.

Превентивні комунікації спрямовані на запобігання загрозам шляхом інформування про потенційні ризики до настання кризових подій. Неофіційні канали можуть використовуватися для швидкого оповіщення.

Оперативні комунікації здійснюються під час кризи для негайного реагування та стабілізації ситуації, забезпечуючи швидке поширення перевіреної інформації для гарантування безпеки та порядку.

Реактивні комунікації є відповіддю на вже наявну загрозу чи кризу, спрямовані на виправлення ситуації, роз'яснення подій, мінімізацію негативних наслідків та відновлення довіри в умовах невизначеності [2, с. 166-168].

У сучасному інформаційному суспільстві вона стає об'єктом застосування різноманітних маніпулятивних технологій, спрямованих на зміну громадської думки та поведінки людей. Розуміння цих технологій є ключовим для формування ефективної системи інформаційної безпеки.

Дезінформація – навмисне поширення неправдивої інформації для маніпулювання суспільством задля політичних, соціальних чи економічних цілей. У цифрову епоху стає ефективним інструментом гібридної війни через швидке поширення та складність перевірки.

Соціальні мережі трансформувалися з простих платформ для спілкування у потужні інструменти формування громадської думки. Вони дозволяють не лише поширювати інформацію, а й цілеспрямовано впливати на аудиторію через алгоритми та таргетовані кампанії. Створення так званих «інформаційних бульбашок» та підсилення емоційних повідомлень сприяють швидкому поширенню маніпулятивного контенту.

Психологічний вплив – стимулятор емоцій, страхів та сподівань, що став невіддільною частиною політичної комунікації. Використання авторитетів, формування стереотипів та емоційне забарвлення повідомлень дозволяють обходити раціональне мислення та впливати на підсвідомість аудиторії.

Пропаганда як систематичне поширення ідей та поглядів залишається одним з поширених інструментів впливу на масову свідомість. Сучасна пропаганда використовує весь спектр комунікаційних каналів для формування бажаного сприйняття подій, часто ігноруючи альтернативні позиції та факти.

Масова маніпуляція через алгоритми стала можливою завдяки розвитку технологій аналізу великих даних. Персоналізація контенту, що надходить до користувачів, дозволяє створювати однобічну інформаційну картину та маніпулювати суспільною думкою.

Фальшиві відео та аудіо, створені за допомогою технологій deepfake, становлять новий рівень загрози, оскільки дозволяють створювати надзвичайно реалістичні підробки, які складно відрізнити від реальності.

Тролінг та провокації спрямовані на розпалювання конфліктів та дестабілізацію онлайн-спільнот через агресивні коментарі та публікації. Організовані «фабрики тролів» стали інструментом інформаційної війни, здатним впливати на громадську думку та політичні процеси.

Створення «екології інформації» – це комплексний підхід до формування інформаційного середовища, де домінують певні ідеї та наративи. Цей підхід включає вибіркову цензуру, блокування альтернативних джерел інформації та постійне повторення ключових меседжів, що в сукупності формує спотворену картину реальності.

Ці технології забезпечили безпрецедентну швидкість передачі інформації та демократизацію доступу до її створення. Разом з тим вони генерують і суттєві ризики: вірусне поширення дезінформації здатне охоплювати масову аудиторію, провокуючи дестабілізацію та ерозію довіри до державних інституцій, що може бути використано для підривної діяльності. Алгоритмічна персоналізація контенту формує «інформаційні бульбашки» та «ехокамери», які підвищують вразливість користувачів до маніпулятивних інформаційних кампаній, що негативно впливає на процеси політичного волевиявлення.

Незаконне використання персональних даних користувачів Facebook з метою впливу на їхні політичні погляди застосували Cambridge Analytica. Вони оперували даними для розсилки політичної реклами та проведення інших заходів, спрямованих на зміну передвиборчих настроїв. Компанія також мала контракти в Україні, працюючи на певну політичну партію у 2017 році. Діяльність компанії викликала занепокоєння щодо захисту інформації та впливу на демократичні процеси [3].

Нові медіа сприяють поширенню політичної реклами, часто непрозорої або маніпулятивної, а також є простором для організації скоординованих кампаній з метою впливу на політичну реальність. Отже, безпосередньо нові медіа не є загрозою, проте вони можуть масштабувати небезпечні впливи щодо поступового розмивання національної ідентичності, традиційних цінностей та послаблення патріотичних настроїв.

Аналіз конкретних кампаній з дискредитації України демонструє різноманітність методів та цільових аудиторій, які залучає ворог. Росіяни намагаються сформувати враження за кордоном, що «втома від України» стала «загальною тенденцією», щоб посилити зовнішній тиск на Київ. У цій інформаційній операції беруть участь такі іноземні ресурси, як Reseau International (Франція), Magyar Hírlap (Угорщина), L'AntiDiplomatico (Італія), Ereport (Словаччина) та інші. Іноземні проксі-медіа просувають тотожні російським тези: «відсутність демократії в Україні», «Захід розчарувався в Києві», «мир можливий лише після зміни українського уряду». Водночас російські спецслужби проникають в український інформаційний простір – через анонімні Telegram-канали, псевдопатріотичні TikTok-акаунти,

YouTube-контент, що імітує думку українських військових чи «незалежних експертів» [4]. Для інформаційної агресії вони використовують широкий спектр технологій та каналів комунікації – традиційні медіа, соціальні мережі, псевдоаналітичні центри та офіційні канали впливу. Протидія таким інформаційним атакам ускладнюється різницею між демократичним характером української політичної системи та неототалітарним режимом Росії. У демократичному суспільстві, де гарантована свобода слова та плюралізм думок, протидія дезінформації має базуватися на балансі між забезпеченням безпеки та збереженням демократичних цінностей. Тому сучасні демократії виглядають в інформаційній боротьбі більш вразливими, бо потребують узгодження своїх дій з багатьма критеріями демократії, тоді як недемократії використовують значно ширший інструментарій. Тому демократичні держави мають формувати партнерські коаліції та спиратися на успішний досвід одна одної.

У зв'язку з цим є необхідність удосконалення українського простору політичної комунікації. Якщо порівняти діючі комунікативні моделі США, ЄС і України з позицій формальної і неформальної складових та впливу на національну безпеку, то можна визначити ті дефекти, які характеризують український простір і потребують негайного усунення.

Офіційний рівень комунікації в США є прикладом чітко організованої та прозорої комунікації, яка представлена брифінгами Білого дому, пресконференціями посадовців, офіційними заявами. Усе це супроводжується високим рівнем професіоналізму та підзвітності. Громадяни можуть легко отримати доступ до публічної інформації завдяки законам, таким як Freedom of Information Act. В ЄС цей рівень комунікації також регламентований й передбачуваний. Інститути ЄС – мають чіткі графіки пресконференцій, оприлюднення рішень і звітів. Комунікація ведеться багатьма мовами, із дотриманням принципу рівного доступу через офіційні сайти, медіацентри, платформи типу EUR-Lex. Метою комунікації цього рівня є не просто оголосити рішення, а пояснити його логіку для громадян.

В Україні ж ситуація інша. Формальні канали нерідко зводяться до формальних звітів або популістських виступів. Часто політична комунікація йде в обхід інституцій – через соціальні мережі чи наближені медіа. І хоча у нас існує закон про доступ до публічної інформації, на практиці відповіді на запити громадян часто затягуються або ігноруються.

Стосовно неформальної комунікації, то сьогодні вона має колосальний вплив. У США це – X (Twitter), подкасти, блоги, ток-шоу. Вони доповнюють офіційну комунікацію, але не замінюють її. Політики ЄС також активно використовують соцмережі, але в більшості випадків – як додатковий канал, а не основний. Тобто меми, TikTok і Twitter-комунікація теж трапляється переважно серед молодих депутатів Європарламенту. Проте тут діють внутрішні кодекси етики та комунікаційні стратегії. Варто зазначити, що після Brexit і під час COVID-19 ЄС активізував боротьбу з фейками, тут було створено EUvsDisinfo, посилено співпрацю з фактчек-

платформами, ухвалено Digital Services Act, який встановлює зобов'язання для соцмереж [4, с. 7–11]. В Україні соцмережі це основний майданчик для політиків. Інколи це добре – прямий зв'язок із виборцем, але часто це стимулює інформаційний хаос, коли політики замість професійної дискусії в комітетах або залі парламенту намагаються показати себе перед суспільством поборниками справедливої політики. Отже, формальна комунікація перетворюється на інструмент популізму.

Зроблений аналіз моделей політичної комунікації дозволяє сформулювати напрямки оптимізації політичної комунікації, які посилять українську інформаційну безпеку та забезпечать включення суспільства в цей процес.

Нам варто побудувати сучасні інституції стратегічних комунікацій. Вони мають професійно і швидко реагувати на виклики, доносити позицію держави. Публічна комунікація має стати справді прозорою. Регулярні брифінги, пояснення рішень, доступ до даних – це те, що підвищує довіру.

Держава, громадські організації, ЗМІ мають разом вчити людей критично мислити, перевіряти інформацію. Посадовці мають також проходити регулярні тренінги з кризової та стратегічної комунікації.

Необхідно регламентувати поведінку посадовців у соцмережах. Не може бути так, щоб важливі рішення озвучувалися у Facebook допізна.

Політичній системі потрібні вбудовані механізми протидії дезінформації. Комунікація має супроводжуватися регулярним і професійним фактчекінгом, а соцмережі зобов'язані видаляти небезпечний контент. В Україні є активне громадянське суспільство, аналітики, дослідники. Вони можуть допомагати оцінювати, чи працює політична комунікація ефективно.

В Україні мають відбутися зміни, що наблизять політичну комунікацію до стандартів ЄС, де прозорість, правдивість та оперативність давно стали частиною культури демократичного врядування. Європейська комунікація характеризується інституційною стійкістю, нормативною чіткістю і високим рівнем етики. Тамтешні держави демонструють, як політична комунікація може бути не просто передачею інформації, а інструментом об'єднання, довіри та стійкості [6]. Україні варто орієнтуватися саме на ці складові, якщо ми хочемо перемогти у війні за правду.

Оперативна та структурована політична комунікація дозволить формувати прогнозовану поведінку громадян у ситуаціях загроз (війна, надзвичайний стан, епідемії), сприятиме мінімізації панічних настроїв, забезпечить легітимізацію управлінських рішень. Формування довіри до влади напряму залежить від здатності політиків і посадовців комунікувати зрозуміло, послідовно та прозоро. Довіра забезпечує стабільність державного управління та сприяє суспільному опору зовнішнім загрозам. І нарешті – у сучасній парадигмі безпека передбачає

не лише воєнний чи правовий компонент, а й інформаційно-комунікаційний. Тому політична комунікація має розглядатися як стратегічна функція держави, яка потребує інституційного зміцнення, професіоналізації та нормативної регламентації.

Таким чином, для ефективності системи інформаційної безпеки необхідним є збалансоване використання різних форматів політичної комунікації (офіційних, неофіційних, превентивних, оперативних, реактивних) при збереженні демократичних цінностей і свободи слова, а також комплексний підхід, що поєднує нормативно-правові, інституційні, технологічні та освітні інструменти разом з активною міжнародною співпрацею. У XXI столітті політична комунікація перестала бути лише технологією передвиборчої боротьби – вона трансформувалася у системоутворювальний фактор безпеки, стабільності та довіри в умовах глобальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Цікул І. Інформаційне забезпечення функціонування політичних інститутів: формування теоретико-методологічного каркасу. Історико-політичні проблеми сучасного світу : Збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2021. Т. 43. С. 211-219. DOI: 10.31861/mhpi2021.43.211-219.

2. Яковлєва Н. І. Особливості політичної комунікації в умовах українських внутрішньодержавних криз. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2014. № 3/4 (23/24). С. 166–171.

3. Мота М. Big Data як інструмент впливу на політику і вибори: випадок «Cambridge Analytica» в США. Політікус. 2023. № 1. URL: http://politicus.od.ua/1_2023/5.pdf.

4. Герасименко Я. Розвідка: Росія розпочала проти України нову інформаційну атаку, щоб звинуватити перед Європою та США. Громадське. 05 квітня 2025. URL: https://hromadske.ua/viyna/242699-rozvidka-rosiia-rozpochala-proty-ukrayiny-novu-informatsiynu-ataku-shchob-zvynuvatyty-pered-yevropoiu-ta-ssha.

5. Кормич Л.І., Кормич А.І. Новий формат загроз міжнародного тероризму: час мереж та технологій. Актуальні проблеми політики. 2019. Вип. 63. С. 6–19.

6. Піпченко Н. Європейські комунікації. Навчальний посібник. К. : ВАДЕКС, 2021. URL: https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/Pipchenko_N_pidruchnyk_WEB.pdf.

Abstract. *The article examines the role of political communication in Ukraine's information security system. It analyzes forms of political communication and their influence on shaping the information space and national security. The political communication models of the USA, EU, and Ukraine are compared. Ways to optimize political communication to strengthen Ukraine's information security are proposed.*

Keywords: *political communication, information security, digital media, democracy, neototalitarianism, information threats.*

ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ У ГЛОБАЛЬНОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Калиновська Юнона,
студентка 2 курсу спеціальності 052 «Політологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Павлова Людмила Ісмаїлівна,
к. політ. н., доц. кафедри господарсько-правових та
суспільно-політичних дисциплін
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *Розглянуто теоретичні засади демократичних політичних режимів, їх основні характеристики, класифікації та сучасні виклики. Проаналізовано ключові підходи до розуміння демократії. Автор акцентує увагу на тому, що демократія — це не лише механізм виборів, а складна система взаємодії інститутів, громадянської участі та забезпечення прав і свобод. Визначено, що демократичний політичний режим є ключовим фактором політичної стабільності та державної легітимності в сучасному світі.*

Ключові слова: *демократія, політичний режим, вибори, політична трансформація.*

У XXI столітті демократія переживає період глибоких трансформацій, водночас залишаючись однією з найцінніших форм політичного правління. Її сутність полягає у визнанні народу джерелом влади, верховенстві права, повазі до прав і свобод людини, участі громадян у політичному процесі. Однак, сучасний світ стикається з дедалі більшими викликами, що ставлять під сумнів ефективність демократичної моделі, від зростання авторитаризму до поширення популізму й цифрових маніпуляцій.

Для України, яка перебуває у стані повномасштабної війни з Росією, питання демократії набуває екзистенційного характеру. Захист суверенітету неможливий без утвердження демократичного ладу, що забезпечує єдність суспільства, довіру до інституцій та участь громадян у формуванні політики. Метою цієї статті є дослідження теоретичних основ демократичних режимів, їх класифікацій та проблем сучасного функціонування у глобальному й національному вимірах.

Розуміння демократії як політичного режиму ґрунтується на історичних і філософських засадах, які еволюціонували з античних часів до сучасності.

- Ліберальна традиція (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є) акцентує на обмеженні влади, поділі гілок влади та захисті прав людини.

• Плюралізм (Р. Даль, С. Ліпсет) підкреслює значення конкуренції організованих груп як запоруки політичного балансу.

• Елітарна модель (Й. Шумпетер) розглядає демократію як інструмент відбору керівників, а не прямого народовладдя.

• Деліберативна демократія (Ю. Габермас) пропонує модель раціонального публічного обговорення як ядра демократичного процесу.

Таким чином, демократія не обмежується виборами, а передбачає складну систему інституційної взаємодії, громадянської участі й забезпечення прав.

Класичні риси демократії:

• вільні вибори;

• політичний плюралізм;

• свобода слова;

• незалежність суду;

• підзвітність влади.

Роберт Даль запропонував вісім критеріїв «поліархії», що забезпечують реальне функціонування демократії: виборність органів влади, що гарантована конституцією; регулярне і періодичне проведення вільних і справедливих виборів, при яких виключений механізм примусу; загальне виборче право; право бути обраними в органи влади; свобода самовираження; альтернативна інформація – громадяни мають права добиватися альтернативних джерел інформації; автономія асоціацій – для реалізації своїх різноманітних прав, включаючи і вище перелічені, громадяни мають також право створювати відносно незалежні асоціації та організації, включаючи незалежні політичні партії і групи за інтересами [4, с. 121]

За формою правління демократії поділяють на: президентську (США), парламентську (Швеція), змішану (Україна, Франція).

За інституційною зрілістю: консолідовані (Німеччина), перехідні (Грузія, Україна).

Окремо варто згадати класифікацію А. Лейпхарта, який розрізняв мажоритарну та консенсусну демократію [2].

Ефективна демократія передбачає: активну громадянську участь; дотримання прав меншин; політичну стабільність; механізми стримування і противаг.

Ключовими інституціями залишаються: виборча система; засоби масової інформації; опозиція; судова система; громадянське суспільство.

У демократичному режимі влада — це не лише інструмент управління, а й механізм забезпечення інтересів різних груп, соціальної інтеграції та розв’язання конфліктів мирним шляхом.

На початку XXI століття демократія стикається з низкою серйозних загроз:

- популізм як дешева політична стратегія;
- дезінформація в цифровому середовищі;
- низький рівень довіри до інституцій;
- технологічна маніпуляція (deepfakes, бот-атаки);
- зниження участі у виборах.

Згідно з результатами опитування Євробарометра, громадяни країн Європейського Союзу усвідомлюють наявність загроз демократичним цінностям. Серед найзначніших ризиків вони виокремлюють:

– поширення неправдивої або маніпулятивної інформації як в онлайн-, так і в офлайн-просторі (38%);

– зростаючу недовіру та скепсис щодо діяльності демократичних інституцій (32%);

– низький рівень громадянської залученості до політичного життя та виборчих процесів (26%);

– обмеженість можливостей для вираження власної позиції громадянами (23%) [1].

Дослідники наголошують, що аналіз сучасних викликів демократії потребує не лише вивчення суспільних уявлень про її засади, ставлення громадян до демократичних норм та оцінки актуальних загроз, але й оцінки діяльності демократичних політичних сил. Йдеться насамперед про ті партії, які історично відігравали ключову роль у захисті демократичних цінностей і пройшли шлях подолання численних криз. Як зазначають С. Левицький та Д. Зіблатт, справжнім випробуванням для демократії є не стільки поява популістських лідерів, скільки реакція на них з боку демократичних партій та політиків, їх здатність нейтралізувати загрозливий вплив таких фігур на політичну систему [3, с. 7, 19].

У науковій літературі часто підкреслюється, що однією з основних причин ерозії ліберальної демократії є посилення позицій радикальних та популістських політичних сил. У деяких країнах спостерігається відкат до авторитаризму навіть при формальній наявності демократичних процедур – це так звані гібридні режими. Демократія втрачає сенс, коли її принципи залишаються на папері, а не реалізуються на практиці.

Після Революції Гідності та з початком російсько-української війни українська демократія вступила у фазу випробування. Проте навіть у кризових умовах Україна демонструє стійкість демократичних інститутів та прагнення до європейських стандартів управління. Паралельно йде трансформація політичної культури, зростає роль громад у прийнятті рішень, розвиваються електронні сервіси.

Проте виклики залишаються: війна, корупція, популізм, політична поляризація. Важливо, аби демократичний процес в Україні базувався не лише на формальних ознаках, а й на глибокому розумінні демократичних цінностей.

Демократія — це не догма, а процес постійного оновлення, заснований на балансі свободи й відповідальності. Вона вимагає:

- розвиненої політичної культури;
- ефективних інституцій;
- громадянської активності.

Для України це — не лише ідеал, а й умова виживання в умовах війни та реформ. Демократія вимагає освіти, дискусій, взаємної поваги та — що найважливіше — довіри. Лише за цих умов вона здатна забезпечити легітимність і стабільність сучасного державного управління.

Список використаних джерел:

1. Eurobarometer survey. The most serious threats to democracy. 2023. URL: https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2966
2. Lijphart A. Constitutional Design for Divided Society. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 2 P. 96–109.
3. Levitsky S., Ziblatt D. How democracies die. 2018. N.Y.: Crown.62 r. URL: https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/ResearchAndTeaching/How-Democracies-Die.pdf
4. Даль Р. Демократія та її критики. Харків: Каравела, 2002 . 440 с.

Abstract. *The article explores the theoretical foundations of democratic political regimes, their main features, classifications, and modern challenges. The study analyzes key approaches to democracy. The author emphasizes that democracy is not limited to electoral mechanisms but represents a complex system of institutional interaction, civic engagement, and protection of rights and freedoms. The article concludes that a democratic political regime is a vital foundation for political stability and state legitimacy in the modern world.*

Keywords: *democracy, political regime, elections, political transformation.*

ДО ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЧНОГО НАДБАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Карташов Микита,
студент 4 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: ***Бровендер Юрій Михайлович***
д.і.н, професор кафедри, археології та туризму
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

В роботі розглядаються питання впливу бойових дій на археологічну спадщину та наслідки російсько-української війни у їх стані.

Ключові слова: *війна, археологія.*

Війна, безумовно, явище страшне, і в наш цивілізований час нема їй виправдання. Є альтернативний шлях вирішення гострих суперечностей, які приводять до них. Це дипломатія, - діяльність, яка ґрунтується на певних компромісах та домовленостях згідно установлених в міжнародному просторі норм.

Підіймаючи проблему впливу фактору війни на археологічну діяльність, звернемо увагу на її неоднозначність, що здається на перший погляд. Воєнний конфлікт, як і будь-яке інше соціальне явище в світі, безумовно впливає на всі сфери життя суспільства, в тому числі й наукову. Однак, не всі наслідки випливають одразу, деякі з них можуть проявлятись через десятиріччя чи навіть сторіччя.

Збройні конфлікти завжди були темою досліджень істориків, дискусій політиків, а матеріальні свідчення, що залишаються в землі у ході його перебігу, являють собою важливу для їх вивчення джерельну базу. Це зброя, зруйновані споруди, предмети побуту тощо. Навіть самі поховання загиблих також є джерелом. І тут не можна обійти увагою те, наскільки великого значення на сьогодні мають поховання у вирішенні проблеми, наприклад, пов’язаної з Волинською трагедією («Волинською різаниною»).

На жаль, військові дії не тільки лишають по собі велику кількість сучасних цим діям речових джерел, але й можуть стати причиною виявлення нових, раніше не відомих археології матеріальних свідчень. Сумним, проте доволі показовим прикладом того, як війна сприяє виявленню археологічних джерел є підрив збройними силами рф Каховської ГЕС. Спустошення резервуара з водою об’ємом майже 20 км³ відкрило величезний пласт археологічних матеріалів, однак наукові їх значення дуже обмежені внаслідок їх переміщення і, відповідно, відірваність від культурного контексту самої пам’ятки. Вода, що відступала, сильно розмила ґрунт, через це деякий археологічний матеріал, який вимивався з товщі землі

міг стати вразливим до сонця, а також міг бути зруйнованим чи вкраденим «джентельменами вдачі» [2]. Отже, величезна кількість речей, за цих обставин, була перемішана між собою, а у підсумку, певним чином, втративши наукову цінність, перетворились лише у музейні експонати.

Разом з тим науковцям вдалося зібрати цікаві знахідки різних епох – від кам'яного віку – до часів Другої світової війни: «Потенційно в товщі ґрунту можна знайти дивовижні речі», - визнають історики, - «це може бути зброя, козацькі човни та стародавні судна, прикраси, кераміка, давні поселення та могильники.

До прикладу, середина Великого лугу – десь між сучасним Нікополем та Енергодаром – це місцевість, де могли ховати скіфських царів. Недалеко звідти у 1971 році Б. Мозолевським був досліджений царський скіфський курган «Товста могила» із знаменитою золотою скіфською пектораллю…

Перед тим, як затопити цю територію під водосховище, археологічні дослідження, певним чином проводилися, але, нажаль, недостатньо повно. До того ж, все, що стосувалося історії козацтва, радянська влада воліла обійти увагою…

Нині ж нові методи ведення археологічних досліджень та нові технології – металодетектори, георадари – відкривають перед фахівцями багато можливостей [2]».

Воєнні дії ставлять суспільство у скрутне становище. Громадськість мобілізується у справі захисту своєї культурної спадщини.

Під час війни, зокрема й російсько-української, активно проводяться лекції, обговорення та виставки для учнівської молоді, військових на тему національного культурного надбання, в т.ч. пам'яток археології, що знаходяться під загрозою знищення, або викрадення. Ці заходи, крім того, сприяють популяризації знання про археологію та української національної спадщини, в цілому.

Не менш важливим є фактор впливу військових дій на процес виявлення та збереження об'єктів археологічної спадщини. Так, директор Інституту археології НАН України В. Чабай під час пресконференції «Археологія України у час війни» висловився щодо необхідності створення в лавах ЗСУ підрозділу з дослідження археологічної спадщини, який займався би фіксацією фактів руйнування археологічних пам'яток [6]. Тобто можна побачити, що в умовах терористичного ведення війни з боку рф питання археологічних досліджень не лише не відходить на задній план, але й стає частиною інших, зовсім неочікуваних державних структур, таких, як армія.

Отже, війна несе саме негативний вплив на стан археологічних пам'яток. В першу чергу бойові дії доволі часто супроводжують їх пошкодженням або руйнацією. Одним з прикладів тому є атака російського дрону який зазнав державний історико-культурний заповідник

«Межибіж» [3]. Цей об'єкт культурної спадщини був лише пошкоджений, проте велика кількість інших пам'яток, особливо на сході та півдні України зазнали повної руйнації. Вже зафіксовані не лише десятки [5], а сотні пам'яток археології у різних областях, що були знищенні внаслідок російських атак. Про це свідчать результати моніторингу ГО «Кримський інститут стратегічних досліджень»

Не менш значущою втратою в умовах війни є викрадені культурні об'єкти, серед яких переважно срібні та золоті монети, прикраси, бронзові вироби тощо, на разі нараховується понад 100 тис. об'єктів вивезених Росією з Українських територій [4].

Тут не можна обійти увагою і діяльність «чорних копачів», які знаходять можливість скористатись військовими діями та отримати вигоду шляхом крадіжки археологічних знахідок. Прикладом їх діяльності є вище зазначена площина Каховського водосховища, де активізувалась велика кількість «шанувальників старожитностей», що шукають різноманітні артефакти для власного колекціонування чи продажу.

Також важливо зазначити, що для східноукраїнського регіону типовими є польові археологічні дослідження, пов'язані з розкопками поховальних (курганів, ґрунтових могильників), побутових (стоянок, поселень) та виробничих (копальнь) пам'яток, на відміну від західноукраїнського регіону, де, крім того, активного розвитку набула замкова археологія. Саме на цих, невідомих на Сході України пам'ятках вже три польових сезони в межах навчальної археологічної практики працюють студенти Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Мова йде про археологічні дослідження в історико-культурному заповіднику «Межибіж» під керівництвом д.і.н., професора кафедри історії, археології та туризму Ю.М. Бровендера – відомого фахівця з проблеми металовиробництва доби раннього металу Східної Європи. Теоретичний курс з польової археології, який читає Юрій Михайлович, в умовах археологічної практики в Меджибожі вдало доповнюється методикою польових досліджень замкових комплексів [7].

Нажаль, археологи східних, північних та південних областей України та АР Крим, які працюють відповідно до українського законодавства, не мають можливості займатись дослідницькою діяльністю на окупованих та прифронтових територіях, що сповільнює збагачення джерельного археологічного фонду. Невтішним є той факт, що використання курганних насипів у якості важливої з військово-тактичного зору височини, в умовах війни призводить до їх руйнації.

Небезпеку в ході майбутніх польових археологічних досліджень можуть становити й нездетоновані снаряди – сучасні або часів Другої світової війни, що знаходяться в землі.

Отже, незважаючи на нові археологічні матеріали, які стають відомими під час війни (нові знахідки при будівництві фортифікаційних споруд, руйнації гідроспоруд тощо), війна є

явищем, яке самим негативним чином впливає на стан археологічного надбання. В умовах війни знищуються пам'ятки, грабуються музейні колекції, а також створюються ризики для життя майбутніх польових дослідників археологічної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Спілка археологів України. Археологічні пам'ятки і війна. Львів : ВГО «Спілка археологів України», 2020. 10 с.
2. Корба Г. Археологічний клондайк. Що відкрили води Каховського моря та чим це загрожує. *Новини - BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cj7r9y25vd0o
3. Боженко А. Обстріл Хмельниччини 19 серпня: ворожі дрони пошкодили історичну Меджибізьку фортецю. *TrueUA*. URL: https://trueua.info/news/obstril-hmelnichchini-19-serpnya-vorozhi-droni-poshkodzhili-istorichnu-medzhibizku-fortecyu
4. Гаюк Ю. Росія вивезла 110 тисяч археологічних пам'яток з України: їх ховають в Ермітажі. *РБК-УКРАЇНА*. URL: https://www.rbc.ua/rus/styler/rosiya-vivezla-110-tisyach-arheologichnih-1695290864.html.
5. Зінченко М. В Україні через російську агресію постраждали 1062 пам'ятки культурної спадщини. *Детектор медіа*. URL: https://detector.media/infospace/article/226443/2024-05-07-v-ukraini-cherez-rosiysku-agresiyu-postrazhdaly-1062-pamyatky-kulturnoi-spadshchyny/.
6. https://iananu.org.ua/novini/pres-relizi/1315-arkheologiya-ukrajini-u-chas-vijni-problemi-i-perspektivi - інтернет ресурс
7. https://deps.snu.edu.ua/uk/yuridichnij-fakultet/kafedra-istoriyi-arheologiyi-ta-turyzmu/kafedra/anonsi-ta-podiyi/ekspeditsiia-maibutnikh-arkheologiv-rozpochata-podiia/ - інтернет ресурс

The paper deals with the impact of hostilities on archaeological heritage and the consequences of the russian-ukrainian war in their state.

Keywords: *war, archeology.*

КОМЕНТАРІ НА ПЛАТФОРМІ YOUTUBE ЯК ДЖЕРЕЛА З УСНОЇ ІСТОРІЇ

Карташов Микита,

студент 4 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: ***Сапицька Олена Михайлівна***

к.і.н, доц., завідувач кафедри, археології та туризму

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті розглянуто доцільність використання коментарів користувачів платформи YouTube як потенційного джерела усної історії в контексті сучасних історичних досліджень.*

Ключові слова: *усна історія, коментарі, YouTube, спогади.*

Станом на сьогодні, корпус джерел з усної історії демонструє значне тематичне й фактологічне розмаїття, що дозволяє не лише реконструювати загальну картину історичного минулого держави чи окремих хронологічно окреслених періодів, а й зосередитися на вивченні локалізованих подій, персональних наративів і специфічних соціокультурних явищ. Водночас низка таких джерел лишається недостатньо дослідженою або взагалі ігнорується академічною спільнотою через їхню неочевидність або відсутність усталеного методологічного підходу до їхнього аналізу.

Історичне значення особистих спогадів досі залишається недостатньо оціненим у науковому дискурсі та нерідко маргіналізується. Сучасні цифрові платформи, що містять численні прояви індивідуального досвіду, зокрема у формі коментарів чи дописів під відеоматеріалами, здебільшого не розглядаються як повноцінне джерело, що пов’язано з домінуванням традиційних уявлень про джерельну базу.

Водночас саме ці, на перший погляд незначні, елементи повсякденного життя - фрагменти особистих наративів очевидців - можуть відігравати ключову роль у реконструкції цілісної картини подій певного історичного періоду. Усна історія як підхід до дослідження покликана виявляти та аналізувати саме такі «дрібниці», надаючи їм належного аналітичного значення.

Усна історія — це ділянка досліджень і метод збирання, зберігання та інтерпретації голосів і спогадів людей, груп та учасників подій минулого. Усна історія є водночас і найдавнішим способом історичного дослідження, що передував писемності, і одним з найсучасніших, починаючи із записів на аудіоплівку у 1940-х і до цифрових технологій XXI століття [4]. Одним із малодосліджених та недооцінених цифрових джерел, що відкриває нові можливості для вивчення історичного минулого, є платформа YouTube. Коментарі очевидців або їхніх нащадків, залишені під відеоматеріалами історичної тематики, нерідко містять унікальні свідчення, що дозволяють деталізувати та контекстуалізувати окремі аспекти історичних подій. Незважаючи на потенціал таких джерел, в українській історіографії питання використання цифрових платформ як повноцінного інструменту усної історії залишається недостатньо опрацьованим і потребує подальшого наукового осмислення.

Як наочний приклад у межах зазначеної тематики, що є особливо релевантним для української аудиторії, доцільно проаналізувати зміст коментарів до окремих відеоматеріалів, розміщених на україномовному сегменті платформи YouTube. В усіх наведених нижче цитуваннях збережена стилістика авторів коментарів.

У якості першого прикладу візьмемо канал «Історія Без Міфів», та їх відеоролик «Совєцькі партизани – бандити чи "народні месники"? // 10 запитань історику» [5]. В самому ролику розглядається таке явище, як партизанський радянській рух під час Другої світової

війни. В коментарях люди надають історії конкретних проявів цього явища, з якими довелося стикнутися їх близьким.

Доволі часто ми стикалися у історіографії, особливо радянського періоду, з образом героїчних партизан, що ризикуючи життям, в холоді та голоді, робили все можливе, аби затримати ворога та завдати йому шкоди. Однак особисті історії у вигляді коментарів, проливають світло й на існування зовсім інших образів радянських партизан. Віта Лаверенко: «*Мати розказувала, що червоні партизани приходили в село і брали ВСЕ що хотіли , як бандити. Це , мабуть, у них ще й класова боротьба так проявлялася.*» [6]; Евеліна Хеймдал: «*Бабусі мої, коли я - школярка, намагалася дізнатися про героїчних поліських партизан, яких вони бачили, (!!!), на власні очі, розчаровували мене малу, кажучи що партизани приходили до хат ночами, вимагали їжі та самогонки, пили-їли до ранку, а вдосвіта йшли собі кудись, іноді прихопивши що бажалося з майна. Це вносило досить великий дисонанс у мою душу...*» [7]; Валентина Лещук: «*Молодша сестра мого свекра Марія розповідала, що коли загін Ковпака проходив через їх село (Олеськ, Любомльський район, Волинська обл.) її, 13- річну дівчинку "наздогнав" ковпаківець. Сільські звичаї суворі. Вона виросла високою, гарною дівчиною, але заміж так і не вийшла, бо "порчена".*» [8]. Зазначені коментарі дають зрозуміти, що не дивлячись на ціль партизанського руху у вигляді підриву стабільності ворожої армії, представники руху доволі часто задовольняли лише свої власні потреби. Можна побачити, що люди, чиї родичі або знайомі зустрічалися з таким явищем як радянський партизанський рух, говорять про його жорстокість до місцевого населення та одночасно з тим про його слабкість у боротьбі з дійсним ворогом.

У якості наступного прикладу розглянемо відеоролик на тему Голодомору 1932 – 1933 років «Рукотворний голод. Як і чому Кремль знищив мільйони українців» з каналу «The ДОКУМЕНТАЛІСТ» [9]. Голодомор є однією з найважливіших та найтрагічніших сторінок в історії українського народу, вивченню якої присвячено численні праці вітчизняних і зарубіжних дослідників. Водночас масштабність і глибина цих подій ускладнюють створення цілісної історичної картини, тому особисті спогади очевидців у вигляді коментарів набувають особливої цінності як додаткове джерело при аналізі цієї проблематики. Ганна Бондур пише: «*Покійна прабабця казала, що їли й кропиву, й жолуді, й макуху (коли була) гризли, і на річці збирали молюсків та кидали їх на піч, вони пищали, а вони їх їли. і в пташині гнізда лазили теж.»* [10]; Олександра Науменко: «*У нашому селі в Бучанському районі їли дітей. Прабабця не розповідала багато про ці часи, але говорила, як викопували корінці, мололи в борошно та пекли щось схоже на хліб, їли "шкурки" від картоплі, та взагалі все, що могли знайти. Але всі вціліли, розпродавали все коштовне з будинку. А вже молодою вивезли остарбайтером в Німеччину, що врятувало від тієї ж участі знову*.» [11]; Ірина Малікова: «*...Коли я була*

підлітком моя тітонька розповідала, як у Києві в січні з ранку, спускаючись по Андріївському узвозу і на Контрактовій площі біля Гостиного двору, тоді склади продовольства, лежали мертві люди. Їх не встигали прибирати. Багато було жінок з діточками. Цей жах вона пам'ятала все своє життя. І мені розповіла. Щоб не забувала, як нас вбивали і дітям своїм і онукам розповіла.» [12]. Попри те, що подібні коментарі не завжди надають вичерпні відповіді на ключові питання дослідження, вони дозволяють глибше осягнути сутність трагедії Голодомору як явища, що виходить за межі політичної стратегії Радянського Союзу стосовно України. Голодомор - це, передусім, про зруйновані родини, масові людські втрати, фізичне й моральне знищення реальних людей, кожен з яких мав власну біографію, пам'ять і голос. Поки автентичні свідчення очевидців продовжують бути доступними хоча б у формі цифрових коментарів, зберігається і жива пам'ять про боротьбу українського народу за право на існування.

В якості останнього прикладу розглянемо коментарі під відеороликом «Окупація, колаборанти, спротив та визволення. Україна в Другій світовій війні» з каналу WAS [13]. Ці коментарі висвітлюють реалії повсякдення родин, які стикнулися із жорстокими реаліями війни. Марян Огородній згадує: «*Мого діда якому щойно виповнилося 18 років в 1944 червоні "визволителі" як тільки прийшли в їх село відразу мобілізували. Навчання тривало 3 дні, дали форму та показали як стріляти та перезаряджати гвинтівку і відразу кинули на передову. Через 2 тижні дід отримав поранення і його відправили в госпіталь*.» [14]; Роман Павлюк: «*Так ця війна теж торкнулася моєї родини мої дядьки теж воювали на боці радянського союзу і слава Богу повернулися живими до дому. А під час німецької окупації в мене в будинку проживали німецькі офіцери. Бабуся розповідала що вони до них ставилися зневажливо поверхнево так сказати ми для них були лише прислугою*.» [15]; Роман Хотченко: «*У моєї прабабусі в хаті жили німці і вони їй(дитині) давали шоколад і відносились нормально. А от по татовій лінії прадід був розстріляний совєтами в 1933 при колективізації, в сім'ї залишилось 3 дитини і один з них помер під час війни*.» [16]. Війна завжди становить серйозний виклик для суспільства, однак аналіз особистих спогадів очевидців дозволяє глибше осмислити специфіку взаємодії армійських структур з місцевим населенням. Зокрема, у низці наративів простежується думка про те, що ставлення радянської армії до українського цивільного населення нерідко мало репресивний або зневажливий характер, який за своєю жорстокістю іноді не поступався, а подекуди й перевершував дії нацистських військових формувань. Такі свідчення, на нашу думку, становлять важливе джерело для переосмислення складних сторінок Другої світової війни крізь призму досвіду безпосередніх учасників і свідків подій.

Таким чином, на підставі аналізу низки коментарів під відеоматеріалами історичної тематики можна констатувати, що особисті спогади очевидців та носіїв родинної історичної пам'яті становлять невід'ємний компонент усної історії. Дослідження дописів, які передають автентичний досвід індивідів, відкриває можливість реконструювати реальні події у всій їх складності, з урахуванням дрібних деталей та локальних відмінностей. Незважаючи на те, що коментарі відображають суб'єктивну точку зору окремих авторів, статистичний аналіз показує високий рівень конвергенції у викладі ключових фактів та інтерпретацій, незалежно від територіальної або соціокультурної віддаленості респондентів.

Важливим фактором подальшого розвитку усної історії в українському контексті є активна діяльність блогерів-істориків у національному сегменті YouTube. Їх публікації стимулюють користувачів ділитися власними історіями та родинними спогадами, висвітлюючи аспекти минулого, які зазвичай залишаються поза увагою традиційних досліджень. Крім того, завдяки можливості автоматизованого перекладу коментарів та глобальному доступу до платформи, міжнародна аудиторія отримує змогу ознайомлюватися з українськими історичними кейсами, що сприяє інтенсифікації міждисциплінарного та міжнаціонального діалогу щодо проблематики історичної пам'яті.

Список використаних джерел:

1. Нагайко Т. Усна історія: міждисциплінарний діалог гуманітарних студій. Харків : ПП «ТОРГСІН ПЛЮС», 2010. 248 с.
2. Пастушенко Т. МЕТОД УСНОЇ ІСТОРІЇ ТА УСНОІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ. Український історичний журнал. 2010. № 17. С. 10–15.
3. Oksana Hudoshnyk O. Oral history and media: platforms for collecting witness stories. Synopsis Text Context Media. 2023. No. 29. P. 139–145.
4. Oral History Association http://omega.dickinson.edu/organizations/oha/
5. https://www.youtube.com/watch?v=jPKwN4pDqd4
6. https://youtube.com/watch?v=jPKwN4pDqd4&lc=Ugync6-qoPb4mB_vpXx4AaABAg&si=qPf7OcTb8O_LC1NR
7. https://youtube.com/watch?v=jPKwN4pDqd4&lc=UgxcipIuLEWxsM3KBnp4AaABAg&si=TiKJGQufgG6Ct9nO
8. https://www.youtube.com/watch?v=jPKwN4pDqd4&lc=UgznrSBFjlwdjhIuc5F4AaABAg
9. https://www.youtube.com/watch?v=KHeKqoVwvLc
10. https://youtube.com/watch?v=KHeKqoVwvLc&lc=UgyYPmvWsnR1VHCBnaN4AaABAg&si=yTJL3z55osjmCHhi
11. https://youtube.com/watch?v=KHeKqoVwvLc&lc=Ugxsmw1Z4UkTyHeyqFt4AaABAg&si=arYkqyzeeKxPkYJB

12. https://youtube.com/watch?v=KHeKqoVwvLc&lc=UgxpKk55gC7k6Autr-54AaABAg&si=0oyh9jTA3A09cilr

13. https://www.youtube.com/watch?v=gild7HZvh3w

14. https://youtube.com/watch?v=gild7HZvh3w&lc=Ugwup-GFZsCaMo5F5x54AaABAg&si=t8fqeQA3a8l90FmB

15. https://youtube.com/watch?v=gild7HZvh3w&lc=Ugzpsz8Xlzfc1e7eqEN4AaABAg&si=adOxcNqtrXfAQ9HD

16. https://youtube.com/watch?v=gild7HZvh3w&lc=UgwR0IRIautmCGKgKm94AaABAg&si=U4Tu_NQvdhCNgcYG

Annotation. *The feasibility of using YouTube user comments as a potential source of oral history in the context of modern historical research is considered.*

Keywords: *oral history, comments, YouTube, memories.*

НЕОТОТАЛІТАРИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ В КОНТЕКСТІ ФІКТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Німенко Олексій Олексійович,
студент 3 курсу спеціальності 052 «Політологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
*Науковий керівник**: Агафонова Ганна Сергіївна,***
к.політ.н., доц., доцентка кафедри господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті досліджується феномен неототалітаризму у контексті гібридних війн, цифровізації автократизму та інформаційного протистояння. Зосереджена увага на таких складових неототалітарних режимів як фіктивна демократія, ведення конфліктів за допомогою кібератак та гібридної війни, а також на цифровому полі тоталітарних режимів. Метою дослідження є глибше розуміння неототалітарних режимів та впливу їхніх стратегій на безпеку демократичних держав. Виявлено виклики, що постають перед сучасними демократіями та підкреслена роль розвитку кібербезпеки та інформаційного суверенітету в умовах гібридних конфліктів.*

Ключові слова: *неототалітаризм, гібридна війна, фіктивна демократія, кібербезпека.*

У XXI столітті світ стає свідком трансформації авторитаризму у більш гнучкі, складні й водночас небезпечні форми. Одним із таких явищ є неототалітаризм – політична практика, що поєднує риси класичного тоталітарного контролю з адаптацією до реалій цифрової доби та глобалізованого інформаційного простору. У центрі сучасних неототалітарних режимів –

контроль за інформацією, маніпулювання свідомістю через фейкові наративи, імітація демократичних процесів та використання гібридних стратегій тиску.

Особливо яскраво цей феномен наразі проявляється в контексті військових конфліктів, де авторитарні режими намагаються не лише знищити опонента фізично, але й зруйнувати його ідентичність, легітимність та внутрішню єдність. Російська агресія проти України слугує показовим прикладом неототалітарної тактики: використання псевдореферендумів, інформаційної війни, залучення приватних військових структур, блокування альтернативної думки.

Неототалітаризм як політичне явище є еволюційною формою класичного тоталітаризму XX століття, що адаптувався до нових реалій глобалізованого світу, цифрових технологій та постіндустріальних суспільств. Його відмінною рисою є здатність поєднувати зовнішні атрибути демократії – вибори, парламент, судову систему – із жорстким централізованим контролем над інформаційним простором, суспільною думкою та ключовими інституціями. На відміну від тоталітаризму у формі, описаній Ганною Арендт, де домінував відвертий терор і масова мобілізація, неототалітарні режими обирають інструменти «м'якого» контролю, використовуючи цензуру, пропаганду, технології цифрового нагляду та криміналізацію опозиції під виглядом боротьби з екстремізмом чи іноземним впливом [1].

Центральним механізмом неототалітарної влади є фіктивна демократія – симулякр політичного плюралізму, в межах якого справжнє волевиявлення громадян підмінюється керованими виборами, адміністративним тиском та маніпуляцією громадською думкою. Френсис Фукуяма, аналізуючи деградацію ліберального порядку, зазначав, що саме формалізація демократії без її сутнісного наповнення створює сприятливе середовище для авторитарного реваншу [3]. Режими неототалітарного типу вправно імітують відкритість, водночас знищуючи інституційні механізми стримувань і противаг, розмиваючи межі між партійністю, державною службою та безпековими структурами. Особливу роль у цьому процесі відіграє монополізація інформаційного простору, де цензура маскується як «боротьба з фейками», а незалежна журналістика – як загроза державній безпеці.

У Росії цей феномен існує як «імітаційна демократія», де вибори, парламент та судова система позбавлені реального впливу, а влада зосереджена в руках президента та його оточення. Режим Путіна використовує «автократичну легальність» для придушення опозиції та контролю над суспільством, зберігаючи при цьому видимість демократичних процедур. У РФ спостерігається системна симуляція демократичних процедур: підконтрольні ЗМІ, заборона опозиції, фабрикація результатів, культивування «керованого плюралізму». Ці механізми дозволяють зберігати вигляд демократії – з виборами, парламентом, конституцією – при фактичному знищенні її змісту.

У Китаї під керівництвом Сі Цзіньпіна спостерігається повернення до неосталінізму, де Комуністична партія поєднує економічний розвиток з жорстким політичним контролем, використовуючи сучасні технології для моніторингу та управління населенням. Мова йде про політичну систему, де виборчі інституції функціонують виключно в межах однопартійного режиму, а Комуністична партія Китаю монополізує усі важелі прийняття рішень. У китайському системному авторитаризмі відбувається зрощення держави, партії й суспільства, що виключає можливість будь-якого реального демократичного процесу.

Говорячи про сучасні технології у неототалітаризмі, варто відмітити КНР як лідера цифровізації тоталітариських методів керування. Існування «Великого Китайського фаєрволу», концепція «соціального рейтингу» створює «норму» для китайського суспільства і повністю контролюється та регулюється китайською владою. Як відмічає американський дослідник Стівен Фелдштейн, ідея «цифрової демократії з китайською специфікою» є інженерним симулякром політичної участі людини і не залишає можливості на формування та волевиявлення опозиційної громадянської позиції, перетворюючи державу на алгоритмічну машину контролю [4].

Також варто відзначити російську версію цифрового тоталітаризму, яка хоч подібна до китайського, але має свої специфічні характеристики. Росія створила модель контрольованого інформаційного хаосу, де основним інструментом є не тотальний нагляд, а селективне застосування репресій, дезінформації та зовнішнього втручання. Концепт «суверенного інтернету», закріплений у російському законодавстві з 2019 року, надає Кремлю інструменти для ізоляції національного сегменту мережі від глобального, дозволяючи контролювати цифровий трафік у надзвичайних ситуаціях.

Аналітик Кір Джайлз підкреслює, що цифрова модель Росії поєднує радянські підходи до контролю з сучасними інструментами гібридної війни, орієнтуючись не лише на внутрішню стабільність, а й на експорт дестабілізації через хакерські атаки, інформаційні вкиди та підтримку проксі-структур за кордоном [6]. Таким чином, цифровий неототалітаризм у Росії не є копією китайського, а радше адаптованою до пострадянського контексту гібридною моделлю, яка поєднує репресивність, хаотизацію та зовнішню агресію в цифровому просторі.

Виходячи з вищесказаного, можна сказати, що обидві країни демонструють яскраві приклади сучасної форми тоталітаризму та є прикладом, як фіктивна демократія слугує інструментом зміцнення неототалітарної влади, маскуючи авторитаризм під оболонкою демократичних інститутів.

Гібридна війна виступає як зовнішній вимір неототалітаризму. Вона не обмежується військовими засобами, а включає інформаційну агресію, кібератаки, економічний тиск та політичне втручання. Такий підхід дозволяє неототалітарним державам не лише утримувати

владу всередині країни, а й дестабілізувати демократичні суспільства ззовні. Прикладом можуть слугувати втручання у вибори в США та ЄС, проведення фіктивних «референдумів» на територіях Донецької та Луганської областей у 2014 році, дезінформаційні кампанії, підтримка крайніх політичних рухів, проведення повноцінних інформаційно-психологічних операцій з метою дестабілізації. Як зрозуміло з праць Ф. Г. Хоффмана, К. Вуйціцького та інших дослідників, що порушували проблематику гібридної війни, гібридна стратегія полягає в експлуатації відкритості ліберальних суспільств проти них самих, де свобода слова, доступ до медіа та правові гарантії стають інструментами, що використовуються проти демократичної системи [5].

Сучасні демократичні суспільства стикаються з низкою викликів, пов'язаних із проникненням неототалітарних практик. По-перше, це ерозія довіри до інституцій – під впливом маніпуляцій та фейкових наративів громадяни дедалі частіше піддають сумніву легітимність держави, виборчого процесу та медіа. По-друге, зростає політична поляризація, яка послаблює здатність до національного консенсусу. Нарешті, перед ліберальними демократіями постає дилема: як захищатися від неототалітарного впливу, не порушуючи власних фундаментальних принципів свободи.

У висновку, у відповідь на загрозу наростаючих тоталітарних тенденцій, необхідне переосмислення підходів до інформаційної безпеки, міжнародної солідарності та оновлення демократичних інститутів з урахуванням нових реалій. Зважаючи на досвід України у протистоянні російському неототалітарному режиму, роль кібербезпеки у інформаційній політиці сучасних демократій має бути одним з ключових аспектів розвитку. Оскільки неототалітарні режими роблять ставку на гібридну війну, де одним з ключових компонентів і стає інформаційна складова та боротьба за свідомість громадян. Тож ліберальні демократії мають повноцінно доєднати та розвинути роль кібербезпеки у парадигму національної безпеки, на рівні зі збройними силами. Сучасні демократії мають не лише зміцнювати власні інститути, а й удосконалювати аналітичні інструменти, здатні виявляти фіктивну демократію за межами формального функціонування виборів та парламентаризму. Першочергово це вимагає від міжнародних організацій і дослідницьких центрів переходу від оцінки демократичності за формальними індикаторами, такими як наявність виборів, багатопартійність тощо до аналізу ефективного плюралізму, дотримання прав людини, свободи ЗМІ, громадянського суспільства та реального розподілу влад.

Список використаних джерел:

1. Арендт Г. Джерела тоталітаризму ; [пер. з англ.: В. Верлока, Д. Горчаков]. 2-ге вид. К.: Дух і літера, 2005. 584 с.

2. Горобець І., Мартинов А. Європейський скептицизм і популізм за умов трансформації процесу європейської інтеграції. *Консенсус.* 2023. Вип. 2. С. 157–171. URL: https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/69 (дата звернення: 02.05.2025).

3. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Тетяна Сахно. 2-ге вид. К.: Наш Формат, 2020. 192 с.

4. Feldstein S. The Rise of Digital Repression: How Technology Is Reshaping Power, Politics, and Resistance. *Journal of Democracy*. 2021. № 32(1). P. 59–73.

5. Frank G. Hoffman – Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*. 2007. URL: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (дата звернення: 02.05.2025).

6. Giles K. Russia's «New» Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power. *Chatham House Research Paper*. 2016. URL: https://www.chathamhouse.org/2016/03/russias-new-tools-confronting-west-continuity-and-innovation-moscows-exercise-power (дата звернення: 02.05.2025).

Abstract. *The article explores the phenomenon of neo-totalitarianism in the context of hybrid wars and information confrontation. Attention is focused on such components of neo-totalitarian regimes as fictitious democracy, conflict management through cyberattacks, hybrid warfare and the digital field of totalitarian regimes. The purpose of the study is to gain a deeper understanding of neo-totalitarian regimes and how their strategies affect the security of democratic states. As a result, the challenges faced by modern democracies are identified and the role of developing cybersecurity and information sovereignty in hybrid conflicts is emphasized.*

Keywords: *neo-totalitarianism, hybrid warfare, fictitious democracy, cybersecurity.*

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА КАДРОВОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Соколова Ксенія,

студентка 4 курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Павлова Людмила Ісмаїлівна,

к. політ. н., доц. кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *Розглянуто нормативно-правову базу електронного документообігу в Україні. Розкрито взаємозв'язок понять «документообіг», «кадрове діловодство», «електронний документообіг», «цифрове діловодство», «кадрова служба» та «інформаційна система управління персоналом» (ІСУП) в умовах цифровізації. Узагальнено та порівняно структуру терміносистеми на трьох рівнях: управлінському, технічному та кадровому. Визначено роль кадрової служби в реалізації*

електронних процедур через ІСУП. Зроблено висновок про необхідність інтеграції кадрових систем і цифрових платформ для забезпечення ефективного управління персоналом.

Ключові слова: *документообіг, електронний документообіг, інформаційна система управління персоналом» (ІСУП), кадрове діловодство, кадрова служба, цифрове діловодство.*

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільних процесів особливо актуальним стає дослідження понятійно-термінологічної структури кадрового документообігу. Правове поле України оперативно реагує на розвиток цифрових технологій, закріплюючи поняття, пов'язані з електронною формою офіційного листування. Відзначимо, що Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2] забезпечує загальну нормативну базу для переходу від паперової форми до електронної, а паралельно накази Міністерства юстиції (наприклад, № 1886/5 від 11.11.2014) [3] деталізують технічний алгоритм роботи з електронними документами. У цьому контексті Асєєв Г. Г. вважає, що «документообіг» репрезентує безперервний ланцюг від моменту створення документа до стадії архівування [5, с. 18]. Як наслідок, будь-яка зміна регламенту руху документа спричиняє зміну ритму управлінської діяльності.

Зрозуміло, що поняття «документообіг» у адміністративно-організаційному розумінні охоплює комплекс операцій із реєстрації, узгодження, оформлення, контролю, передачі й зберігання. Що цікаво, законодавець не обмежується виключно електронною або паперовою формою, адже в ст. 5 передбачені можливості використання змішаних форматів [2]. У цьому контексті нерідко виявляється ситуація, коли паперові документи доповнені цифровими файлами, особливо якщо йдеться про державний сектор.

Варто порівняти характерні особливості поняття «кадрове діловодство». В Наказі № 1000/5 вказується, що організація діловодства базується на роботі з особовими справами, наказами, графіками відпусток та іншими документи, які юридично відображають стан працівника в організаційній структурі [4]. Пашутинський Є. К. наголошує: оформлення трудових наказів і контрактів створює архів особистих досьє [14, с. 27]. Як наслідок, персональна інформація працівника щодо займаної посади, стажу, пільг і дисциплінарних моментів пов'язана із кадровим діловодством напряму. Слід зауважити, що це діловодство несе потужне правове навантаження: від нього залежить легітимність перебування особи в штаті, своєчасність розрахунків, формування стажу.

У цьому контексті постає питання про взаємозв'язок «документообігу» та «кадрового діловодства». Кадровий сегмент належить до ширшої системи документообігу, але вирізняється своїми специфічними документами, термінами зберігання й посиленими вимогами щодо захисту персональних даних [12, с. 15]. Варто порівняти це з трактуванням Г.

Г. Асєєва, який указує на структуру документопотоків: управлінський відтворює адміністративну діяльність загалом, а кадровий упорядковує роботу з людськими ресурсами [5, с. 19]. Як наслідок, кадрове діловодство стає підсистемою.

Переходячи до понять «електронний документообіг» і «автоматизоване діловодство», слід зауважити: попри близькість термінів, ідеться про різні рівні автоматизації. Електронний документообіг (ЕДО) відображає технологію обліку документів, що надсилаються чи отримуються в електронному форматі, зі збереженням юридичної сили шляхом кваліфікованого підпису [3]. Відзначимо, що це забезпечує цілодобовий доступ до файлів, швидке узгодження, економію часу на передачу документів і скорочення видатків на папір. У цьому контексті Двойленко І. В. робить акцент на забезпеченні незмінності файлів, контрольованому доступі та постійному аудиті операцій [11, с. 13]. Як наслідок, ЕДО стає технічним ядром, на яке спираються інші цифрові сервіси.

Автоматизоване діловодство акцентує ідею комплексної автоматизації процедури створення, погодження, реєстрації, зберігання, пошуку, систематизації та аналізу офіційних даних. В працях Горупи І. В. розглянуто модульні рішення, де разом із електронним підписом функціонують вбудовані блоки аналітики, розмежування доступу та інтеграція з бухгалтерським обліком [9, с. 58]. Автоматизоване діловодство нерідко спроможне відстежувати маршрути переміщення документів, видавати нагадування про наближення термінів, формувати звіти щодо продуктивності. Відзначимо, що, на відміну від ЕДО, який охоплює виключно документи, автоматизоване діловодство формує уніфікований простір взаємодії між підрозділами.

У цьому контексті постає поняття «кадрова служба», тобто підрозділ чи сукупність працівників, уповноважених займатися організацією процесів, пов’язаних із персоналом. У законі «Про державну службу», зазначено, що кадрова служба відповідає за добір персоналу, його облік, ведення службових справ, оформлення відряджень, формування кадрового резерву [1, ст. 16]. Як наслідок, будь-яка підстава для кадрових змін (звільнення, переведення, заохочення) набуває форми документів, які опрацьовує кадрова служба.

Подальша інформатизація управлінських процесів утворює потребу в інтегрованих середовищах. Йдеться про інформаційну систему управління персоналом (ІСУП), котра забезпечує зберігання даних про працівників, облік робочого часу, формування звітів щодо ефективності, планування навчань і заходів мотивації [7, с. 121]. Як наслідок, ІСУП стає частиною загальної платформи управління підприємством. У цьому контексті Гавкалова Н. Л. наголошує, що ІСУП полегшує реалізацію HR-стратегії, бо надає керівникам швидкий доступ до аналітичної інформації [8, с. 63]. Відзначимо, що недостатній рівень інтеграції ІСУП із

системою електронного документообігу блокує прозоре відстеження життєвого циклу кадрових документів, що цікаво, часто ускладнює внутрішній контроль.

Фахівці (Бакуменко В. Д., Михалевська Л. Б.) рекомендують модернізувати не просто кадрову службу, а всю схему документообігу, підкріплену єдиною базою даних і автоматизованими процедурами погодження [6, с. 112; 13, с. 3]. Як наслідок, це розширює аналітичні можливості, уможливлює (скажемо за Двойленком І. В.) повний відстежуваний ланцюжок «створення – узгодження – підпис – оплата – архівування» [11, с. 14]. У цьому контексті різниця між ЕДО та автоматизованим діловодством зводиться до масштабу: ЕДО відповідає за трансформацію документів, а автоматизоване діловодство керує всіма інформаційними потоками й маршрутизаторами.

Таблиця 1.1

Порівняння термінів у межах трьох функціональних підходів

Поняття	**Адміністративно-організаційний аспект**	**Техніко-інформаційний аспект**	**Кадровий аспект**
Документообіг	Система руху документів від створення до архіву	Може включати електронні канали реєстрації та відстеження	Частина загального діловодства, що зачіпає кадрові документи
Кадрове діловодство	Формалізований блок, орієнтований на облік та накази	Гібридна взаємодія (паперовий і електронний формат), документообіг із персональними даними	Безпосередній інструмент управління персоналом
Електронний документообіг (ЕДО)	Впроваджується через відповідні накази та галузеві розпорядження	Платформа для обміну електронними документами, захищеними КЕП	Поширюється на кадрові накази, контракти, заявки на відпустку тощо

Автоматизоване діловодство	Орієнтоване на загальний менеджмент документації	Комплексне рішення, що об'єднує модулі маршрутизації та аналітики	Може охоплювати аналітику HR-даних, узгодження посадових інструкцій
Кадрова служба	Окремий підрозділ із функціями добору, оформлення та обліку	Використовує IT-рішення для спрощення кадрових процедур	Безпосередній виконавець діловодних операцій, пов'язаних із персоналом
Інформаційна система управління персоналом (ІСУП)	Затверджується наказами, регламентами, може перебувати у відомстві IT-відділу	Комплекс ПЗ для ведення електронних карток працівників, аналізу ефективності, планування	Головне джерело оперативних і аналітичних даних про персонал

Джерело: створено на основі [2; 4; 5; 11].

Наведені поняття створюють багаторівневу мапу: документообіг виступає широкою системою, а кадрове діловодство входить до його складу. ЕДО відображає електронне переміщення документів, однак автоматизоване діловодство забезпечує масштабнішу автоматизацію, додаючи управлінські й аналітичні модулі. У результаті кадрова служба виконує роль функціонального осередку, що користується ІСУП як джерелом даних і водночас генерує кадрові документи для ЕДО.

Варто порівняти три розглянуті групи (адміністративно-організаційну, техніко-інформаційну й кадрову):

– Адміністративно-організаційна:

— документообіг – увесь ланцюг руху паперів чи електронних документів;

— кадрова служба – офіційний структурний підрозділ, який відповідає за персонал.

– Техніко-інформаційна:

— електронний документообіг – програмно-технологічна платформа, що передбачає діджиталізацію файлів;

— автоматизоване діловодство – комплекс аналітичних і управлінських рішень для оброблення документів;

— інформаційна система управління персоналом – програмний комплекс для інтегрованого менеджменту кадрів.

– Кадрова:

— кадрове діловодство – оформлення особових справ, наказів, трудових договорів, звільнень, відпусток [2; 4; 11].

Зрозуміло, що все це пов’язане логічними переходами: кадрова служба (як суб’єкт) та ІСУП (як технічне ядро) реалізують кадрове діловодство, а документообіг (як глобальний процес) упорядковується електронними рішеннями ЕДО чи автоматизованим діловодством. Як наслідок, така модель групування термінів допомагає під час методологічних досліджень.

Таким чином, результати аналізу терміносистеми дослідження виявляють внутрішню структуру кадрового документообігу:

1. Базовий рівень – документообіг (уся сукупність процесів).
2. Предметний зріз – кадрове діловодство, кероване кадровою службою.
3. Технологічний аспект – ЕДО та цифрове діловодство, інтегровані з ІСУП. [10].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що ефективне управління персоналом вимагає не лише нормативного врегулювання та технічної підтримки окремих елементів документообігу, а й цілісної інтеграції кадрових систем із цифровими платформами. Такий підхід дозволяє не лише оптимізувати рутинні операції, а й забезпечити аналітичну підтримку управлінських рішень, прозорість процедур і єдину логіку руху даних у межах усієї організації.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19 (дата звернення: 13.05.2025).

2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 13.05.2025).

3. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : наказ Міністерства юстиції України від 11 листоп. 2014 р. № 1886/5 [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text (дата звернення: 13.05.2025).

4. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях : наказ Міністерства юстиції України від 18 черв. 2015 р. № 1000/5 [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15 (дата звернення: 13.05.2025).

5. Асєєв Г. Г. Управління сучасним документообігом: теорія, структура, методи // Вісник Книжкової палати. 2004. № 4. С. 17–19.

6. Бакуменко В. Д. Збірник вибраних наукових праць. Київ, 2016. 285 с.

7. Войнаренко М. П., Кузьміна О. М., Янчук Т. В. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією: навч. посіб. Вінниця, 2015. 496 с.

8. Гавкалова Н. Л. Менеджмент персоналу: навч. посіб. Харків : Інжек, 2004. 276 с.

9. Горупа І. В., Кравченко М. О. Електронний документообіг як інструмент управління інформаційним забезпеченням діяльності підприємства // Сучасні підходи до управління підприємством: матеріали IX Всеукр. наук.–практ. конф. Київ : НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2018. 286 с.

10. Гречко А. В. Основи електронного документообігу: навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2006. 156 с.

11. Двойленко І. В. Вирішення типових проблем впровадження систем електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису в органах державної влади [Електронний ресурс]. URL: https://academy.gov.ua/ej/ej7/doc_pdf/dvoilenko.pdf (дата звернення: 13.05.2025).

12. Мервінський О. І., Козак В. Ф., Мельник К. С. Захист персональних даних: міжнародні стандарти : зб. нормативно-правових документів. Київ : Подоліна, 2013.

13. Михалевська Л. Б. Кадровий потенціал органів державної влади як об’єкт наукових досліджень // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 1 [Електронний ресурс]. URL: http://el-zbirndu.at.ua/2015_1/5.pdf (дата звернення: 13.05.2025).

14. Пашутинський Є. К. Діловодство кадрової служби: практич. посіб. 4-те вид., змін. та доп. Київ : КНТ, 2009. 332 с.

Abstract. *The regulatory and legal framework of electronic document management in Ukraine and its connection with personnel recordkeeping is examined. The interrelation of the concepts «document management», «personnel recordkeeping», «electronic document management», «digital recordkeeping», «personnel department» and «human resource information system» (HRIS) in the context of digitalization is revealed. The structure of the terminology system is summarized and compared at three levels: managerial, technical, and personnel. The role of the personnel department in implementing electronic procedures through the HRIS is defined. A conclusion is made regarding the need for integration of HR systems and digital platforms to ensure effective personnel management.*

Keywords: *document management, electronic document management, human resource information system (HRIS), personnel recordkeeping, personnel department, digital recordkeeping.*

САМООРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стефурак Ярослав,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Анотація. *У науковій роботі виокремлено чинники, які визначають самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства, конкретизовано зміст цього поняття. Проаналізовано специфіку проявів самоорганізаційного потенціалу громадянського в Україні.*

Ключові слова: *громадянське суспільство, самоорганізація громадянського суспільства, демократія, політичний процес, політична участь, громадянська ініціатива.*

Для початку варто визначитися зі змістом дефініції «самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства» (далі СПГС), яка є ключовою у нашому науковому пошуку. До прикладу, дослідники М. Кельман і Н. Мельник класифікують види самоорганізації, виділяючи за суб'єктами індивідуальну, колективну (групову), загальнонародну, за сферою – військову, політичну, економічну, соціальну інформаційну, за ієрархією – самоорганізацію на мікрорівні і на макрорівні. На основі комплексного аналізу різних підходів до визначення сутності поняття «самоорганізація народу» згадані вчені сформулювали власне його трактування як у вузькому (один з проявів спонтанних процесів у певних групах, колективах чи суспільстві), так і широкому (певна діяльність людей, які солідарно спрямовують свої позитивні емоції, силу та бажання на протидію загрозам та небезпекам, що виникають у суспільстві, як правило, з боку влади, а також реалізують свої інтереси та можливості) розуміннях [5, с. 35–36].

Дослідниця А.-Ю. Каралаш торкається дефініції «соціальна самоорганізація», що постає водночас у декількох вимірах: по-перше, як мікро- та макросоціальний рівень руху, саморозгортання історичного поступу та механізм суспільних змін; по-друге, як специфічна форма організації та впорядкування, що здійснюється завдяки внутрішньому ресурсу системи, що, власне і розкриває зміст префіксу «само-» як нелінійності, циклічної причинності (взаємообумовленості), емержентності; по-третє, як соціальна дія, елементарна складова якої – громадянська ініціатива, – завдяки кооперації індивідів в межах спільних світоглядних уявлень, ціннісно-цільового комплексу та ментальності здатна солідаризувати їх в об'єднану спільноту [4, с. 23].

У свою чергу, український дослідник А. Матійчик, враховуючи певну цивілізаційну якість (характеристику) народу (або його частини), визначає самоорганізацію громадянського суспільства як його «динамічну властивість, що проявляється у вигляді взаємодії громадян та

їхніх об’єднань у процесі реалізації спільних (громадянських) ініціатив» [6, с. 4]. Відтак сформулюємо свою візію щодо СПГС як про здатність громадян та їхніх об'єднань самостійно ініціювати, координувати та реалізовувати спільні дії без прямого втручання держави.

Чинниками, які визначають самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства, можна вважати кілька ключових показників, зокрема:

–кількість і активність громадських організацій (далі – ГО), спектр їхньої діяльності;

–рівень громадянської участі, яку можна виміряти часткою громадян, які дотичні до соціальних активностей (волонтерський рух, акції протесту, громадські слухання, електронні петиції тощо);

–число громадських ініціатив, що вплинули на ухвалення політичних рішень різного рівня;

–рівень довіри громадян до ГО (т. зв. «соціологічні виміри довіри»);

–стійкість неурядових організацій, яку, наприклад, унаочнює частка організацій, що фінансуються за рахунок власних внесків, пожертв громадян, краудфандингових кампаній та ін.;

–мобілізаційна спроможність громадян – у кризових ситуаціях та в умовах стабільності;

–інституційна зрілість громадських організацій, яка проявляється у наявності стратегій розвитку, внутрішньої структури, прозорої звітності тощо.

Принагідно згадаємо показники, на які спирається Індекс сталості організацій громадянського суспільства, а це: правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація, надання послуг, секторальна інфраструктура, публічний імідж [2]. Звернімося до цього та інших індексів, які фіксують рівень СПГС в Україні. Так, згаданий вище Індекс сталості українських ОГС у 2023 р. становив 3,0 проти 3,1 у 2022 р. [3]. У 2024 р. в оцінках Індексу демократичної стійкості Freedom House Україна отримала 49 пунктів зі 100: політичні права – 21/40, громадянські свободи – 28/60 [10]. Також у 2024 р. дослідження «Барометр ОГС» відзначає для українських ОГС покращення у такій сфері, як «Право на участь у процесі вироблення та ухвалення рішень», інші показники (рівне ставлення, доступ до фінансування, свобода мирних зібрань, право на участь у процесі вироблення та ухвалення рішень, свобода вираження поглядів, право на приватність, обов’язок держави захищати, державна допомога, співпраця між державою та ОГС, цифрові права) також мають оцінки середні та вище середнього – від 3,7 (обов’язок держави захищати) до 5, 6 (свобода об’єднань) [1].

Серед чинників впливу на український контекст СПГС акцентуємо російсько-українську війну та зовнішню агресію, рівень громадянської свідомості та патріотизму, довіру між

громадянами та до державних інституцій (рівень довіри українців до ГО становить 60,5%, волонтерських організацій – 80%, президента – 57,5%, уряду – 29%, парламенту – 23% [7]), розвиток цифрових технологій (Україна входить у ТОП-5 світового рейтингу е-врядування та відкритих даних [9]; застосунок «Дія» у 2024 р. перетнув позначку у 21 мільйон унікальних користувачів), законодавче середовище, досвід попередніх революцій і протестів (Революція на граніті (1990 р.), Помаранчева революція (2004 р.), Революція Гідності (2013-2014 рр.), підтримка з боку міжнародних партнерів, економічна ситуація. Важливо додати, що створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи, самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування є метою Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 рр. [8, с. 10].

Таким чином, самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства – це багатокомпонентний показник, який відображає як кількісні, так і якісні характеристики активності громадян і їхніх об'єднань. Завдяки поєднанню факторів війни, національної консолідації, технологічного розвитку та історичного досвіду боротьби за свободу, в Україні цей показник наразі є досить високим. Водночас він залишається чутливим до економічних викликів і потребує постійної підтримки через освіту, інституційне зміцнення, довіру між громадянами, ініціативи щодо масштабування та мережування неурядового сектору як на національному, так і регіональному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Громадянське суспільство в умовах війни: презентовано Барометр ОГС 2024. *Громадський простір.* 2024. URL: https://www.prostir.ua/?focus=hromadyanske-suspilstvo-v-umovah-vijny-prezentovano-barometr-ohs-2024
2. Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні – 2023-2025. *Український незалежний центр політичних досліджень.* 2023. URL: http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiekty/indeks-stalosti-organizatsij-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrajini-2023-2024
3. *Індекс сталості розвитку ОГС в Україні.* Український незалежний центр політичних досліджень; Міжнародний фонд «Відродження». 2024. URL: https://drive.google.com/file/d/1XQACBRVs2FZHnSZLT0p9KN72h_vrR-eT/view
4. Каралаш А.-Ю. *Соціальна самоорганізація в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз: дис. д-ра філософії.* Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 248 с.
5. Кельман М., Мельник Н. *Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні : Монографія*. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 212 с.

6. Матійчик А. *Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України.* Автореф. дис. на здобуття наук. ст. к.політ.н. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. 22 с.

7. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий-березень 2025 р.). *Центр Разумкова.* 2025. URL: http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r

8. Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю. *Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022-2023 рр.) : аналіт. доп.* Київ : НІСД, 2023. 91 с.

9. Український GovTech у топі світових рейтингів. *Digital State UA.* 2025. URL: https://digitalstate.gov.ua/uk/news/govtech/ukrayinskyy-govtech-u-topi-svitovykh-reytynhiv

10. Freedom in the World 2024. *Freedom House.* 2024. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024

Abstract. *The scientific work identifies the factors that determine the self-organization potential of civil society, specifies the content of this concept. The specifics of the manifestations of the self-organization potential of civil society in Ukraine are analyzed.*

Keywords*: civil society, self-organization of civil society, democracy, political process, political participation, civil initiative.*

ПІДНЕСЕННЯ ПОПУЛІСТСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Чередниченко Дарія Максимівна,

студентка 4 курсу спеціальності 052 «Політологія» юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Агафонова Ганна Сергіївна,

к.політ.н., доц., доцентка кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *Популістський націоналізм став важливою тенденцією сучасної міжнародної політики, що впливає на глобальні відносини та внутрішню політику різних країн. Цей феномен виявляється через апеляцію до національної ідентичності, боротьбу між «народом» та «елітою», а також через авторитарні та радикальні політичні рухи, що намагаються посилити свою владу. Піднесення популістського націоналізму має глибокий вплив на демократичні процеси, соціальні та політичні системи, що створює нові виклики для стабільності на міжнародній арені.*

Ключові слова: *популістський націоналізм, міжнародна політика, народ, політична еліта, демократичні процеси, політичні рухи.*

Популістський націоналізм став однією з ключових тенденцій сучасної міжнародної політики. У медіа-просторі та соціальних мережах термін «популізм» часто має негативне значення, характеризуючи суспільно-політичні рухи, які використовують демагогічні методи та маніпулюють емоціями мас. Ці рухи можуть проявлятися через сепаратистські ініціативи, радикально праві чи ліві сили, що кидають виклик традиційним елітам та інституціям.

Піднесення популістського націоналізму є однією з провідних тенденцій міжнародної політики, що впливає на структуру глобальних відносин та внутрішню політику окремих країн. Як зазначає Т. Дроздова, феномен популізму вирізняється своєю невизначеністю та політичною заангажованістю, що значно ускладнює його точне наукове визначення. Це зумовлено високою пластичністю поняття, яке об'єднує різнорідні характеристики, може належати до різних історичних епох і включати різні ідеологічні наповнення [2].

Популістський націоналізм як явище сучасної міжнародної політики привертає до себе дедалі більшу увагу як науковців, так і практиків. Постійні дебати щодо концептуального визначення популізму не втрачають своєї актуальності. Основний консенсус у сучасній літературі полягає в тому, що популізм є політичним феноменом, що заснований на дихотомії «народ» проти «еліти». Ця ідеологічна напруга формує основу для прояву популістських рухів у різних політичних спектрах.

На нашу думку, популістський націоналізм – це поєднання популізму (апеляція до «простого народу» проти «корумпованої еліти», часто з харизматичним лідером) та націоналізму (акцент на національній ідентичності, суверенітеті, національним інтересах, часто на противагу іншим націям чи глобальним структурам). До характерних рис популістського націоналізму можна віднести такі: антиелітаризм, антиінтелектуалізм, нативізм (захист інтересів корінних жителів проти інтересів іммігрантів), протекціонізм, євроскептицизм (у європейському контексті), критика глобалізації та міжнародних інститутів.

Популізм часто описують як амбівалентне явище щодо демократії, що створює складність у його оцінці. Одні вбачають у ньому потенційну загрозу демократичним цінностям через схильність до авторитарних тенденцій, тоді як інші розглядають його як механізм корекції демократії, що дозволяє переосмислити участь громадян у політичному житті [6].

Популістський націоналізм все частіше стає центральним елементом сучасної міжнародної політики. Особливу увагу дослідників привертає взаємозв'язок популізму з демократичними політичними системами. З одного боку, популізм апелює до волі більшості, яка часто визначається як фундаментальний принцип демократії. З іншого боку, він ставить

під сумнів ключові елементи демократичного устрою, такі як механізми узгодження інтересів, захист прав меншин та політичні правила, що обмежують крайнощі [3,с.210].

Піднесення популістського націоналізму є однією з визначальних тенденцій сучасної міжнародної політики, що базується на шести основних критеріях, виділених П.-А. Тагієффом. Ці критерії розкривають багатогранність явища популізму та його вплив на політичні й соціальні процеси:

1. Популізм-рух, характеризується мобілізацією середнього та народного класу як символічним вираженням експансії мас у соціально-політичний простір.

2. Популізм-режим, представлений авторитарними або напівплебісцитними моделями правління, де харизматичний лідер безпосередньо звертається до мас, легітимуючи свою владу через ідею представлення волі народу.

3. Популізм-ідеологія, підкреслює ідеалізацію народу як автентичного, природного та здорового, протиставляючи його елітам, які утримують владу.

4. Популізм-відношення, проявляється у відмові від експертності та професійного підходу на користь автентичного представництва народу, підсилюючи поляризацію між народом і владними структурами.

5. Популізм-риторика, завжди полемічна за своєю суттю, виступає від імені народу проти «інших», ідентифікованих залежно від контексту як загрозу для народу-демосу чи народу-етносу.

6. Популізм легітимації, виникає внаслідок кризи легітимності, що часто супроводжує модернізаційні процеси, створюючи умови для поширення популістських ідей [2,с.3001].

Серед причин піднесення цього явища можемо виділити такі:

- економічні – наслідки глобалізації (нерівномірний розподіл благ, деіндустріалізація), фінансова криза 2008 року та політика жорсткої економії, зростання економічної нерівності, стагнація доходів середнього класу;
- соціально-культурні – реакція на мультикультуралізм та соціальний лібералізм, сприйняття загрози традиційній ідентичності та цінностям, міграційні кризи (особливо в Європі), демографічні зміни;
- політичні – зниження довіри до традиційних політичних партій та інститутів, відчуття відчуження громадян від влади, використання політиками популістської риторики для мобілізації електорату, вплив соціальних медіа (поширення дезінформації, створення «ехо-камер»);

- міжнародні – розчарування в ефективності міжнародних організацій, прагнення відновити повний національний суверенітет, реакція на зовнішні загрози (реальні чи уявні).

Популістський націоналізм є явищем, яке втілює низку характеристик, що одночасно проявляються у соціально-політичних процесах сучасності. Більшість явищ, кваліфікованих як популістські, демонструють наявність усіх або більшості критеріїв, що дозволяє їм глибоко впливати на суспільства і політичні системи [5]. Популізм, як політична сила, здобуває дедалі більше популярності в сучасному світі, і одним із його найбільш відомих проявів є популістський націоналізм. Він набуває значного впливу на міжнародну політику, пропонуючи прості й зрозумілі рішення складних соціальних і економічних проблем, що приваблює багатьох виборців. Головною особливістю популізму є його спрощена природа, що контрастує з комплексністю демократичних процесів. Як зазначає відомий соціолог Е. Гідденс, популізм полягає в свідомому спрощенні проблем, і це є його основною привабливістю [7].

Згідно з думкою Ф. Фукуями, останнім часом спостерігається зростання популістського націоналізму, який стає однією з головних тенденцій міжнародної політики. Лідери-популісти, що використовують демократичні вибори для легітимізації своєї влади, прагнуть зміцнити свою політичну позицію та концентрувати владу в своїх руках. Вони часто стверджують, що мають прямий і харизматичний зв'язок з народом, визначаючи його у вузьких етнічних термінах, що створює ризик виключення значної частини населення з політичного процесу [4].

Популістський націоналізм стає однією з ключових тенденцій сучасної міжнародної політики, про що зазначає Ф. Фукуяма, називаючи таких лідерів, як Д. Трамп (США), Р.Т. Ердоган (Туреччина), В. Орбан (Угорщина), Я. Качинський (Польща), Р. Дутерте (Філіппіни) та інших як представників цього руху. Ці лідери демонструють характерну рису популістського націоналізму: використання демократичних виборів для здобуття легітимності та подальшої консолідації влади в руках лідера. Вони апелюють до «народу» як єдиного джерела влади, часто обмежуючи його визначення до вузького етнічного кола, що виключає значну частину суспільства [1,с.159,161].

Констатуємо існування як лівого, так і правого популізму. Так, лівий популізм, рушійною силою якого стали «старі ліві» – соціалісти, анархісти та троцькісти, – об'єднується з протекціоністськи налаштованими профспілками, що виступають проти глобалізації та неоліберальних реформ. Вони протестують проти економічних та соціальних змін, що супроводжують глобальну конкуренцію та швидке зникнення старого світу [1,с.162].

Правопопулістський феномен став однією з основних тенденцій світової політики останніх років і його вплив відчувається як у «старих», так і в «нових демократіях». Це змушує дослідників переглянути традиційні підходи до аналізу світових процесів, оскільки популізм виявляє себе в різних контекстах і набуває місцевого колориту в залежності від політичної

ситуації кожної країни. Тому популістські модифікації є новим виміром політичних режимів, що виявляється як у демократичних країнах (Д. Трамп, Н. Моді, М. Ле Пен), так і в гібридних (Р.Т. Ердоган, В. Орбан, Ж. Болсонаро, Дж. Відодо) та авторитарних (А.-Ф. ас-Сісі) режимах [3,с.211].

Небезпека популістського націоналізму полягає у його впливі на систему міжнародних відносин. Зокрема, мова може йти про ослаблення мультилатералізму (підрив довіри та підтримки міжнародних організацій (ООН, СОТ, ЄС) та угод (кліматичні, торговельні, ядерні); зростання напруженості (посилення міждержавних суперечностей, торговельні війни, дипломатичні конфлікти); зміну альянсів (прегляд традиційних союзницьких відносин, перехід до більш транзакційного підходу у зовнішній політиці; ерозію міжнародних норм (виклик ліберально-демократичним цінностям, правам людини, верховенству права); ускладнення вирішення глобальних проблем (труднощі у співпраці з питань зміни клімату, пандемій, міжнародної безпеки, міграції).

Таким чином, можна зробити висновки, що явище популістського націоналізму набуває глобального характеру, адже піднесення його проявів є не окремими випадками, а стійкою і значущою тенденцією, що охоплює різні регіони світу та впливає на політику як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Причини виникнення та поширення даного явища є комплексними і взаємопов'язаними, включаючи економічні негаразди, соціально-культурні зрушення, політичне розчарування та використання сучасних комунікаційних технологій. У своїй сутності популістський націоналізм прямо кидає виклик основам сучасного ліберального міжнародного порядку, таким як мультилатералізм, вільна торгівля, демократичні цінності та міжнародне право. Держави під впливом популістського націоналізму часто демонструють більш односторонню, протекціоністську та ізоляціоністську (або, навпаки, агресивно-націоналістичну) зовнішню політику, ставлячи під сумнів довгострокові альянси та міжнародні зобов'язання; також спостерігається зміна характеру політичної комунікації – зростання поляризації, емоційності, поширення дезінформації та мови ворожнечі, що ускладнює конструктивний діалог та пошук компромісів. Ця тенденція тісно пов'язана зі змінами у внутрішній політиці, зокрема з посиленням поляризації суспільства, тиском на демократичні інститути (суди, ЗМІ) та зростанням ксенофобії та нетерпимості.

Враховуючи всі ці фактори, відзначимо, що дослідження цієї теми вимагає комплексного підходу, що поєднує аналіз міжнародних тенденцій із вивченням конкретних національних кейсів, а також врахування економічних, соціальних, культурних та політичних вимірів проблеми. Висновки та рекомендації мають бути спрямовані на пом'якшення негативних

наслідків цієї тенденції та зміцнення демократичних, інклюзивних та кооперативних підходів у внутрішній та міжнародній політиці.

Список використаних джерел:

1. Горобець І., Мартинов А. Європейський скептицизм і популізм за умов трансформації процесу європейської інтеграції. *Консенсус*. 2023. № 2. С. 157–171. URL: https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/69 (дата звернення: 02.05.2025).
2. Дроздова Т. Популізм і демократія. *Траєкторія науки*. 2019. Т. 5, № 7. С. 3001–3009. URL: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/643/648 (дата звернення: 02.05.2025).
3. Кіянка І. Б. Латиноамериканський популізм: випадок аргентинського «перонізму». *Філософія і політологія в контексті сучасної культур*. 2014. № 8. С. 208–211. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=filipol_2014_8_53 (дата звернення: 02.05.2025).
4. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. К.: Наш Формат, 2020. 192 с.
5. Beyme K. v. Rightwing populism. An element of neodemocracy. Cham: Springer, 2019.
6. Moftt B. Populism, Polity. *The Open Journal of Sociopolitical Studies*. 2020. P. 1582–1587. URL: http://siba-ese.unisalento.it/index.php/paco/article/viewFile/23065/19319 (date of access: 02.05.2025).
7. Mouffe C. The populist challenge. URL: https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/populist-challenge/ (date of access: 02.05.2025).

Abstract: *Populist nationalism has become an important trend in modern international politics, affecting global relations and the domestic politics of various countries. This phenomenon manifests itself through the appeal to national identity, the struggle between the «people» and the «elite», as well as through authoritarian and radical political movements trying to strengthen their power.*

The rise of populist nationalism has a profound impact on democratic processes, social and political systems, creating new challenges for stability in the international arena.

Keywords: *populist nationalism, international politics, people, political elite, democratic processes, political movements.*

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ НОРМ

Похилько Артем,
студент 2 курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Петренко Максим Олегович,
к.філос.н., доц. кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація: *У статті досліджується сучасний стан і перспективи розвитку стандартизації в галузі документаційного забезпечення в Україні з урахуванням міжнародних стандартів. Розглядаються питання нормативного регулювання, законодавчої бази, гармонізації національних стандартів із міжнародними. Наголошується на ролі міжнародної співпраці та необхідності адаптації найкращих практик ISO у сфері керування документаційними процесами.*

Ключові слова: *стандартизація, документообіг, ДСТУ, інформаційна діяльність.*

У сучасному світі, де цифровізація та уніфікація діловодства набувають особливої ваги, дотримання державних стандартів у сфері документаційного забезпечення стає ключовим фактором ефективної діяльності державних органів, бізнес-структур та громадських інституцій. Стандарти забезпечують уніфікований підхід до створення, оформлення, обігу й збереження документів, що має вирішальне значення в контексті переходу на електронні системи документообігу. Впровадження стандартів не лише забезпечує дотримання законодавчих норм, а й позитивно впливає на якість управлінських рішень.

Документаційні стандарти охоплюють вимоги до структури, оформлення, збереження документів, а також регламентують їх юридичну чинність. Їх застосування сприяє зниженню кількості помилок, підвищенню ефективності роботи й мінімізації організаційних ризиків.

Стандарт – це нормативний документ, ухвалений національними або міжнародними структурами, що містить обов’язкові до виконання положення у визначеній сфері. Такі документи сприяють уніфікації процесів, зменшують варіативність, покращують якість товарів і послуг, а також забезпечують дотримання безпекових вимог та відповідність законодавству. Їх значення особливо помітне в контексті формування правової та економічної системи держави.

Стандартизація – це системна діяльність, спрямована на встановлення положень загального характеру для багаторазового використання з метою досягнення впорядкованості у певній сфері [1]. Вона охоплює етапи розробки, затвердження та впровадження стандартів.

Основна мета стандартизації – створення ефективної нормативної бази, яка визначає сучасні вимоги до продукції чи послуг. Її результатом є нормативні документи, що містять засадничі принципи, правила чи характеристики, пов'язані з окремими видами діяльності.

Сучасне бачення ролі стандартизації закріплено в Законі України «Про стандартизацію», де визначено її правові та організаційні засади, спрямовані на впровадження єдиної державної політики у цій сфері.

Під час стандартизації формуються чіткі правила, вимоги, технічні характеристики об'єктів стандартизації, що фіксуються у вигляді нормативних документів. Така діяльність здійснюється як на міжнародному рівні, так і в межах країн, регіонів, окремих галузей чи підприємств. До міжнародної стандартизації можуть долучатися уповноважені органи будь-якої держави, а її результатом стають міжнародні стандарти, які сприяють розвитку науково-технічного співробітництва та торгівлі.

В Україні використовуються міжнародні, регіональні та національні стандарти інших держав відповідно до чинних міжнародних угод. Раніше в якості державних стандартів діяли також стандарти УРСР, але з часом вони були скасовані. Відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, у 2015 році було ухвалено рішення про поступову відмову від ГОСТів – стандартів колишнього СРСР. ДП «УкрНДНЦ», яке виконує функції національного органу стандартизації, видало накази про їх скасування у 2016–2018 роках з остаточним припиненням дії з 1 січня 2019 року.

Хоча протягом перехідного періоду дія деяких ГОСТ була подовжена до 2020–2022 років, після цієї дати їх використання стало неможливим. Мінекономрозвитку разом із ДП «УкрНДНЦ» закликали користувачів ГОСТів перейти на сучасні стандарти, які відповідають міжнародним зобов'язанням України, зокрема умовам Угоди про асоціацію з ЄС та правилам СОТ.

За потреби, будь-яка зацікавлена сторона – органи влади, професійні асоціації, підприємства, громадські організації – може ініціювати розробку нового національного стандарту на заміну ГОСТ відповідно до законодавства.

Після набуття чинності Законом «Про стандартизацію» всі стандарти в Україні стали добровільними до застосування, за винятком тих, що регулюються іншими законодавчими актами [3]. Принцип добровільності буде реалізовано в повному обсязі лише після того, як обов'язкові вимоги щодо безпеки життя, здоров'я та довкілля будуть перенесені в технічні регламенти – правові акти, ухвалені Кабміном, які відповідають директивам ЄС [4].

Протягом останніх десяти років в Україні спостерігається повна гармонізація національних стандартів з міжнародними. Це дозволяє удосконалювати інформаційну інфраструктуру, оптимізувати нормативну базу, розвивати термінологію, систематизацію науково-технічної інформації, бібліотечну, архівну й видавничу справу. Пріоритетним напрямом є впровадження стандартів у сфері інформаційної діяльності.

Чинні нормативно-правові акти, що регламентують документування в Україні, мають локальний характер, охоплюють вузькі аспекти діяльності установ і не забезпечують цілісного підходу до управління документацією. Тому державна політика повинна бути спрямована на уніфікацію правил, які б забезпечували фахівців повною, достовірною та оперативною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень.

Найавторитетнішим органом у сфері стандартизації є Міжнародна організація зі стандартизації (ISO), заснована у 1946 році, до якої входять понад 140 національних інститутів. ISO розробила понад 14 000 стандартів для різних сфер суспільного життя. Її технічні комітети, зокрема ТК 154, відповідають за стандартизацію документів, елементів інформації, структури та форм документів, використовуваних у бізнесі, промисловості та державному управлінні.

Одним з результатів їхньої роботи є стандарт ISO 8439:1990, який визначає формат, поля та зони реквізитів для документаційних форм. Проте особливої уваги заслуговує стандарт ISO 15489-2016, що стосується всіх документів, які створює або одержує організація. Він описує підходи до організації управління документацією, включаючи:

- формування політик і стандартів;
- розподіл відповідальності;
- впровадження процедур і інструкцій;
- надання послуг із керування документацією;
- створення спеціалізованих систем управління;
- інтеграцію цих процесів у загальні управлінські системи.

Запровадження в Україні національного аналога цього стандарту – ДСТУ «Інформація та документація. Керування документаційними процесами» – відкриває перспективи для подальшої адаптації міжнародних стандартів до українських реалій. Цей процес має ґрунтуватися на глибокому аналізі міжнародного досвіду, з урахуванням переваг і обмежень у сфері документаційного управління.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 1.1:2015 Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Словник термінів (ISO/IEC Guide 2:2004, MOD). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=65662

2. ДСТУ ISO 15489-1:2018 Інформація та документація. Керування записами. Частина 1. Поняття та принципи (ISO 15489-1:2016, IDT) URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_15489-1_2018.pdf

3. Закон України «Про стандартизацію». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст.1058. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text

4. Роз'яснення щодо дії міждержавних стандартів (ГОСТ) в Україні [Електронний ресурс]. URL: http://quality.ua/roz-yasnennya-shhodo-diyi-mizhderzhavnih-standartiv-gost-v-ukrayini/].

Abstract. *The article explores the current state and prospects for the development of standardization in the field of documentation management in Ukraine, taking into account international standards. It examines the issues of regulatory frameworks, legal foundations, and harmonization of national standards with international norms. The paper emphasizes the role of international cooperation and the need to adapt ISO best practices in document management.*

Keywords: *standardization, document flow, ISO, DSTU, information activity.*

С Е К Ц І Я ІІ

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

СПЕЦИФІКА ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК І МОЛОДІ

Гаращенко Анна
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право
факультету прокуратури НЮУ ім. Ярослава Мудрого
Науковий керівник: ***Красюк Тетяна Василівна***
к.ю.н, доцентка кафедри трудового права
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Анотація: *У статті проаналізовано особливості охорони праці жінок та молоді як вразливих категорій працівників у контексті українського трудового законодавства та міжнародних стандартів. Розкрито законодавчі гарантії, що регламентують умови праці, пільги та компенсації для зазначених груп працівників. Акцентовано увагу на проблемах гендерної нерівності, недостатнього контролю за дотриманням вимог охорони праці та необхідності адаптації правових норм до нових форм зайнятості. Обґрунтовано доцільність комплексного оновлення трудового законодавства, зокрема гармонізації його з директивами ЄС, та запропоновано шляхи посилення практичного забезпечення трудових прав жінок і молоді.*

Ключові слова: *охорона праці, жінки, молодь, трудові права, міжнародні стандарти, трудове законодавство.*

Одним із пріоритетів трудового законодавства є охорона праці, що сприяє створенню здорових та безпечних умов праці, запобіганню виробничого травматизму та професійних захворювань, створенню особливих умов праці та наданню додаткових гарантій працівникам певних категорій [2, с.7]. Жінки та молодь потребують підвищеної охорони праці, оскільки вони мають фізіологічні та соціальні особливості, що впливають на умови їхньої роботи.

На сьогодні жінки та молодь залишаються більш вразливими категоріями працівників, незважаючи на те, що законодавець установлює чітку різницю у правовому регулюванні від шкідливих чинників виробництва, шляхом закріплення для них пільг, компенсацій та гарантій спеціальними нормами. Основні положення закріплені в Конституції України (ст. 24 гарантує рівні права чоловіків і жінок, у тому числі в сфері праці), Кодексі законів про працю України (далі КЗпП) (глава XII, глава XIII), Законі України «Про охорону праці», Законі України «Про

зайнятість населення» (містить положення про державну підтримку працевлаштування молоді) та ін.

В основу роботи покладено дослідження у зазначеній сфері таких українських вчених в галузі трудового права, як: Амєлічевоі Л.П., Вахонєвоі Т. М. , Обушенка О. М., Ярошенка О. М., Івчук Ю.Ю., Сидоренко Г. С. та ін.

Зазначимо, що в реальному житті жінки частіше зазнають дискримінації в оплаті праці, стикаються з проблемами поєднання кар'єри та сімейного життя, а молодь може працювати в умовах, що не відповідають нормам охорони праці. Проблематика охорони праці цих категорій набуває особливої гостроти в умовах сучасних викликів: гібридної зайнятості, масової трудової міграції, економічної нестабільності та посилення гендерної нерівності у сфері праці. Забезпечення безпечних умов праці та соціального захисту є важливим напрямком державної політики та міжнародних стандартів праці.

А. С. Сидоренко та Ю. С. Бабій наголошують, що ЄС має розвинену та прогресивну політику охорони праці неповнолітніх, яка базується на міцній законодавчій основі та доповнюється різноманітними інформаційними та роз'яснювальними заходами. Ключовими елементами цієї політики є Європейська соціальна хартія, Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників та Хартія основних прав Європейського Союзу, які встановлюють високі стандарти захисту прав молодих працівників. Особливе значення на думку авторів має Директива Ради ЄС № 94/33/ЄС, що визначає мінімальний вік для працевлаштування, вимоги до умов праці, обов'язки роботодавців щодо інформування та медичного нагляду, обмеження робочого часу та заборону нічної праці, а також гарантує право на відпочинок та відпустки [3, с. 320-321].

Хоча національне законодавство, зокрема КЗпП, й містить певні положення щодо регулювання праці осіб молодше вісімнадцяти років, але воно потребує подальшого вдосконалення та гармонізації з європейськими стандартами. Наприклад, існує потреба у більш чіткому визначенні деяких понять, таких як «легка праця», та закріпленню на законодавчому рівні проходження обов'язкового медичного нагляду неповнолітніми працівниками, навіть після завершення їхньої трудової діяльності.

КЗпП (ст. 174), Закон «Про охорону праці» та Закон «Про відпустки» (ст. 17, 18), комплексно регулює охорону праці жінок, встановлюючи заборони на роботу у шкідливих умовах та під землею, норми на підіймання вантажів, спеціальні гарантії для вагітних і матерів малолітніх дітей щодо режиму праці та відпусток (оплачуваних у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною, а також додаткових неоплачуваних з обов'язковим працевлаштуванням), однак існуючі проблеми з репродуктивним здоров'ям жінок, вказують

на необхідність посилення контролю за дотриманням цих норм та впровадження ефективніших заходів [4, с.245].

Водночас, регулювання праці жінок в Україні додатково враховує їхні фізіологічні особливості, пов'язані з материнством, стан активного материнства та соціальну роль у вихованні дітей, що підкреслює необхідність формування національної моделі ринку праці, акцентуючи увагу на створенні якісних робочих місць, гідній оплаті, соціальній безпеці та розвитку професійних навичок.

Трудове законодавство передбачає особливі гарантії для захисту трудових прав жінок під час вагітності та у період догляду за малолітніми дітьми. Жінки мають право на оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, а також на відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (ст. 179 КЗпП) [1]. Зазначені положення створюють правові передумови для гармонізації професійної діяльності та виконання сімейних обов'язків. Окрім того, законодавчі норми передбачають гарантії і для осіб із сімейними обов'язками, зокрема для батьків, які здійснюють виховання дітей без участі матері. На цю категорію осіб поширено право на відпустку, обмеження щодо залучення до надурочних робіт та службових відряджень, а також інші соціальні преференції (ст.186-1 КЗпП) [1].

Проте, попри законодавчі гарантії, на практиці існує ряд серйозних проблем: роботодавці нерідко обходять вимоги законодавства, через нестачу контролю з боку державних інспекцій; гендерна дискримінація на ринку праці часто не базується на реальних медичних показників, а на стереотипах про «жіночі» та «чоловічі» професії; нерівна оплата праці між чоловіками та жінками; слабка інформованість молоді про свої трудові права, брак досвіду та побоювання втратити роботу змушують молодих працівників погоджуватися на шкідливі умови праці. Окрім цього, стрімкий розвиток дистанційної, надомної роботи та гіг-економіки вимагають оновлених підходів та адаптації законодавства про охорону праці до нових видів організації праці.

Підсумовуючи, зазначимо, що підвищення рівня охорони праці молоді та жінок вимагає комплексного оновлення трудового законодавства із урахуванням сучасних економічних реалій та міжнародних стандартів. Специфіка охорони праці зазначеної категорії працівників потребує не лише формального закріплення гарантій, а й реального забезпечення їх дотримання на практиці. На нашу думку, досягти цього можна шляхом посилення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про охорону праці, зокрема через розширення повноважень Державної служби України з питань праці, особливо у воєнний період; активізації просвітницької роботи серед молоді та жінок щодо трудових прав і механізмів їх захисту; застосування гендерного підходу у політиці зайнятості, що передбачає не тільки захист, а й реальне розширення можливостей для жінок та молоді на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 06.05.2025)

2. Вахонєва Т. М. Основи охорони праці в Україні: навч. посіб. / Т. М. Вахонєва. *Київ: ВД «Дакор»,* 2019. 508 с.

3. Сидоренко А. С., Бабій Ю. С. Специфіка правового регулювання праці неповнолітніх на міжнародному рівні та в Україні. *Наук_журнал «Молодий вчений».* Вип.12 (52). Херсон, 2017. С. 319 – 322.

4. Разкола В. В., Приходько В. А. Особливості охорони праці жінок на підприємствах України. *Збірник матеріалів XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів з міжнародною участю «Проблеми формування здорового способу життя у молоді»*. Одеса, 2021. с. 244 –246.

Abstract. *The article analyzes the peculiarities of labor protection of women and youth as vulnerable categories of workers in the context of Ukrainian labor legislation and international standards. The legislative guarantees regulating working conditions, benefits and compensation for the specified groups of workers are revealed. Attention is focused on the problems of gender inequality, insufficient control over compliance with labor protection requirements and the need to adapt legal norms to new forms of employment. The feasibility of a comprehensive update of labor legislation, in particular its harmonization with EU directives, is substantiated, and ways are proposed to strengthen the practical provision of labor rights for women and youth.*

Keywords*: labor protection, women, youth, labor rights, gender equality, international standards, labor legislation.*

ЗМІСТ

С Е К Ц І Я І
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Лупенко Анастасія
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНО-ПРОВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ВИКЛИКИ……4

Пільщіков Ілля
ПРАВА Й СВОБОДИ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ……10

С Е К Ц І Я ІІ
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Акопян Акоп
ДО ПИТАННЯ РЕЦЕПЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПІ……...14

Гайдук Дмитро
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ ДОМАШНІМ ПРАЦІВНИКАМ…….....21

Гладковська Вероніка
МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЗА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВИМ ДЕРЖАВНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ, ЩО СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ……24

Гребенар Олексій
ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ……..28

Дячок Давид
ОСНОВНІ ЗМІНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ……...32

Кайван Олексій, Чаленко Поліна
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ……38

Новікова Дар'я
ПОШУК РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……....43

Пищенко Богдан
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В ГАЛУЗІ ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ……...46

Пономаренко Аліна
ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ І РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ПРАЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ……...49

Самойленко Марія
ГІГ-КОНТРАКТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ……...52

Севост'янов Сергій
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ДИСТАНЦІЙНУ РОБОТУ З НЕПОВНОЛІТНІМИ……..57

Супрунець Тарас
КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ВІД ВИТОКІВ І ДО СЬОГОДЕННЯ……61

Трубчанінова Катерина
РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ……...66

Тупіков Сергій
ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ…….70

Удовицький Олександр
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……73

Шопіна Єлизавета
ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОМАШНІХ ТА НАДОМНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ…….77

Яковлєв Дмитро
ДЕЯКІ ПИТАННЯ МОТИВАЦІЇ ТА ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ…….....80

С Е К Ц І Я ІІІ
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Oleksandr Bai
TO THE ISSUE OF THE EUROPEAN UNION LEGISLATIVE FRAMEWORK RELATED TO THE BUSINESS AND HUMAN RIGHTS CONCEPT IMPLEMENTATION…….84

Глущенко І.
ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ…….89

Горович Євген
РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ У ЗАХИСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА……..93

Донченко Анастасія
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОЦИДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ……99

Дублевський Ю.
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ІНСТИТУТ ПРЕФЕКТІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ…….104

Kanskyi O.
LEGAL ASPECTS OF INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE…….110

Котлярова Ірина
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ…….118

Лупенко Анастасія
ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СТАТУСУ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД…….124

Лупенко Анастасія
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ…….131

Матушкіна Д.
ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ ПРЕССЛУЖБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА СУСПІЛЬСТВО……..137

Нікітіна Ольга
ПАРАДИПЛОМАТІЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ……...141

Подрєз Олександр
ПРОБЛЕМАТИКА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ЮРИСДИКЦІЙ…….....145

Степченко Данило
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ…….151

Степченко Данило
ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ…….156

С Е К Ц І Я IV
ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Антонян Аліна
ДИНАМІКА СІМЕЙНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ ТА ДІЄЗДАТНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ……..163

Гармаш Таїсія
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СПОЖИВАЧІВ ВІД ШАХРАЙСТВА У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ…...166

Дяченко Богдан
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС…….172

Мамедов Н.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ……...177

Надточий Олена
ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ У РАЗІ РОЗІРВАННЯ БАТЬКАМИ ШЛЮБУ……...181

Саєнко Денис
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ…….....186

Хилюк Олександр
ОСОБЛИВОСТІ КУПІВЛІ ТА ПРОДАЖУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ ТА ІНШІ ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ……189

Чугаєва Дарина
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ У ШЛЮБНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ…….193

С Е К Ц І Я V
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Гусаков Євген
ЗАПЕВНЕННЯ ЩОДО ДОГОВОРУ, ЗАПЕВНЕННЯ ТА КОМПЕНСАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТІВ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ……197

Парамонова Галина
МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН……...202

С Е К Ц І Я VI
СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

Авершин О.Г.
ПОРІВНЯННЯ ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ТА АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ЮРИСДИКЦІЯХ УКРАЇНИ ТА ІРЛАНДІЇ……..211

Андрєєв Олексій
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕТЕКТИВА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ……216

Бодрухін Єгор
ПРОЦЕДУРНІ МЕХАНІЗМИ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ…….220

Дехтяр Богдан
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ……224

С Е К Ц І Я VIII
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Герман Мирослава
МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН…….....229

Гросицький Олександр
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ……233

Дейнега Марк, Карчевська Олена
ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ……238

Калиновська Юнона, Павлова Людмила
ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ У ГЛОБАЛЬНОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ……..245

Карташов Микита
ДО ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЧНОГО НАДБАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ……..249

Карташов Микита,
КОМЕНТАРІ НА ПЛАТФОРМІ YOUTUBE ЯК ДЖЕРЕЛА З УСНОЇ ІСТОРІЇ…….....252

Німенко Олексій
НЕОТОТАЛІТАРИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ В КОНТЕКСТІ ФІКТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ…….....257

Соколова Ксенія, Павлова Людмила
ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА КАДРОВОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ…….....261

Стефурак Ярослав,
САМООРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА……...268

Чередниченко Дарія, Агафонова Ганна
ПІДНЕСЕННЯ ПОПУЛІСТСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ……..271

Похилько Артем, Петренко Максим
СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ НОРМ…….....277

С Е К Ц І Я II
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Гаращенко Анна,
СПЕЦИФІКА ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК І МОЛОДІ……281

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих учених

«Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні»

15 травня 2025 р.

Відповідальний за випуск *Ю.Ю.Івчук*

Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: м. Київ
вул. Іоанна Павла II, 17
E –mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com
- 290 -